

JAN EVANG. PURKYNĚ.

PŮSOBENÍ JEHO PRO ROZVOJ ČESKÉ KULTURY.

NAPSAL

Prof. Dr. K. CHODOUNSKÝ.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

1927.

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE,
KNIHTISKAŘE ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ A ČESKÉHO VYSOKÉHO UČENÍ
TECHNICKÉHO V PRAZE.

VSTUP.

Pokusil jsem se o nastínění souborného obrysu práce Purkyňovy pro náš rozvoj, jejíž význam a velikost nebyly dosud oceněny.

Vlastnímu líčení předesílám náčrtek o všesvětovém významu Purkyňovu slovy Němce prof. dr. Heidenhaina a Nora prof. dra Thomsena, jakož i náčrtek o stavu našeho národa počátkem devatenáctého věku, aby také z těchto hledisek mohlo býti o národním díle Purkyňově uvažováno.

Pojednání zakončuji otiskem některých karakteristických jeho prací a sice:

1 Vstupná přednáška při otevření fysiologického ústavu pražské university r 1852 i báseň Vincenty Pola na oslavu onoho památného dne.

2. O prospěšnosti všeobecného rozšíření latinského způsobu psaní.

3. Animálný magnetismus v poměru svém ku spaní.

4. Ukázky z překladu básní Schillerových.

5 Z překladu básní Torquata Tassa.

6. Z Čelakovského „Ohlasu písní českých“ v překladu polském.

I. Význam Purkyňův všesvětový.

Po celém světě jest slaven Purkyně jako veliký badatel a přece není dosud ani doceněn. Thomsen praví v pojednání „Über Joh. Evangelista Purkinje und seine Werke", vyznamenaném cenou university Kodaňské (Skandinav. Archiv Bd. 37, 1919): „Es ist wirklich merkwürdig, wie selten man Purkinjes Namen in der Anatomie und Physiologie trifft und wie viele grundlegende Arbeiten und Resultate man ihm verdankt . . . Die wenigsten machen sich einen Begrift darüber, was man eigentlich Purkinje verdankt".

A skutečně se také každým rokem doplňují vědomosti o velikém díle našeho genia, o němž v následujícím podávám kratinkou informaci pro neodborníky, a sice v podstatě dle pojednání prof. dra R. Heidenhaina (Allgem. deutsche Biographie, Breslau 1889).

Heidenhain shrnuje povšechný význam Purkyňův v následujícím vystižném výroku: „*Byl reformátorem fysiologie, zakladatelem a vybudovatelem histologie a původcem i vybudovatelem prvního fysiologického ústavu*".[1])

Výsledků docílil jak vědeckými pokusy docílenými methodami a prostředky většinou jednoduchými tak i přímým nazíráním objektivním i pozorováním subjektivním. V tomto posledním zvlášť právě objevuje se nám Purkyně (dle slov prof. dra A. Tomsy) jako „neobmezený, *od nikoho nedostižený badatel,* bez předchůdců a bez následníka, jako samostatný genius".

Bohatost základních fakt Purkyněm zjištěných a do vědy uvedených jest tak veliká, že působí rozpaky, které především vytknouti v pojednání širším kruhům určené, a v jakém rozsahu i pořádku. Snad jest správným počíti s jeho theorií buněčnou. Ovšem že se tu omezujeme co nejvíce. Prof. Heidenhain zdůrazňuje, že teprve Purkyně vystihl význam buňky jako *elementární jednotky organické skladby živočichů i rostlin* a že první s důrazem upozornil na *analogii v mikroskopické stavbě obou říší.* Učinil tak již r. 1834, tedy dvě leta před Schwannem. Tehdy již narysoval, že se buňka rostlinná liší od živočišné toliko pevnou blanou — kdežto poslední takové nemá — a navrhoval proto pro ní jméno „zrnko". „Wie man sicht" praví Heidenhain, „hatte Purkyně den charakteris-

[1]) Také přikládá slavný Dubois Raymond epitheton „reformátor fysiologie" Purkyňovi.

tischen, allgemeinen Unterschied zwischen Tier und Pflanzenzellen zum erstenmale mit vollkommener Klarheit erkannt".

Zajisté tedy náleží Purkyňovi zásluha o proslovení a zdůvodnění theorie bunečné; neboť Schwann to učinil teprve dvě leta později a ničeho na věci nemění, pojednal-li poslední o theorii té podrobněji.

Ostatně Purkyně sám obhajuje v té příčině své autorství (ku př. 1863 v Časop. česk. lékařů v kritickém článku o Hoyerově polské „Hystologii". Zde praví, že jím stanovený rozdíl mezi buňkou rostlinnou a zvířecí „bytné analogii obou neuškodí. Novější histologové Max Schultze, E. Brücke a j. již sami nahlížejí potřebu sprostiti se oné um i smysl obmezující blány (buňky živočišné) . . . abych i já se zde chopil slova za svou starou theorii a ukázal, jak na konec běh nynějších myšlenek k ní se chýlí, budiž někdy na jiném místě vyloženo").

Velké jsou dále zprávy Purkyňovy, předložené sjezdu lékařů a přírodozpytců v Praze r. 1837. Na prvém místě dlužno jmenovati sdělení o nálezu *buněk gangliových* v šedé látce mozku, mozečku i míchy, které současně (dle Heidenhaina) prohlásil s geniální prozíravostí „za útvary centrální, které jsou k elementárním vláknům nervovým v témž poměru, jako centrální sídla sil ku silovodným drahám"; gangliové buňky jmenuje Purkyně *hromaditely, vyrabitely i vysílately nervového činitele*".

Vedle toho sděloval Purkyně o centrálním systému nervovém postupně velkou řadu dalších základních nálezů a názorů, které do dnešního dne zůstaly jednak neotřeseny, jednak jsou s nejhlubším zájmem kommentovány a o nichž se v tomto kraťounkém obrysu šířiti nemůžeme. Budiž nám dovoleno zmíniti se ještě alespoň o Purkyňových objevech v oboru smyslů.

Již v prvních svých pracích, pojednávajících o subjektivních jevech smyslových a jejich příčině (1819 a 1825) popisuje Purkyně dle slov Heidenhainových „dosud neznámé jevy s takovou přesností a určitostí, že k tomu do dnešního dne nic podstatného přičiniti nelze".

I zde obmeziti se musíme na pouhou ukázku z těchto prací, k níž jsme zvolili Purkyňovu habilitační práci: „commentatio de examine physiologico organi visus et systematis cutanei. Vratislaviæ 1823", která byla dle slov Heidenhainových úplně zapomenuta, ač obsahuje řadu fakt vesměs základního významu, která po desítiletích „znovu musela býti vynalezena". Zde jsou k. př. popsány a podrobně vykresleny reflexní obrazce vznikající reflexem od rohovky a přední plochy čočky, které 14 let později „objevil" Sanson (Leçons sur les maladies des yeux. Paris 1837). Ale kdežto se francouzský odborník obmezil na pouhý popis, vystihl již tenkrát Purkyně celý význam svého objevu a navrhl, aby se tohoto reflexního obrazce použilo k *měření zakřivení plochy rohovkové* a současně udal methodu k takovému měření. Tím položil základ k dnešní *ofthalmometrii.* Leč návrh Purkyňův zůstal 17 let nepovšimnut, kdy teprve se ho uchopil Kohlrausch. V tomtéž spise pojednal Purkyně o světélkování

oka člověka a zároveň zjistil jeho původ i jeho význam. Došel k tomuto nálezu následovně: Opatřen brejlemi konkávními pohledl v oko psa, za něhož do jisté vzdálenosti postavil světlo; pohlížel-li v oko určitým směrem, tu zasvětélkovalo. Poznal hned, že světélkování způsobeno jest pouze reflexem světla od jeho brejlí v oko psa. (Eodem statim in hominibus experimento repetitio idem phoenomena est, pupilla namque integra læto aurantio colore lucebat.)

Tím tedy odkryl Purkyně osvětlovací *princip Helmholtzova zrcadla očního* a skutečně také doporučoval svůj nález ihned k použití diagnostickému očních chorob. Leč *uplynulo dvacet čtyry let* než opět Ersnt Brücke a Erlach tentýž nález zase „vynalezli“.

Do téže kapitoly náleží objevení *obrazce cevního*, vznikajícího účinkem mechanickým neb proudem elektrickým a zobrazeného dle tří method — dále *nálezy o nepřímém vidění*, při kterém jest měřena *velikost zorného pole* a určena *hranice vidění zřetelného*, probádána unavitelnost postranních okresů sítnice a zdůvodněno značení indirektního vidění pro *pojímání pohybu* atd.

Od r. 1820—1825 uveřejnil Purkyně několik pozorování a pokusů o *závrati*, v nichž analysován vliv proudu galvanického, prováděného týlní částí hlavy, význam polohy hlavy při pohybech otáčivých, vliv poranění mozečku, čtverohrbí a j. Na těchto výsledcích a pojednáních o ústrojí sluchovém založili Mach a Breuer svou theorii o statických úkonech sluchového orgánu.

Tímto letmým rozborem nejsou ovšem ani zdaleka vyčerpány nálezy a nové názory v oboru ústředního a obvodného nervstva, leč nepíšeme tuto stať pro odborníky, nýbrž pouhý nárys celkové činnosti, týkající se všech otázek organisace těla a jeho výkonnosti.

Tu hned můžeme upozorniti kupř. na jeho četné práce o srdci a cévách. Jako v oboru nervstva centrálního, tak i zde k. př. probádal a poznal význam uspořádání vláken srdečních, při čemž odkryl vrstvu zvlášť ustrojených vláken růžencovitých pod nitroblanou srdeční, kterým přísluší specifický úkol při automatických stazích komor a které Kölliker nazval „vlákna Purkyňova“. Tento nález ocenil teprve v našich dnech Tawara; propadlť na dlouho zapomenutí, píše Mareš „tak jako mnohé jiné“.

Připomínám dále (bližší ve fysiologii Fr. Mareše), že Purkyně první upozornil na pravý původ a příčinu ssací síly srdce v diastole (totiž při rozšíření komor) a zároveň své názory opřel o tři důkazné body. Teprve po letech byl jeho první bod potvrzen Porterem a Schmidem, druhý Chauveauxem a Frederiquem, kdežto o třetí nebylo vůbec sporu.

Dále se zmiňujeme o velké práci Purkyňově (vydal ji se svým žákem Valentinem) „O stálém pohybu míhavém 1835“. Poznal jeho význam, zdůraznil jeho všeobecné vyskytování v živočistvu vůbec i nezávislost funkce míhání od vůle, neb vlivu nervového svalového. Purkyně sám o svém objevu píše v § 30 svého spisu: „Před námi nejen, že nebylo nikoho,

kdo by byl pozoroval, že se míhavý pohyb vyskytuje u dospělých ssavců, ptáků a amfibií, ale ani nikoho nebylo, kdo by to byl jen tušil . . . Neboť my sami jsme první dokázali, že onen míhavý pohyb jest všeobecným a základním jakýmsi zjevem, tak jako oběh krevní, existence nervů, svalů atd. *A co vůbec může většího býti učiněno, než dokázati, že nějaký jednotlivý zjev se vysyktuje u všech, nebo jistě u většiny živočichů? Nebudiž tedy udiven,* laskavý čtenáři, že my sami jsme uvedeni jako zahajovatelé nové skupiny časové.“ Fysiolog J o h. M ü l l e r (cit. z úvodu dra K. Kleina ku překladu díla Purkyňova) uvádí ve výročním referátu za rok 1835 o pokroku věd, Purkyňovo dílo následovně: Svůj loňský přehled jsme zahájili s vzácností velikých fysiologických objevů. Tentokráte můžeme oznámiti takovýto objev důležitosti nesmírné, jest to pozorování Purkyňovo a Valentinovo atd. Od nálezu Purkyňova uplynulo 93 let a do dneška se vědomosti o něm prohlubují, k čemuž v nejnovější době z českých badatelů přispěli prof. Studnička, Babák a Úlehla.

Dále odkryl a vyobrazil *corpuscula amylacea* (v pahrbí zrakovém); objevil a mistrně popsal *elementární* vlákno nervové a p.

Purkyně objevil dále *žlázy žaludečné,* zevrubně vypsav jejich výstavbu, prozkoumal *šťávu žaludečnou* (1838 se svým žákem Pappenheimem), její skladbu a účin, vysloviv na základě svého pozorování názor, že se kyselina solná vyměšuje ze žláz žaludkových vlivem nervovým, domněnka, kterou teprve po dlouhých letech opět vyslovil B r ü c k e.

V gratulačním spise Vratislavské fakulty k jubileu Blumenbachovu nalézá se proslavená Purkyňova práce ,,Symbolæ abovi avium historiam ante incubationem, 1825“ kde popsán jest jím objevený *měchýřek zárodkový* v různém období vývoje, čímž položen *základ k celé embryologii.* Práce ,,de cellulis antherarum fibrosis nec non de granorum pollinariam formis. Vratislaviæ 1830“ byla poctěna velkou Monthyonskou cenou Pařížské akademie.

A když se konečně Purkyňovi podařilo, že byl pro jeho ústav koupen velký Plösslův mikroskop (1835), nastala doba překvapujících objevů, kterými založena a vybudována byla histologie.

Uvádíme z mikroskopických objevů Purkyňových namátkou: Sdělení o spirálních vývodech potných žláz (1833), popis základní lamelky kostní a tělísek kostních (1834), mikroskopie kořenů zubních (1835), podrobný popis vývoje zubů (1835), lidské chrustavky (1836), mikroskopie tepen a žil atd.

Genius Purkyňův nepřestal pouze na fysiologii a histologii, nýbrž zasahoval pracemi svými také do filosofie a jiných oborů kulturních, které publikoval ponejvíce v časopise Hesperus, v Jahrb. für wissensch. Kritik, ve Wagners naturwiss. Wörterbuch atd.

Uvažme, že vedle takových obrovských úkolů nalezal ještě času starati se co nejúčinněji o rozvoj našeho národa, což ani některým zahraničním autorům neušlo. Tak Thomsen (Skand. Arch. 1919) se zmiňuje,

že Purkyně po 26letém působení ve Vratislavě přijal místo na pražské universitě r. 1849 a doprovází tuto zmínku následovně:

„Wenn man bedenkt, daß er in seinem 63 Jahre geht und daß er in der Breslauer Periode eine Arbeit bewæltigt hatte, über deren Größe man sich nicht leicht einen klaren Begriff machen kann, so scheint es einem, daß Mut dazu gehört an einer anderen Universität anzufangen. Aber Purkinje war vor Allem ein Tscheche und mit bewundernswerter Energie ergreift er nun seine Aufgabe an der Universität seines Heimatlandes neue Zweige der Wissenschaft einzuführen, was ihm ein kleines Menschenalter in fremden Lande gekostet hat. Er kehrt nach vielen Jahren zurück als gefeierter, berühmter Mann, nicht um persönlichen Vorteil zu ernten, sondern um die Kultur seines unterdrückten Landes zu heben."

Z českých hlasů uvádím výrok prof. dra Lad. Syllaby, který otiskl dr. J. Jedlička jako heslo v čelo vydané korrespondence Purkyňově: „Purkyňova osobnost, tím, že sdružuje v sobě vědeckou geniálnost, světový rozhled, nesobeckou oddanost věci malého národa a ušlechtilost povahy, stává se českému badateli zjevem symbolickým na všechny časy".

A prof. dr. K. Lhoták vydavatel sebraných spisů Purkyňových a překladatel některých jeho pojednání napsaných latinsky neb německy, shrnuje karakteristiku jeho v slova:[1])

„Purkyňova korrespondence přesvědčuje nás, že jsme v něm ztratili prvního světového representanta, jehož tvůrčí hranici nelze vymeziti prostě jeho učenými spisy . . . V Purkyňově korrespondenci vidíme, jak veliké místo v jeho životě zaujímaly otázky všeobecně kulturní, umělecké, filosofické i náboženské. Jeho neklid živelně jej vede od problému k problému, nejen v přírodovědecké práci, ale též v otázkách pokroku evropské vzdělanosti, morality, českého umění a významu české práce ve světě."

V 1. svazku „Knihovny lék. rozhledů" vychází r. 1914 v Lhotákově překladu Purkyňovo pojednání „o fysiolog. zkoušce ústrojí zrakového", kteréž vydavatel Lhoták provází předmluvou, v níž líčí objevovatelskou vášeň našeho dosud největšího biologa, a končí svou úvahu následovně:

„Nejvlastnějším úkolem jistě Purkyňovi bylo, přinutiti mlčící sfinx života ku promluvení. Snad si ve své skromnosti ani nebyl vědom, že odpovídala jeho ústy proto, že byl jedním z její vyvolených.

Význam Purkyňův byl a potrvá ve velké řadě prvořadých objevů. Byl genij objevovatelský, inscenoval nové methody a zvláště mistrně interpretoval odpovědi."

Dr. K. Klein karakterisuje v překladu Purkyňova pojednání „o stálém pohybu míhavém" (Knih. lék. rozhledů 1923) způsob tvůrčí jeho činnosti následovně: „V jeho pojednání věda žije a nezůstává pouhou literou. Okolnost, jež ho k práci přivedla, stavba díla, volba jednotlivých výrazů slovních — vše to jest projevem *osobnosti* Purkyňovy, souhlasí

[1]) Předmluva ku koresp. Purkyňově II. díl.

plně s jeho vlastním názorem, že „učence život, děje a činy bývají jeho spisy.“ Neostýchá se, když jest velkolepostí učiněného objevu uveden v nadšení, projeviti je slovy básníkovými — cituje latinské hexametry — neostýchá se projeviti své city různými do textu vloženými poznámkami a citoslovci, neostýchá se zkrátka vložiti do svého díla *sama sebe*. Nemusí se ovšem ostýchati, neboť právě velikost a geniálnost jeho osobnosti dovede sloučiti v jednotný, harmonický celek objektivnost předmětu a subjektivnost zpracování. A právě tato intimnost poměru badatelova ke zvolené látce jest tajemné kouzlo, jímž nás lákají a poutají díla všech mistrů. U Purkyně jest pak toto pouto geniality ještě spiato s momentem národnostním; nejen geniální člověk Purkyně, ale geniální český badatel Purkyně nepřestávající toužiti po rozvoji a rozmachu české kultury vůbec.“

* * *

Tento geniální badatel a myslitel počal do českých poměrů a do českého života duchovního zasahovati r. 1820 a vytrval v tomto působení, jsa nejvroucněji oddán své vlasti a svému národu, až do posledního dechu svého.

Jeho touhou bylo viděti štěstí a slávu svého lidu, ale viděl jen jeho duchovní ponížení v cizáckém otročení; však přece přišel v době, kdy se již alespoň tušiti dalo, že se počne deniti, že již vzplála jitřenka, která probudila víru v nadějnou budoucnost. Za této ranní zory pracovali již Dobrovský a Jungmann, Šafařík, Palacký a Presl, k nimž přistupuje Purkyně. Úloha na ně čekala veliká. Musely být položeny základy správného českého písemnictví, bylo nutno vzbuditi a opříti vědomí národní poukazem na velké dějiny národa a vyžadoval rozvoj naši kultury, aby umožněn a připraven byl vlastní, svérázný život v umění i ve vědě.

Chceme vylíčiti jakou a jak velikou účasť v těchto cílech měl Purkyně. Aby však oceněn mohl býti celý význam jeho činnosti, jest dlužno si uvědomiti poměrů českých koncem 18. a počátkem 19. století a vzhledem k specielním plánům Purkyňovým, také stav odborné literatury české počátkem 19. věku.

II. Situace našeho národa počátkem XIX. století.[1]

Po zničení české samostatnosti podařilo se protireformaci ve spojení s rakouskou vládou stlačiti český živel v bezvýznamnou a bezprávnou massu, zbavenou všeho veřejného života.

Jen emigrace česká v zahraničí hleděla s napětím všech sil navazovati s bývalou českou kulturou, nespouštějíc se naděje v obrat a s pevnou vírou v lepší příští; leč úsilí to nikdy nedozně1o k českému lidu, jehož úpadek rychle pokračoval v stol. XVII. a úžasně rychle do sklonku stol. XVIII.

Po české kultuře nezůstalo stopy — pouze primitivní prostonárodní a náboženské tisky hlásaly ještě, že český národ živoří.

Závan volnějších osvětových a sociálních idei v druhé polovici XVIII. věku oživil ruch intelligence v českých zemích, ale ta již dávno se zcizila a nebyla v nižádném poměru k českému lidu.

Lidé čeští zakládají r. 1770 německou společnost nauk s německým orgánem „Gelehrte Nachrichten", neboť v životní schopnosť českého národa nevěřil již nikdo a proto také nikdo nepomýšlel na českou práci kulturní vůbec. Dobner a Durych psali po latinsku, Voigt, Ungar, Procházka a Dobrovský po latinsku a německu, Kinský, Cordova a Steinbach jen po německu.

Tu počíná císař Josef II. svými reformami říši stavěti na nové základy; r. 1781 prohlašuje se svoboda tisku, dochází k toleranci náboženské a zrušuje se poddanství lidu. Ale všecky ty velké, blahodárné a dalekosáhlé převraty neprobouzí český život znatelněji a vláda císaře Josefa II. nemusí se ani dost málo rozpakovat, aby nepřistoupila ve svých plánech dále, k jazykové unifikaci Rakouska a nepokusila se o konečnou germanisaci českého lidu.

Dekretem z r. 1774 (a z r. 1805) sáhlo se k poněmčení samých vesnických škol, posledního to útulku jazyka našeho, třeba že nebylo možno dekrety rázem uskutečniti. Výnosy úředními dne 6. září 1776 a 9. října 1777 vyloučeni Čechové ze studia gymnasiálního, jestliže neprokázali znalost němčiny a výnosem z r. 1786 vyloučena čeština ze všeho jednání soudního. Vládní kruhy nepochybovaly o zdaru germanisace, sám správce školství v Čechách Kindermann ze Schulsteinu se zaručoval na základě

[1]) Napsáno dle Jakubcovy Historie literatury české XIX. stol. Praha 1903.

„reformy" školní, že za 50 let se v českých zemích již po česku mluviti nebude.

Zdvižena byla sekyra, aby z kořene vyvrácen byl český kmen — ale tu mocné zachvění otřáslo českou myslí, vláda se mýlila — náš národ nebyl ještě v agonii!

Správně napsal Jakubec v historii literatury české I. díl: „Mocnější nežli síla ideí, ukázala se síla národnosti, síla dřímající samobytnosti národní. Utajená její síla byla vzbuzena právě bezohlednými snahami germanisačními, jež sahaly na nejcennější výtěžek současného proudění ideového, na svobodu jednotlivcovu a celých národů".

Po českých městech nastal nový ruch, organisovaly se společnosti v Praze, Hradci, Chrudimi a jinde za účely vlasteneckými a uvědomění se šířilo i do kruhů, kde se toho vláda nenadála. Vznikají četné obrany jazyka českého, které vyvolávaly vroucí ohlas v českých zemích.

Generál hr. Kinský a Jan Hanke z Hankensteinu předkládají komissi školní spis o potřebě jazyka českého; čeští stavové vyslovují přání, aby se na gymnasiích vyučovalo po česku a aby se na universitu opět zavedla latina na místo němčiny. Vláda však odpověděla r. 1791 záporně: „nejvyšší dozorstvo nad studiemi musí se naproti pečlivosti stavů českých o jazyk Říma a jejich jazyk provinciální (český) zastati všeobecného (německého) jazyka v této říši".

Marné však již bylo úsilí vládní zadržeti živelní proud národního uvědomění, jevící se také zvýšeným ruchem literárním (dle Pelcla a Dobrovského vytisklo se českých kněh v poslední čtvrti stol. XVIII. více než za předcházejících 80 let), tak že vláda uznala záhodným zříditi při universitě stolici jazyka českého, kterou zaujal M. Pelcl, a r. 1816 zavedena přičiněním nejvyšší správy zemské (hr. Kolovrata Krakovského, F. Tvrdého, referenta ve věcech vyučovacích a opata Strahovského Milo Grüna) čeština úředně na gymnasia.

Ale vláda se ze svého ústupu brzy vzpamatovala výnosem ze dne 16. února 1821 znamenajíc „že se učení českému jazyku v některých gymnásiích děje jako řádnému předmětu, což proti ustanovení z r. 1818 čelí, protože se žákům, tohoto jazyka neznalým, ujímá času vyměřeného zákonem k veřejnému učení".

Taková byla všeobecná situace naše, když P. počal uskutečňovati své plány o povznesení české kultury.

Poměry se nezměnily po celý život Purkyňův až na dvě krátké periody a sice jednak v roce 1848 a jednak r. 1860, po nichž sledovala krátká úleva v režimu rak. vlády absolutistickém a germanisačním. Úleva se týkala ale jen podružnějších věcí a zůstala zejména veřejná správa politická a správa vysokoškolská věrna duchu germanisujícímu; ba po r. 1850 byl režim ten ještě tvrdší než kdykoli před tím, což dobře illustruje episodka následující:

Dne 9. dubna 1853 zahajoval Purkyně první schůzi přírodovědeckého sboru musejního jako první jeho předseda následovně: „První moje slovo po návratu do vlasti budiž slovo české, toť náš jazyk posvátný" a pak již promlouval dále o programu odboru.

Těch několik vstupných slov stačilo k pobouření vlády, která je považovala za smělou „provokaci". Policejní ředitel udělil za ní Purkyňovi jakož i správnímu výboru musea ostrou důtku a vedle toho si vyžádal presenční listinu inkriminované schůze. Zároveň nařídil správnímu výboru, aby s Purkyní zahájil hned vyšetřování a jej k odpovědnosti pohnal. Přítomnost hostů jakýchkoli při schůzích přírodovědeckého odboru byla zakázána a vedle toho byla na dále každá schůze střežena za přítomnosti policejního komissaře Grüna.

Přírodovědecká a lékařská literatura česká před r. 1820.

Josef Jungmann uvádí ve své historii literatury krátkou řadu tisků z onoho období, jež jsem v musejní knihovně vyhledal a šířeji excerpoval.

Všecky tyto tisky jsou buď kompiláty neb překlady, určené vesměs jen pro širší vrstvy lidu. Uvádím je v následujícím, připojuje ku každému malou ukázku obsahu i slohu.

1. *Kalendář na r. 1663.* Napsal s gruntovní bedlivostí J. J. W. Dobřenský z Černého Mostu, Filozoffie a Medicinæ doktora atd.

Z kapitoly: O zymě.

„Těm Zemím, které pod tím polo leží gest skoro wždyckni zyma, neb zyma, to samá Noc, Léto to co nám Den, jednokaždé trwá půl Leta, odtud ,když geden w tom celý Den pracuge, tehdy pracuge půl Leta, když geden celou Noc spí, tehdy spí půl Leta atd.

W tej Prowincy Wochan, pod zápowědí welikého Chána na poušti Pamer je tak weliká Zyma, že moc Ohně na zpátek žene, tak že nemůže sylně swítiti na tom Místě a těžce se může něco uwařiti Při koncy Moskewské Země ge tak weliká Zyma, že zem na weliké Kusy roztrhá, že Woda dříwěgii w Powětří zmrzne, než na Zem dopadne, odkud take ge to Příslowí, že ty Slowa a Hlas wyhlechnau a zmrznau dříwěgíc, nežli přístogícího dogdou. W teg Zemi Plescoreten ge tak weliká Zima někdy, že když geden z Baudy wyleze ihned zmrzne . . . . ."

2. *Starodawní Kukus,* Studnice w nowě wyzdwižený Hradíštský žiwý Pramen, gehožto Počátek, Příležitost atd. sepsána gsau od K. W. Kyrchmagera z Rauchwic, Phil. a Med. Doktora Léta 1696. Str. 91. —

Z dobrého zdání o pramenu:

„Protož Swědectwí wydáwáme, že gak gsme tu Wodu spatřili ihned při Začátku nasslo se, že při samém Stýkání na Zem po wrchu w Kámen se obrátila, z kterýchžto geden dali gsme take sobě přinésti, netoliko

Kámen ale i Wodu, kterau sice wedle Wůně, Barvy a Chuti nassli gsme podobnou giné studené Wodě, ale wssak skrz Přetahowání, Waření a Wytahowání takowý Extrakt neb Wytažení gsme dostali, které sice bez wssí Wůně bylo ale wssak barwu temnau ukazowalo . . . Kámen syce w Spogeni swém a Spůsobu gest wssechen dirkowatý na mnoze bělawým wápenným Kamenem spojený. Z kteréhož Promíchání a Spogení, totiž Klímu, Soli, Sanytru, Alaunu, Sýry a wápenného Kamene tělesnými Smysly, Rozumem a Zkussenosti gakožto negpředněgssími Základy patrně se uzawříti může, že když tyto Minerální Wegtoky spolu ve swých Qualitetích neb Gakostech a w gisté Míře sgednatí, tato hogitedlná Kukusowá Woda netoliko znamenité Ctnosti a Mocnosti míti bude k Rozptylowání zlého, k Rozdělowání, k Otwírání anebo k Wyhánění skrze Moč a Pot, k Utlačowání wznássegící se, nahoru wystupugící Páry, ale i také k Tráwení Flusůw a Wlhkosti, k Zachowání od Shnilosti a Přiwádění Plodnosti, k Ulewení Bolesti a k Posylňowání Audůw slaužiti bude . . ."

3. *Krátký Weytah wsseobcené Hystorie přirozených Wěcý* mimo Přílepku některých pamětihodných Příběhů (atd.) navrženy od Maksimiliána Ssimka, Řádu Sskol pobožných. We Wídni 1778.

Kniha určená „k wsseužitečné Potřebě českýho Gazyka v Cýsařské Teresyánské wogenské Akademii opatřena jest německou „Vorrede".

Z kapitoli „O Swětu a Nebi auhlawně":

„Zpusťme Oko Smislu a Rozumu nasseho nížeg do Powětří a hle s gakou mírnau Ochotností Wítr wěge a ty sskodliwé Páry Zemy odhání, by Člowěku neusskodili. Pozorugme ty k nám přibližugící se Oblaky, ktery celau krajinu Desstěm oblažugau. Patřme na tak weliké Mnohství rozličného Ptáctwa, wsseliký Spůsob Zwířat a Žížal w Powětří, na Zemy a we Wodách se wynacházegicý" atd.

Z kapitoli „O powětří a oných Wěcých, gessto se w něm spatřugí a semotam zmítagý".

„Wesskerá Zem gest wůkol Přirozením obklíčena, které k Dýchání Žiwočichům slauží a Powětří sluge; poněvadž ale ono gedno z negčastěg proměnitedlných Žiwlů gest, brzy taky, gak Wětrnost připausstí, stydne, tehdy způsobuge Wlhotok Hláwy, ktery z Mozku do Žaludka padá; tím se Chuť k Gídlu kazý a Žaludek umdlíwá; to gest Příčina, proč tak mnohá Zwířata, jako Medwěd, Jezwec w podzemních Geskyňách a Dírách zimního Času dlauho skrytá ležegy, dokonce nic nežerau, gen toliko od wlhkého Powětří skrze wnitřní Proměnění se schowáwagy a tak řikaje celý Čas spěgý . . .

Z kapitoly „O Člowěku".

„Nejwrchněgssí Místo na něm obdržela Hláva, kterež Swrssek a zadní díl autlau, wlasytau kožkau pokryt gest. W prostřed Twáři gsau, Oči, gakožto Wyzwědačowé wsazený, kluzký a tak uměle spořádaný,

že lechkem v kteraukoli Stranu obrátiti a když něco sskodlivého na ně vpadlo, kamkoli chtěgí odložiti mohou. Ta Ostrost, s níž patrně nějakou Wěc rozeznáváme, sluge Zřetelnice, která dle Spořádání Swětla buďto se zatahuje nebo rozšiřuje a tak malá gest, že tomu, co by jí sskodilo lechkem uhnauti může . . . Obočí se hegbá, nimiž chtícý něčemu powoliti, taky nechticý odepřít můžeme . . . Nos Ležení swé blízko Úst obdržel, jeho Dutost dílem kosstěnou, dílem chripnou Splosstěnkau opatřená má dwoje Otewření, s nímž Powětří k Dýchání slaužící popadá . . . Ústa se Hegbáním Pisku a spodní Čelýsti otwíragí a zawíragí, gsauce Brádou podepřeny atd.

Z názvosloví uvádím:

Běžlín = Rennthier
Blaudní Swětlo = Irrlicht
Břemní Howado = Lastthier
Cestliti = reisen
Chripka = Cartilago
Chríplice = Nares
Člýna = Materia
Čtwerautí = quadrangulum
Čuch = odoratus
Domek ssesthranný = Celluta
Durmáč = ssavec
Fatiti se = schmarotzen
Fatkář = Schmarotzer
Gitrolý = vitriol
Hlemegžď = Regenwurm
Hltan = Schlund
Hnát = Schienbein
Lýkatel = Arzt
Matka perlowá = Perlmutter
Mořské prase = Deplhinus
Nížokrajina = Niederland
Skoumáč = Forscher
Štítlica = Schildkröte
Sýmězrno = Samenkern
Wysokobarewný = hochfarbig
Žížal = insektum a j. podobných více.

4. *Osstiastněný Liboch.* Též Prospěch nemocných Aneb z dáwna Skrytá, nyní ale wygewená k Uzdrawení Lázeň atd. Wypsaná od A. F. J. Krále A. A. L. L. Phil et Med Doct. W Praze u K. J. Jaurnicha 1754.

Spis jazykově i věcně nepodařený. „Pramen" jmenuje autor „zdrawostudnično pramenitou vodu" wícegege k zewnitř než k wnitřnímu užíwání. Čmýra = „zastawená měsíční Powinnost", zácpa = „zacpandliwost" atd. „Mládež jak chudých, tak možnějších Lidích".

5. *O zymě* od I .K. G. Bernera. Na česko přeloženo od F. Tomsy. V Praze 1801. Kniha s latinskými typy, slušné výpravy vyznamenává se správným na ten čas jazykem.

6. *Popsání a wyobrazení neyznamenitěgssích Zwířat* atd. Sepsaná od Jana Hýbla. W Praze 1811. Str. 152. Spis pro mládež. V čele každého článku kolorovaný obrázek s českoněmeckým titulem, ku př. Lew — Der Löwe atd.

7. *Fizyka* aneb Učení o Přirození (Natura) k prospěchu gak celého Národa atd. sepsaná od Pawla Michalko v Cýrkwi ewangel. Pelisské

Sskoly Rektora, W Budíni. Wytisstěné Literami Anny Landerky 1819. Str. 512.

Z předmluvy: ,,My zajistě až posawad učili gsme se fizyckému Umění, gako i giným filozofickým Známostem w cizych Gazycých, w latinském totiž a německém, wssak dosti zle, že gsme Řeč nám wlastní zanedbáwali".

Jest to první česká Fyzika, kterou autor pojímá v smyslu širším ,,znamenáť kumssty přirozené, gako též učení o přirození" čímž se rozumějí ,,wssecky na Swětě hmotné a tělesné Wěcy se swými Wlastnostmi, se swau Mocí a se swými Aučinky".

Ku karakteristice obsahu a jazyka vyjímáme následující úryvek: ,,Tekutá Těla pro malé Častek swých Spogení na Hromadě we weliké Míře obstáti nemohou, ale na to Místo lezau, kde žádné Překážky nemagí . . .".

,,Gisté Znamení elastického neb strunistého Těla gest to, když ono na twrdé Těleso hoděné, rychle a silně zpátky odskakuge."

Z kapitoly ,,o Powětří".

,,Skrze Powětří rozumíme tu subtylnau a tekutau Matergi, kterou Dýcháním do sebe taháme a zase wen wyháníme a která se wůkol celého Okrsku zemského otáčí Mezy Wlastnosti Powětří počítati se může Moc tak řečená elastycká. Této Moci na kolik nám známo, w tak weliké Míře žádný giný tělesný Twor nemá gako Powětří."

O mikroskopech:

,,Skrze takowá Skla widime a poznáwáme w Přirození takowé Wěcy, o kterých bysme gináče málo neb nic neWěděli . . . Nikdo by holýma Očima nepoznal, z čeho by Ocet záležel, ale skrze zwětssugící Skla widíme, že on nic není giniho, gedině Hromada a Směsyce mokrých, žiwých, maličkých a ustawičně se hmýřicích Žiwočichů. Od octu býwá Gazyk hryzen. Odkud pak to pocházý? Ti maličcí Žiwočichowé, z nichž Ocet záleží, wtíragí a wtiskugí se do Děrek Gazyka nasseho a w nich hmíragí aneb se pohybugí. A to gest co pravíme, že Ocet Gazyk hryže aneb že gest příliš ostrý . . ."

Z ukázek patrno, že autor psal pro nejširší kruhy a zůstaneme mu za objemnou a první českou fyziku vděčni; těžce se prokopával jazykově i věcně, ale toužil přispěti národní osvětě, o níž jak z předmluvy patrno s bolestí uvažoval. A v těch krušných dobách musel knihu vydati svým nákladem a sháněti kapitál subskripcí. Michalkovi náleží čestné místo v historii našeho rozvoje kulturního.

8. *O Žiwlech pro Mladéž*, na Spůsob Eberta, Brussinka a ginych. V Praze. Str. 46.

Kniha asi spadá do 2. polovice XVIII. stol., autor neznámý. Spis jest jazykově i věcně nepodařený, jak ku př. vychází z úryvku:

,,Zyma Páru na wsseligaký Spůsob mění. Když v zymě na okno přigde, přimrzne a toho Ledu, který jako nějakou ledovau Kůru na Okně

patříme, také Sklo Příčina gest, neb kdybychom papírowý Okna měli, nepozorovali bychom ten Led na nich. Stáwá se, že někdy celýho Oblaku Pára zmrzla, tu se sráží a poněvadž těžký býti začíná, spauští se, w padání ginau Pára nacházý, k té se přiráží, spolu zmrznau a Sníh způsobugí, který pro rozličný přigatý Tělíčka, rozličné Wyobrazení představuge, obyčegně ale Hwězdičky. Že tak bílý a gasný wyhlíží Sníh, Rzídkost a Množství potních Dírek Příčina gest."

9. *Gana Tonsoris „sana consilia medica"*. V Uherské Skalici 1771.

Kniha obsahuje pouze rady lékařské a chorobu karakterisuje jen výjimkou. Kapitola I. obsahuje „nemoci každého Audu Člowěka od Hlawy až do Spodku Nohy. Medicina a capite ad calcem" tedy místní nemoci — však ale jsou tu vřaděny také fthisa, vzteklina, „zarmoucené Myšlenky" (melancholie) a j. II. kap. věnována „nemocem, které se celého těla dotýkají" (mdloba, sslak, půl sslaku (paralysis) wodnatelnost, suchá nemoc „kerá od černé Pečeně pocházý (Hectica)" horaucí nemoc neb hatmazý (febris acuta, maligna), neplodnost atd. V III. kap. choroby, „které se krwe dotýkají" padoucí nemoc (chytanka, zradnik, epilepsia), pekelný oheň, swrab, pryskýře atd. V následujících mluví o nemocech žaludku, ženských a dětských.

Ukázka z therapie: *Rak.*

Zawři Mačku do čistého Místa, w kterém by dobře wychládla a se wyčistila; potom tu nečistotu pěkně vymeť, dey gí několik žiwých Raků sežrati a když se z těch Raků wyčistila, tu legno ususs, prássek z něho učiň, posypej dvakrát na den Raka, zhyne. 8. Wezmi z mrtwého Psa, který sám od sebe skapal, Kost, učiň z ní Prássek, posyp na SSatku a příkládeg často na Raka. — Při stávce krewní: „Překousnutí Krwe, když se cyrkulacý neb běh Krwe zastawí, Žíly Otewření, Laxýr, Klystýr. Proti Sražení Krwe w Člověku silný ocet píti, takowá Krew wrchem neb spodkem wygde. Nemoc Sleziny (Malum hypochondriacum): Ta Nemoc w tom záleží, že w ní mají Pacyenti w Kříži bolestné Trhání, od Wětrůw Trápení, Ústa plná slinawého Sslámu a musegí mnoho odpliwowati, Srdce gegich se třese, geho welické Saužení cýtí, odkud gsau zarmaucení a w lewém Boku při Slezině Bolest okusugí, omrzlí a zpozdilí gsau k swému Powolání, Chuť hned welikau, hned žádnou k Gídlu nemagí, mnoho spí a když nemohou spáti zle se magí, Stolici zatwrzenau, Záwrať, Horaucnost, Hlawy Bolení míwagí, a někdy černau Krew z sebe wydáwagí".

10. *Přídawek k zdrawé Radě lékařské* z SSkoly Salernytánské wydaný. — (Školu salernitánskou přeložil do českých veršů Weleslavín a k regimentu zdraví od Rancovia 1587 vydal Faustýn Procházka 1786. Starší překlad vydán w Holomawci 1584 skrze Fr. Milchthalera s Weykladem Arnolda z Willanowy.

Jako ukázku uvádím:

„O powětří.“

Powětří w němž chceš bydleti,
Má být wonné, ne smrděti.

O soli.

Žádný Pokrm ssmačný není
Bez mírného Osolení,
Zase příliš slané Wěcy,
Pozorug této mé Řeči,
Sýmě hubí, Zraku sskodí
Swrab a Prassiwost uwodí.

O Masu swinském:

Maso wepřové bez Wína,
Horssí než Owčí a giná;
Pij na ně Wína což dosti,
Budeť Pokrm i Lékařstwí;
Dobráť gsau wepřowá Střewa,
Z giných Howad gich netřeba.

Fíky:

Z Fíkůw flastr z wrchu, dole,
Hogí, zkazý Otok, Wole,
Přidej k němu Máku dosti,
Wytáhne zlámané Kosti;
Kdož pak mnoho Fíkůw gídá,
Wssi a chlípnou Žádost míwá.

Vejce:

Wydal Galen wůbec Práwo
w tato Slowa:
Dobrá gsau Wegce dlouhá
bílá, nowá.

11. *Katechismus o Zdraví* pro Chrámy a Sskoly Hrabství Ssaumburgského-Lipského k Užitku Wlasti nassí na česko přeložený od Frant. Jana Tomsy. W Praze. Nákl. I. G. Kalwe 1794, str. 84.

Pro tuto *první českou školní hygiénu* vybral překladatel dobrého autora a zčeštil jej velmi správně. Cena překladu pro naši vědeckou literaturu leží ale především v tom, že jest Tomsova kniha jedinou ze starší literatury, ve které nalézáme slušné, ba na ten čas bezvadné ovládnutí jazyka, jak malé následující ukázky toho jsou dokladem:

„Děti kolíbat a mnoho je nosit a daremně s nimi hrát, gest velmi zlý obyčeg a negwíc to pochází od daremného powětří we swětnici a z nečistoty, čímž se děti nepokojí, mrzejí a křičí. Malé děti gsau sic pokogné a veselé, když magí vždy čerstwé powětří, wždy susse a čistě se chowagí, dobré mateřské mléko pigí a když se s nimi laskawě a pokojně zahráwá . . . Dospělí lidé mohou i dobré čistě ujaté piwo pít. Lépe by ale bylo čistou wodu pít a tím lepssi krmě gíst, než piwo pít a sspatnĕgssí krmě gist Voda jest zdrawěgssi než piwo . . . “

12. *Hydriatria nova.* To gest: Krátké Wypsání o wnowě nalezené Hlubocké Lázni od starodáwna smradlawá Woda nazwané atd. se wypisují skrze urozeného, statečného, a wysoce učeného Pána J a n a F r a n t. L ö w a, rytíře z Erlsfeld atd. V Starém Městě Pražském v Ympressy Univ. Carolo Ferd. w Kollegi S. J. u Sv. Klymenta. 127 str.

Není-li kniha překladem, pak věcně vyniká nad všecky publikace stol. XVIII.; také jazykově se liší výhodně od současných — třeba že si autor tam, kde českého výrazu neměl, vypomáhal latinou, po středověkém způsobu. Vyjímám n. př.:

„Co se Ledku, neb Kamence tkne, kolikanásobný on gest; w Hlubocké Wodě gest podle mého zdání Alumen rupeum seu glaciale, bílému Ledu podobný, kterýžto v Aučinliwosti swé cum Sale universali se srownáwá, ačkoliw wíce nežli Sůl wysussuge a stahuge. Někteří usaudí za dobré býti, aby se do wnitř užíwal, giní učí, že může proti Zymnici, proti červené Nemocy aneb červenému Toku, proti Matky ženské zhůru Wystupowání, proti Krwotoku zlatých Žil a j. bezpečně užíwán býti . .

. . Po Ledku nastáwá Witrolín. Zdaliž ale Witrolín něgaká minerální Sůl aneb giný, gakýkoliw podzemni Kow gest, giným toho k Rozeznání zanecháwám. Nicméně salvo aliorum meliorum judicio a saudím: že Witrolín (quod Helmontius primum ens Cupri apellat) podzemních Kowů, obzwlásstě Mědi se přidržuge a nic giného není, nežli Corpus minerale solutum ex Spiritu sulphureo, acido corpore aut Cupro metallino, aqua elementari et terra quadam minerali compositum. Protož také inter salia proprie sic dicta non absolute, sed secundum quid ponendum . . . “

* * *

Od r. 1770—1792 vyšly tři babické spisy a sice:

13. *Wýborné Naučení pro Báby* od Jindř. Jana K r a n c e, Um. lék. Doktora a Rzýmsko Cýsarzské Akademie spolu Auda, w Gazyku něm. sepsané nyní ale k Prospěchu Wlasti w Czesstinu uwedené a wytisstěné od Jos. K l a u s e r a, král. Dworskýho Impressora w Starém Městě Pražském. Léta Páně 1770.

14. Tutéž knihu po druhé „na czeský Gazyk obrátil a na Swětlo wydal Nákladem Gegi Rzimsko-Cýsarzské, král. aposstolské Milosti Marie Terezye. — I. Z l o b i c k ý, we Wídni 1772.

15. Raffaela, Jana Steidele, Anatomie, Chyrurgie a Babení mimoř. weřegného Učitele, Cýsařsko králowského a sgednoceného sspaňhelského u swaté Trojice Sspitála ustanoweného Ranhogiče k Naučení *Kniha o Babském Umění.* Z německého Gazyka do czeského przewrácená skrze Hynka Rutha, swob. Umění, Mudrctwí a Lékarzstwí Doktora, gakož i w starožytno wznessený cýs. král. Karolo Ferdynandský Wyssí Sskole Babského Umění werzegného Učitele we Wídni 1792.

Věcný obsah těchto učebnic nelze krátkým slovem karakterisovati, ale celkem odpovídá výši tehdejšího vědění. Nám tu především jde o jazyk a ten budiž karakterisován následujícími ukázkami.

Z překladu Klauserova 1770:

„Mezy welkými Pysky a Otewřeninau Hanby gsau dwě Rsásy, genž malé Pysky se gmenugí; oni rowněž ten Užitek przynássegí gako welké, totiž že wětssím Dílem k Roztažení Posswy Materníku w czas Potrzeby slauží a przytom toku Mocze tak překáží, že on nohy skropiti nemůže.“

Z ptekladu Zlobického 1772:

„Mezi těmi welkými Pysky a Ústami Hanby dwě Wrázky (Klepy aneb Faldy) které se dwa malé Pysky gmenugí; ony magí takowý Užitek, gako Ty dwa welké Pysky, totižto že k Roztahowání Hrdla aneb Posswy Matky slaužegí a spolu Wypausstění Mocze tak zdržugí, aby Chcánky po Stehnách dolů netekly a Nohy nepochcaly.

Čeština Zlobického jest horší jak patrno, než Krauserova; tak mluví tento ku př. o řitní kosti, onen o prdelní, onen: změna materníku, šikmo stogící materník, měchýř, neřád neb stolice, lůžko, konečník; onen: přeměňowání matky, na křiwo stogící matka, močni puchýř, neb chcánkový měchýř, legno aneb howna, koláč matky neb zadní plod, řítní střewo atd.

16. *Wyswětlení* welmý Zdrawých a Užitečných, též i Hojitedlných Olegůw z města Waralinu králowstwí Uherského. Wytisstěná v Městě roku 1814.

Ukázka slohu i obsahu: Medwědí Chřtán. Užitečný gest pro koňský i howězý Dobytek, když žráti nechce a takowý Howado namoženo gest, tak w plným Měsýcy Wodu skrz ten Chřtán wlegti a s ní Obrok v Žlabě pokropiti má; tak dobře žerau a berau na sebe lepssí Maso. Toto aprobýrowáno gest.

III. Působení Purkyňovo národní od r. 1820-1823.

Národní činnost Purkyňova od r. 1820—23.

Purkyně byl po vychození obecní školy Libochovické poslán jako chorista do Mikulova na německé gymnasium, po jehož absolvování vstoupil do řádu piaristského rovněž německého, což vše přispělo k brzkému a mocnému uvědomění národnímu. R. 1806 vystoupil z řádu a odebral se do Prahy na filosofii a později na fakultu lékařskou, kde již blíže seznal české poměry i příčiny naší neblahé situace. Tu zrodily se a zrály plány jeho o příštím působení národním, které věrně uskutečňoval do posledního svého vzdechu.

Na universitě a zvláště po svém doktorátu (1818) seznámil se s řadou vynikajících vlastenců, zvláště pak s Josefem Jungmannem, Karlem a Svatoplukem Preslem, s kterýmiž uzavřel přátelství, jak sám ve svých vzpomínkách, v tomto pojednání otištěných, vypravuje.

V tomto kruhu děly se časté porady o tom, jak napraviti trudné české poměry, které, jak členům onoho kroužku bylo jasno, velkou měrou kotvily v nedostatcích naší kultury. Hovořilo se především o organisování vědecké práce a konkretně o založení českého vědeckého časopisu, které se pak r. 1821 uskutečnilo vydáváním prvního vědeckého sborníku „Krok".

Všeobecně vědecká revue „Krok" r. 1821.

Založení „Kroku" znamená — možno říci — přelom v naší národní kultuře, neboť tu rázem, téměř bez vší předchozí přípravy, rozšířena byla česká práce na veškeré obory vědné, z nichž celá řada byla teprve Krokem do literatury uvedena.

Kroužek, který se toho odvážil, nebyl četný: L. Čelakovský, Ant. a Josef Jungmann, Jan Svatopluk a K. Bořivoj Presl, Fr. Palacký, Jan Purkyně a P. J. Šafařík byli kádrem, k nimž se přidružili hrabě Berchtold, F. J. Smetana, Šír, Chmelenský, Marek, Sušil.

Podnik svůj nemohli opříti o žádnou jakoukoli organisaci neb instituci, o žádné sdružení, které by bylo mohlo kynouti nějakou duchovní neb materialní výpomocí. Nemohli se nadíti ani zájmu ani porozumění ve vrstvách, které hodlali teprve probouzeti a získávati; nebyly tedy

ani žádné slibnější vyhlídky na nějaký materielní úspěch, a skutečně mohl Krok vycházeti toliko podporou peněžitou hrab. Berchtolda.

K práci nepřistoupili tedy pro nějaký diktát současné její potřeby, nýbrž z čistě ideální snahy, jedině proto, aby se pokusili o základ k *budoucím* snad potřebám české kultury, s bystrou prozíravostí o náš duchovní i materielní osud. Tomu dal také Purkyně jasný výraz v proslovu k 1. sešitu Kroku následujícími slovy:

„Jako každý člověk sám o sobě, tak i každý obzvláštní národ musí dle své povahy, dle své přirozenosti se chovati a vzdělávati, jestliže svého původního určení a mezi ostatními své místo slavně a statně držeti má.

Jestli takový národ samovolně neb přinucením cizině se oddá, dojista tak dlouho jeho živobytí v hnusné polovičatosti a nedozralosti zůstávati bude, dokud se buď k národnosti své nenavrátí, buď docela neodnárodní . . .

Nyní když obzvláštní věk slovanský ve všeobecném nastal dějinstvu, neslušno nám loudati se a prázdniti, porokuli potomstva se nebojíme.

Národ československý valný počet vzdělanců chová, jichž však vzdělanost v cizým jazyku jest získána. V takovém též jazyku bývá jejich vědecké obcování.

Tím se stává, že v našem národu, více než v kterémkoliv jiném sprostota a vzdělanost se dělí a taková mezera mezi oběma se nachází, že komu osud nepopřál od mládí prostředkem cizého jazyka vzdělání sobě dobýti, ten u pozdějším věku k prostotě odsouzen býti musí. Tento strastný stav obce tak dlouho škodlivé účinky rozplozovati bude, dokud sbor vzdělanců samovolně se nevzchopí národním jazykem vyšší vzdělání konati a provozovati.

Nám jen zbývá náš jazyk, jenž přísným národovládným osudem skrze několik století z obytu učeneckého takměř vyobcován byl, svornou myslí tak zapraviti a udobiti, jak přítomný stav vědomectva žádá."

Tím vztýčil Purkyně nový program a nové cesty českým snahám, kterými měla být naše kultura svérázným vědeckým životem tak doplněna, aby úspěšně oplodňovati mohla všechen náš duchovní i národohospodářský ruch. Teprve splněním tohoto kulturního programu stane se český národ schopným soutěže mezinárodní, jako rovnocenný s ostatními.

Založením „Kroku" počal se tento program uskutečňovati, třebaže za netečnosti širší intelligence a za nedostatečnosti jazykové vytříbenosti. Výmluvným svědkem této jest seznam výrazů, „méně známých", který redakce k I. svazku „Kroku" musela přičiniti, aby předplatitelům čtení listu vůbec umožnila; z výrazů těch každému školáku běžných uvádím na př. pouze následující: „bádání, bezvýjimečný, povoz, pružnost, rýha, budování, čedič, děloha, jih, chrabrý, chrup, skupenství, výhoda, kormidelník, líh, mícha, místopis, mohyla, výrok, plocha, polohopis, průsmysl, výhoda, záštita, nachový, obvod, osudí" atd.

Otázka, kdo byl otcem a duší tohoto velkého podniku není sice vyjasněna, ale dá se přece s jakousi pravděpodobností luštiti.

Vlček pronáší v ,,Historii literatury české XIX. stol. II. d. p. 539 domněnku, že jím byl Josef Jungmann; není sice pochybnosti, že se účastňoval zakládání listu, ale přece vyplývá z mnohých okolností, že vlastními původci Kroku byli Jan Sv. Presl a Jan Purkyně. Z programmového úvodu Kroku jest patrno, že zakladatelům šlo právě o forum pro práce dosud českým jazykem téměř nepěstěné a tomu nasvědčuje obsah veškerých ročníků, *převážně přírodovědecký* v širším slova smyslu (anthropologie, chemie, fysika, lékařské vědy, geografie a astronomie vedle věd přírodních v užším smyslu).

Z celkových 2066 stran Kroku připadá na tyto vědy v

I.	dílu	274	stran,
II.	,,	295	,,
III.	,,	576	,,
IV.	,,	94	,,
		1239	stran,

z nichž 393 napsal J. Sv. Presl sám, nepočítaje články nopodepsané, dle obsahu také Preslem napsané.

Jos. Jungmann, který s jmenovanými stál u kolébky nové revue, účastnil se práce pouze v I. ročníku dvěma články — prosodie česká a prosodie indická — a vstupnou básní, které daly celkem 66 stran. Jméno dal časopisu Purkyně. Tento pak sám napsal v Živě 1857 p. 83 článek *o vzniku a zániku časopisu Krok.*, v němž připomíná, že se se Sv. Preslem seznámil r. 1820 v době své assistentury na pražské univ.; ,,zalíbilo se mu u Preslů, kde býval téměř denním hostem". Často bývaly zde besedy, ve kterých jednáno o české literatuře zvlášť vědecké, jichž se účastnili také oba Jungmannové, Svoboda Malostranský a hr. Berchtold.

V jedné takové besedě ,,horlivě rozmlouváno bylo o vypracování všeobecné vědecké encyklopedie. Již se jednalo o rozdělení prací: Václav Svoboda měl převzíti historii, J. Jungmann literaturu a esthetiku, Marek filosofii, A. Jungmann a starší Klicpera medicinu, Preslové a já přírodovědy atd. ,,Brzo jsme poznali, že takové dílo přesahuje naše síly v každém ohledu. I pokusil jsem se zformulovati naše snažení způsobem něco snadnějším, navrhnuv, aby se vydával časopis ,,Slovanská akademie". Tento název měl podle mého zdání také poněkud vyzrazovati naše toužení po opravdové akademii nebo vysokých školách slovanských. ,,Přátelům se zdál však tento název příliš vysokoletný a snad i podle tehdejších okolností nemilý i hledáno jiného, který se brzy naskytl. Snažil jsem se jedenkráte vystaviti symbolicky čili mythologicky význam jmen pravěkých osob našeho dějinstva. Tu měl Samo představovati původní bytost, Krok vystoupení rozumu do zevnčjšího světa, jako základní filosofii, dále pak obdržely Krokovy dcery podle svých vrozených vlastností zvláštní ouřady, jedna konajíc obřady posvátné měla představovati fakultu theologickou, druhá se bavíc poznáváním rostlin a hojením nemocí značila fakultu lékařskou, třetí zpytujíc práva společenská i spravujíc národ po zákonu

zastávala fakultu právnickou. Ta pak po smrti otce vyvolila Přemysla za chotě, sílu výkonnou zemědělstvím, zbraní a průmyslem, jehož první vojna byla proti pohlaví ženskému, aby se ukázalo, že síla má panovati nad slabostí, rozvaha nad vášněmi. Při podobném rozjímání naskytlo se samo sebou jméno Krok časopisu všenaučnému, jenž měl na světlo vyjíti. *Jan Presl převzal ihned redakci i potřebné výlohy na tisk.* Moje vidění o Krokových dcerách uvedl Jungmann pěknou vstupnou básní v indické vážné rozměry, *já pak napsal* oznámení čili *programm* našeho časopisu všenaučného, *kdež jsem podal soustavu* věd i pojmenovány jsou vědy a umění pomocí přátel prvnikráte naším hlaholem. Jestliže dosavád v knihách a časopisech o vědeckých předmětech jednáno bylo prostomluvným způsobem, *podal Krok první příklad mluvy české, přísně vědecké,* chtěje tím dokázati nepřátelům našeho jazyka, že nejméně co jejich jest schopen k vyslovení všech abstraktních pojmů a k vyznačení vlastností přírodozpytných podivuhodnou tvořivostí obdařen. Také se mělo dokázati mocím vládnoucím, že kdyby toho potřeba kázala a my vedeni býti měli k vyvinutí vyššího života duševního, i hotovost k tomu by se našla v jazyku národním, i že by také pro skrovný počátek nebylo nedostatku sil učitelských. Byl-li to omyl, bylť zajisté z nejšlechetnějších, avšak počátek omylu velkolepého, který po 35 letech vyjeviti se měl.“

„Oučastníci Kroku — byly to síly tehdáž ještě mladistvé, které se později ukázaly co znamenití, — chopili se ihned z počátku nejdůležitějších úloh lidského zkoumání. Tu je lákala posvátná mluva staré Indie, jakoby se Slavie do svého rodiště navrátiti chtěla, obrácen zřetel na libozvučnost našeho jazyka, zvláště pak jednalo se o pravidlech časomíry a ta otázka do konce provedena byla. Jungmann sdělil metriku indickou, sám se pokusiv indickou měrou změřiti báseň; jiní, Marek, Chmelenský, Šír podobně si počínali. Zůstalo však jen při pokusích, dokud se nevydaří horující jakýs básník, pohybující se příslušně v indických měrách. Nestojí to dosavád lépe u nás ani s prosodii starořeckou, ačkoliv zde aspoň na zdařilé překlady ukazovati můžeme. Též o záležitosti té mnoho jednáno a přemítáno v Kroku i mnoho výtečných příkladů podáno. Zvláště o tom jednali J. Jungmann, Šafařík a Kollár i věc tím na dost pevné zásady uvedena.“ Také několik filosofických a esthetických pojednání obratným perem psaných umístěno v Kroku. *Valný počet článků a jako vlastní ráz celému spisu dávajících bylo přírodovědeckých.* Podáván přehled nejnovějších výjevů v přírodnictví i učíno o věcech rozmlouvati, o kterých až dosud úplné mlčení bylo panovalo. Tak mluveno o hvězdářství, o silozkumu čili fysice, o lučbě čili chemii, o pitvě čili anatomii a p.

Presl starší vystaviv názvosloví botanické, počal i o mineralogické se pokoušeti zevrubným popsáním kopanin českých nejnověji odkrytých; též o pitvu se pokusil, vylíčiv čelisť labutí. Později pokročil dále, vystaviv krátkou anatomii a fysiologii co úvod svého Ssavectva. Další krok pak učiněn Staňkem vydáním ouplné pitvy člověčí se slušným atlasem, čímž

by i vyhověno bylo potřebám vyšších škol českých, kdyby takových bylo stávalo. Dále stanovil Presl v Kroku terminologii živočišstva, ačkoli ji docela vyvésti mimo ssavectvo, nebylo mu dáno. Chystal sice ptactvo k nejbližšímu vydávání, sám na zinkových tabulích dosti ozdobně vyleptávaje obrazy hlavních rodů; *to ale všechno přišlo na zmar,* aniž známo, zdaliž jakýs rukopis o ptácích a jiných rodech živočistva českým jazykem vyhotovil. Později někteří podobně jako Presl o soustavu zvířat se pokusili, jako Staněk, Pečírka, Krejčí, a však jen v objemu skromnějším, pro nejbližší potřeby našich škol; ouplnějšého, velkého díla, všechny třídy zajímajícího, třeba jen v tom rozměru, jako „Ssavectvo" bylo, ještě se nám nedostává. Ačkoliv duševních sil by bylo, chybí nám podnikatel. O kéž by aspoň nějaký Mæcenas povstal, jenž by k naší opovrženosti sblížiti se neváhal! K tomu arci třeba něco odvahy a bezohlednosti na tu tyranskou slušnost, někdy u bezhlavých, bezsrdečných panáčků diktovanou. O rostlinstvu v Kroku, vyjma jediný článek od Staňka, ani zmínky není. Nebylo toho potřebí. Vycházel tehdáž rostlinář, později nákladem Matice Všeobecný rostlinopis (1846) a „Počátkové rostlinství" s ozdobným atlasem v kvartu (který, nevím proč se v seznamu matičným neohlašuje); a zdá se, že jiných dělníků na tom poli nestávalo. Méně skoupý byl Presl v sdělování svých pokusů mineralogických, krystalografických, paleontologických, až i ty poznenáhlu v knihy vyrostly. Ještě nacházíme několik článků chemických, mimo rozbor vod Libničenských také rozbor červeného deště u Blankenburgu spadlého podle hollandských chemiků Meyera a Stoopa. Lučbou specielní se Presl nezanášel, nicméně sestavil knihy o lučbě povšechné, pak o rostlinné a živočišné ve dvou dílech r. 1825 a 1835, i získal si tu zásluhu, že první vytvořil terminologii chemickou, která i podnes z většího dílu svou platnost zachovala. Množství článků se nachází v Kroku týkajících se fysikální geografie. O té Presl obšírnějšího díla nevydal, avšak jistě by se to bylo stalo, kdyby mu bylo popřáno bylo delšího bezstarostného živobytí, an k tomu dílu značných zápisek a knih pohotově měl. Také lékařství bylo v každém dílu několika články zastoupeno. Přispěli k tomu oba Preslové, hrabě Berchtold a hlavně pak A. Jungmann, přehledem a pojmenováním neduhů lidských. Tenť také sdělil v Kroku krátkou anthropologii, kdežto mimo anatomii a fysiologii něco o letorách a vyvinování se lidského živobytí postupem věků, o plemenech lidských nacházíme, však málo o duševědě. Nejchudší podíl vzala technologie, kdežto mimo pojednání o dobývání kamence a výtečný článek o lnu od Chmely ničeho se nenachází, snad že praktické články z časopisu rázu nejvíce vědeckého naschvál vyloučeny byly. Nahradil to Presl později na jiných stranách. *Pisatel těchto řádků něco málo na počátku se súčastnil v Kroku, dal se cizinou zlákati, jako druhdy rytíři čeští potulující se po cizích dvorech, aby sobě tam získali slávy a pak teprv uznání ve vlasti. V pozdějších sešitech sdělen rozbor mikroskopický zubů a pak začátek pojednání o fysiologii mluvy lidské."*

Krok nebyl periodický časopis, vycházel v neurčitých lhůtách. K tomu ani dostatečných literárních sil nebylo, ani dosti četného publikum. Náklad byl na 300 a sotva 200 odběratelů. Mimo to mohla se jen malá suma jemu věnovati, an mnohem důležitější práce, vydávání soustavných učebných knih, hlavní výlohy požadovaly. Pročež také jen zřídka vycházel svazek po svazku, v prvním roce (1821) dva (bylo v tom viděti dobrou vůli), pak tři za tři leta (1822, 23, 24), pak po přestávce dvou let zase dva svazky (1827—28); v třetím devítiletí (1831, 33, 34, 36, 37) vydáno 5 svazků až pak poslední 1840 vyšel, kdežto Presl dokonav zvětší části svou úlohu vědeckou, k záležitostem průmyslovým, později k politickým své zření obrátil.

„Zdálo se mně z počátku, že by byl Musejník a vůbec zřízení Matice „Kroku" na ujmu bývalo. Co se týče látek v Musejníku dojista ne, neb tam převládaly látky historické, filologické, v *Kroku pak přírodnické vždy více a více se šířily.* Záleželo to tedy na vydavateli a publikum. Věčná škoda, že jemu neb některé jiné z našich moudrých hlav nenapadlo vydávati Kroka pomocí českého musea a později Matice české. *Kdež bychom se byli octli od r. 1821! Jaké by se byly vyvinuly síly a schopnosti, které takto ladem zůstaly ležet* a konečně netečností vlastní a nepříznivými okolnostmi zahynuly. Toť nám zřejmě okazuje, jaké obezřelosti a prozřetelnosti třeba veřejným ústavům, mají-li co možno nejblahodárněji působiti na čas i na budoucnost."

* * *

Krok vycházel ve lhůtách nepravidelných; čtyři sešity I. svazku vyžadovaly času od února 1821 do konce roku 1823; svazek II. ukončen po 7 letech (1824—1831), svazek III. po 5 letech (1832—1837) a teprve r. 1840 mohl vyjíti první sešit svazku IV., kterým také revue skončila.

Spolupracovníci Kroku byli: K. Amerling, hr. Berchtold, Bergner, Fænrich, Fritsch, Gunira, Hanka, Holý, Chmela, Chmelenský, Ant. Jungmann, Jos. Jungmann, Kollár, A. Marek, F. Palacký, Jan Sv. Presl, K. B. Presl, Jan Purkyně, Fr. J. Smetana, P. J. Šafařík, J. Šír, Sušil, B. Tablic, Vlčan, J. Vlček a Vetešník. Celkem 29 autorů.

Ze spisovatelů prvního svazku zůstali Kroku věrni až do jeho zániku pouze *Jan Sv. Presl, Ant. Jungmann a Jan Purkyně.*

Autorové I. svazku byli: P. J. Šafařík, Jos. Jungmann, Ant. Jungmann, K. B. Presl, Sv. Presl, Jan Purkyně, Fr. Palacký, Vlčan, V. Hanka, Holý a A. Marek.

* * *

Nelze sice dle těchto pramenů rozhodovati, kdo byl iniciátorem „Kroku", ale přece na jisto postaveno, že jím nebyl sám Jos. Jungmann. Popud k vydávání jeho vyšel z ovzduší Jana Sv. Presla, jeho bratra Karla a Jana Purkyně, který mu dal jméno i program. Zajisté, že jim blízko stáli také Josef Jungmann, Šafařík a hr. Berchtold.

IV. Vratislavská perioda působení Purkyňova.

1823—1850.

Téměř celý svůj mužný věk, od 35. do 63. roku, trávil Purkyně ve Vratislavi v službách německé university a ve stycích společenských výhradně německých, aniž by to bylo bývalo činnosti jeho národní na úkor. Při úžasně velké a výsledkem překvapující práci vědecké rozvinoval stejně obsáhlé a prohloubené působení ve prospěch povznesení kultury české i slovanské.

Udržoval pro svou vlastní informaci korrespondenci s předními literáty českými, polskými i ruskými, a obíral se podrobně s periodickou i knižní literaturou naší i slovanskou. Za těch poměrů vyplývalo samo sebou, že prostředkoval zprávy o duchovním pokroku našem a slovanském pro cizinu a že slovem i skutkem se přičiňoval o zbližování různých slovanských národů. Za prvním cílem umístil v „*Jahrb. für wissenschaftliche Kritik*“ následující stati: (R. 1830), Šafařík: Geschichte der slaw. Sprache u. Literatur. (R. 1832), Bowring: Cheskian anthology. London 1832. — (R. 1835), Olesko: Piesní polskie a ruskie lidu galicyjskiego. Lwów 1833. — (R. 1836), Kopitar: Glagolita Clasianus, Wien 1836 — (R. 1841), Šafařík und Palacký: Die æltesten Denkmæler der böhm. Literatur, Prag 1840.

Za týmtéž účelem přeložil do němčiny „Znělky“ J. Kollára a epos „Svatopluk“ Holého a J. R. Glaser redaktor časop. „Ost und West“ slibuje v listu ze dne 31/V. 1838 brzké uveřejnění prvního zpěvu Holého Svatopluka. Zároveň děkuje Purkyňovi za zaslaný příspěvek „*Bilder aus d. Kaukasus*“.

Ze vzpomínek Nowakowského (Žycie i praca nauk. J. P. Warszawa 1862) se dovídáme k velkému našemu překvapení, že Purkyně pod pseudonymem Dainos do němčiny přeložil a u Rheza a Kurzaty ve Vratislavi svým nákladem také vydal „*Lidové písně litevské*“.*)

Vratislavský literární svět informoval Purkyně častými přednáškami, jednak ve „Verein für vaterlandische Cultur“, jednak ve „společnosti filomatické“ kde mimo jiné mluvil o velkém slovníku Jungmannově, o poesii Jana Kollára i Holého, o lidových písních litevských a j.

Ještě intensivněji pracoval Purkyně v *idei slovanské vzájemnosti* jak slovem tak i skutkem.

---

*) Nenabyl jsem je v Praze.

Hned r. 1836 se zasadil o založení a potvrzení prvního *Slovanského spolku ve Vratislavi*, o němž sděluje Palackému v listu ze dne 27./II. 1837: „Zřídil gsem v létě minulého roku řádně od akademických vrchností stvrzenau *Slowanskau akademickau společnost.* Údowé gsau větším dílem Poláci poznaňští a několik Slezáků. Ti se gěště welmi upegpagí přistaupiti, newědauce čili se magí držeti za Němce, čili za Slowané. Scházíme se co dwě neděle w pátek, čte se něgaké pogednání, pak se předložegí nowosti a zpráwy literácké".

Spolku poskytl Purkyně místnosti ve vlastním bytu, byl jeho duší i ochráncem, neboť pruská vláda sledovala s nevraživostí každé hnutí spolku, na jehož záštitu Purkyně vícekrát intervenovati musel. Spolek byl sdružením studentským, v kterém se od r. 1837—1850 vystřídalo 566 členů, o něž Purkyně pečoval v každém směru (ták ku př. Smolera, pozdějšího vůdce lužického lidu přestěhoval docela k sobě). Purkyně pomýšlel také na založení všeslovanského listu literárního a táže se v listu ze dne 15./V. 1838 Palackého, zdali by se takový nedal uskutečniti v Praze.

Jinak osvědčoval Purkyně své slovanství účastenstvím v polské literatuře. Do 35. ročn. „Kwartlu nauk" napsal pojednání: „*Badanie o przedmioce fyziologii mówy ludzkiej*" (Jedenadvacet let po uveřejnění žádá Purkyni Brücke o dovolení překladu (listem z r. 1846), v němž praví „... ich bewundere, daß sie die Kehlkopflaute der Araber bereits so gut gekannt haben" a že by si byl z dosavadní literatury nemohl učiniti „eine richtige Vorstellung". Dále napsal do „Roczniku wydzialu lekarsk. przy uniw. Jagičellonskym" Tom I a Tom II. „*Przyczynek do anatomii nerwów*" a pojednání: „*O szczególnich uczuciach w skórze podczas kąpieli dżistiej.*"

K těmto vědeckým publikacím druží se, jak z listu Purkyňova ze dne 26./X. 1840 Palackému vysvítá, krásný překlad Čelakovského „*Odglos piesni czeskich*" (spolu se Sukiewiczem), který svým nákladem vydal r. 1842 a z něhož dále několik ukázek otiskujeme.

* * *

Nejintensivněji se zabýval Purkyně s věcmi českými, z kterých na prvním místě uvádíme výsledné jeho pátrání po památkách českobratrské emigrace v Slezsku a Poznaňsku.

Již r. 1832 nalezl v knihovně kostela sv. Máří Majdalény ve Vratislavi rukopisnou „*Kroniku Přibíka Pulkavy z Radonína*", jejíž opis poslal Palackému. Dále nalezl v slezské Olešnici „*žaltář z r. 1396*" a výpisy z něho zaslal Šafaříkovi, který tyto výpisy srovnal se žaltářem Wittenbergským a s radosti konstatoval „že přeložení jedno a též jest" ... „Jest tedy Olešnický žaltář jediný, s nímž text Wittenbergského srovnán býti může" (List ze dne 30./IV. 1840).[1]) Jelikož tentýž bez předchozího porovnání

[1]) Data zde i další čerpána z „Koresp. Purkyňovy", sv. I. 1920 a sv. II. 1925, vydané Dr. J. Jedličkou.

s Olešnickým vydati nelze, žádá Šafařík Purkyni, aby vymohl jeho zapůjčení na 2 měsíce, což se stalo. V téže době pochlubil se Purkyňovi farář Kačer s vzácnými rukopisy z pozůstalosti Komenského: „*Statuta synodalia fratrum bohemorum*" a „*Truchlivý*" (2 díly), které koupil v Lešně. Purkyně hned o tyto památky pro české museum usiloval, však Kačer dlouho se zdráhal dáti je z ruky z obavy „aby tato drahocennost se nedostala do ruky Jezuitů, kteří již tolik tisíc bratrských knih potupně a katovsky upálili" (list ze dne 5./VII. 1846). V tušení, že by se v Lešně ještě jiné podobné památky nalézati mohly, odhodlal se tam sám jak Palackému píše (20./II. 1837): „Wygel gsem si minulého roku do Lešny polské (teď gest celé měšťanstwo německé a židowské, gen w gediném kostele káže se polsky „dła chlopów w okolicy"). Našel gsem tam w archiwu kostelním sedm foliantů čistě psaných „*historii bratrů českých*" obsahugících. Newím gestli w nich co nowého, gežto by se w Čechách takže nenacházelo" a proto Purkyně posílá výpis obsahu oněch foliantů a uvoluje se opsati po případu vše doslovně, aneb zprostředkovati zapůjčení celého díla.

Palacký děkuje v bezodkladném odpisu za důležitý nález „takového pokladu pro českou literaturu a historii".

Purkyně si znovu zajel do Lešna, kde zvěděl, že byla zatím historie bratří českých a j. památky Herrenhutům v Nízké za 500 ř. tol. prodány. Přes to pátral dále a skutečně se mu zdařilo objeviti v archivu církevním sbírku vlastních, *latinsky psaných listů Komenského* a nezměrně cenný jeho rukopis „*Didactica magna*" jakož i rukopis „*Sbírky českých přísloví*". O všem tom zaslal zprávu do Prahy a na to mu Palacký (18./XI. 1841) sděluje: „Nálezy Vaše způsobily sensaci. Bylo o nich jednáno v král. učené společnosti i v museu. Je vůle získati vše pro Čechy a proto posílám 100 tol. rýnských k možnému nákupu. Račtež se odvážiti opět sám do Lešna a ztržiti tam co bude lze dle vlastního uznání svého. Především autografy Komenského a „Didacticu", neb po případě alespoň opisy. Tato prosba jde k Vám, jako k čestnému oudu našeho musea a odpověď svou tedy k němu napiště — *německy* (!)". Purkyně znovu a to vícekrát zajel do Lešna, aby vyjednával a dále pátral. Píše ku př. Palackému (28./V. 1847): „Posílám Wám wětší a nejlepší díl Komenského dopisování v opisech, co aspoň poslauží jeho žiwotopisu. Byl jsem w loni w tyto swáteční časy posledníkrát w Lešně, wyhledal co možná od Komenského se týkající, abych to spořádal a kontrakt koupí zhotowil, jenž měl býti prodán Poznaňskému gubernium k dowolení a potwrzení. Učinil jsem to, podáwal jsem podle Wašeho ustanowení za „Magna Didactica" 100 r. tol. a za ostatní listiny též 100. Wšak brzo mi na to odepsáno, že za Didacticu 100 t. r. wezmau a ostatní listiny též za 100 r. tol. prodají, wyjma latinských Komenského dopisůw. To mne welice mrzelo, neboť jsem již po třikráte cestu tam konal a to wše mělo býti nadarmo. Odepsal jsem tedy tím způsobem, že „Didactica" vyjma toliko šest listů psaných vlastní rukau Komenského, ostatně cizím perem psána, ano již od českého musea opsána, takowau

cenu více nemá, jako na začátku se míti zdála, nyní již jen 50 tol. za ní podáwám; dále že prosím, aby mi dowoleno bylo listů Komenského a jiné, co by se mi důležité zdálo, opis udělati, pak že wšecko s wděčnosti odešlu".

Při opětném zájezdu do Lešna za účelem skoncování této záležitosti „wylezl pastor Pflug" jak Purkyně píše „opět s dvěma rukopisy, které jsem dříve newiděl a sice s *nowým kancionálem* a s analekty ku knize „Essaias redivivus".

* * *

Záhy súčastnil se Purkyně české literární produkce jak původní poesií, tak překlady z velkých světových básníků, Torquata Tassa, Götha a Schillera — neboť jak Palackému r. 1834 píše, „ještě na tom stojím, že nám třeba pilně a četně překládati výtečné plody cizých literatur, aby dílem se krasocit našeho obecenstva ušlechtil, pak také aby se chuti k čtení zadostučinilo, aby čtenářstvo původní německou nebylo utopeno". A současně již Palackému posílá hotový překlad „*Osvobozeného Jerusalému*" Torquata Tassa s poznámkou: „Chci ještě zimní večery na popravení a částečné přerobení překladu vynaložiti a pak, jestli se kdo z Vás pánů mistrů slituje a poslední ruku aspoň přiloží, může být že se zdaří". Ukázky překladu uveřejněny byly r. 1834 jednak v Musejníku, jednak v Kroku, o čemž se Palacký zmiňuje Purkyňovi: „Z toho co v Kroku tištěno najdete, uvidíte pane, že Váš výtečný Jerusalém nemá příčiny ostýchati se sběhu s přeložením Žákovým. Pro mne aspoň Torquato Tasso v rouše hexametrickém ohyzdný jest". Také Hankovi se překlad líbil, ale vytýkal Purkyňovi časté polonismy a podezírá jej, že asi měl po ruce překlad Kochanowského.

Práce ještě většího rozsahu jest *překlad básní Schillerových.*

V letech třicátých minulého století přistoupil Purkyně k překladu a r. 1840 vyšel již první a r. 1841 druhý jeho díl v krásné úpravě ve Vratislavi v Slezsku. Při sazbě musel vypomáhat, třeba že sazeče byl češtině přiučil. Na plných 400 stranách velké osmerky jsou všecky lyrické básně Schillerovy přeloženy, dle vydání z r. 1808 v Lipsku u Koresia.

S velkým pohnutím přihlížíme k tomuto odvážnému dílu Purkyňovu, diktovanému horoucí snahou přispěti i v tomto směru k rozvoji kulturnímu českého národa, ačkoliv se tento směr vymykal z oboru činnosti jeho vědecké, právě v tento čas nejintensivnější a všechnu jeho mysl zahrnující.

Čteme-li dnes tyto básně, pociťujeme ovšem i dech jazyka nevypulérovaného i úsilí překladatele a nezhostíme se dojmu pracné námahy překladatele o přiléhavý výraz, jaký ale jen ztěžka nalézá. Byla to doba, kdy jazyk náš teprve počal vlákněti a přizpůsobovati se zvýšeným požadavkům ve všech oborech, což jsem zvláště radostně pociťoval, porovnávaje při četbě vědeckých a populárně vědeckých tisků jazyk z konce 18. a jazyk z počátku 19. století. Mnoho tehdy ražených výrazů zapadlo,

ale větší jejich část se vžila a umožnila novodobou literaturu vůbec. Zajisté vynese svým časem povolaná ruka také z básnického díla Purkyňova, co zůstalo zdařilým produktem jeho kujné zručnosti u výhně jazykové. Mnohá báseň dala by se s nepatrnou změnou tu i tam i dnes otisknout, jak podařený, přiléhavý a básnický jest překlad, mnohá však zůstane jen dokumentem pro úsilí generace let třicátých.

Všecky pak překládal Purkyně věrně, s pevnou vůlí dostihnouti výrazu originálu. Kde stroskotal — tam stalo se tak na úskalí jazykovém. Na doklad uvádím dále několik básní s parallelním textem německým.

První díl básní věnoval Purkyně svobodnému pánu Hildprantovi, v jehož domě v Blatné prožil jako vychovatel blaženou, klidnou chvíli života, a vzpomíná v dedikační básni na ony časy co zatím on

„dumá chodě cestou samotnou,
v germánských mudrců se vhloubiv slova:
drahou jej vedou slova mrákotnou,
však sílí tušení, co v prsou chová.
— — —
A v dálí svítí, hledicímu zpět,
poklidné rodiny mu obraz stále,
i ve snách často zpouzí tam svůj let,
však života proud žene jej vždy dále;
tu strach jej zajme, do cizoty střed
zachvícen, želí blaho nepoznalé;
nedáno-li užíti onu slasť
v svém rodu, v cizině staví vlasť.
Máť drahou pěstí, choť[2]) mu hlaholy
učí se české sladkým slovem lásky.
Milé mu dítky česky šveholí,
Zpěv český mladistvé jich pějí hlásky.
Tak vlasť si tvoří v městě, v okolí,
V vědecké s pobratřenci vchází svazky,
A doma chová staroslávský mrav,
Vítán mu Polan, Rus i každý Sláv.
Však nerozvázán ještě závitek;
obloukem velkým kruh se žítí krouží;
nechť naň se cizých proudů valí vztek,
udatná mysl jim se nepohrouží;
obloukem velkým navrátí jej věk,
kam snaha zpurná dráhu neprodlouží;
octneť se někdy na vždy v otčině
a podlí, podlí v staromilé rodině.

* * *

[2]) Rozená Němka.

Ukázky z překladu básní Schillerových uvádíme dále; vydání jejich překvapilo český svět literární jak z dopisů Palackého, Šafaříka a Hanky, Purkyňovi vysvítá.

Z překladu básní Göthových se asi ničeho nezachovalo, alespoň nikde jsem nenalezl určitých o tom zpráv. Z překladu básní Sallelových přinesly ukázky „Obrazy života“ za redakce Nerudovy. Dále vydává svým nákladem A. Schulzovu *„okouzlenou růži“* v překladu J. Kačera a téhož původní *„Sbírku znělek“*. Některé ukázky z uvedených překladů Purkyňových otiskujeme až ku konci této stati, abychom v souvislosti dokreslili působnost jeho ve Vratislavi. — Zbývá nám totiž zmíniti se o několik významnějších osobních stycích a rodinném životě.

Na jiném místě byla již podána zpráva o stycích jeho s Göthem, který se velmi úsilovně přičiňoval o povolání Purkyňova do Německa; když pak byl skutečně r. 1822 pro vratislavskou universitu jmenován, pozval jej Göthe do Výmaru a zde také strávil Purkyně řadu dnů jako host Göthův.

Významné jsou dále styky s básníkem K. Eg. Eberthem, s redaktorem „Jahrb. f. wiss. Kritik“ v. Henningem a s redaktorem „Ost und West“ J. R. Glaserem a j.

Záležitosti české měl Purkyně ve Vratislavi v stálé evidenci (jak Dr. Jedličkou vydaná jeho korrespondence dokazuje) a z toho lze připomenouti pouze několik drobností.

Velkou péči jeví o Šafaříka a Čelakovského, staraje se o povolání jejich do Německa a skutečně také byla Šafaříkovi ministrem Eichhornem nabídnuta kathedra na universitě v Berlíně a Čelakovský později povolán byl do Vratislavi. Šafařík nabídku však nepřijal (1841), dopracovav se postavení v Praze. Z hojné korrespondence Šafaříkovi vyjímám ještě list (z 18./III. 1840), ve kterém Purkyňovi radí, aby nedal Kačerova překladu „Okouzlené růže“ více tisknouti než 700 exemplářů, poněvadž se i nejlepší české knihy nepropá více než 600 výtisků.

Vysoce zajímavá jest také ostatní korrespondence Purkyňova, jako s Palackým, Hankou, Vrťátkem, Kačerem a Janem N. Čermákem (který dopisuje německy a signuje „ihr dankbarer Schüler“; známo, že pak v letech šedesátých min. stol. se nepěkně tlačil na Purkyni), osvětlující z mnohé nové strany tehdejší české poměry. Ujal se zvláště Josefa Kačera, českobratrského faráře v Novém Táboře, spisovatele a vůdce české kolonie tamtéž, kterouž proti úsilí pruské vlády obhájil, tak že jí byla ponechána samospráva ve věcech církevních i česká škola. Purkyně podporoval jeho rodinu, byl kmotrem dětí a vydával Kačerovou poesií. Z četných dopisů jeho vyjímám toliko list ze dne 25./VII. 1840, ve kterém sděluje Purkyňovi, „že zapůjčil Lassingovi svazek „Vlastimila“, ve kterém jest zpráva o Remešském evangeliu (Vlastimil byl totiž majetek Purkyňův). Píše dále, že byl u Lessinga návštěvou a že v knihovně jeho nalezl

spisy Tháma, Nejedlého a Dobrovského, Scriptor. rerum bohemic. a Kroniku Pulkavy. Lessing pozval Kačera k večírku, na jehož programu byly také české písně, přednesené dcerami Lessingovými.

* * *

Rodinu svou odchoval Purkyně v duchu a jazyku českém, přes to, že choť jeho byla Němka, dcera berlínského univ. professora Rudolphiho; sňatek slaven byl r. 1827, ale již 1835 choť jeho zesnula. Poměr jejich vzájemný byl co nejsrdečnější, jak pozůstalá korrespondence svědčí. Paní Julie apostrofuje v dopisech svého muže: Mein lieber bester Mann! Mein Herzensjohannes! Můj zlatý Honzíčku! A když se pozvolna více přiučila češtině, počala psáti česky. První takový list zněl: „Můj milý manžele! Kdybych Tobě psala české psaní můj Honzíčku, co tomu řekneš? Naše malá dcera jest maličko nemocna, ale ona spala a jest radostna a šťastna a píje a jedla od srdce" (dále pokračuje německy). Z listů Purkyňových jeho choti zachoval se jediný z r. 1829 — tedy hned z počátku manželství. Uvádíme jej pro značnou zajímavost. Choť jeho odjela totiž v letě 1829, v době, kdy Purkyně studoval vývoj života v slepičím vejci, do Berlína k svému otci; tuto líheň obstarávala ona, však po jejím odjezdu Purkyně na líheň zapomněl. Vystydla ovšem a sděluje své choti o tom: „Ein kleines Unglück hat Deine schnelle Abreise verursacht. Meine Brutmaschine fand ich seit vielen Stunden erkaltet sammt den vielen kleinen Herzen, die in ihrem Inneren schlugen. So stirbt ein Planet mit allen seinem Leben dahin, wenn sich sein Sonnengott verfinstert. Nach der Sage der Indier, wie Du weisst, ist der Weltgott Wišňu schon mehreremale eingeschlafen und hat darüber die Welt zu Grunde gehen lassen. Mit diesen erhabenen Betrachtungen schließe ich den Brief und bin getrost, dass Du Deine kleine Welt besser in Gewahrsam nehmen wirst als ich die Brutmaschine und der indische Gott seine Welt. Dein Johannes".

Z dítek obě dcerušky zemřely spálou ještě ve Vratislavě a sice v stejný den, ale oba synové Karel a Emanuel vrátili se s otcem jako dobří Čechové do Prahy. (Emanuel suploval na akad. gymnasiu a na botanických výletech mluvíval s námi žáky vždy jen česky.) Malíř Karel se oženil ještě ve Vratislavi s Němkou, kterou Purkyně často zkoušíval z pokroků v češtině a to zvlášť po přestěhování do Prahy. Kdysi se otázal své snachy, jakže se jmenuje „Schnittling" česky, na což bez rozpaků odpověděla, že „řezanka". Tu Purkyně zavolal do kuchyně: „slyšíte tam? dnes přijde řezanka do polévky". A nepochybím snad, když v souvislosti již zde dokreslím obraz rodinných poměrů, třeba že to částečně náleželo do kapitol jednajících o Purkyňovi po jeho návratu do Prahy r. 1850.

Poslal tenkrát svého syna Karla na studie v zahraničí, jemuž dopisuje německy; z jaké as příčiny, to nesnadno uhodnout; snad k vůli censuře na hranicích. Uveřejňujeme jeden list do Karlsruhu adresovaný

ze dne (22./VII. 1862) a pozoruhodné názory Purkyňovy obsahující, tohoto znění:

„Lieber Karl! Für den Honziček wære es wohl interessanter gewesen eine Schwester zu bekommen, doch da es nun einmal die Naturgeschichte will, so muß es gut sein. Ich betrachte die Kinder (Kindeskinder etc.) als Erganzungen unserer Individualitat. Was die Natur bei ihren psychogenischen Spielen und Combinationen in einem Individuum nicht ausleben konnte, das vertheilt sie auf mehrere und ist dann unsere Aufgabe ihren Sinn zu errathen und ihm gemaß die Entwicklung zu befördern. — Hansi hat heute zum erstenmale mit einem rothen Bleistift statt den bisherigen wilden Kreuzen, kurze Striche und krumme Linien gezeichnet. Es ist dies der Eintritt der Reflexion und einer besonnenen Bewegung. Auch laßt er sich jetzt lieber was vorzeichnen, als daß er selbst zeichnen möchte. Es hat eine Aehnlichkeit mit der zu gewisser Zeit eintretender Schweigsamkeit der Kinder, die ihr leeres Plappern verlassen und lieber auf die Reden der Erwachsenen hinhorchen“.

Konečně chci připomenout, že mi ve vratislavské korrespondenci Purkyňově byly nápadny dopisy hraběnky Adély Desfours Walderode, která jej na statku bar. f. Hildebrana poznala. Oplývají výrazy neobyčejné příchylnosti a projevují velkou touhu po životě na blízku Purkyňově. Od r. 1822 do r. 1827 psala mu 26krát; v posledním gratuluje srdečně k jeho zasnoubení. Pak se odmlčela na 13 let a psala mu pak ještě 4krát r. 1840 a 1841, tedy brzy po úmrti Purkyňovy choti.

V. Purkyňova činnost národní po návratu do vlasti.

Purkyňova činnost národní od r. 1850—1869.

Purkyňova touha po návratu z Vratislavi do vlasti se stále stupňovala, až konečně byla jeho povoláním na pražskou universitu r. 1849 ukojena. Těšil se s celou svou živelní horoucností, že doma bude míti možnost s větším úspěchem zasáhnouti v české snahy a proudy kulturní, které se také jeho dosavadní spoluprácí rozvíjely, upravujíce cesty k dalšímu pokroku.

A jistě že sotva bylo nějakého oboru práce národní, neb otázky kulturní, které by nebyly našly ve všestranném tom geniu svého mocného fedrovatele.

Vrátiv se do vlasti za tehdy znovu nastoleného absolutismu s přiostřeným režimem germanisačním, kterým byl v Čechách každý projev života národního rdousen, musel se Purkyně omezovati pouze na přípravy k organisaci českého života vědeckého, zvlášť přírodovědeckého v smyslu nejširším. Mohl se tu opírat o dva pevné body, které nemohly být rakouskou vládou zviklány a sice o svou katedru na universitě a o české museum.

Universita měla tehdáž sice ráz výlučně německý, však Purkyně toho nedbal a upravoval své království, svůj fysiologický ústav, jak sám za dobré uznal. Ústav otevřel 6. října 1851 přednáškou o pojmu fysiologie.

Aniž by vládu žádal za dovolení a aniž by se byl ohlížel, bude-li to kollegiu professorskému příjemno, *počal záhy přednášeti o fysiologii po česku*[1]) — ovšem že pro německé posluchače vedle toho přednášel povinných pět hodin po německu.

Při praktických cvičeních mluvil česky i německy. V ovzduší politickém, v jakém se to dělo, byl čin takový velikou odvahou a zajisté chránilo Purkyni jen jeho světové jméno, že nebyl pohnán k odpovědnosti.

---

[1]) Přednášky Purkyňovy nestrhovaly přednesem, byly ale jasné, přehledné a daly se snadno zapisovat. Zde budiž také připomenuto, že P. zkoušel s velkou mírností a že odstonal každou reprobaci kandidáta. Stalo-li se tak, nemluvil, seděl zadumán ve svém pokoji, hlavu maje složenou na rukou.

V indexu zapsané české přednášky z fysiologie ale neopravňovaly posluchače, aby skládal rigorosum z této nauky po česku; teprve 16 let později — a sice r. 1867 vykonal Čeněk Křížek (dle Časop. č. lékařů) první rigorosum toto jazykem českým, jehož následovali všichni další kandidáti, jakož i pisatel těchto řádků.

Personál ústavu fysiologického tvořili od počátku Čechové — assistenty byli postupně Čermák, A. Frič, Ed. Grégr, Tomsa a J. Novotný, druhým assistentem K. Chodounský, laborantem E. Lokaj.

O tom, jak Purkyně svůj ústav propůjčoval poradám odborným a později spolku českých lékařů, líčíme na místě pozdějším.

Druhou Purkyňovou oporou bylo české museum založené na popud hr. Klebelsberga obětavostí české konzervativní šlechty (Sternbergů, Švarcenbergů, Hartiga, Lobkowiců, Buquoi a j.), mělo účel soustřeďovati práci o povznesení české země i národa. Je přirozeno, že se k němu nesly naděje všech vlastenců, zvlášť když do výboru musejního povolán byl záhy Jos. Dobrovský a později oba bratři Preslové, Šafařík, Palacký a j. Stanovy společnosti musejní byly několikrát účelně změněny tak, že ústav nabýti mohl ráz národně vlastenecký, přes formální jeho dvojjazyčnost. Na základě těchto stanov zřízeny byly při museu: 1. sbor ku vědeckému vzdělání řeči a literatury české, 2. sbor archeologický a 3. sbor přírodovědecký. Výbor musejní přistoupil zároveň k publikační činnosti a vydával zejména od r. 1827 všenaučný „Časopis česk. musea" redakcí Palackého a sice jazykem českým i německým. Vydání německé však již r. 1831 pro naprostou neúčasť zaniklo, kdežto české vychází dosud.

Zřízením sboru přírodovědeckého r. 1852 a povoláním Purkyně za jeho předsedu počaly se splňovati naděje, které v museum kladl, zejména pak, když se mu podařilo založiti i první přírodovědecký časopis, jak o tom sám v musejníku v ročníku 1852 vypravuje pod titulem „*Navěstí o prostonárodním časopisu přírodovědeckem*", následovně: „V první schůzi Sboru přírodovědeckého 12. března 1852 oživlo v duši mé dávno chované přání a myšlenka založiti časopis přírodovědecký a nemohl jsem odolati, abych nebyl ku konci sezení dávno rozvržený plán a ideu takového časopisu slovy přítomným vyložil. Myšlenka přijata byla se všeobecnou pochvalou a hned se nabídlo několik mladých mužů, že seč síly budou, k provedení jejímu napomáhati chtějí. Též sekretář společnosti (prof. Reuss) a mnozí jiní mužové, ač kmene německého, aneb více německého vzdělání literního, byli ochotni přispívati k časopisu takovému."

Na to odůvodňuje potřebu, aby šířeny byly vědomosti přírodovědecké zvlášť v českém lidu následovně: „My Čechové jsme v tomto blahodějném odvětví literatury velmi chudí, ano bylo obávati se, že by i chud zůstal náš lid v tomto tak důstojném poznání přírody — přírody nám zvláště své nevystihlé krásy, poučení a pomoci poskytující. Ano i chud zůstane náš lid vskutku i materielně, jako divoch v pralesích úrodou bujících, jako Irčan v zeleném Erinu, i podobnému osudu podroben bude, nezmůže-li

se k poznání i k užívání snažnému přírody, v našich vlastech tak milostně jemu vstříc jdoucí. Chraniž nás Bůh takového nezdaru!" Doufá, že k tomu nedojde a slibuje si zvlášť mnoho od přírodovědeckého, prostonárodního časopisu, který péčí sboru musejního bude vydáván pod titulem: „Zábavy přírodovědecké". Na to promlouvá Purkyně na pěti tiskových stranách o programu tohoto časopisu vztahujícího se k veškeré přírodě v povšechném smyslu. Ku konci článku dotýká se také zjednání prostředků k vydávání jeho, z čehož podáváme následující pro tehdejší poměry karakteristický úryvek: „V soukromných rozmluvách s budoucími snad spolupracovníky (s Kodymem, Lamblem, Šafaříkem, Staňkem atd.) činěny jsou rozliční návrhové. Některému se zdálo, aby se zřídila malá Matice, na způsob starší, avšak aby se její činnost neomezovala pouze na tento časopis, nýbrž rozšířila na vzdělávání všech odvětví přírodovědeckých v jakékoliv formě literární. Jiný jevil naději, že se snad ve vlasti naší najde velmož, jenž by podniknutí tomu asi 5000 zl. stř. obětovati neb alespoň při jeho zdaru půjčiti ochoten byl. Nejvíce ale hleděno k Matici: ona že je od národu vyvolený Mæcenas k podporování všech věd, tedy i přírodních, prostředky peněžní že má pohotově a svými dosavádními pracemi si již získala obecenstvo skoro 4000 zakladatelův. Nové podniknutí nemuselo by tedy pracně si teprve obecenstva dobývati, kdyby Matice je za vlastní přijala. Poslední návrh vůbec se přijal a mně jako údu sboru matičního bylo uloženo, abych věc tu tam přednesl. Nemohl jsem to pro jiné tenkráte důležité záležitosti při Matici učiniti, až v sezení sboru dne 1. května. Mezi tím časem snažil jsem se, abych od spisovatelů, jimž na tomto časopise záleželo, dostatečnou zásobu rukopisů dostal, abych mohl Matici jakési rukojemství za vznik a zdar jeho podati.

Sbor matiční ochotně návrh ten přijal, nemohl jej však na ten čas podniknouti, až důchody Matice české v pořádek uvedeny budou, aby se vědělo, zdali ohledem na jiné starší závazky nové podniknutí bude moci podporovati."

Původně navrhovaný titul časopisu „Zábavy přírodovědecké" byl jak známo před vydáním prvního čísla změněn na „Živu" a také již v tomtéž ročníku Časopisu musea (1852) čteme insert vyzývající k odebírání přírodovědeckého časopisu „Živa".

* * *

V předmluvě k 8. ročníku této Živy (1860) promlouvá Purkyně o plánech týkajících se jeho úsilí o rozvoj české vědy vůbec. Článek ten pro literární jeho důležitost sdělujeme v následujícím:

„R. 1837 ku konci září, po ukončení shromáždění německých přírodozpytců a lékařů v Praze, procházeli jsme se, můj nezapomenutelný přítel Jan Svat. Presl a já, po tehdejším Dobytčím trhu, rozmlouvajíce o záležitostech musejních, a *jak by se Museum v českou akademii proměniti dalo.*

Najednou obrátil se on k straně západní, kde třída neznačných domů od Zderazu běžela k Emauzům a prorocky se jiskřícím okem vyslovil: „Zde si český duch vystaví universitu.“ Zatím si tu staví paláce jiného rodu duch. Deset let později zavál na krátký čas obživující duch západní kulturní Evropy po našich nivách, i zbudilo se mnoho myšlenek dřímajících dotud v temnu nepříznivých okolností. Tehdáž jsme si opět zpomněli na rozprávku držanou na Dobytčím trhu, nyní již Karlovo náměstí zvaném. I zase podrobněji o týchže záležitostech mluveno, i jasnější záře nám vítala z bližší budoucnosti. Zatím můj milý přítel, všech naději se spustiv, odebral se do věčnosti, mne zanechav neblahé přítomnosti, budoucnosti horším hrozící.

Navrátiv se r. 1850 do vlasti, nemohl jsem se cele sprostiti myšlenek oněch, jež mne tehdáž, ač jen okamžitě, byly oblažily.

I přihlížel jsem pilně k tomu, co by se pro vzkřísení věd přírodních v našem národu činiti dalo. Stálť jsem samoten, chybil mně velice můj neocenitelný přítel, od jehož skvěle dokázané učenosti a podnikavosti vše možné se bylo očekávati dalo. Na universitě byla sice rovnoprávnost jazyků vyhlášena, však ani nebylo osobností, aniž se k jejímu provedení potřebných kroků činilo. Po několik půlletí přednášeje před dosti četným publikum o předmětech fysiologických prostonárodně, pozoroval jsem, že čilost posluchačstva ochabovala, an okolnosti jinam sváděly, i bylo mi to vykládáno za separatistickou tendenci a zle poznamenáno. Učinil jsem tedy konec tomu pokoutnému pěstování české vědy, kdežto zatím se příležitost naskytla, jinde a vydatnějším způsobem téhož záměru dosáhnouti.

Ačkoliv museum, propadnuvší podezření vyššímu, odstoupením značných oučastníků mnoho ztrát bylo utrpělo, získalo s druhé strany aspoň tím, že na základě stanov zřídily se sbory archeologický a přírodovědecký, kdežto i vyšší věda v rouše národním se představovat směla. *Já se stal předsedou sboru přírodovědeckého,* jehož jednání skoro výhradně česky se vedlo, ačkoliv druhý zemský jazyk vyloučen nebyl. Tu se shromáždily mladistvé síly naší domácí přírodovědy, i stalo se možným, že jsme (já a p. prof. Krejčí) na základě tomto časopis *Živu* založiti se odvážili, k jehož vydávání Matice česká se uvolila.

Tak asi Museum jakousi podobnost akademie české dosáhlo, ačkoliv má daleko ještě ke skutečnosti. Teď zvláště živoří jako nikdy, až zárodek, ještě neumořený k novému živlu se vyvine.

Zatím naše Živa i příští leta vycházeti bude, až snad z ní se vyrodí, jak to z počátku zamyšleno bylo, encyklopedie přírodních věd, ouplné mathematiky, fysiky, zoologie a j. Budoucí rok Živa zase se vrátí k své prvotní podobě, vynechajíc *Domácího lékaře* a *Průmyslníka*.[2]) Chceme tím

[2]) Přílohy od r. 1857 vycházející, myšlené Purkyní jako zárodek příštích samostatných listů odborných.

vyhověti námitkám některých údů Matice, kteří ukazovali na prvotní její úlohu, že zvláště ku *pěstování literatury a vědeckého vzdělání jazyka českého byla ustanovena,* vyhražujíc všecky nauky tak zvané fakultní, jak vysloveno v samých stanovách musejních v § 2. Nynější čas volá ke všem stavům vesměs a zvlášť, aby se samostatně ujaly svých záležitostí v poměru k národnímu vzdělání. U velikém množství léčitelů našeho města i venkova najde se zajisté dostatečný počet mužů blahomyslných, o zdar národnosti české pečujících, jenž se o to zasadí, aby se na počátcích dosavád učiněných jakýsi život lékařské literatury dále vyvinoval. Sloužila by k tomu vlastně společnost česká lékařská a lékarnická, jenž by oudy svými všecky československé vlasti zajímala. Z počátku by se mohl vydávat Almanach medicínský, podobným způsobem jako v jiných zemích vychází, k ustálení terminologie a poučení kollegů, jak je pokrok času žádá, až by z toho zrostl časopis řádný, jako jest náš německý Vierteljahrsschrift. Mimo to by se mohly vydávati prostonárodní spisy a snad i časopis zdravovědný, jenž by velmi dobrodějně účinkoval. Doufám, *že se konečně probudí náš stav léčitelský ze svého kolikavěkého cizonárodního snění* a chopí se toho, co mu jest nejbližší a na jehož půdě mu zrůst propůjčen.

Od Průmyslníka[3]) jsme upustili také pro jeho nedostačitelnost. Což jsou čtyry archy na rok, kdež by potřeba nejméně čtyry archy týdenně požadovala. Schvalujeme poučování o osvětlování našich českých dělníků a řemeslníků, zvláště třídě vyšších průmyslníků jakéhokoliv kmene neb národnosti, která v Průmyslové jednotě zastoupena jest. Ať se zasadí pomoci znalců jazyka českého o řádné ustanovení názvosloví řemeslnického, ať hledí vydávati řadu poučných knih pro průmyslné školy — konečně by časopis řemeslnický dobře vedený, jejž od prof. Erbena očekáváme, uváděl a udržoval čilý život duchovní v nadějném našem průmyslnictvu, a nebylo by to zajisté ke škodě bohatších. Touto změnou získáme každé čtvrtletí 2 archy, které se dílem k rozmnožení původních článků, hlavně ale na řádné podávání zpráv ze všech odvětví přírodovědy vynakládati budou."

* * *

Purkyně dožil se alespoň založení a rozvoje „Spolku i Časopisu českých lékařů", ale teprve dlouho po jeho úmrtí splnily se veliké jeho plány o českých školách vysokých a české akademii věd a umění. — Zatím „Živa" vycházela dále, plníc své poslání, jehož hlavní cíl byl, dle vlastních slov Purkyňových (proslov k VII. ročníku Živy), zjednání „svobodného pole českým přírodozpytcům ku vzdělání písemnickému všelikých odvětví přírodovědy". Lituje (tamtéž), že stále ještě mnoho sil zůstávalo stranou přidržujících se raději života německého". Purkyně při přehlídce obsahu

3) Příloha k Živě.

prvních sedmi ročníků zdůrazňuje s uspokojením, že vytknutého cíle bylo dosaženo vzhledem k bohatství a cennosti článků ze všech oborů přírodovědeckých — až na chemii a fysiku jen chudě zastoupených. Purkyně sám pilně do Živy přispíval, jak z následujícího výčtu patrno.

Napsal do ročníku

I. 1853: 1. Rozhled v oboru přírody.
2. O smyslech vůbec.
3. Místopis smyslů.
4. Člověk a příroda.

II. 1854: 5. Člověk přírody vládce a pán.
6. O způsobu učení se přírodním vědám bez velikých učených a učebných prostředků.

III. 1855: 7. Přírodoslovná poučení a zábavy.
8. O Rhizopodech.
9. O Rhizopodech skořepnatých, mnohokomůrkových, vinutých, zvlášť Nautiloidech.
10. O vytvořování vejce uvnitř těla slepičího.

IV. 1856: 11. O dýchání s ohledem na jeho lučební povahu.

V. 1857: 12. Podrobné zprávy o mojích starších i novějších literárních, zvlášť přírodovědeckých pracích. I.
13. O vzniknutí časopisu „Kroku“ a zaniknutí jeho.

VI. 1858: 14. Podrobné zprávy o mojích pracích. II.

VII. 1859: 15. O tajemstvích přírody a ducha lidského.
16. Zkoušky o sluchu.

VII. 1860: 17. První podatky k historii odkrytí nové planety zamerkuriové.

VIII. 1861: 18. Akademia.
19. O zřízení sirotčinců chlapeckých směru přírodovědeckého.

IX. 1862: 20. Akademia.

X. 1863: 21. O zřízení české národní akademie vědecké ve spojení s českým národním museum.

Před založením Živy psal Purkyně do „*Časopisu českého musea*“ a sice jmenovitě r.:

1829. Schiller: Procházka.
1834. Torquato Tasso: Osvobozený Jerusalém XVI. zpěv.
1836. O ideálnosti prostoru zrakového.
1839. O železnodrahách a jich nevyhnutelné potřebnosti v Evropě.
1851. O prospěšnosti všeob. rozšíření latinského způsobu psaní v oboru jazyků slovanských.
O pojmu fysiologie.
1852. Návěští o prostonárodním časopise přírodovědeckém.

1853. O zprostonárodnění věd, zvláště přírodních.
1857. O bdění, jeho stupních a přechodech do spaní.
O úkazech spaní a jeho obdobách v rostlinstvu a na celé zeměkouli.
Fysiologie snu.
1858. Animální magnetismus v poměru ku spaní.

Purkyňovy plány o *zřízení národní vědecké akademie,* jako nejvyšší instituci odborné, publikovány jsou v Živě r. 1861 a 1863; sotva že počal se rozvíjeti a rašiti český vědecký ruch, tu již Purkyně se smělou odvahou počíná české vědě vytyčovati nejvyšší mety, k nimž současníci očí svých pozdvihnouti ani se neosmělili.

Články ony karakterisují také názory Purkyňovy na vědu a její význam a proto si dovolujeme krátkou tresť jejich v následujícím podati. V článku z r. 1861: ,,Pohled na způsoby bytování vědy v církvi a státu" poukazuje v úvodu k filosofickým školám staročeským, k prvnímu vystoupení křesťanstva, k zřízení církve a k reformaci — konečně k nadvládě moderního státu nad vědou, snažící se o vyprostění z této závislosti. Mluví o významu křesťanství, z čehož uvádím následující stať: ,,V národu, celým světem opovrženém, kulturou řeckou a zbraní římskou uhněteném, přestárlém a vysíleném, narodil se nejskromnější a nejvyšší kněz a prorok boží, Adam v duchu zroditi se majícího lidstva.

Umřel, co zločinec byv ukřižován; slavila vítězství rota starokněžská, radoval se dvůr královský, výskala lúza Jerusalémská, šklebily se čety vojenské.

Co má Kristus společného s akademií? Kristus osvobodil ducha z okovů duševních a od fantomů a pověr starého pohanstva. Tím církev Kristova zaujmula do sebe také ústrojí akademie. Křesťanské idey: víra, naděje a láska staly se hybnými silami ducha a na jejich podkladě budovány křesťanské organisace.

Ale jako každá idea ,,sosnovaná na společnosti lidské", tak i křesťanská vedla přes osamostatnění k nadvládě Církve, k panování, k vševládě a ,,servus servorum" stal se panovníkem panovníků.

Organisace v lidstvu, církev, stát, akademie na ideách vzniklé, jsou k životu stejně oprávněny; dnes mezi nimi ještě tření a boje a teprvé až lidstvo k větší dokonalosti dospěje, bude ona trojice svorně říditi osudy národů. Církev osedlavší společnost spoutala i vědu a vědecké instituce, jež se snažily vymaniti se z moci církevní reformace (Jordano Bruno, Koperník, Bacon, Galilei, Komenský). Obdobně uchvátil stát vládu nad akademii i na universitách, a také zde snaha o vymanění ze státní moci organisováním samostatných akademií, samostatného státu akademického.

Tyto myšlenky rozvinuje Purkyně dále v pojednání uveřejněném v Živě r. 1863 pod titulem ,,Česká akademie národní, vědecká ve spojení s českým museem". Hned z počátku připomíná Purkyně že jeho zmínka

o „státu akademickém“ v dřívějších pojednáních způsobila nemalé leknutí v myslích omezených. Rozumí se, že „státem nemá být hýbáno“, nutno však, aby uplatněna byla idea, že vědě má být ve státu přiznán vlastní obor práv, — analogický s právy církve, tedy jakous vědeckou církev, která by především rozhodovala a řídila vše, co se školství vyššího i nižšího týče, které by v pravomoc příslušely všecky záležitosti vědecké. — Ale pro takové věci není ještě v Evropě klima! Snad že „utužením národního života a rozvojem samosprávy u nás se stane zřízení takové akademie možným.“

Prozatím se však jedná pouze o otázku, zdali by možno bylo zříditi alespoň akademii národní a to na základě stávajícího musea.

Museum vzniklo jakýms temným tušením o potřebě vědeckého života českého v době, kdy současně zbudována akademie umělecká, konservatoř, divadlo, kdy pořádána velká pouť na Velehrad oslavující zavedení křesťanství a písma, kdy zakládány Svatobor, Sokol, Hlahol, Umělecká beseda. V té době usnáší se sněm o zrovnoprávnění techniky ač se „tenkrát některým světlým hlavám ještě zdála universita býti příliš vznešená“, aby se měla k idiomu národnímu snížiti, ale přes to i zde brzy svého práva národního dojdeme. Purkyně vidí potřebu zříditi u nás akademii specificky národní, která by se lišila od jiných velkých akademií jež nemají na starosti výchovu vědeckých sil (přijímajíce jen práce hotových vědců) a jimž nezáleží na jazyku, jsouce kosmopolitické, abstraktní, absolutní.

„Akademie národní česká — byl by spolek zřízený od národa českého za účelem všestranného pěstování věd silami duševními i hmotnými národa českého, aby se věda stala jeho bytností, by sloužila k jeho blahobytu, k povýšení vědy samé, k osvědčení se národa co vědecky činného naproti jiným národům kulturním, k dobytí slávy výtečnosti za nynějších dnů i pro časy budoucí.“

Představoval si, že by taková instituce snadno se dala zřídit v stávajícím museu, jehož sbírky i knihovna by sloužily akademii a kde by se daly zřídit místnosti pro různé vědecké sekce i zbudovat potřebné laboratoře. Všecko jednání a všecka publikace děly by se ovšem v jazyku českém.

* * *

Založením „Živy“ a úsilnou vědeckou, jakož i propagační činností v přírodovědeckém odboru musejním počaly se uskutečňovati plány o vzbuzení vlastního života českého v tomto směru, který další prací Purkyňovou byl doplněn organisováním i českých institucí v oboru věd lékařských, theoretických i praktických.

Starání a úsilí P-vo v tomto směru dlouho zůstávalo bezvýsledným, neboť se v mysli našeho lékařstva nechtělo činorodé národní uvědomnění ujímati.

P. doufal ku př., že by snad mohlo založení periodického listu dáti popud k organisaci k odborné práci a jal se vydávati „Domácího lékaře“

jako přílohu k Živě, však klamal se; stav lékařský zůstával dále národně úplně netečným, tak že P-ovi po čtyrletí trpké zkušenosti jiného nezbylo, než i od dalšího vydávání oné přílohy lékařské upustiti.

P. sám poznal, že tehda ještě nebyly splněny podmínky, aby mohla býti nějaká akce v tomto směru s úspěchem zahájena a píše o tom v Živě r. 1861 následovně:

„Když jsme od r. 1857—1860 „Domácímu lékaři“ v naší Živě místa propůjčili, nadáli jsme se, že se nejen dosavádním účastníkům zavděčíme, nýbrž že i mnohého, dosud mimo stojícího získáme. Zdali se první stalo, nevíme. Není listu literáckého, jenž by se o tom byl vyslovil, aniž soukromně mne jakés mínění o tom došlo. O neúčastenství jiných bylo dosti příležitosti přesvědčiti se za ta čtyry leta, co příloha vydávana byla. Upustili jsme tedy od dalšího jich vydávání, věnujíce raději toto místo našemu nadějnému spisovatelstvu přírodovědeckému. Tak se Živa k svému původnímu tvaru zase navrátila. Upustivši od služby každodenní potřeby, bude zase sloužiti výhradně vzdělávání přírodovědy. Jen tím způsobem získá sobě ceny monumentální, historické a svědčiti bude věkům příštím, jaké mladistvé síly na její roli klíčily, bohdá za nedlouhou dobu plody ještě zdatnější padadoucí.

Aby naše lékařské obecenstvo k národnímu jazyku přilnulo, nelze od nynějšího pokolení očekávati. Nauka lékařská a její praxis jsou jako řemeslnický nástroj, na který jsme od mládí uvykli, jímž dosti obratně zacházeti umíme; změníš-li jej, přivedeš nás do rozpaku a jiným zajisté nemotorně zacházet budeme. Zná to každý, kdo naučiv se počtářství po německu, měl by najednou počítati po česku.

Lékařství české očekávejme tedy od nejblíže příštího pokolení. Nynějšímu ponechejme jeho učený nástroj, jak si jej bylo zjednalo. Nicméně i jim a jejich nástupcům snažně domlouváme, aby si přírodních věd slušně všímali, neobmezujíce se pouze na to, co lékařským naukám nutně potřebné jest, neboť lékař, zvláště na venkově, považuje se také za znatele přírody vůbec i podle toho žádáno bývá na něm všeliké poučení a vysvětlení; a jelikož za nynějších časů národní náš život mocně a všestranně se vyvíjí a formy cizinské vždy více vážnosti a přeludnosti pozbývají, bylo by radno i užitečno, aby sobě čeští lékaři pěstování přírodních věd v jazyku českém za povinnost uložili. Až budeme míti na universitě úplně české kursy nauk lékařských, o čemž pochybovati nelze, vzroste nám brzy pokolení lékařů ryze českých, jimž zbytečno by bylo vykládati o obecní potřebě věd přírodních, neboť bude zařízení takové na středních i vysokých školách, že důkladné vzdělání přírodnické bude věci nezbytnou.“

„Kdyby měla Živa 2000 odběratelů, mohla by vzrůsti na časopis měsíčný. Jaké by to bylo povzbuzení českému spisovatelstvu přírodovědeckému! Jaké zúrodnění ku vzniku nových sil!

Zda to jest marné volání?“

* * *

Záhy po napsání tohoto trpkého stesku dožil se Purkyně kýžené změny mentality našich odborných kruhů. Až do r. 1860 sevřeni byli národové v Rakousku a zejména národ český tuhým, germanisujícím absolutismem, za kterého všecko podnikání, zvláště pak každé volnější hnutí za účely jakýmikoliv, bylo znemožněno. Teprve po prohrané kampani bitevní proti Italii r. 1859 shroutil se absolutismus a bylo i nám uvolněno. Toho ovšem ihned použil Purkyně k rozhodnému jednání.

V malém kroužku lékařů (který tvořili V. Staněk, E. Grégr, B. Eiselt, Novotný a A. Frič) bylo jednáno o založení časopisu a spolku lékařského a již 1. října 1861 odevzdána byla vládě žádost o povolení spolku lékařského podle přiložených stanov, vypracovaných Dr. B. Eiseltem a E. Grégrem. Povolení šťastně došlo po 8měsíčném prodlení dne 16. července 1862. Ihned rozesílány byly výzvy českým lékařům za přistupování, ale „výsledek byl nad míru skrovný, srozuměných se ukázalo pouze deset doktorů; jedni odporovali, že učený, český spolek není ještě na čase, druzí jsouce v úředním postavení, zapovídali na prosto svým podřízeným lékařům přistoupiti, dokládajíce, že takové přistoupení jest separatistické a že bude vědě ku škodě“. (Čas. č. lék. 1862.)

Jména oněch prvních členů spolku jsou: Dub, Eiselt, A. Frič. Fuka, E. Grégr, J. Kratochvíl, Linhart, Smoler, Mazanec, Podlipský, Purkyně, Staněk a Špott.

V ustavující valné schůzi dne 16. července 1862 zvolen 15 přítomnými členy *předsedou* Purkyně, kterým zůstal až do své smrti.

S nemenšími obtížemi se setkávalo založení časopisu jak z „ohlasu redakce k lékařskému obecenstvu“ v č. ze dne 15. pros. 1862 patrno. „Měli jsme zápasiti s všeličíms. Znalcové věci upřímně nám přiznali, že to nebude možná, my sami nebyli jsme cvičeni ve vědecké řeči, ano scházela nám většinou terminologie. Prof. Čejka byl, než 1. číslo vyšlo, docela proti vydávání a prof. Hamrník nechtěl o českém časopise ani slyšet.“

A žádný nakladatel netroufal si převzíti náklad na časopis, až teprve V. S. Schmied, kněhkupec na Malé Straně vydávání obětavě umožnil!

Vylíčené události spadají do doby prvního roku po shroucení absolutismu rakouského, z něhož se tenkrát právě širší kruhy české intelligence nedovedly hned vzpamatovat a nedůvěřovaly novým národním proudům. Purkyně však a hlouček pracovníků jasně viděl, že nadešla konečně hodina, kdy bylo možno přikročiti k přípravám pro příští rozvoj českých věd přírodních.

Silný duch a cílevědomý vůdce, jakým byl Purkyně, překážek nedbaje kráčel v před ku své vztyčené metě a neklamal se. Spolek s desperátním téměř počátkem mohutněl pozvolna, tak že do konce prvního roku vzrostl na 138 členů (z Prahy a okolí 36, z venkova 73), druhým rokem čítal již 318 členů (z Prahy a okolí 98, z venkova 264). V prvním roce bylo vědeckých schůzí 14, v druhém již 73.

Časopis započav jako čtrnáctidenník mohl být třetím rokem rozšířen na týdenník; z počátku kladla redakce hlavní váhu na referáty a nalezaly se tyto v prvních třech ročnících také v čele listu, — až pak mohly být posunuty původní práce na místo první. Autorů jejich přibývalo. V I. ročníku otištěny práce 18 v II., 25 v VII., (v roku úmrtí Purkyňova) již 40.

Ještě za života Purkyně soustřeďoval časopis veškeré české pracovníky v oboru věd lékařských a tak lze říci, že Purkyně s úplným zdarem organisoval instituce, které měly být přípravou pro všecku obsáhlejší a prohloubenější činnost v tomto směru, což se také stalo.

Život v spolku i časopisu udržoval stálým činným účastenstvím; předsedal každé schůzi, pokud mu vážná choroba nebránila a často tu přednášel a demonstroval. Tak v r. 1863 14./III. o myogenní a neurogenní theorii pohybu srdce, o mizních žlazách, dne 11./IV. o mikroskopii divizny, 18./IV. o vlivu cukru na strukturu zubů, 19./IX. o jevech ofthalmických, 10./VII. i simultánním vyšetřování obou očí jednotlivce, 5./XII. o funkci srdce s kinesiskopickými demonstracemi, 1864 dne 14./III. o léčbě skoliosy a kyfosy přístrojem vlastním, dne 2./V. a 9./V. o funkci chlopní srdečních, svalů trámečkových a chlopní žilních s demonstracemi, dne 23./V. demonstruje vláknění srdce, zvlášť vlákna trámečků závitkovitá, kterýmž tvarem umožněno smrštění jejich jen do jistého stupně; tím stěny komory nemohou nikdy k sobě těsně přilehnouti. Upozornil, že doba systoly vyžaduje $^2/_5$, diastoly $^3/_5$ času. Dne 6./VI. referoval po návratu z Vídně o pracích v akademii Vídeňské; 27./VII. přednáší o novém francouzském sthetoskopu, dne 29./VIII. o látkách hnilobu ústrojnou zamezujících, dne 10./X. pronáší své názory o zřizování fysiologických ústavů, 14./XI. mluvil o vybudování a zařízení ústavu fysiologického v Salmské zahradě. R. 1865 dne 26./VII. demonstroval kinesiskop své konstrukce, demonstruje v něm funkci chlopní aorty. Dne 11./XII. přednášel o svých bádáních účinku jedů.[1])

R. 1866 22./I. demonstroval seriové řezy míchy; na to sluchadlo pro nahluchlé a vyložil svoje názory o konstrukci podobného přístroje. V schůzi 14./III. demonstroval Demartisův aspirator (inhal. přístroj). 4 /V. referuje o svých pracích ve Vídeňské akademii publikovaných. Dále demonstruje přístroj ku vdechování kysličníku dusnatého za účelem docílení narkosy operativní, 16./VII. přednášel o vývoji plic, 6./VIII. o klamavém vidění, 13./VIII. o své theorii buněčné, 27./VIII. mluvil o době reakční dlouhých a krátkých nervů s demonstracemi nyografickými. Dále mluvil o protoplasmu (prvodužce) tukotvorném štěnat. 17./IX. demon-

---

[1]) Karakterická episoda udála se za přednášky Dra Staňka dne 7./VII. 1865 o otravném působení petroleje; zmíniv se, že způsobuje také pálení v žaludku. P. došel pro lahev s petrolejem a na důkaz, že žádného pálení v žaludku nezpůsobuje, jal se jej píti a pak láhev podal Dru Podlipskému „který též jedno polknutí zkusil".

stroval opto čili astigmatometr, připomínaje, že se již v mládí pokusil o konstrukci podobnou a slíbil napsati o tom článek. 1./X. předložil autosthetoskop vlastní konstrukce, 8./X. mluvil o svalových sloupcích předsíní, 12./XI. přednášel o nervech míšních.

1867. 18./XI. přednášel o *funkcích příležitostných* (functiones occasionales) ústrojům sice vlastních, ale které jen časem jsou vyvolávány k činnosti (kýchání, kašel, škytavka, vrhnutí, průjem, výkony pohlavní, všeliké reakce kůže a p.). Tyto úkony, ač svým mechanismem náleží do oboru fysiologie, sahají též přes její meze v obor pathologický, ježto se často stává, třeba to byly pravidelně jevy pomíjející, že se ustálí v jev trvalejší, chorobný. Tato úvaha vede jej k stanovení zvláštní nauky, *pathologické fysiologie.* Ovšem že všeobecná pathologie si také přivlastňuje jméno: physiologia morbi, avšak zde jest hlavním stanoviskem chorobný stav ústroje a výklady bývají vypůjčovány z fysiologie. Jinak jest to při nauce, kterou P. buduje, totiž při fysiologii pathologické. Fysiologie sama jest obor, který jest po všech stranách omezen jevy pathologickými, jež jsou jakoby pokračování jevů fysiologických. Tak mohou pravidelné kongesce přecházeti v zánět, dýchání přílišné neb obmezené jednak v dýchavičnost, jednak v dušení. K podobnému rozumování vybízí celá řada rozličných změn v těle od početí až k porodu běžící, dále skrze všechny proměny v rozličných dobách věku, jako první dýchání, změny oběhu krevního, lezení zoubků, střídání zubů, dospívání pohlavní při obou pohlavích, ustálení životní činnosti ve věku dospělém, hynutí pohlavní činnosti ve věku šítném (v stáří), konečně i smrt jest pravidelné ukončení života ústrojného.

Jinak lze obrátit pozorování k životní činnosti, ochraňující celost života, jižto praktičtí medikové již od dávna jmenují vis medicatrix naturæ, jejížto počínání dlužno, aby medikové pilně pozorovali a svědomitě podporovali. Schůze 16./XII. konaná v den narozenin 80. Purkyňových, které veřejnost česká i veřejnost odborná nechala minouti. Zpráva v Časopise poznamenává lakonicky, že schůze ta byla četně navštívena a když P. vstoupil, že mu bylo blahopřáno.

Pak přednášel P. své názory o barvosleposti.

Od r. 1863 do 1868 měl Purkyně v sp. č. l. 29 přednášek, jejichž obsah bohužel, — až na krátký referát o fysiologické pathologii, časopis nepřinesl. Litujeme toho tím více, že se přednášky týkaly základních problémů Purkyní do vědy uvedených. A bylo by zajisté dnes zájmem obecným, jak se P. pronesl před půl stoletím ku. př. o nervo a myogenní theorii pohybu srdce, o funkci srdce, jeho chlopní a chlopní žilných a p. Nevíme mnoho o vlastní jeho konstrukci přístrojů, o nichž ve spolku mluvil, jako o autosthetoskopu, astigmatometru, kinesiskopu atd. *V těchto originálních sděleních Purkyňových tají se velká řada fakt fysiologických a nálezů mikroskopických, které zůstaly dosud nepovšimnuty.*

Vedle této činnosti nestrácel ze svého zřetele *zápas o universitu*, usiluje a pracuje zejména o zrovnoprávnění lékařské fakulty; sám ze své vůle ohlašoval a konal paralelní české čtení o fysiologii neptaje se, je-li to vládě neb professorskému sboru vhod. Dal svému přesvědčení o právu a nezbytnosti českých přednášek na universitě výraz a průchod přímočárně, otevřeně a nebojácně.

Jest zajímavo sledovati trampotné cesty českých kruhů vůbec za tím cílem.

Na první petici za české přednášky praktických oborů usnesl se spolek česk. lékařů v schůzi 9. května 1862 a petici adressoval sboru doktorů fakulty lékařské k dalšímu projednání. Dne 14. července téhož roku položena žádost tato na program valné schůze onoho sboru. (Dle statutu universitního byl každý promovovaný doktor povinnen k sboru přistoupiti a jelikož se valné schůze účastňovali jen prakt. lékaři pražští, jichž velká většina byli Němci, vědělo se předem, jaký výsledek petici stihne.)

K jednání v oné schůzi sboru promluvil první Purkyně asi následovně: „J. V. císař zaručil národům stejného práva; na český jazyk vzat již ohled na právnické a theologické fakultě, na technickém ústavě a svého práva domáháme se na filosofické i lékařské fakultě. Již i sami studenti žádají o české přednášky (petice podepsaná 120 mediky, jichž úhrnem, totiž Čechů i Němců, bylo kolem 300), bez kterých těžko se obejíti mohou. Výčitky, jako by řeč česká nebyla dosti pokročilou, jsou bezpodstatné, mámeť názvosloví fysikální a matematické, lékařské (terminologie vyšla v červnu 1862) a přírodních věd vůbec, máme časopis vědecký lékařský, dosti důkazů statečnosti řeči naší. Že není žádných učebnic lékařských jest sice pravda, napraví se ale hned, jakmile zřízeny budou professury a o učitele řádně kvalifikované nebyla by nouze. Když i v Turecku mohou míti fakultu s mateřským jazykem, proč by jsme toho my neměli požadovati. Obavu, jako bychom tím chtěli fakultu počeštit, nemá podkladu. My si přejeme pro začátek jen nejpotřebnějšího učení, aniž bychom chtěli upírati, že celá universita česká vedle německé nebyla by ani pro vědu, ani pro Prahu na škodu. Podáváme naši skromnou a oprávněnou žádost rozsudku sboru“.

Purkyňovi si troufal assistent Dressler oponovati, s perfidií poukazuje na to, že Purkyně sám psal německy a že by bylo potřeby spíše starati se o zdokonalování ústavu fysiologického, než o náklad na české professury.

Konec konců odmítl sbor doktorů petici 29 proti 19 hlasům. Hned 10 dnů potom usnesl se spolek českých lékařů (v schůzi 25. července) na nové petici a sice přímo k ministerstvu, podepsanou 264 doktory lékařství.

Již dne 14. února 1864 došlo následující vyřízení petice: „Das hohe k. k. Staatsministerium ist für jetzt nicht in der Lage Ihrem Gesuche um Errichtung von böhmischen Lehrkanzeln für medizinische Klinik und gerichtliche Medizin Folge zu geben.“

Na to spolek českých lékařů a medikové zadali k českému sněmu žádost, aby učinil všechny kroky k provedení rovnoprávnosti na universitě. Petici předložil Purkyně schůzi sněmu a dne 11. května přišly tyto petice na program. J. E. Grégr po odůvodnění petice skvělou řečí navrhl, aby sněm věc petice vzal za svou; návrh byl podepřen důvody přednesenými Riegrem, Klaudym a Majerem a při hlasování většinou sněmu přijat. Za naše tužby postavil se český sněm!

Tím vzepjaty byly naše naděje; ale brzy přišlo rozčarování. Purkyňovi zaslalo dne 7. října 1864 presidium česk. místodržitelství přípis „že slavné ministerstvo vynesením ze dne 26. září 1864, č. 8727 povolilo, aby přednášky české o soudním lékařství konal prof. Dr. Popel proti odměně 300 zl. a 150 zl. na povoz".

Urgence českého sněmu a petice česk. lékařův a mediků tím vyřízena. Ministerstvo potupilo národ uvedenou žebráckou almužnou.

A k tomu svěřeny přednášky dobráckému sice, ale méně schopnému Popelovi, který byl s češtinou na štíru (uvádím na příklad jeho diktát jednoho jeho protokolu sekčního: „Punkt 21. Když se otevřelo břicho, vyšlo moc powětří. Punkt 22. V střevě se našla díra velká jako fazole, brunátným lejnem obložena atd.").

S právem připomenul tenkrát Č. č. l. Popelovi, který r. 1862 odmítl členství spolku „za ten čas by se byl mohl pan professor lečcemus naučiti; jaké pokroky jazykové učinil, uvidíme brzy; želeli bychom, kdyby přednášky měly být humoristickými".

Popel byl typem pověstných „sedmašedesátníků" co do devótnosti k vládě a osvědčil to také když 11. listop. 1864 počal v přítomnosti svých českých posluchačů diktovati soudní protokoll po česku, tu přítomný prof. Maschka ihned zakročil, prohlásiv „že trestní soud v Praze nebude *nikdy* přijímati protokoly české" a žádal, aby diktováno bylo jazykem německým. Popel hned uposlechl a posluchači rozhořčeni odešli. (Č. č. l. 1864, p. 368.)

Spolek č. l. podal proti takovému jednání stížnost k vládě.

S vyřízením své resoluce se český sněm ovšem uspokojiti nemohl a obnovil r. 1865 nalehavou, novou resoluci adressovanou vládě o konečné provedení rovnoprávnosti na universitě pražské. Však ani potom nespěchalo ministerstvo s nějakým vyřízením, nýbrž jednalo se mu alespoň o průtah; resoluci nechalo minist. rok uležeti a pak (v říjnu 1866) si vyžádalo teprve dobrozdání od senátu university a sboru doktorů v Praze. Těmto instancím došel dotaz ministerstva v říjnu, které jej prozatím poodložily. Teprve 8. ledna 1867 byl tento dotaz předložen sboru doktorů a tu Dr. Dressler učinil návrh, aby odpověď k dotazu byla odmítnuta s odůvodněním, že sbor doktorů není kompetentním v této věci jednati. Jelikož veřejnost česká sledovala napjatě jednání sboru a německým členům velmi na tom záleželo, aby utajili své stanovisko, navrhl Teller tajné hlasování, odůvodniv svůj návrh následovně: „Lékaři jsou kosmo-

polité, léčí Čechy i Němce, nikdo tedy nepotřebuje vědět, k jaké národnosti se lékař hlásí.“ Při tom tajnem hlasování byl Dresslerův návrh přijat 59 proti 33 hlasům.

Tentýž ministeriální dotaz projednán byl 21. ledna 1867 v professorském sboru fakulty lék. po referátech jednak Purkyně, jednak prof. Hasnera.

Na str. 30 Časopisu z r 1867 otištěn jest referát P. a z něho vyjímáme: „Dosud brán ohled toliko na národnost německou. Nedávno byly také přednášky o soudním lékařství připuštěny, všecko jen předměty zasahující do života českého lidu, kde dorozumění řečí německou jest nemožné. Jal se sice také jeden z professorů (Purkyně od r. 1861) přednášet o předmětech z všeobecné přírodovědy, jež později i na fysiologické přednášky rozšířil (při čemž ale obligátní něm. přednášky nezanedbal) a nebyl z nikteré strany v tom obmezován, neboť jeho počínání nebylo nezákonité. A však jeho přednášky nemohly mediky oprávniti, aby z nich složili zkoušky rigorosní. Byly-li k tomu zákonné důvody, o tom pochybuji. Konečně v nejnovějším čase habilitoval se jeden docent (Eiselt) pro české přednášky o spec. pathologii a therapii a zákon také proti tomu ničeho nenamítá. A však to nejsou t. zv. povinné předměty. Zdali by české přednášky o fysiologii domohly se platnosti při rigorosech, bylo by větším dílem záviselo na examinátořích. (Tehdy byli povinni professoři disciplin spadajících do celku rigorosa vytrvati při celé zkoušce s právem klásti rigorosantu otázky z oboru právě zkoušeného.) Při těchto podivných poměrech nesmí být dále setrváno. Pravá svoboda obstáti může jen při zákoně a řádu. Vítáme tudiž výrok sněmu, aby byla příště na zdejší universitě úplná svoboda vyučovací, hledíc k rovnoprávnosti obou zemských jazyků.“

Pak promlouval Purkyně o organisaci české i německé university v Praze, jakož i o vzájemném jich příštím poměru. Konečně probíral všecky discipliny přednášené na fakultě lékařské, poukazuje tu k možnosti okamžitého obsazení všech stolic také silami českými.

Proti Purkyňovi pronesl referát prof. Dr. H a s n e r, který se vyslovil rozhodně proti každému úsilí o zrovnoprávnění pražské university.

Na to se rozpředla debata, které se účastnili se strany české prof. Lerch, Peters a Struppi, vedle toho ovšem i Purkyně, který také rázně odmítl všecky Hasnerovy námitky, jakož i urážku, kulminující v tvrzení, že někdejší proslavenost pražské university poklesla nejvíce uvedením do ní různých rozmíšek národnostních.

Po odpravení petic spolku č. l. i usnesení sněmovního o rovnoprávnost usnesl se sp. č. l. podati novou žádost k ministerstvu, která v schůzi 4. února 1867 byla projednána a pak do Vídně zaslána.

Ani vláda, ani professoři pražští neměli úmysl vyjíti vstříc tužbám našeho národa, nýbrž naopak se stavěli odmítavě a nepřátelsky k nim, což také zmíněná adressa připomíná. Vyjímáme pro paměť z textu alespoň následující:

„uvažujíce, že vláda radíc se o provedení rovnoprávnosti na universitě se sbory, v nichž převládají živlové našemu národu nepřátelští, za předešlých systémů vládních na naši universitu z ciziny povolaných, uslyší od sborů těch rady strannické, máme za svou povinnost předložiti ministerstvu tento spis o možném provedení rovného práva jazykového na fakultě lékařské.

Vláda sice nepopírala oprávněnost nároků českého národa a mnohými zákony nám zaručila rovnoprávnost, ale *ve skutečnosti nikdež ty zákony v život nevešly, aneb z nich vyšla jenom života neschopná nedochůdčata.* Tak se to má i s universitou.

Právům naším nevyhoví se pouze uznáním — nýbrž slova musí se proměniti v tělo a krev živoucí.

Námitky proti zavedení česk. jazyka na universitě jako: že prý zavedením češtiny se ideál university poruší jelikož řečí universitní musí být řeč světová, zvláště pak že na fakultě lékařské provedení rovnoprávnosti jest nemožné k vůli sbírkám i místnostem, tyto všecky a podobné námitky jsou sofismy ku zastření vlastního záměru, vymazání totiž českého národa z karty evropské, jako se od těchže mužů na jiném místě veřejně hlásá. Ano věda jest kosmopolitická, jest majetkem celého člověčenstva, ale právě proto mají k ní veškeří národové právo. Věda není jen „sama sobě“ účelem, nýbrž ona má reflexi na vzdělání národa.

Věda jest jedna a nehledí na rozdíl řeči, stavů, pohlaví, stáří, vděčně přijímajíc od každého příspěvek do své pokladny.

Národ náš od věků vzdělával zdárně pole vědecké a proto již nelze popírati naše právo na univeristu.“

Dále podán jest v adresse podrobný návrh na provedení českých parallelních stolic veškerých disciplin na fakultě lékařské.

* * *

Od r. 1862—68 zakročovalo české lékařstvo u všech instancí možných o provedení rovnoprávnosti na universitě *a osou všeho toho úsilí byl Purkyně,* který svou prestýží, vytrvalostí a neústupností dovedl toto úsilí udržovati a rozhojňovati. Věděl, že se nedočká úspěchu — ale byl jist, že se ho dočká příští pokolení.

Ještě v posledním roce jeho života zůstávala fakulta ve své německosti nedotknuta.

V seznamu přednášek v semestru 1868/69 ohlášeno bylo celkem 44 čtení — a z toho jen tři česká (Purkyně, Eiselt, Quadrát)!

Z dosaváde vylíčené činnosti Purkyňovy po jeho návratu z Vratislavi do Prahy dá se vytušiti veliký *jeho význam pro naši kulturu, neboť se mu podařilo uvésti v život instituce, které umožnily vznik a rozvoj české vědy přírodní v nejširším smyslu, jakož i věd lékařských theoretických i praktických. Byl toho všeho průkopníkem, zakladatelem i fedrovatelem. Vedle toho stál*

v čele akce pro zřízení české university, jejíž byl také skutečným předchůdcem, neboť byl jediným vysokoškolským učitelem, který již od r. 1853 bez dotazu k vládě a proti sborům professorským konal řádné české přednášky v rozsahu k absolutoriu postačujícím, z discipliny povinné.

Když pak po uvolnění absolutistického režimu po roce 1850 ve všech českých zemích ruch národní oživil, vidíme Purkyni v první řadě oněch bohatýrů, kteří probouzeli a všecku práci národní organisovali. Ten geniální biolog, jenž uváděl širý svět v údiv výsledky své práce vědecké, účastní se zakládání všelikých národních spolků jako Sokola, Hlaholu, Umělecké besedy a j. a účastní se jednání ve všelikých komitétech neb výborech; tentýž má valnou účast na založení české školy průmyslové a tisků průmyslných, stejně jako na založení prvního českého politického denníku „*Národních listů*" a velkého „*Národního divadla*!

Chceme specielně ukázati ještě k činnosti jeho v *Umělecké Besedě* a k jeho péči o průmyslový rozmach v Čechách.

Purkyně se horlivě účastnil porad o založení „*Umělecké besedy*", která měla se státi ohniskem všeho literárního i výtvarnického života českého. Ve konstitující valné hromadě dne 9. března 1863 na staroměstské radnici konané, byl zvolen místopředsedou a zasedal také ve výboru literárního odboru, jehož práce se účastnil. Tak předčítal dne 14. října 1865 *svůj překlad breviáře pro laiky B. Sahleta,* předeslav jeho biografii. Dne 9. pros. 1866 přednášel o *vychování básníka.* Z počátku podal nástin vlastního svého vývoje za dob prvních svých studií i za let pozdějších, kdy se v něm probudil mocný popud k tvorbě básnické. Potom vylíčil svůj názor o básníkovi, promluvil o poesii podmětné a předmětné, o básníkově filosofii, probral rozličné druhy básnění a označil nauky, které básníkovi seznati nutno. Když výtvarný odbor r. 1867požádal o překlad básniček k chystanému vydání obrázkové knihy pro děti, uvázal se Purkyně v tento úkol.

R. 1864 navrhl správnímu výboru *zřízení vědecké komisse* za tím účelem, aby v Uměl. Bes. pěstovány byly do jisté míry vědy, pokud se stýkají s uměním. Purkyně neklade hlavní váhu na odborné přednášky, nýbrž na jednání theoreticko vědecké komisse. Přihlásili se do komisse hned Hálek, Sabina, Pfleger, Kraus, Neruda. Purkyně na její schůzích přednášel: 1. *O kinesiskopu.* 2. *O způsobech vzdělání.* 3. *O spojení umění s vědou.* 4. *O přírodopisu rodu lidského.* 5. *O proudech nervních v míše.* 6. *O potřebě humanitního vzdělání pro umělce.*

Jak o průmysl se zasloužil, vysvítá z následujícího.

Česká průmyslová jednota, založená r. 1828 hlavním přičiněním hrab. Chotka záhy se starala o zřizování odborných škol nedělních s různým zdarem. Teprve od r. 1842 bylo vyučování rozšířeno také na všední dny. Nával na tuto školu přiměl jednotu, že se usnesla r. 1846 zříditi *řádnou školu průmyslovou* k jejímuž povolení došlo však teprve r. 1848, kdy tehdejší bouře znemožnily uskutečnění a vyučování průmyslové vrátilo se do starých kolejí v němž setrvalo až do r. 1857. V tomto

roce zřízena byla konečně řádná průmyslová škola dle plánů z r. 1848 a umístěna v budově české reálky v Panské ulici.

Purkyně se význačně účastnil všech příprav, vždyť zřizování odborných škol v speciálném určitém směru, t. j. aby škola vedla ke skutečnému dosažení mistrovství v určitém odboru, bylo jeho starým snem, jemuž věnoval mnoho práce, o němž se také v Živě (8. ročník) rozepsal. Účastenství jeho při zakládání první této řádné školy průmyslové dosvědčuje také, že *byl volen za jejího ředitele* a že školu skutečně vedl až do doby, kdy po něm byl volen šk. rada J. Wenzig.

Současně *převzal redakci* odborné encyklopedie, která počla nákladem I. L. Kobra vycházeti pod titulem „Průmyslová škola“ v březnu 1858, a kterou řídil až do r. 1862.

V proslovu k této encyklopedii praví Purkyně, že nával do průmyslové školy jest mu důkazem, že „alespoň část řemeslnictva má tušení o potřebě, aby se vyšinulo ze slepého podělkování k jasnějšímu, vědou osvětlenému činění“, tak aby ze stanoviště dosaváde obmezeného řemesla se postavilo na obsáhlejší průmyslové. A jeden z prostředků k dosažení toho cíle jest vydávání odborných knih, k čemuž se zavázali: J. Staněk, E. Grégr, J. Krejčí, J. Niklas, F. Šanda, D. Majer, P. Mužák, Mezník, A. Skřivan, V. Bíba, J. Walter, Ryšavý, E. Purkyně, F. Tesař, E. Tonner, J. Balda a J. Grégr.

A již za rok 1858 vyšlo: 1. Přírodopis kovů a jejich rud od J. Krejčího. 2. O zvířatech I. Napsal E. Grégr. 3. Lučba I. O nekovech od J. Staňka. 4. Návod ku kreslení obrazů průmyslových od J. Mužáka. 5. Mistr zednický od J. Niklasa.

Purkyně byl ovšem také politicky činným a byl v prvních volbách sněmovních zvolen za okres slánský a lounský poslancem, ale při druhých volbách (1867) strojeny proti opětné jeho volbě pikle — neboť na P. se pražském volebním nevražilo pro jeho svobodomyslnost. Skutečně pak k opětnému zvolení jeho již nedošlo.

V majetku prof. F. Mareše jest P. list datovaný 11. února 1867, který vše to osvětluje. Zní:

„Před volbami psal mi Libochovický měšťanosta p. Berka, zdali žádám opět volena býti. Odepsal jsem že ano, zvláště proto, kdyby záležitost zřízení české university do sněmu přišla. Podle nejnovějších zpráv zdá se, že k tomu ani nepřijde a můj podíl na věci zůstane ten samý, an i mimo sněm podle mého přesvědčení jednati mohu. Že Velvarští a Slánští tak pevně se drželi nařízení výboru volebního, pražského, nepokládám jim za zlé, činili svou povinnost jako jiné obce království českého.

Hlavní příčinou mého vyklizení vlastně jest, že jsem se málo účastnil porad klubových, *kde jistí pánové svou královku provádějí*. Myslím, že jsem to odstrčení zasloužil a vynasnažím se, abych toto přidělení času na některý jiný, vlasti prospěšný způsob vynaložil.“

VI. Vzpomínky Purkyňovy vlastní.

I. Ze vzpomínek Jana Purkyně na vlastní mládí.

(Brožura 1887 nákladem D. Mayera v Libochovicích.)

Když v paměti své se díváme na život uplynulý, snad dosti dlouhý a rozmanitý, jest to ponecháno naší libovůli, nebo rozmaru, nebo spřátelení vzpomínek, v jakém pořádku se nám naskytnou. Náš duch, jeho totožnost v celku udajů, nezajímá toliko poslední jejich dobu, nobrž jest všude stejně přítomen, jako tečka v středu kruhu, obrácená ku všem tečkám celého obvodu. Z toho stanoviště podal jsem již několik úryvků z mého života, jež v „Živě" umístěny byly i hodlám na tomto místě položiti ještě více jiných, jež by přispívaly k psychlogickému pojímání života soukromného a tím jakkoliv posloužily poznání lidské přírody.

* * *

R. 1807 vystoupil jsem z řádu piaristského, kdež jsem tři léta prožil. Pudila mne do něho čistá touha po vědeckém vzdělání. Neznalť jsem i nemohl znáti, ukončiv latinská studia na gymnasiu mikulovském, vyšších ústavů vědeckých nad řád piaristský. Vrozené mi puzení po vyšším životě duševním, kázalo mi pohlédati na své učitele co na vyšší pozemské bytosti, jichž následovati bylo mou nejvřelejší žádostí. Toť bylo pohnutkou vstoupení mého v řád.

Podobná pohnutka mne z něho vyvedla.

Poznav čtením poněco stav novější literatury v Německu a v jiných kulturních zemích a obdivuje výtečníky jejich, poznav též osudy stárnoucích mých kollegů klášterních, namáháním školským záhy vysílených, zhrozil jsem se podobného i mne očekávajícího osudu. Přidalo se k tomu seznámení s filosofií Fichtovou, která živými slovy líčila povolání pravého učence ve společnosti lidské, určení ducha lidského k svobodě duševní neobmezitelné, počal jsem rozmýšleti o jiném, blaženějším stavu mého života, i cítil jsem v sobě dostatečné síly, samostatné postavení ve světě sobě zjednati, ano slávy chtivost mne silně pudila i svou vlastní dráhu nastoupiti.

Baviv se dosud v klášteře pouze filosofickými a historickými studiemi, obrátil jsem nyní vzhled na básnictví a sice české, znaje básně

Puchmíra a Nejedlého, pak na filosofii, jejíž duch byl mého ducha osvobodil, ano vzbudilo se ve mne hluboké tušení, že v přírodovědě, o níž arci jsem měl jen matné tušení, něco znamenitého vyvedu. Toť byly hlavně pohnutky, jež mne do svobodnějšího života pudily. Nebylo to zošklivení sobě chudoby, k níž by mne byl vázal slib řeholníka pauperum scholarum piarum; neznalť jsem chudoby, neznaje bohatství, aniž coelibát, neboť neznal jsem lásky pohlavní — dříve vzpoura proti stálému poslušenství vyšším představeným, jichžto vážnost a důstojnost mně vždy nebyla na jevu, a jenž nebyly k tomu udělány, důstojnost, rozum u mne zastupovati. Snad i příklad mých spolukleriků, z nichž mimo mne ještě dva z kláštera vystoupili, mne k následování popudil.

Ku konci srpna 1807 po skončených školách, obdržev řádné propuštění od provinciála, octl jsem se na svobodě. Putoval jsem per pedes apostolorum z Litomyšle k Vysokému Mýtu, kdež jsem u pana děkana, jehož jmeno bohužel jsem zapoměl, našel přívětivého noclehu.

Bylo to žalostné cestování. Z malých úsporů, z dárků mi poskytnutých, zjednal jsem sobě světský, dosti slušný oděv, mezi tím i nové boty ze silné kůže, až příliš volné pro mé nohy. Nosívalť jsem dosud od chlapeckých let střevíce. Po první hodině mé chůze byla vlněná punčocha i s patou tvrdým opatkem do krve rozedrána. Můj dobrotivý, neznámý spolucestovatel mně zul boty a já, uvolněn, dále klusal v punčochách. K večeru dorazil jsem do řečeného města, vlídně přijal od pana děkana, jenž vřelé účasti ukazoval mladému vyklouzenci a se zalíbením až do noci latinsky se mnou si pohovořil, neboť byli jsou tehdáž piaristé proslulí co dobří latiníci. Ještě před večeří provedl mne mladší kaplan po městě a za městem ukazoval místo bažinaté, kde prý se léčivé kyselé vody prýštily, jichž okolní lid užívá. Bylo mi dosti krušno choditi po té dlažbě města v botách bolestivých, leč kázala to slušnost ukrutná. Ráno rozloučiv se s přívětivým panem děkanem, ana mně paní hospodyně hodný kus pečeně papírem obalené do kapsy byla strčila, spěchal jsem po silnici prosto k půlnoci, když někdes Prahu nalézti bylo. Rozumí se, že za městem svlékl jsem boty, navlékunv je na hůl pocestnou a v punčochách dále pokračoval. Tyť byly za pár hodin prodrány do naha, i pokusil jsem se prvnikrát v mém živobytí prošlapávati boso. Silnice byla úpravná, postranní pěšinky jako mlat, i nevadilo mně to na mnoze, jen ty houfy šutrovaného kamení, jimž co dvacet kroků vyhýbati se bylo, plodily mi svými ostrými rohy nemalé nesnáze. Na cestě dohonil mne ten nebo onen pocestný, vyzvídal se o mne, vypravil svůj život a klusal dále. K večeru po trpkém putování čtyř mil, blížil jsem se k jakémus městu. Po silnici v pravo v levo již počínaly domky se skromnými zahrádkami. Ptám se člověka z pole jdoucího po jméně toho města. On se na mne ousměšně podívá právě: toť každý ví, že je to Přelouč. Já poslušně děkoval a spěchal dále. Teprva v hostinci dověděl jsem se, že onen člověk mou skromnou otázku měl za urážku, jako bych se Přelúčanům vysmívati chtěl a je nutiti, aby vyslovili jméno svého města. Já sice slýchal povídati kousky o Přelouči, ale že by

opravdu byl na světě, nebo tak blízko, nevěděl jsem. V hospodě vzal jen teplou lázeň na nohy. Hospodský mi radil, bych si plošky noh před spaním namazal lojem s pivem setřeným, což výborně působilo a ráno vyjda, vyšlapoval jsem sobě co mladý kůň bez podkov. Téhož dne dorazil jsem až do Plaňan, když od faráře mile přijat jsem přenocoval. Zdá se, že tehdáž faráři byli tomu naučeni, přijímati hostinsky cestujících piaristů, jež ročně o feriích podle regule řádu, z jednoho konventu do druhého se přestěhovávali, aby nikde nesdomácněli, jako to bývá u vojska. Nevím, zdali tento pořádek ještě panuje. Přispívalť tenkráte nemálo k udržení chudoby. Nebo pocestné řádem podané bylo tak malé, tuším groš na míli, že co klerik za rok sobě nastřádal, cestou lehce utratil. Nyní to asi jinak bude. Tehdáž měli páni Petrini (duchovenstvo světské) jakousi útrpnost s tímto chudým tuláctvem clericorum piarum scholarum i považovalo je jako za svoje, zvláště an regule nebyla tak přísná jako u jiných řeholníků, i nebylo divu, že se k nim přívětivě chovali. Zvláště vyklouzencům, jimž rádi přáli ten trochek svobody, jíž sami užívall. Tak jsem si vykládal jejich ke mne vlídné chování. Přidružel se k tomu předsudek o naší učenosti, ač ta příliš velká nebyla. Přece však jsme vynikali jakousi filologickou vzdělaností, tak že s námi po latině mluviti se mohlo. A toť bylo, co mi na mé pouti per parochos valně přispělo.

Tak jsem se dostal až do Prahy, kdež jsem se v jakéms hostinci na Poříčí, rozumí se v šenkovně ubytoval. Ještě téhož večera nemohl jsem odolati, abych divadlo nenavštivil, byloť to pro mne zvláštní novinkou. Usadil jsem se na galerii, tak zvaném dobytčím trhu, hned do první řady a to vším právem, neboť jsem hodinu na otevření vyčekal. Nebudu popisovati své obdivování tak skvělého osvětlení (čistým olejem), těch krásných dekorací, těch statných pánů a paní, jež jazykem nevšedním spolu mluvili a živě po jevišti se pohybovali. Dával u Šillerův „Fiesko". Titulní úlohu hrál jakýsi herec ze Sas, jehož vysoká němčina mne velice urážela jako přepjatá a nepřirozená, an jsem od mládí zvyknul slyšeti i mluviti čírou rakouštinu, jíž jsem byl základ položil na gymnásium v Mikulově, hašteře se s tamními hauery, nezbednými synky vinařů.

Po ukončeném divadle vrátil jsem se do hospody na svůj nocleh na slámě, kdež již četná kupa obojího pohlaví rozložena byla. Trávilť jsem noc velmi nepokojnou; dílem výkřiky pijáků, dílem škádlením uložených, konečně z tvrdého spaní probuzen pozdními pijáky, jenž podobně útulku hledali. Ráno, zaplativ hostinné, vydal jsem se Strahovskou branou do šírého kraje, kdež jsem dobrou silnicí císařskou pořáde boso, přímo k Slanému naměřil. Tam jsem vyhledal Cinnera, syna purkmistrova, před třemi lety svého spolukolegu v noviciátě na Staré Vodě na Moravě blíž hranic slezských. Jmenoval se klášterním jménem Bernardinus a byl tehdáž velmi nábožný, podrobuje se přísné disciplíně, nekonečným modlitbám, postům ano flagellaci, návodem jakéhosi fratera Gabriela, jenž dříve byl v Mikulové sklepníkem, nám seminaristům (choristům) dosti příznivý. Byl malé, zava-

lité postavy a sloul z ohromné síly; se sudy, s centnýři prý jen pohrával, což jsem arci nikdy neviděl, ale pevně na to věřil a vždy ho s jakousi úctou považoval, sám jsa milovníkem všelikého tělocviku. Ten se ovšem na těch exerciích osobně neoučastnil, jen je nařizoval a jim dohlížel a já tím méně, jsa pilným studiemi zanešen. Nyní po třech letech jaké změny! Stal se filosofem, vystoupil z kláštera, oddal se pijatice, nevěřil v pánaboha, ani v čerta. Otec byl přísný Němec. Tamť jsem zůstal noclehem. Ráno mne doprovodil hodný kus cesty a snažil se výmluvně vykládati mi filosofii; já poslouchal dosti lhostejně, ani čeho namítaje, ani vcházeje do jeho rozpravy, nejsa zvyklý chovu takových myšlenek — měla to být filosofie Kantova. Mně vše bylo příliš abstraktní a suchopárné, jsa vlastní povahou nakloněn názornému mýšlení. Konečně jsme se rozloučili až do uvidění brzkého v Praze a já dal svému druhu plnou svobodu, zahloubaje se blížícím se rodištěm ve vzpomínky svých dětských let. Ve Velvarech jsem obědval, pochutnávaje sobě na chlebě s čerstvým máslem a syrečkem a popíjeje dobrého piva.

Již několikrát, pokaždé, když jsem na výšiny vystoupil, jimiž celý kraj přepažen jest, vyskytovalo se zvané černé Středohoří; první co podstráž, osamělý, zvonovitý Říp, v pozadí na prvním místě *náš* libochovický *Hanžburk* (Klopy) s černou lidomornou po straně, s bělokamenným, pustým hradem na temeni — dále Košťál, velikánská Milešovka se svou chasou po stranách, již kryjou ohromnými svými rameny údolí teplické, kdež Bilína *změmčilá* bystrým proudem do Labe spěchá. Po cestě slyšel jsem pastuchy a oráče *národní*, dnes sotva mě známé písně pěti, což mne nevýslovnou blahostí plnilo a celé světy idylické ve mne budilo.

Okolo páté jsem se blížil k Budyni. Již z dálí ukazoval se kostelíček panny Marie Sněžné uprostřed hřbitova budyňského s kapličkou postranné, kdež v podzemí řádná kostnice jest upravena, vedle domeček pro kostelníka, jehož jsme s panímámou navštěvováli; spával v rakvi a měl opravdovou umrlčí hlavu s křížem na klekátku. Vkročivšímu Slánskou branou zdálo se mi k nemalému užasnutí ulice o dobrou polovicí kratší a užší než jsem je jindy vydíval; totéž bylo s náměstími s kostelem u prostřed stojícím a ulicí k děkanství vedoucí. Z pánů nebyl nikdo doma, — hospodyně provodila mne po chodbách, do pokojů jsem ani nežádal, uvedla mne také do zahrady. I zde se mi zdálo všechno stísněno. Bylo mi toto pozorování psychologickému pátrání nakloněnému velmi zajímavé, i pozoroval jsem brzo, jak jemný a prchavý jest tento cit prostorných poměrů a jak krátkou zkušeností se urovnati a na pravou míru převésti mohou, neboť sotva že jsem změřil cestu přes Žabovřesky u Radovesice až do Libochovic, již bylo otupeno toto vražení.

V Radovesicích ještě za světla vpadl jsem prosto k Mrázkovům. Mrázek byl za žití mého otce (panského obročního) statným rychtářem tamější obce. Jeho statná žena přicházela někdy v neděli před božími službami k nám a mně chlapečku pětiletému vždy nějaké mlsky přinesla. Zvláště

jsem si liboval na „božích milostech“, jež jsem chutě pochroupával. Moje matka i později co vdova chovala dobré přátelství se starou Mrázkovou. Byli jsme přítomni, když slavila se skvostná svatba její dceři, krásné Rozárky, jíž byla kmotrou moje matka. Není tedy divu, že jsem bez rozpaků, jsa cestou umořen, k starým těmto přátelům se udal, kdež jsem staročeským pohostínstvím upřimně přijat byl. Stará Mrázková byla ještě dosti při síle, ale cele bezzubá, což mně bylo nápadné, an jsem jindy vidíval dvě řady perel, když se usmála. Dcera s mužem bydlili u ní, byli bezdětni. On měl někde v nájmu pivovar, nevedlo se mu valně, musel ustoupit a čekal na lepší příležitost; byl tu ještě jeden mladší syn, jenž vedl s matkou hospodářství. Tam jsem si v bohaté posteli dobře odpočinul a úplně okřál, čímž jsem se v svém rodišti slušně mohl představiti. Ráno posnídav sobě na slavné smetance s černým domácím, napřáhl jsem do Libochovic. Za půl hodiny již jsem viděl po levé bažantnicí, ovocní zahradu, minul jsem panský dvůr, vkročil do hlavní ulice, přímo chvátaje do zámku, kdež jsem matku zastihnouti doufal aneb se dověděti o jejím obydlí. Poměry prostorní v zámku i v městě zdály se již přirozené velikosti, jako by svou postavu nynější na někdejší dětskou redukoval. V zámku mne nikdo neznal a já nikoho. Ukázáno mi na uličku, kde matka bydlila. Našel jsem ji chorou, následkem prý zimnice, která silně léčena chinou, zatvrzení sleziny a s ním sloučenou hypochondrii zanechala. Netěšila se příliš z mého návratu, dílem z příčiny své těžkomysli, dílem, že neschvalovala mé vystoupení z kláštera, kdež mne pro věčný i časný život zaopatřena viděla. Tu nasloupily starostí o mou další výživu, o zvolení stavu a j., k čemuž nemálo přispívala její choroba. Darmo bylo mé přemlouvání, že se příště sám o sebe starati budu, že budu vyučovati dítky, studenty za peníze, že se lehce vyživím a třeba jí posílati budu. Avšak marné bylo mé mluvení — nemoc ochotně se chopila této látky, aby trudnomyslnosti další potravy podávala.

Vyskytly se pomalu ještě jiné nesrovnalosti, ba protivy duševní. Matka jsouc prostě, ač dosti péčlivě pro ženské domácí hospodářství vychována, neměla ani tušení o změnách, které se v mém duchu klassickými studiemi a tříletým životem klášterním byly udály, — považovala mne pořáde ještě za onoho chlapečka desítiletého o jehož zaopatření před devíti lety mateřskou péčí se byla starala, v čemž tenkráte svými přátely a příznivci, jež si svou příznivostí a útulností získati uměla, valně podporována byla. Tyto z větší části krutá smrt jí byla odňala, v své choré mysli však nenalézala než beznadějnou, pustou budoucnosť.

Já pak byl opak toho, pln velikých myšlenek o mé příští činnosti na poli literárním, vědeckém, o časné výživě, spoléhaje na své síly v nejmenším se nestaraje. — Tak jsem prožil dosti trudné tyto ferie.

S počátkem jsem ani nevycházel, dokud má odřená pata ouplně se nebyla zhojila. Pak jsem navštěvoval zamilovaná mně místa v městečku i v nejbližším okolí, kdež jsem se vzpomínkami na své dětsví blaze nabažil. Někdejší moji kamarádi byli z většího dílu po světě rozprášení, některé

předčasná smrť zastihla, jeden sám se zastřelil, jiní sloužili ve vojště. Ti co zůstali, trudili se v řemesle aniž jejich sprosťáctvo mne vábilo. Nabyl jsem totiž životem klašterním a zvyklou učitelskou důstojností takového nesho-vívavého ducha, že mně lze nebylo do obyčejných maloměstských poměrů ve vpraviti. K nabytí takového populárního smýšlení třeba jest mnohaletého zkušení „obcování s rozličnými stavy, ano i zvýšeného osobního ducha, jenž by do všelikých způsobů myslí vměstnati se uměl. Toho jsem tehdáž byl velice vzdálen. Jakási pedantická přísnost, ano drsnost mravů mne ode všeho nižšího vzdalovala a sobě samému zůstavila. A bylo tak dobře, neb jsem tím při své, arci necítěné chudobě byl uchráněn od všelikého sprosťáctví, které se nejednou o mne bylo potýkalo.

Škoda, že vrchnostenský felčar Čapek již na onen svět se byl odebral. On býval, ač stár, mým nejlepším kamarádem. Pln dobrého rozmaru neopominul též všeličemu poučiti — kdyby byl zůstal na živě, nebyla by těžkomyslnost mé matky toho stupně dosáhla, kterou dobrý pan doktor (chirurgus) Lövy svým léčením více pěstil než zaháněl. Bylo přece v Libochovicích několik mužů, již mně rozuměli a s nímiž jsem se rád bavíval. První byl děkan pater Böhm, jenž mne s velikou úctou uvítal a mou jakous takous učenosť a někdejší stav klerikální oceniti uměl. Bylť sám exjesuita v noviciátu v Praze. Když za panování císařovny Marie Terezie roku 1773 řád Jesuitů byl rozpuštěn, stal se světským knězem a konečně po smrti Rudisově dostal se na erární děkanství Libochovické. Bylť muž podle mého zdání mnohostranně vzdělaný. Na zámku, když tam vrchnost s četnými hosty přibyla, býval vzácnou a hledanou osobou. Já u něho obědvával každou neděli ale i v témdní jsem ho rád navštěvoval i býval vždy vítaným hostem. Nejraději vyprávěl o politických záležitostech a byl dosti seznámen s dotyčnou literaturou. Ještě později, když jsem v Praze studoval, musel jsem mu leckterou zapovězenou knížku v knihkupectví Calveho zaopatřiti. Korrespondoval jsem s ním ještě ve Vratislavi (1824) až do jeho smrti. Vždy jsem se s některým poučením od něho vracel.

Byl postavy vysoké, důstojných pohybů, tvářnosti velmi vážné. Smýšlení byl svobodomyslného, někdy tak příkře o církevních a státních věcech se vyslovil, že mne to až zarazilo i bylť jsem příliš skromný, abych mu byl přimlouval, neb odmlouval. Jeho kázání mne nezahřívalo ani formou ani obsahem, mluvil beze vší přípravy, jak mu co napadlo, aniž správnou češtinou, dával přízvuk na předposlední slabyku jako po polsku, jen jeho tvářnost, postava a pobyby imponovaly a tím se lid uspokojil. — Druhý jehož jsem navštěvoval a s ním jsem rád rozmlouval, byl pan L e n í k, měšťan Libochovický. Slul co zvláštní filosof, byl mravu trochu cynického, doma v starém županě a noční čepici — málo kdy v řádném oděvu.

Do kostela nikdy nechodil — pravilo se, že s panem děkanem žije v nepřízni, sotva stran věcí náboženských, dříve politických, neboť on byl ze školy francouzské revoluce. Čítal a mluvil rád francouzky, znal dobře spisy Voltaira a Rousseaua a jiných ; nebyl ženat — měl hospodáře a hospo-

dyni, správné lidi, jichž dva chlapce později za své vlastní přijal a učinil je dědici. O hospodářství tedy se málo staral. Hleděl více k penězům. Říkali, že má veliké kapitály, jež si prý nastřádal, když v kompanii s Wimmrem (bar. Wimmer daroval obci Libochovické r. 1800 stříkačku a 1000 zl) rakouskému vojsku ve válce sFrancouzy píce dóvážel. Já na to málo dbal (ač mne strýčkem jmenoval) zajmut jsa hlavně jeho osobou. Byl postavy dlouhé, tváře přísné, drsnaté, sivých očí; vlasy bílé, přižloutlé prosto na plece splývaly. Byl silné tělesné povahy i duševní — když zahoukl „hau" přichvátali domácí až z nejzazšího dvora. Na něm poznal jsem kus starorepublikánského francouzského občana, jakého poznati příležitost mi nikdy dána nebyla. Třetí s nímž jsem obcoval byl pan kantor Just. Rozený Němec, naučil se pro tehdejší časy dost správně česky.

Avšak rád hovořil svou němčinou, když se mu k tomu příležitost podala. Ke mne se choval velmi uctivě, ač jsem někdy býval pod jeho ferulí. Byl tehdáž školním pomocníkem Janda, někdejší můj nejmilejší spolužák, k němuž přátelství jsem až do jeho předčasné smrti zachoval. Byl dobrý houslista, varhaník a vůbec v hudbě zběhlý, také jinak vzdělaný, psal ano i básnil česky! Druhý pomocník byl p. Mareš, již obstárlý, jehož jsem znal od prvního dětství svého. Jeho zevnějšek byl trochu sprosťácký, i hodil se později dobře za učitele do vsi do Chotěšova, odkud pilně přicházíval v sobotu na průbu a na vedení mše instrumentální v neděli, odpoledne pískal klarinet v hospodě. Byloť by ještě několik osobností o nichž by zde zmínku učiniti mohl; odložím to na příští ferie. Jen do zámku se ještě podívám, někdejšího svého rodiště, bydliště a baviště. Staly se také veliké změny.

Paní vrchní Ratzrová, horlivá přítelkyně mé matky, zemřela. Na jejím místě vede hospodářství panna Josefka, sestra pana vrchního, nynějšího inspektora. Co Němkyně osvojila si jazyk český dosti špatně a stávala se směšnou na všechny strany, zvláště mé matce dávala popudu k smíchu, co však dobré vůli nic neškodilo. Jmenovala se vůbec pannou klíčnicí, byl to vůbec úřad v zámku důležitý, zvláště, když tam bylo mnoho hostů, jichž obsluhu říditi měla. Byla spolu chranitelkou nářadí stolního, velmi skvostného, tedy osobou důležitou. Mimo ní bydlela v zámku velmi vážného vzezření jeptiška z některého vyzdviženého kláštera za časů Josefinských. Byla sestra zemřelé paní vrchní. Moje matka s velikou úctou o ní mluvila a já podobně jen zdálí se jí blížil. Inspektor málo kdy se v Libochovicích zastavil, jsa neustále na cestách po širých statcích Dittrichsteinských v Čechách i na Moravě. Ostatní úřednictvo mě bylo nové.

V zámku a zahradě panské jsem prohlížel všecky koutky, kde jsem se co dítě bavíval. Jest stavení úhledné ve čtyrhran vysoko se nad městem a okolím vypínající. K poledni běží okolo Oharka, pod ním panský mlýn, pak dřevěný most, v levo panská hospoda. Mezi mlýnem a mostem několik soch patronů českých. Před mostem sestupnje kvádrovým kamením vydlážděná a po stranách vyzděná hráz pro plavení koní. Na protějším břehu,

kde řeka velikou okliku činí, vypínalo se krásné, vysoké stromoví. U mlejna byla hráz. Ve vzdáli k poledni, kde Popla a Podbradce leží, vypínalo se oubočí na němž les Sebín k Budyni se prostíral, kdež i kostelecký kostelíček s červenou střechou a bílými zděmi na okolí se usmíval. *Tuto výhlídku líčím čtenáři, dívaje se z okna pokoje, kdež jsem první světlo spatřil.* Bylo to r. 1787 večer 17. prosince. Můj otec, Josef Purkyně byl právě na hospodářských cestách a vraceje se večer, byl tím novým křiklounem, jenž se zdráhal lýkati vzduchu božího mile překvapen.

Moje matka vždy s velikým unešením svým přítelkyním povídala o tom blahém okamžení. Já sedával po straně a tušil jen, o kom se mluví. Mám více takových upomínek z dětských let, o kterýchž nevím, zdali jsou mé vlastní, aneb vypravováním matky ode mne živě pojaté a za vlastní držané. Nepochybuji, že to i u mnoha jiných bývá, ježto míní chovati vzpomínky od třetího ano i druhého roku svého živobytí. Jestli tedy budu podávat časné vzpomínky, nemohu vždy určiti, zdali jsou mé vlastní, čili z vypravování mé matky vštípené. Nejprvnější jest pád na bradu, po němž jizvu až dosavád chovám. Otec psal v druhém pokoji, já přistavil stoličku na levou stranu a hraje s ní nohama, zvrhl jsem ji a padl bradou na zem, což nemalého leknutí a povyku způsobilo. Zdá se mi, že to bylo as v třetím roce, což již z toho vysvítá, že jsem stoličky potřeboval, abych na stůl hleděti mohl. Podotýkám, což ovšem známo, že ta jizva podobně s mým tělem tři a vícekrát se zvětšila. Jiný obraz mi tane na mysli, když jsme po nějaký čas bydleli v Budyni, ano se v zámku Libochovickém něco stavělo. Byl to dům na náměstí, na blízku polozbouraných městských hradeb; neboť i Budyně, jako většina menších měst před 30letou válkou, bývala ohražena. Tam na dvoře mezi zříceninami hrál jsem s dětmi. Najednou spatřili jsme těkajícího konika, bylo to rozpustilé hříbátko, my však ho měli za velikého koně, rozprchli se s velikým křikem a ukryli se co možná. I to učinilo velký rámus v rodině a matka ochotně o tom povídala. Z toho však podržel jsem až do posledních let veliký respekt před koňmi a ačkoliv jsem v dospělejších letech usiloval jízdě se naučiti, neučinil jsem v tom nikdy valných pokroků. V témž domě našel jsem později rukopis český, jednající o událostech 30leté války, který jsem sdělil Hankovi; chová se dosud v Museu království českého.

Z pátého roku chovám dosti mnoho vzpomínek, které arci pořádkem časovým podati nemohu, ale tenkráte jsem času nepočítal. Bojím se nuditi čtenáře, neboť pochybuji, že by obrázky jemu tak milé byly, *jakož jsou tomu, na jehož života nitce jsou zavěseny.* Pokusím se přece o to, důvěřuje, že mnohému z mých příznivců se zavděčím! Snad i některý z těch obrázků podá příčinu k psychologickým poznamenáním a rozvahám.

Můj otec byl rozený Libochovičan, děd byl řemesla řeznického. Nejbližší pak předkové pocházeli z Litoměřic Otec na studiích byl v klášteře oseckém. Že se tam latině naučil poznávám z toho, že ascetické knížky latinské skvostně vázané užíval k modlení, jednala o čtyřech posledních věcech, posavad ji chovám. Titul jest vytržen, poznávám jej však z apro-

bace duchovního censora, která stojí na poslední stránce. Jmeno censora jest C. Voocht, Canonicus S. T. L. et Archidiaconus Antwerpensis, lib. censor. Actum 31. martii 1661. Titul tam uváděný: Veteris hominis Metamorphosis et Novi Genesis. Auctore R. P. Guilelmo Stanihursto. Jedná ve čtyrech odděleních (promovemis) o smrti, o soudu, o pekle, o nebi. Před každým oddělením se nachází dost dobrá rytina, obrazicí smrť, poslední soud, ďábla na pekle sedícího a nebe s kůry andělskými. Měl bratra z druhého otce, jenž se nazýval Jermon a jehož potomci ještě na živě jsou. Byl řemesla svého krejčí, zdá se, že neženatý. Byl u nás denním hostem a zvláště se mnou se mnoho zabýval. Zpomínám si, že mně ušil šaty z látky zelenošedé hadovými žlutými čárkami pokryté. Vím, jak jsem seděl na stole, jak mně je oblékal, jak mne na stůl postavili a jak se jim ty šaty líbily. Též i já, neb jsem byl hezký chlapeček i chváleno mne i lichotili mi ze všech stran. Zvláště pan Jermon zacházel se mnou jako s nějakým princem. Svědčí tato památka, že jsem měl pamět barev velmi živou, kdežto mnozí jen na bezbarevné podoby si vzpomínají.

Jiný obrázek z mého dětsví jest žlutá umrlčí truhlička s křížem, v níž uložen byl můj bratříček Emanuel, jenž zemřel v druhém roce svého stáří. An byl dvě letam ladší nežli já, mohu z toho posouditi, že jsem tehdáž byl as čtyry leta stár. — Jiný obraz mně tane na mysli o sv. Mikuláši. Přišel v biskupské čepici a ornatě s andělem a čertem, Byl to mladý Ratzer, syn pana vrchního Zhrozil jsem se velice toho výjevu. Měli co dělat, aby mne utíšili odstraněním Mikuláše s jeho čertem i andělem. Za to mi zanechal biskupa Mikuláše, sedícího ve voze s koníčky. Za zády měl pušpanové proutky, v nichž jsem každého rána několik lískových ořechů nalezal. Nabájil mi též pan Čapek, že k Štědrému večeru po *Oharce přijede Praha* a že tam skvostných věcí bude k dostání. Také mne mámili zlatým práškem, odleskem zrcadla na stěně, které jsem chytal a nemálo se divil, že mi vždy uklouzlo. Bavili mne tím a jinými povídačkami, abych dodržel postu k večernímu obědu. — Nejvice upomínek chovám z pátého roku, kdež uvědomnění ve mne vzrůstalo. Zvláště si vzpomínám na cestování s otcem v hospodářských záležitostech. Mělť on pár švarných koní, kočího a vlastní vůz. Maršťal byla v panském dvoře. Tamť jsem jednou vkročiv našel hadříček, jenž jsem poznal, volaje: „To je *můj ňumňáček!*" Kočí se jmenoval Michal. Byl statné postavy a velmi čistě se držel. Cídil u nás boty, sám maje boty vždy vyleštěné. Jednou v neděli seděl v pokoji a já mu, leza na klín, vstoupal na boty. On se omrzel a svrhl mne. Já plakal, jako žaluje na bezpráví a z toho od otce byl pokárán. Uvádím to, abych dokázal, že jsem tehdáž byl velkopanského smýšlení, což ovšem po smrti otcově přestalo. Vzpomínám si, že ještě tehdáž Michal k nám docházel a že spolknuv jednou rybí kůstku, bez mála by se byl udusil, čemuž boucháním na záda pomoženo.

Na cestách s otcem míval jsem příležitost s okolím a i s hospodářstvím se zeznámiti. Někdy se přidružil pan Čapek do vozu, nebo některý písař, s nímž otec o hospodářských záležitostech rozumoval. Vzpomínám si, že

mluvil o pšenici, jak po dešti vysoko vystřelila. Jinda jsme hledali granáty v Solanech nedaleko Stříblic, kde dosud granáty se vybírají. Otec našel v nově vykopané zemi veliký kus jako hrách, který co vzácnost doma ukazoval. Byla tam nová stodola. Díval jsem se, jak tam z hlíny dělali mlat. Jinda jeli jsme přes Vaničky. Bylo to rodiště Michalovo, kdež jeho rodiče měli hospodářství se zahradou Pozoroval jsem, jak kluci mu hrušky srážejí i dal spratky panu Čapkovi, kluky dohonil a hodně vypráskal. Tamtéž spatřil pan Čapek u dvora velikou rozložitou rostlinu, kterou opatrně i s kořenem pomocí nože vytáhl. Bylť prý to sliz (Malva rotundifolia) jehož kořínků co léku užíti hodlal.

Mladý Ratzer měl koníka, jímž jednou do zámku přiklusal. Sestoupiv, chtěl mne naň posaditi, čemuž já s velikým křikem vzdoroval, bezpochyby ještě ohrožen případem hříběte v Budyni. — S otcem jsem prostoupával špýchary, chlévy, sklepy s krajáči mléka a smetany. Bývali jsme od šafářů častěni smetanou a černým chlebem, z čehož i dosud jsem si dobré husté smetánky oblíbil, ač trudno ji dostati v hlavním městě našem. —Zpomínám si živě na otce. Bylť velké postavy, hlavy lysé. Nosíval po domácku čepičku aksamitovou, zelenou. K večeru píval pivo z korbelíku, bíle a šedě pruhovaného, jejž byl darem dostal od chasníků, kteří byli přišli k vánočním svátkům *vinšovat*. Na pokrývce bylo vyřezáno sladovnické nádobí. Jednoho večera ukazoval mně hodinky kapesní v pouzdru želvovém, kdež byla na zadní straně vymalována krásná paní v emailu. Otevřel strojek, ukazoval *tyktáček* a kolečka a pravil: „Až já umru, zdědíš ty hodinky". — Otec si rád požertoval s čeledí. Měli jsme kuchařku, Kačenku, švarnou pannu, vždy čistě ustrojenou, která se provdala později *na mlýn do Roudníčku*. Druhou, již jsme jmenovali „děvečku", nazývali kolozubou Mářou; byla již obstárlá. Vdala se později za chalupníka do Žabovřesk. Obě jsme někdy s panímámou navštěvovali, když jsme byli na cestě k panu děkanovi do Budyně. Kačenka brzy zachorala, ztratila svou krásu, což mne velice podivilo a časně umřela! Jednou si udělal otec žert s Mářou. Natrousil ji jehličí do postele a bylo pak smíchu, když si v čeledníku do ní byla lehla. — Jednou přivedl k nám pan Čapek svou mladší dceru, hezkou Pepičku, která provozovala tanec, což se nám velmi líbilo. Jindá přišel k večeru jakýsi pocestný s krosnou a měl mlýnek, ouplný model obyčejného mlýna, jakýchž jsem znal na vlastní oči. Byl na prodej, měl státi dva zlaté. Otec ho však nekoupil, ačkoliv jsem po něm velmi dychtiv byl. Spomínám si také z toho času na obrázkovou knihu, která byla skvostně vymalována, ačkoliv nic nevím o jejím obsahu, jen mlhavé upomínky se mi namítají, jež nelze více prohlednouti.

V tu dobu padá první věc, již jsem za svůj majetek považoval. Byl to dar k mému svátku od pána, jehož jsem, ač byl blízký příbuzný, za cizího považoval. Cítil jsem totiž rozdíl mezi tím, co mně dávali rodiče, a tím co mně daroval kdos jiný. Bylť to Komenského Orbis pictus, tehdejší vydání školní se známými obrázky s textem latinským a českým. Čísti jsem arci ještě neuměl, aniž hrubě obrázkům rozuměl; později však ta kniha sloužila

mi za základ učení. Darovalť mi ji pan Erasmus Baudis, syn sestry mé matky; bylť tehdáž u nás písařem.

O prvním navštivení školy mám velmi temný obraz. Spomínám si jen na pana kantora Zvěřinu. Byl vysoké ,vysmahlé postavy s dlouhytánským copem, jenž na zádech kabátu popudrované ložisko sobě vyznamenal. Držel buďto metlu, neb rákosku v rukou. Vzpomínám si, že povídal o zemětřesení v Lisabonu; také přišla jednou školní komise z Litoměřic, tuším, že stran stavení školy, neboť jsme byli brzy na to přenešeni do domu soukromného. Bylo to u Paulů v hořejším poschodí. Divno, že docela nemohu vzpomenout, jak jsem se čtění, neb psaní byl naučil. Snad, že to bylo bavení den ode dne stejné, v pořádném pochodu ničím se nevyznámenávající. Myslím, že totéž o mnoha jiných lidech platí. Podobně nevím, jak jsem později němčině se naučil. Živé vzpomínky žádají jakousi individuálnost údaje, čemuž nenáhlé postupy se nehodí. Tehdáž byl jsem v šestém roce. Nemohu se upomenouti, že bych kdy byl trestán byl, což by zajisté v mé mysli bylo uvázlo.

Posílávali mne někdy z rána pro rohlíčky *blíž masných krámů* (v místě kde stojí nyní dům někdy „Krušinovic" č. p. 22) kdež jsem se těch velkých řeznických psů velmi zhrožoval. Jednou mne mladý takový holomek hodně postrašil, chtěje se mnou pohrávati, tak že jsem se domů plačky navrátil bez rohlíčků. Potom mne tam více neposílali.

Méně jasné vzpomínky chovám z onoho času o svém kamarádství. Vím jak ve škole u Paulů můj soused na tabulce načmáral klyky háky a pravil, že je to „kancelaj". Já na to nedůvěřivě hleděl, vzal mu tabulku z ruky, smazal a psal na to pravidelně *m* a *n*, což snad sloužilo tehda za základy písma.

V zámku jsem se rád bavíval s Baruškou Ratzrovic Říkávali, že budeme svoji Byl to sirotek, jehož nalezla paní Ratzrová ve společnosti s mou matkou za času zimního v košilce špinavé někde u pustých vrat stojícího. Dala vyčistit, čistě obléknout i vzala za vlastní Bylo to, roztomilé děvčátko s niž jsem hrával v *krůtě* (jmenovala se tak grotta v zámku u vchodu zahrady) v panské zahradě i doma v pokojích. Za krátký čas pak jsem slyšel, že stůně na neštovice, které i mne dosáhly, mělť jsem jich, jak praveno, toliko 52 i ukazovány mi jizvy ještě pozdnější leta. Barušce se nedařilo tak šťastně. Po nemoci byla celá zdrápaná, až jsem se ji zhrozil. Po kráse bylo veta. Nevím zdali jsem se změnil v chování k ní. Dost možno, neboť jsem již co dítě byl velmi jemného citu krásy. Jiné však nemilé kamarádství, měl jsem s Pavlatou, synem vrátného asi osmiletým. Jednou mne navedl, abych hodil kočičku dolů s pavlánu u schodů k zámecké zahradě. Učinil jsem to. Ještě vidím, jak se lehce vznášela vzduchem, rozprostřevší nožky a ocas a jak hbitě utíkala zas po schodech nahoru. Chlapec pak neměl nic důležitějšího, než běžet k mým rodičům a obžalovat mne. Nevím, zdali mu to věřili; kočka však mlčela a měla mne ráda, jako dříve Ještě jednou vstoupil na scénu ten nezdárný Pavlata. První dny po smrti

mého otce vyťal mi, nevím proč, notnou facku. Tu naříkání mé matky, opuštěné vdovy, litování ubohého sirotka, až mne to samého dotklo. Později přišel na vojnu a ukázal se i doma.

Blíží se doba úmrtí mého otce. Byl ostatně zdráv, jen že někdy pokašlával. Povídalo se, že si uškodil na zdraví, když za časů Josefa 1793 pro urovnání daní a zřízení katastru byl ustanoven za měřiče, kdež prý se byl notně nastudil.

O posledním dnu jeho živobytí mám živou upomínku. Vyšel se mnou odpoledne, bylo to v neděli, na procházku za bažantnici kolem břehu Oharky. Spatřili jsme, jak vyskočila rybka z vody. Byl to okoun, jak pravil. Při návratu viděli jsme zdaleka sládka Bucholce, jak po strništi se blížil. Otec na něho namířil španělkou, jako by ho chtěl zastřelit, pak v rozprávkách vrátili se do zámku. Matka byla téhož dne návštěvou v Budyni. Otec byl s večera velmi nepokojný, cítil jakousi ouzkost v prsou. Okolo desáté hodiny přijela matka a přinesla s sebou krásného ovoce (byloť na podzim) což mne velice těšilo. Potom se šlo spat. Otec spával ve vedlejším pokoji jednookenním. Bylo to asi o dvanácté, slyšeli jsme jej pokašlávati, potom volal slabým hlasem. Matka tam vběhla, i já se za ní blížil. Viděli jsme otce již zápasícího se smrtí. Hnisová pěna stála na ústech, vykonal poslední vzdechnutí. Přišel panský chirurg Čapek a uznal, že otec umřel následkem vředu tajného v plících, nebo jak to jmenoval, apostemu. Já arci o té události žádného ponětí neměl. Matka padala ze mdloby do mdloby. Čapek měl dost s ní namáhání. Tu jsem spatřil otcovy hodinky na stole a že jsem slyšel, že otec umřel, vzpomněl jsem si, že mně je někdy daroval za dědictví, když prý umře. Pročež jsem je zajal, pravě když otec umřel, budou moje. Okolo stojící slyšeli to s trpkým úsměchem. Tyto hodinky chovám dosaváde a přeju sobě, aby zůstaly rodinou památkou mým nejpozdějším potomkům. Historie těchto hodinek jest následující. Moje matka Rosalia a její starší sestra byly dcery panského šafáře jménem *Šafránka ve Vlachobřezí,* panství to Dietrichsteinském. Na blízku bydlela v Dubském zámku hraběnka Cukrová, roz. Thun Hohensteinová, která pro svou dobročinnost a čilý duch vůbec známa a milována byla. Tato sobě zvláště zamilovala ony sestry, jež se tělesnou krásou vyznamenávaly. Starší poslala do Budějovic do jakéhos vychovacího ústavu, kde po pansku chována byla. Po svém návratu provdána jest za tehdejšího vrchního vlachobřezického pana Bandise. Moje matka neužila takového vychování. Když byla nejpotřebnější učení na škole triviální odbyla, byla sestře pod opěku dána, aby se vyučila domácímu hospodářství, k čemuž bylo dost příležitosti ano tehdáž úřednictvo po pansku si počínalo. První její milovník byl jakýsi pan Protiva z Vodňan. Nevím čím byl. Matka si na něho často s jakousi outrpností spomínávala. Později provdána byla za mého otce, tehdáž kontribučního ve Vlachobřezí. Po té byli přesazeni do Libochovic, kamž přišel otec co obroční. K sňatku dostala darem ony hodinky. Pan děkan jí dal obrázky svat. Josefa a sv. Rosalie podle křestních jmen

obou manželů. Byliť malovány v blízkém městečku Bavorově. Jsou dosti sličně malovány. Chovám je doposávad co rodinnou památku. Mám také v paměti pohřeb svého otce. Bylť pochován u sv. Vavřince na blízké výšině, kde kostelíček tento se hřbitovem panuje nad Libochovicemi. Hrob jeho se nachází několik kroků před vchodem do kostelíčka. Ještě si spomínám, s jakým nářkem mé matky tento průvod se vykonal, jak její přítelkyně paní vrchní Ratzrová jí těšila a ovdovělé vší možnou pomoc připovídala. Celou tu událost slýchával jsem od své matky bezpočtukrát známým přátelům vypravovati. Paní Ratzrová byla žena velikomyslná, něco mužné povahy; ráda vedla jakýsi dvůr, čemuž nižší úřadnictvo a mladí písaři zdatně se hodili. Tam i náležela co *krásná žena* moje matka. Zaopatřila jí po celý rok tenkou přízi, má matka se v tomto hlavně vyznamenávala a povšechně obdivována jsou její vřetýnka. Co týden posílala po všechna léta bochánek bílého chleba. Ke každé hostině byla zvána, kdež se zvláště v kuchyni dobře znala. Při stole jí od mužských všemožně holdováno a ačkoli byla *pouhá Češka* a německé slovo jen někdy pro žert vypustila, rádo se to německé úřadnictvo uvolilo, s ní jakž takž po česku pohovořiti. Také později se hlavně postarala paní Ratzrová abychom byli totiž já a bratr Josef, já do piaristského, bratr do kolegiálního semináře co choristé dáni, při čemž jsme gymnasium studovati mohli. Po smrti otcově vymožena jí slušná pense s dostatečným deputátem, any účty po otci nalézaly se v nejlepším pořádku. Nesloužil dlouho. Umřel v 40. svém roku. Matce bylo dovoleno ještě čtvrt roku v zámku zustávati.

Jiný obrázek mně živě utkvěl z nové doby. Den po smrti otcově spadl barometr nad psacím stolem, rozbil se a rozlita rtuť, kterou já se dlouho bavil, rozděluje ji a zase spojuje. *Tento obrázek zrýmoval jsem v jedné básni Douchových knížek pro děti.*

Po té přestěhovali jsme se do města k *Štětinovům.* Bylť on městský písař a spolu malíř. Já větší část dne bavil v jeho pokoji s ženou a dcerami, Marjánkou a Madlenkou. Paní jeho sloula co učená a dávala holkám Libochovickým naučení, v čemž i já se súčastnil. Nejraději jsem se díval na jeho malování. Malovával obrázky svatých a také historické předměty, zvláště z nařízení pana děkana Rudyše, kdež také pokoje vymaloval. Rozumí se, že ne bez mého účastenství. My jsme zůstávali v hořejším poschodí. Byt byl, jak se pravilo nezdravý a já z toho v dlouho trvající nemoci padl. Dostal jsem vředy po celém těle, které byly na konec jako divem zhojeny, pomocí jakési mastičky, kterou jakýsi mastičkář na jarmarce matce byl naskytl. Zůstal jen potom ještě lišej pod levým kolenem. Pravilo se, že v masti bylo utrejchu. — Mohl bych celý pathologický životopis až do pozdního stáří o chorobných postupech v mém těle napsati, což snad u příležitosti i učiním. Trpěl jsem také od té doby na psotník, jenž býval provázen závratí, ohnivým vířením, a křečemi, jakýž nápad ještě ve 14. roce poslední jsem byl přestál. Štětinová měla ještě jednoho syna od prvního muže, Malinu, jenž byl štafírem, nevím kde. Přicházíval

někdy na návštěvu domů a také malovával. Jednou maloval na skle obrázky pro lucernu magiku, mezi nimi, jak si vzpomínám, krokodýla, jak mouřenín na něm sedí a palici mu na příč do hlavy vtírá. Jindy namazal mi na prkénko celou řadu olejových barev, na něž jsem se dosti nadívati nemohl. Maloval také pokoje. Jednou u pana purkrabího Nováka vymaloval v mé přítomnosti pavouka s dlouhými nohami (Phalongium Opilie), druh to roztočů, vysoko na stěně. Když pak pan purkrabí k večeru přišel a chtěje ho tyčkou shoditi, darmo se namáhal, tu jsme se mu srdečně vysmáli. Z dvou dcer Marjánka byla krásná, Madlenka byla škareda.

Po roce přestěhovala se matka s námi do jiného bytu zdravějšího na domlouvání pana Čapka chirurga. Bylo to u *Paulů*, vdově po jakémsi vojenském důstojníku. Dům byl její vlastní. My zůstávali v přízemí, ona v hořejším poschodí. Byla Němkyně a jen špatně se s matkou smlouvaly. Měla dceru velmi krásnou Paulinu a syna 12letého. Vzadu na dvoře byl ještě přídomek, kde zůstávali *Buchholcovic*, pozůstalí po sládku; babička s ohromným voletem, Němkyně, vdova a dvě dcery. Starší se jmenovala Kačenka. Dále v pozadí na dvoře bývala louže a u zadních vrat zahrádka s několika švestkovými stromy a zelinami kuchyňskými, s chlévem pro krávu a s chlévy pro prasátka. Na dvoře řádily husy a všeliká drůbež. Docházíval jsem ještě k Štětinovům a byl tam jako domovem. Když otec umřel bylo mi 6 let. Matka měla bratra Josefa ještě při prsou. Já ho kolíbával a byl svědkem jeho dětinského vyvinování. Mezi tím chodil jsem pilně do školy. Však málo mi zůstalo upomínek na to, co se tam dělo. Žil jsem svorně se svými spolužáky, učil se, a však bez zvláštního vyznamenání. Po smrti Zvěřinovy stal se učitelem, neboli kantorem pan Just, o němž jsem se již na hoře zmínil. Byl z novější školy Josefínské. Měl dva školní pomocníky. Ve vyšší třídě, kde jsem já sedával byl p. *Johannes*, jehož jsem velmi miloval, v nižší třídě p. Mareš. Pana Johannesa matka má hlavně si oblíbila. Byl velmi vlídný a úslužný, také vzezření dosti spanilého, červených tváří, modrých očí, plavých vlasů. Okousával si nehty, jež byly velmi zkaženy, jako okoralé. Umřel časnou smrtí. Matka oň velmi bědovala. Následujícího léta roku sedmého, osmého a devátého postupoval jsem v učení ve škole a také muzice jsem se přiučoval. První můj instrument bylo pikolo. Pan děkan Rudyš si zamyslil zříditi z nás chlapců tureckou muziku, při které příležitosti já se stal fejfarem. Dále jsem se učil zpívat a hráti na housle. Všecko dle nabídnutí paní Ratzrové, která již o mou budoucnost se starala. — Musím se zmíniti o mém tehdejším kamarádstvu. Já mimo školní hodiny odpoledne rád jsem navštěvoval rodiny některých svých spolužáků. Na děkanství byli dva chlapci, příbuzní pana děkana, jeden Rudyš, druhý Turinský, o jejichž osudech dál nic jsem se nedověděl. Vedle školy zůstával pan Konvalina, hospodář na děkanství, měl dvě dcery, moje spolužačky, s kterými jsem se rád bavíval a všelijaké kejkly a šprýmy před nimi provozoval, čemuž i stará paní ráda se usmála. V nejbližším domě zůstával krejší *Berka*. Měl 3 syny. S pro-

středním, Venclíčkem jsem byl kamarádem. Slýchával jsem tam povídky, jež pan mistr, sedě na výstupku, mezi jiným i o královské bleše a j. vypravoval. V nejzazším domečku *na cestě k Dubanům* zůstávala rodina *Mikulova.* Rodiče oba i synáček *maličké,* drobounké. Rád jsem tam chodíval, chovali se ke mně šetrně. Mikula, u toho jsem se učil hrát na housle — byl mým nejlepším kamarádem až do poslední doby mého meškání v Libochovicích. Onť byl jediný, jenž k nám docházel. Vystavil mně theatr, figurky se šaty zdobně uměl vystřihovat. Také někdy předčítal panímámě. Zastihl jsem ho ještě po svém návratu z Vratislavi a vždy přátelsky se k němu choval. Ještě je na živu a městským literátem.

Jeden z hlavních a pro mne důležitých domů byl Čejkovic (nynější radnice). Starší syn Josef, jenž ještě nyní po otci mydlářství provádí, byl asi o dvě léta přede mnou, často na nás vyběhl a natloukl nám, když jsme před domem hrávali, byl nosatý, zlý; mladší Jan, byl mým nejlepším kamarádem. Přišel později do Prahy na studie, sloul co výtečná hlava, súčastnil se při legii studentské r. 5., stal se později justiciárem v Polné a zemřel v mladých letech. Bylo tu ještě dvou dcer. Staří kupovávali pilně vycházející tehdáž české spisy, zvláště Krameriusovy. Za těch pár let jsem celou jejich bibliotéku vyčerpal a čítával matce za večera, kde jsme oba někdy nad osudy našich reků zaplakali. Zvláště nás zajímala historie o Jenovefě, o Meluzíně, o Fortunátově Kloboučku, smutnohry Leara, Macbetha a j. Také jsem čítal Eulenšpigla, Rybrcola na Krkonošských horách, Telemacha, Robinsona a j. Nabylť jsem tím do desátého roku tolik češtiny a takovou zásobu slov i pojmů, *že všechno pozdější poněmčování nebylo sto jádro české docela vytrhnouti a je německým nahraditi; ukazuje to na důležitost jazyka národního co základu organismu mysli lidské.*

Vedle Štětinů bydleli dva chlapci, Němci na výměnu, aby se naučili česky, někde od Litoměřic. S těmi jsem se též bavíval, ač mně vzezření jejich bylo cizé. Starší asi 14letý jmenoval se Stumpfa, mladší Hoffmann. Jeden z nich stal se později kupcem v Teplicích, u něho jsem na svém východu do Prus přenocoval. S mladším jsem prohlédával obrázky v německém vydání písma svatého. Stumpfu viděl jsem jednou v zimě rozsekávati klouzačku, což mně bylo velmi nápadné, neboť jsem v tom viděl jakousi urputnost proti kamarádům. Musela býti tehdáž zima velmi krutá, neboť sněhu napadlo uprostřed Libochovic tak vysoko, že v něm byly prohloubeny stezky od jedné strany k druhé, že převyšovaly mou hlavu, ač jsem byl chlapec sedmiletý. V levo od Paulů kde jsme bydleli, nejbližší můj známý, neřkuli kamarád, byl Stuchlý, rozený blb, což mne velmi zajímalo. K jeho starší sestře, jež byla dosti hezká, chodil jsem s pomláskou o Velikonocích. Otec byl mydlář. Na dvoře byl houf ostatků z loje, velmi smrdutý, což se mně náramně hnusilo. Jak jsem byl tehdáž citlivého čichu, dokazuje se tím, že když jsme byli jednou u Štětinů na oběd a vidličky a nože měly rukojetě cínové, zhnusil se mně ten zápach cinu tak velice, že mne až mdloba napadla. Vedle Stuchlých byl můj spolužák Edelmann,

sedával vedle mne ve škole. Byl tváří silně červených a trpěl věčně na rýmu. Psával, jak se říká nosem po rukávě; umřel v mladých letech na souchotiny. Konečně v panském dvoře meškal můj nejzamilovanější spolužák Jan Janda o němž jsem se již na hoře zmínil, co o školském pomocníku pana Justa. Tam jsem denně docházíval pro smetanu, kterou jsem rád po cestě mlsával, zvláště z místečka velmi bílého, kde jsem myslil, že jest nejchutnější. Byl to však jen odlesk od politury hrnečku. Panímáma vždy po nose poznávala, zdali jsem se byl mlsání dopustil, což mne bylo velmi podivno. S Jandou jsme hrávali na houslích duetta Preillova na školním dvoře, jež nám byl k tomu v letní době pan kantor uchystal.

Jednoho času přistěhovala se do Libochovic společnost herecká a dávali kus německý o popravě krále francouzského, kdežto celé publikum v slzách se rozplývalo. Byla s nima jedna holčička jménem Kunigunda, což některým z chlapců bylo velmi směšné, mně však nikoli. Jindy provozovaly se kusy v obecním domě (u Křížků ? nynější panský dům) s marionetty, kdež hlavně „Pimprle“ své směšné šprýmy provozovalo. Mezi tím se bouchalo, střílelo, prach se rozněcoval, což mne náramně lekalo; bylo to znamení chorobné napnutosti mých nervů, neboť jsem byl právě po nemoci, jakési nervové. Po přestěhování se matky k Pavlům padl jsem do nemoci, horečky prý nervové, kdež jsem mnoho dní bez smyslů potrval a často na psotniky trpěl. Matka tehdáž se obrátila od Čapka k panu Levému, jenž svou útulností si byl její důvěru získal nad Čapka, ačkoli tento byl učenější jehož však pro jeho rozmarnost si méně vážila. To přece nevadilo, že zůstal po všechen čas naším přítelem. Při rekonvalescenci poslala mně paní Ratzrová kastlíček s tuší a štětičkami, tak že jsem se celý čas svého pozdravování v posteli baviti mohl. Moje meškání u Štětiny dovedlo tolik, že jsem řádnou figuru člověka, koně, psa a jiných zvířat dosti dovedně vykresliti uměl a vysmíval jsem se jiným chlapcům, když tužkou na papíře neb uhlím na stěně nehorázné figury načmárali a vždy jsem jim hleděl to opraviti. Také jsem na stěně u okna vymaloval myslivce v zeleném kabátu, jak střílí, se psem, což matka chovávala co důkaz mého umění přátelům ukazovala. Poslední léta mého pobytu v Libochovicích, vyčerpav již dostatečně učení školního, zachtělo se mi nechoditi do školy, i tvářil jsem se nemocným, vyležel několik dní v posteli, což mne tak seslábio, že jsem stanuv, ledva choditi mohl.

Moje matka měla v deputátu čtyry sudy piva, z nichž větší část prodala, jen tolik sobě ponechavší, co stačilo pro domácí potřebu. Brávala pivo z pivovaru na *vroubek*; *byla to lištna dřevěná*, kde po straně nářezem vyznamenáno bylo, kolik mázů si byla vybrala. Já chodíval s vroubkem a džbánkem pro pivo, což jsem rád činíval, neboť mne byl pivovar místem, řekl bych mystickým; samé tmavé místnosti zapáchající chmelem a sladem, rozložený *pod celým zámkem*. Byla tam chmelovna, velká sladovna, kde slad na železných deskách přibíraly, tmavá spilka, kde chasníci spávali, ohromný sklep, lednice, kam se z „krúty“ led pouštíval. Největší místnosti

zaujímaly chladnice, velké čtverhranné. Po stranách byly hluboké strouhy, o nichž se vypravovalo, že tam ten, neb onen nebezpečně padl, vedle nichž jsem tedy bojácně pokračoval, až jsem se dostal k božímu světlu, kde stála ohromná káď, do které se z chladičů pivo slévalo, z kádě pak kohoutkem do sudů nabíralo. Bylo to místo u kádě dost světlé s východem po schůdkách na venek, kde naproti stál panský mlýn, kamž jsem také rád chodívával a složení jeho se obdivoval. Chasníci v pivovaře i ve mlýně mne rádi vídívali a se mnou si rádi počtveračili. Také mlýn mi byl vzácným místem, kde matka část deputovaného obilí si pod vlastním okem semlývala na bílou a černou mouku pro pečivo a chléb. Byl jsem ve mlýně jako doma. Mlynář kmotr a mlynářka mne rádi měli, krupař měl zvláštní oddělení a dělával nám kroupy. S práškem a ostatní chasou byl jsem dobrým přítelem a vážil jsem si toho vysoko, že hledíce na mou zvědavost, tak rozumně se mnou zacházeli. Vedle pivovaru, ve vlastním domečku (domek Cimrmanovic ?) zůstávala paní kmotra Rybová, po druhém muži Švábová, jejíž syn Šváb byl mým kamarádem, kterého jsem často navštěvoval. Podle domku běžela ulička kdež se fortnou vcházelo na náměstí zámecké, v pravo pak v koutě stál dům sládkův, kdež jsem byl také jako doma; vedle pak byl domek bednářův. Díval jsem se rád na bednění sudů a kádí a zvláště si obliboval na vůni smoly, což ukazovalo na dráždivost mých plícních ústrojů. Vedle bednáře byly panské maštale, kdež jsem s panem Johannesem, kočím pana vrchního s dlouhýtánským copem, rád se bavíval, i také vůni, jaká v konírnách panuje, rád do sebe lékal, což opět ukazovalo na jakýsi plicní neduh. Říkáno mi, že jsem v dětských letech, o čemž arci nemám zpomínky, zachoroval na zapálení plic, čehož snad sledy ještě v těle vězely. Naproti konírnám byla velká kašna a vedle zámecký kostel, v jehož věži umístěna byla vodárna, která zvláštním strojem vodu z Ohárky vyzdvihovala a jí pivovar, zámek a celou panskou zahradu zásobovala, kdež bylo několik kašen a vodotrysků.

Ze zámku vedla zvláštní chodba do kostela, kde snad před časy panstvo na služby boží chodívalo. Tu dobu o které mluvím, byl již kostel vyzdvižen a sloužil co sýpka na obilí. Byly tam ještě zbytky oltáře a na stěně na obmítce obraz obřezání Ježíšova s Jáchymem, z jehož úst vycházela psaná slova: „Jesus erit nomen ejus“. Pod obloukem chodby vycházelo se ven na postranní hradíště před zámkem. Vchod do zámku byl na způsob mostu, z obou stran jakési příkovy, v levém byla dvířka vždy zavřena, vedoucí do zahrady. Na tom konci stál dům zahradníkův a důchodních, odkudž měl vyhlídku po celé zahradě, aby dohlédal, co se tam děje. Před zámkem stála hluboká studně se stříškou, kolem a hřídelem, jimiž se voda po řetězích v okovech vyvážela. V pravo od zámku, přímo od domu zahradníkova, běžel dlouhý dům s podloubím jen na přízemí, kde bylo sídlo purkrabího; v pravo velká kancelář, kuchyně, spižírny a slušný byt. Od zahradníka podél, celou stranu až ku dvoru zaujímající, byla stavení zahradnická, kde se nářadí zahradnické chovalo, kde byla

zvláštní místnost pro semena, jiná pro přezimování vzácných rostlin a jiné. Dále sledovaly toutéž řadou skleníky, nebo, jak jsme říkávali „gloshausy“. To šlo až k samému dvoru, tam hraničila zahrada s bytem šafářovým a s chlévy. Zahrada byla ve vkusu starofrancouzském zřízena. Měla tré oddělení. První oddělení bylo před zámkem, kde od balkonu pohodlné, z pískovce vytesané schody (dříve bývaly u vnitř zámku a ne jako nyní, zevně) zábradlím sloupovaným ohražené sestupovaly; pod nimi ve výklenku byl zvláštní vchod, vždy zavřený do pivovaru. Z obou stran schodů stály dva ohromné pně lípové, jejichž větve byly uměle rozloženy na zvláštním lešení a lupením v pravo i v levo, od jedné strany k druhé zastiňovaly prostor šířky schodů samých. Před schody byly dva ozdobně figurované záhony květin rozličného druhu, podle změn počasí ročních. Oddělení to bylo ohraženo zábradlím železným, z prutů všelijak točených zhotoveným, se třemi otvory k zavírání, střední největší s dvěma křídly, dvě ostatní po jednom křídlu. Cesty, jako v celé zahradě, byly drobným oblázkem pokryty. V pravo byla vysoká zeď na straně Ohárky s velikými otvory a zábradlím sloupkovým, odkud byly vyhlídky na řeku, mlýn, protější zahrady a stromoví, až kde se obzor Šebínskou výšinou končil. Druhé oddělení zahrady bylo mnohem větší, veliký čtverhran, uprostřed vodojem s vodotryskem, jejž mořští bůžkové vypouštěli. Po čtveru jeho stranách byly veliké záhony s cestičkami klikatými, uprostřed křovím a kvítím pokryté. Kolem nich byly dlažby z širokých pískovcových ploten. Po pravé straně běžely mezi sloupy zděnými ploty z tyček dřevěných, malovaných, uprostřed podobná vrata naproti mostu, jimiž se sestupovalo po dvojitých schodech v levo k panské hospodě, nyní byt zahradníkův, v pravo ku mlýnu. Souběžně s těmi ploty běžel vysoký špalír a podle něho dlouhý záhon, jenž býval na jaro samými narcisky posázen, jichž vůní zvláště jsem se blažil a dosávád neznám vůně blaženější nad onu.

Třetí oddělení zahrady bylo vyšší; dělilo se od druhého zvláštní hradbou a sloupovitým zábraddlím. Vedlo naň dvé širokých schodů. Toto bylo největší ze všech, podlouhlý čtverhran. Na pravé straně čněla vysoká zeď. Bylo na ní znáti sledy starých maleb na obmítce. U prostřed byl široký otvor se zábradlím sloupovitým s vyhlídkou dolů na chmelovnu, na řeku, do protější zahrady, luka, pahrbky a les. Na předním konci té zdi byl zvláštní otvor, kde se po dřevěných schodech sestupovalo dolů k chmelnici (nynější park pod zahradníkovým bytem), na druhém konci podobný otvor se zábradlím, pod nimiž byl menší vodojem. Po levé straně běžela řada řada sklenníků, na konci s domečkem pro pomocníky zahradní. V létě stály naproti citronové a oranžové stromy. V prostředním rozsáhlém prostoru byla veliká rozmanitost zahradnického umění vyložena. Hned v předu podle dotčeného zábradlí běželo od jedněch schodů až k druhým pásmo keřů růžových; dále sledovaly dva veliké boskety z vysokého živého plotu s malým nízkým otvorem do vnitř, kde bylo kvítí a křoví besídky s drnovým sedadlem a kameným stolem. Dále ku pro-

středku zase záhony, ozdobně vykreslené, špalíry, stromy kulovitě ostříhané, pyramidy, mezi tím záhony květin atd. Na konci čněla zase vysoká zeď s širokým otvorem, jímž se i s vozem jeti mohlo dolů do kuchyňské zahrady dvěmi širokými cestami povlovně sestupujícími. Tu se šířila kuchyňská zahrada podle počasí ročního oplývající tu šparglem, tam kapustou, mrkví, celerem, karfiolem, cibulí a česnekem, petrželí, salátem atd. po záhonech rozložených. V levo stála ohromná fíkovna na sloupích dřevěných, kteráž se podle počasí pokrývala. Tamtéž byla vrata vedoucí do dvora, odkud se potřebný hnůj přivážel. Konec byl zase zavřen vysokou zdí, kdež veliká vrata vedla do polí. V pravo též běžela vysoká zeď, uprostřed s vraty která vedla dolů do ovocnice. Od vrat též sestupovaly dvě široké dráhy, pro pěší i povozy. V levo byla dřevárna. Ostatní prostor byl vysázen stromy ovocnými všelikého druhu, velikosti a stáří (některé snad tam doposud stojí). V pravo byla ovocnice oddělena dřevěným tyčkovým plotem od chmelovny; v levo vlastním příkopem dělila se bažantnice, naprotější strana hraničila s břehem Ohárky. Tam stál mladý dub, pod nímž mně otec jednou ukazoval gallusové kuličky, nebo duběnky a vypravoval, jak povstávají a že se využívají na inkoust. Jednou jsem vzal s sebou s dírkou od hmyzu provrtanou, jíž jsem ještě mnohá léta přechovával. Bažantnice zvláště na mne učinila jakýsi dojem tajemný. Byla hustě pokryta křovím a vysokými stromy, mezi nimiž plížily se cesty s bílým pískem od sousední Ohárky pocházejícím. Tam jednou procházejíce se s otcem, matkou a p. Čapkem, zastihli jsme zajíce velkou železnou pastí chyceného a kvílícího. Pan Čapek ho vytáhl a dal mu rukou za ouška, já nevěděl proč, zajíc se utišil a pan Čapek ho zabalil do šátku a vzal s sebou. Past byla pískem posypána, tak že ji sotva vidět bylo a otec poučoval, že se musí po těch cestičkách v bažantnici opatrně kráčeti. Vedle bažantnice byl domek pro dřevaře a východ do polí k straně radovesické (cukrovaru).

Dovolil jsem si popsati zde obšírněji panské zahrady, any byly od prvních let mého dětství až do posledních hlavním rejdištěm, kdež jsem se ve přírodě, ačkoliv všelijak přistřižené, svobodně pohyboval. První francouzská zahrada, byla jako krásná panna v starofrancouzském oděvu ušňořená, avšak mimo ty ozdobné příkrojky byla přece tvář slična, obnažené lokte, nožky unášející, a oko tak důvěrně vyhlédající, jako milého děvčete vesnického. Jinak to bylo v chmelnici, v kuchyňské zahradě, tam všechno v řadách a v záhonech přísně rozestaveno, jako ve vojště, nebo u robotníků na polích. Nenucenější obraz poskytovala ovocnice a konečně bažantnice po břehu Ohárky se rozkládající se svými květnatými palouky, byla příroda sama, avšak ne divoka, rukou a myslí lidskou ochočena. Do divoké přírody byl vzhled jen z daleka podán do černého Středohoří s jeho čedičovými velikány, mezi nimiž nejúrodnější krajina se rokládala, uprostřed níž Hanšburck, jako přísný mudrc se porozkládal. Ředitelem panské zahrady byl pan Ziegler z Němec, někde od Mannheimu, uměl se však se svými dělníky dobře dorozumět. Mně jeho čeština byla nápadna, i věděl

jsem dobře, že jest to čeština německá, mně i u jiných osob, u Paulů, u pana Ratzra a všelikých cizích hostů dobře známá. Mezi dělníky choval vždy také asi dva mládence neb adjunkty, kteří se vyššímu zahradnictví věnovali. Měli ve skleníku zvláštní oddělení, kdež jsem na velikém stole viděl reisbretty, cirkle, lineály, skřínky na barvy a jiné i tak s kreslením se seznámil. Pan Ziegler vypravoval o znamenitých zahradách, jež viděl na svých cestách, zvláště sobě liboval popisovati město Manheim jako nejkrásnější, nejpravidelnější místo v celém světě. Byl muž letory měkké, modrých očí, vlasů prostých, velmi přívětivý, neženatý. Já se k němu lichotil, a nepozoroval nikdy, že bych mu byl překážel. Také když jsem některého ze svých kamarádů do zahrady byl přivedl, nevzpíral se tomu, ačkoliv každého vetřelce přísně vylučoval, že jsem se až podivil hrůze, která tenkrát z něho šla.

Vrátím se zas k domácímu krbu, své matince: byla žena svého způsobu výtečná, postavy vysoké, štihlé, očí snědých, tvářnosti velmi pravidelné, kůže skvělé, ani příliš otylá ani suchá. První léta po smrti otcově byla ještě zásobena skvostnými šaty i nemohl jsem nepozorovati, jak se v neděli strojila, když do služeb božích jíti chtěla. Vidím ještě hedvábné ty šaty barvy měnivé ze zelena do violova, dole s širokými řasami, vzadu na korsetce zvláštní faldy. V zimě oblékala skvostný kožich cinobrové barvy hedvábný, s výložkami hermelínovými, u vnitř srstí tchořovou vyložený, již tehdáž mému citu křiklavý. Okolo čela obvázala „tupé“ „napudrované“. Ve skříni na podstavkách chovala všelikého druhu čepce a „kokrhele“, mezi jiným také čubu z černého hedvábí na zimu. Pro cestování v zimě byl tu ještě „pekeš“ po otci. V domácnosti byla matka velmi čilá. Ve Vlachovu Březí u sestry, paní vrchní, měla příležitost poučiti se větším pracím domácím. Tehdáž kde o fabrikách nebylo ani slechu, zvláště v malém městečku, muselo se ve větším hospodářství všechno doma hotoviti. Táhly se svíčky, dělalo se mýdlo, zabíjela se příhodným časem prasata, dělaly se klobásy; krmily se husy šiškami, líhla se kuřata na podzim; sušilo, zadělávalo se ovoce všeho druhu; v zimě se dralo peří, předlo se; na jaro bílila se plátna, dělal se škrob, prádla bylo bez konce, v kuchyni jako v kostele, v jídelně co den jako na posvícení. Když se vdala, přišla arci na malé hospodářství. Rodila a vychovávala nás děti a tak utuchly pomalu choutky oné činnosti velikolepé. Když se stala vdovou, zase počaly klíčiti i viděl jsem ji čínnou na všechny jmenované způsoby, ačkoliv v obvodu menším. Její hlavní zaměstnání, jímž slynula, byla příze a kuchyně. Větší díl dne a večera zaměstnávala se se služkou předením; ona předla nejjemnější vlákna na ozdobném kolovrátku z nejpěknějšího lnu na kuželi ovinutém. Služka předla na sprostém kolovrátku z hrubšího lnu, z babek na kvacli hrubou niť na sprosté plátno. Já motával, vždy hotová příze na pásma se pořádala.

Vždy se chovalo několik husí, jež se podškubávaly na peří, které jsme ve večerních hodinách zimních drávali. Dělaly se co týden šišky,

jimiž se husy krmily i nebylo mi milé viděti, jak se husy cpávají, neb viděl jsem patrně, že jim to bylo nepříjemné. Pak přišla doba zabíjení husí, vyškvařování sádla, jež se ve velikých hrncích po celou zimu chovalo. Také se na podzim koupila zásoba másla, jež se přepouštělo. Svým časem také mladé prase, jež se bylo vykrmilo, zabíjeno, k čemuž pozváno řeznického tovaryše, pak se opařilo, ostrouhalo do naha. Říkávala panímáma, že vnitřnosti prasete jsou jako člověčí, ukazovala mi a pojmenovala: plíce, játra, srdce, žaludek, slezinu, střeva, ledviny, o nervích a cévách ani slova. Toť byly asi počátky mého anatomického a fysiologického poznání! Že by dělávala svíčky nemohu si vzpomenout, měla ale roury skleněné, dole s úzkým otvorem pro knot i vykládala mi, jak se svíčky dělají. Také nevím, zdali mejdlo sama hotovila, že se ale v tom zná, viděl jsem z jejich výkladů. Také si vzpomínám, že dělala škrob z pšenice na polo rozemleté, již v neckách vodou polila a až do kysání nechala státi, při čemž na dně škrob se usazoval. Měli jsme necky větší a menší. Byly z velikého kmene vydloubány, asi pět střevíců dlouhé, pozůstalosť po větším hospodářství, druhé na způsob menší vany, pro menší prádlo. Co se týče kuchaření, nebylo hostiny na děkanství libochovickém a budyňském, kdež by nebyla matka pozvána, aby řídila kuchyňské práce, kdežto i já měl všeliké zaměstnání i také pomlsků. Točil jsem rožeň, míchal vaječní těsto, strouhal perník, syrečky, tloukl v moždíři všeliké koření, mrskal bílky na pěnu a j. I v domácnosti, ač dosti skromné, zbývalo dosti na práci i pro čiperného Honzíčka. Deputát poskytoval matce dostatečnou zásobu pšenice i žita; větší díl tohoto odprodal se handlíři, jenž zůstával ve vlastním domku na konci mostu, jen asi třetina stačila pro domácí potřebu. Toť se u kmotra mlynáře semlelo. Měli jsme díži, a dížku pro chléb režný a bílý; dělalo se těsto, lopatkou se vydělávalo, dalo se kynouti prostěradlem pokryto, utvořily se bochníky a bochánky, kdež i já pro sebe bochníček si ukutálel. Pod krbem byla pec na pečení chleba i tak se upeklo chleba na několik neděl. Z prachu dělaly se šišky pro husy. Ostatek upotřeben pro krmení prasátka. Když byl chléb upečen, skrojila se skýva z jednoho bochánku, vydloubala se střídka, dalo se tam kus čerstvého másla a skývkou přikrylo. Máslem nasáklá střídka pak se vybírala lžičkou, na čemž jsem si zvláště pochutnával. V síni stála velká truhla z měkkého dříví pod silným zámkem; tam bylo několik příhrádek, jedna pro výražkovou mouku, druhá pro mouku režnou, chovaly se tam kroupy, krupice, vejce; v jednom truhlíku byly otruby. O zemčatech nebylo ani vidu ani slechu, ty se jen někdy kupovaly od kramářky. Hrubé kroupy v polévce jsem nerad jídal, tím raději malé krupky, perličky v polívce hodně šafránem nažloutlé. Ta truhla jednou z nedopatření dostala hosta i byla na čisto vyklizena. Nebylo týhodne, aby nebyly vdolky s povidly, sejrem a perníkem, podobně lívance, kdežto já jsem sobě na pomaštěném kotlíčku všeliké figurky vyléval.

Na svátky se dělali koláče všelikého druhu se sejrem a rozinkami, povidly, mákem, podobně buchty a buchtičky. Někdy dělala matka velký

štrudl; rozválelo se těsto na stole, sypalo se mandlí, rozinek, perníku, zaobalilo se a byl hotový štrudl; ten se pak závitkovitě zatočil a upekl ve velkém rendlíku. Koláčů a buchtiček se napekla vždy veliká zásoba, z nichž díl se uschoval, větší díl pak jsem roznášel do zámku, na děkanství a sousedkám, při čemž nezapomenuto paní domácí, která z malého toho nájmu svého domku a malé vojenské pensičky se svým synáčkem a dcerou dost skromně živa byla. Někdy se pro mne naskytla zvláštní práce, když byla veliká hostina u vrchních. Tu poslala tato v necičce jemné těsto nadělané, z něhož jsme hotoviti měli nudel, flíčky a karbounky. K tomu měla matka zvláštní prkénko o několika polích všelijak pruhovaných; na něm jsme dělávali pomocí rafičky z větších flíčků karbounky všelikého druhu, při čemž jsem se zvláštní oblibou dopomáhal. Moje matka se znala ve vaření dobré kávy. Nevím na čem to záleželo; měla k tomu zvláštní plechový bubínek, káva uvařená čistila se rybím měchýřkem, pro příchuť se přidávala pražená zrníčka šípková — v tom snad záleželo hlavní tajemství, když paní Ratzrová chtěla způsobiti dobrou chvíli, poslala matce zásobu kávy, cukru a pečiva a pozvala se na kávu.

Matka ve svém vdovství, jsouc sproštěna ouřadnické, té polopanské společnosti, vrátila se ráda k svým přirozeným mravům a stala se zase prostou Češkou a byla zvána v městě i na vsi na posvícení, aneb když se nějaká svatba vystrojila, kdež já byl vždy věrným nohsledou. V městečku byl hlavně zámečník, jehož jméno jsem zapomněl, oblíbeným šaškem, který s fáborem a rozmarinou přicházíval zvát na posvícení nebo svatbu. Matka svým zdravým rozmarem, jsouc při tom jako někdejší ouřadnice velevážena, rozveselívala celou společnost. Při tom se házely cukrové koláčky, cukrovaný anýz a všeliké jiné cukroví pod stůl a za stůl, kdežto nescházelo nikdy kluků, kteří se se mnou o ty milé pokrútky pod stolem a za stolem potýkali. Jinak to bylo na děkanství v Budyni, kdež jsme co vzácní hosté váženi byli a kdež i já při stole slušně zasedal. Jednou jsem statně nic nebral, nechal minouti i nejchutnější pečeně a koláče. „Schází ti něco Honzíčku, že nic nejíš?“ ptal se pan děkan Brixi; já se naň z hluboka podíval i usmívaje se ostýchavě odpověděl: „Já čekám na cukroví“ což arci teprv na konec hostiny na stůl přicházelo. — Milý čtenář vidí z toho, že jsem měl u matky dost praktičnou školu. Musím se však přiznati, že o školském mi zbylo velmi málo upomínek. Tehdáž ještě ani zmínky nebylo o věcném vyučování, z čehož by mi arci mnohé známosti byly utkvěly. Hodiny jednotvárně míjely souhlasným čtením, psaním, počítáním, jednoho dne, jako druhého. Kdož by byl z tohoto moře něčeho kloudného sobě vylovil? Teprv poslední dvě léta, když nastalo cvičení v zpěvu, a na houslích, činily soboty a neděle, kdy se mše provozovala, příjemné zastávky, nebo když na děkanství se jakás hudba provozovala“. Vzpomínám, že jsem co školák matku přivádíval do nemalých rozpaků svými nekonečnými otázkami o tom a onom, proč a nač a jak? Matka odpovídala, dokud mohla, až pak mne někam odeslala, nebo dala dovolení,

navštívit toho neb onoho kamaráda. Na tresty od matky mám málo vzpomínek; někdy mne odbyla, když jsem toho zasloužil, malou faňurou, však nebylo to ku pláči. O plačtivých dobách si sotva vzpomínám. Jen na jeden trest jsem dlouho nemohl zapomenout, proto že dle mého zdání byl nezasloužený. Zůstávala na dvoře za Buchholcovic nájemnice se svou dceruškou, jež příležitou prací se vyživovala. S tou jsem se jednou škádlil a zavíral ji do chlévku, ona však žertu nerozumněla a matce na mne žalovala. Když jsem pak domů se vrátil, ohřála vodu, strčila do ní metličku, já se na to díval, nevěda, co to znamená, nejsa sobě vědom žádného provinění, pak mi kázala se svléci až na košilku. Bylo mně asi osm let, i byl jsem, jak řečeno, velmi citlivý. Tuť vyňala metlu z hrnce a notně mne vyšvihala, pak ke mně měla sermon, že chudým a sirotkům nemáme ubližovat; já se omlouval s pláčem, že to byl jen žert, avšak již bylo vykonáno. Mně ale ta událosť utkvěla hluboko v mysli, zvláště na slovo „ubohý sirotek“, jak nás matka sama někdy jmenovala.

Moje chůva, jmenovali jsme ji škaredou Annou, neboť její tvář byla celá posypaná širokými píhami, byla ostatně dobrá osoba ke mně a později k bratru Josefovi zvláště přítulná. Měli jsme jí proto, ač škaredou, velmi rádi. Byla z Budyně, kde její stará matka Bětuška meškala. Ta přicházela k nám návštěvou, zvláště za zimního času na několik dní, aby se ohřála. Sloužila někdy u vojště císařském co markytánka za časů Josefa II. i zúčastnila se u výpravě proti Turkům; byla při obležení Bělohradu, povídala o Pandurách, o řezání hlav Turkům, o požárech, plundrování a j. Měl jsem obrázek líčící obležení Bělehradu, jež mně vykládala. Uměla též povídati krásné pohádky a přepodivné báchorky, jež jsme za časů dlouhých večerů zimních u kamen na lavici všickni rádi poslouchávali. Její dcera měla v hlavě nekonečnou zásobu písniček všeho druhu, jež s příjemným hlasem a s příslušným pathosem zpívati uměla; mně se ovšem líbily, ač mně její tvář odporovala.

Měla také malý, tlustý, umouněný kodex písní, vyšlých tohoto roku, koupených na jarmarcích. Také moje matka znala z let svých mladistvých, selských množství písniček, jež při přízi a domácím zaměstnání zpívávala, až se po celém domě rozléhaly. Rozumí se, že i já se jim naučil, že mne celé živobytí doma i v cizině následovaly, a že se s nimi radostně potkávám, kdekoliv se v nových sbírkách nově ošaceny mně představujou, nebo jejich hudbičky na veřejných místech plným orkestrem provozujou. Moje matka měla též na paměti nevyčerpatelnou zásobu všelikých přísloví a průpovědí, jež při každé vhodné příležitosti pronášela. Že se hojně opakovaly, utkvěly mně v mysli pro celé živobytí. I ještě dnes jich rád užívám. Dokládaje „jak moje nebožka matka říkávala“. Z náboženství jsem se od ní málo naučil. Byla nábožná pro sebe, Ctila svatou trojici, pána Ježíše, matku boží, několik svatých patronů českých a světic, svatou Annu, babičku Ježíšovu. Měli jsme obrázek s rámci, kde učí holčičku Marii čtení, což mne velmi dojímalo. Choval jsem zásobu svatých obrázků, bylo jich

už asi dvacet. Dostával jsem ten neb onen od pánů páterů a ukládal v obálce papírové u matky, jenž mně někdy dovolovala je prohlédati a leccos mně o vlastnostech a pomocech svatých vykládala.

Zvláštní důvěru měla k panně Marii Chotěšovské (blíže Libochovic). Tam jednou v těžké mé nemoci putovala a jí mne obětovala. Uzdravil jsem se brzy na to zázračným způsobem. I později často se mnou tam chodívala a před obrazem milostným svou modlitbu konala. Mne to málo zajímalo, nerozumněl jsem jejím citům, jejím představám. Většího srozumění a soucitu jsme měli společně u čtení života pána Ježíše, zvláště při jeho umučení, kdež se všeliké city, politování, zanevřené proti jeho soudcům, katanům, proti luze židovské až do slz nás dotýkaly.

O církvi jsem se ničeho nedověděl, ač snad ve škole o ní bylo učeno. Matka sama, pro samé kaplany, faráře, děkany, biskupy a papeže o církvi sotva měla ponětí. Jeden obrázek z mé dětské věrovědy mně utkvěl na vždy a bude mne sledovati do mého skonání; víra v nesmrtelnost, v trvání ducha a osobnosti po smrti.

Matka mně povídala o zemřelém Emanuelku, že se stal andělíčkem v nebi, že si tam hraje s děťátkem Ježíškem pod ochrannou Marie panny. Podobný obraz jsem povážně pozoroval vymalovaný na zdi nad dveřmi domu Konvalínova, vedle městského pipovaru, kde Marie sedí a šije, svatý Josef hobluje a Ježíšek s andělíčky sobě hraje. O zemřelém otci byl matčin mythus zas jinaký. Nevím zdali si ho v očistci nebo v nebi myslela, neboť se horlivě modlívala za spasení duší v očistci.

Avšak nechť byl tu nebo tam, musel mívati dovolení nás navštěvovati, s námi se zabývati. Neboť matka učila, že nás nevědomě obchází, že všechno ví co činíme a myslíme, nad dobrým se raduje, nad zlým se horší a lituje.

Tato nauka učinila ve mně veliké vražení. Nebyl jsem nikdy sám, vždy v přítomnosti milovaného otce, jehož památku tím více jsem zachoval. Kdybych tenkrát byl umřel, byl bych zrovna letěl do matčina nebo. Co dítě jsem se bával smrti. Jednou leže čelem na rukou myslil jsem, jako bych byl umřel — a hned v tom jsem se octnul na tomtéž místě, v jiné osobnosti. Jak těžko jest odtrhnouti se sama od sebe! Později jsem se spřátelil se smrtí, trpě někdy na omdlení. Potom, až na poslední moje leta jsem na ní ani nepomyslel. Nyní ji zvědavě očekávám. Moje matka měla dvě modlící knihy, obě v koži svázané se zlatým řízkem, jednu velkou „klíč nebožky" pro všední den, silně spotřebovanou, druhou menší, zachovalejší ve zvláštním pouzdře, pro neděle a svátky. Z těch uměla dost hbytě čísti, však jiných kněh se zhrozovala, ačkoliv nepochybuju, že by i v nich čísti byla dovedla.

Když již jsem u vypravování o náboženských věcech, musím se i o jedné zmíniti, která snad jakž takž náleží k církevním; totiž o ministranci, čili o posluhování u služeb božích. Mělať pro mne i v bližší budoucnosti dosti dobrý výsledek. Poslední dvě léta, než jsem se z Libochovic

odebral, zamiloval mně sobě mladší pan pater kaplan Emanuel Schiffner. Bylť rozený Němec i bylo znáti při kázání na jeho výslovnosti, že jím jest. Slul v městečku svou učeností a měl velký šrák kněh všeliké velikosti, folianty, kvartanty i osmerky, větším dílem latinské, snad i řecké a hebrejské. On nás někdy navštěvoval a já též někdy k večeru k němu přicházel. Ten vida mou čilou mysl, jal se mne učiti čtení latinskému, ano i řeckému alfabetu mne naučil. Když jsem uměl dosti hbitě čísti latinu, dal mně knížečku, kdež byly vypsány články ministrance při mši. Těm jsem se brzo na zpamět naučil. Pak mne odevzdal staršímu chlapci, zkušenému to ministrantu, jenž mne posluze při mši svaté naučiti měl. On hrál na kněze s knihou, hrníčkem a miskou a nařizoval mi, jak mám státi, klečeti, choditi, přenášeti, nalévati atd.

Pak to přešlo ke skutečnému posluhování spolu s ním u malé mši, kde mne ku všemu slušně naváděl. Musím se přiznati, že jsem při těch obřadech velmi nejapně se choval a jen pod jeho přísnou dohlídkou něco vyvedl. „Confiteor" arci šlo, jakoby bičem mrskal, ale „amen" „et cum spiritu tuo" a jiné takové odpovědi velmi často jsem zameškal, bůhví, kde bloudily moje myšlenky. Dokonce při velké mši, kde čtyři ministranti sloužili a také sakristan své funkce měl, byl jsem celý zmatený. Proto jsem to nikdy tak daleko nepřivedl, abych sloužil na pravé straně. Musím se přiznati, že tato nemotornost v pohybech a obřadech předepsaných mne sledovala po celé mé živobytí. Proto jsem se také nehodil k tanci, ke hrám na divadle, obsluhám při stole a jakékoliv malé služebnosti. Pravil jsem, že mně to učení ministrancí později dobře posloužilo. Když jsem přišel do Němec, do Mikulova do druhé třídy triviálky, tehdáž zvané skribendy, byla to jediná má zásluha, která mně pouhému Čecháčku před druhými Němci jakousi přednost dodala a mne za vzor vystavila, že jsem uměl hbitě čísti latině. Ale i jinak se mne ujímal pater Emanuel. Chodíval jsem k němu podvečer a ačkoliv se do děkanství starým vysloužilým hřbitovem přicházelo, nic jsem se toho nehrozil. On byl lysý, nosil paruku napudrovanou, která měla okolo šije kadeř na způsob rohlíčku otočenou okolo válečku dřevěného. Tu po domácku odložil a skvěl se se svou hladkou lysinou, modrýma, něco vypoulenýma očima, plnou, červenou tváří co boží slunečko, tak že jsem po prvníkrát z toho až užasl. Okazoval mně knihy s obrázky a všelicos vykládal.

Jednou mně půjčil kvartant domů. Bylať to jakás astronomie, rád bych věděl která. Tam byla vyobrazena všeliká souhvězdí, mezi nimi i Orion, kterého jsem doma na večír naproti nám k polední zřejmě pozoroval, i tento obraz po celé živobytí zřejmě podržel. Vykládal mně také o planetách, kometách, o soustavě sluneční, že země nestojí, ale se točí okolo své osy a vlastní drahou kolem slunce se pohybuje. Také mne upozornil na padající hvězdy a vyvracel pověru, že má každý člověk svou hvězdu, která když padne, že umře. Když jsem se odebíral z Libochovic, dal mně knížečku v pergamenové vazbě švabachem tištěnou, kde byly

vyloženy všeliké části mše a svátečních obřadů. Byla asi z časů Jesuitů. Dlouho jsem jí choval, až se mi s jinými knihami ztratila.

V Mikulově jsem ji míval v kostele a přečetl jsem ji několikráte. Pokusím se jí někde v naší universitní bibliotéce, kde pozůstalosti klášterních knihoven se chovají, vypátrati, což mně tak nesnadno nebude, neboť je znám skrz na skrz. Byl v ní paterem Emanuelem zapsán můj křestní den, podle zápisní knihy kostelní. Mým přítelem byl starší pan kaplan Johannes Sattler.

Pater Heinrich Larcutu v Bavořích napsal knihu obšírnou o fosforescenci všelikých těles, nechal je déle neb kratčeji sluncem ozářiti, a pak v jistém zatmívacím nářadí zkoušel jejich světlivost. Výsledek toho zkoumání byl, že všechna těla sluncem více, méně ozářená, všelijak ve tmách svítí. Zkoušíme cos podobného, když do tmavého místa, na př. sklepa vkročíme. S počátku panuje čirá tma, znenáhla vyskytujou se předměty zraku našemu, až konečně dosti jasně se rozhlédneme. Tak se mně děje při spisování tohoto životopisu. S počátku jsem jako ve tmách se potácel, jen nejstarší, nejčastěji opakované upomínky do jedné se mi představovaly a nyní, čím déle na ně hledím, tím více se osvětluje jejich okolí až do nejmenších podrobností, jež, když se mi namanou, zaznamenávám. Nechci jimi čtenáře nuditi, zdají se mi příliš malicherné a snad jich použiju někdy ve společnosti sbírky psychologických drobností, které pro veřejnost připravuju.

Chci nyní vypravovati o našich bližších i dalších poutěch s matkou. Nejčastěji bývala v Budyni, několikráte za léto. Málo kdy jsme chodili nudnou ač kratší cestou polní přes Radovesice a Žabovřesky, obyčejně jsme se dali Libochovickými zahradami přes Ostrov k myslivně, kde *můj kmotr,* pan fořtmisr Haseler o samotě zůstával. Tam obyčejně zůstali jsme přes oběd. On byl svobodný, starý pán s copem, Němec; měl hospodyni. Domek byl dost ouhledný při straně se zahrádkou, v síni byly hlavy jelení, ve velkém pokoji obrazy, rytiny, všeliké skupení honecké a honby na jeleny a kance. Měl také dost bohatou zbrojírnu. Byl velmi dobrý pán a mé matky vysoce sobě vážil, s níž také svou lámanou češtinou dosti dobře porozprávěti a požertovati uměl. Mne, bývalo to v létě, častovával výborným ovocem. Poctil nás nezřídka bažantem neb zajícem, jež přinášel myslivec v zelené kazajce s brašnou.

Odpoledne pak to šlo po břehu ramene Ohárky, jež obtáčí řečený ostrov, budyňským lesem do Budyně, kde jsme na děkanství od pana děkana Brixi a od hospodyně, panny Dorotky přívětivě přijati bývali. Byl pro nás ustanoven zvláštní pokojík. Na jedné posteli, pravila jednou matka, ležel prý jeden starý pán, jenž trpěl na podagru a že ta nemoc je velmi nakažliva. Já jsem se té postele velmi varoval. Na děkanství jsme byli jako doma. Bylo mi volno ve všech pokojích se pohybovati. Také zahrada byla dost velká a hezká ve dvojím položení plna skvostného ovoce; po stěnách víno, broskve, v prostředku zelenina se stromečky zakrnělými, hruško-

vými a jablkovými, které jsme na podzim pro vůni v pokojích chovali. V dolejším položení bylo trochu pusto. Višně, švestky, hrušky, jablka, bez ladu a skladu; okolo obruby angreštu a rybízu; na konci dvířka na předměstí, kde se chodilo na děkanský dvůr. Vedle našeho pokoje byl spací pokojík pana děkana, kde měl oltářík s klekátkem a příhradku s knihami za sklem. Tam byla velká bible kutnohorská s množstvím dřevorytin, na něž jsem se dosti vynadívati nemohl. U každého byl výklad co zobrazí jejž jsem čítal, abych obrazu porozuměl. Tam jsem se také nejprv seznámil s novinami Krameriusovými. Na první straně byl vytištěn andílek s trumpetou, z které visel prapor, označující asi pověsť novinářskou. — Na druhé straně našeho pokoje byla veliká jídelna o třech oknech na ulici se zvláštním vchodem, kde se dávaly veliké hostiny. Na konci ještě jeden pokojík s jedním oknem a všelikým náčiním, kde na podzim ovoce a hrozny se chovaly. Zvláštní tmavou chodbou chodilo se do zahrady z prvního poschodí. Po pravé byl malý pokojík pro staršího pana kaplana (jmenoval se Antonín).

Do děkanství byly z ulice dva vchody, jeden vraty na dvůr, druhý vchod menší fortnou do přízemí, kde v levo byl byt pro mladšího pana kaplana, dost obšírný pokoj s třemi okny; nevím více, jak se mladší jmenoval. Byl milovník hudby, nosil též paruku jako pan páter Emanuel s „vůklí" na způsob rohlíčku, hrál výborně na violoncello a hrával někdy kvartetty, kdež mne arci potřebovati nemohli, ač jsem byl také houslista a hrál na kůru v Libochovicích.

Pak sledovaly schody nahoru a schody dolů do sklepa, kde jsem vidával veliké ucháče s mlíkem na ustání se smetany, která se pak sebrala a v máselnici na máslo tloutkla, kdež se mně hrníčku výborného podmáslí dostalo. Naproti byl vchod do kuchyně veliké, široké, s dvěma okny na dvůr, s velikým ohništěm a pecí na pečení chleba, koláčů a housek. Z kuchyně se šlo do čeledníku podobně prostranného s okny na ulici. Tam jedla čeládka a všeliké pečivo a jiné pro kuchyň se hotovilo. Také pan děkan po domácku někdy tam prodlíval. Vzpomínám si tu na pana Suchánka, jenž byl budyňským učitelem. Také tam bydlel jednou pražský student, jménem Nedbal, rodič vlachovobřezký. Trpěl právě na zimnici a v nápadu zimy strčil hlavu do trouby, aby se ohřál, což mu velmi za zlé pokládáno. Já později sám se přesvědčil, že když je nám v těle mrazivo, a dáme hlavu do otvoru teplých kamen, že to velmi ulehčuje.

Později, když jsem přišel na studie do Prahy, navštívil jsem ho několikrát, byl advokátem, ženat a bezdětek. Po krátkém čase slyšel jsem, že se ten párek, ač mladý, brzo po sobě odebral na věčnost. To mne upomínalo na marnosti života lidského. Budyňské děkanství bývalo pro mne dobrou školou. Časté hostiny, kdež matka vládla kuchyní a hospodářství domácí dost velké leckterých zkušeností poskytovalo, seznámení s všelikými hosty, již se o malého synáčka starali a jeho zvědavost všelijak nasycovali, nemálo přispělo k oživení ducha mého. Naproti děkanství bydlel

měšťan Šír, kam jsem docházíval a hrával s jeho synkem. Byla tam zahrada, kde jsme jednou vyhrabali rybníček; když jsme prstem učinili díru, naběhlo tam vody snad pro blízkost tekoucí okolo Ohárky. Povídáno mi, že někdo z té rodiny trpěl na naměsíčnost, že vstával v noci, že ho přitáhl měsíček kolmo po zdi na střechy, že mohl ve tmě číst atd. což mně bylo velmi podivné. Můj kamarád studoval později a posledníkrát jsem ho poznal u prefekta na gymnasiu jičínském, kdež jsem ho jednou, cestuje z Vratislavi do Prahy, na nocleh navštívil.

Děkanskou ulicí vyjde se na náměstí dosti prostranné. V pravém koutu stojí zbytky někdejšího velkolepého zámku, jenž ležel v zříceninách po velikém požáru. Jen malá část jest upravena pro příbytky hospodářských úředníků. Vedle brány stál domek pro vrátného a naproti byly všeliké chodby zřícenin, kdež jsem se s jakousi hrůzou procházel. V obývané části zůstával pan purkrabí, jehož tlustá žena mne měla ráda a když jsem ji navštívil, krásnými hruškami a broskvemi, neb hrozny mne častovala. Pod hradem byla dobře opatřená zahrada, jež až k břehům Ohárky sestupovala. Hraničila se zahradou Šírovou. U prostřed náměstí stojí kostel dost ouhledný s vysokým křížem, naproti podloubí, kde visely u radnice dvě vzácnosti budyňské: drak, o němž kolovaly rozličné pověsti (byl to vycpaný krokodil) a pak na železném háku něco kulatého, jmenovali to koleno obrovo, nevím co to bylo, též mi nevědomo, kde se ty věci nyní nacházejí, nebo kam přišly. V levo od radnice bylo menší náměstí, kde stály hospoda a masné krámy. Býval tam týdenní trh. V ulici k Velvarům vedoucí u příkopu stojí dům někdy Purkyňovský, nyní ho zakoupil starší pan kaplan. Poslední časy zůstávaly tu dvě sestry, jež měly náhrobek na hřbitově Marie Sněžné. Na jednom stál kříž s pouzdrem a dvířkami, na nichž byl vlastní nápis z průpovědí Šalamounových. Ukazovala mně jej matka, pravila, že ta panna dosáhla přes 100 let. Před dvěma lety navštívil jsem hřbitov, našel kříž, vyprosil jsem si od pana děkana pouzdro, dal nové napodobiti, opsal nápis a chovám u sebe. V tom nápisu dosáhla však jen asi 60 roků; snad to byla její sestra, jež dosáhla onoho stáří, nevím, pověst však musí na něčem založena býti. Jednou provozoval jakýsi kejklíř v Budyni své kumsty na provaze, jenž od jedné strany ulice k druhé zavěšen byl. Chodil po provaze sem a tam, vešel a houpal se, dal si stolek vytáhnout, na němž pil a jedl, i říkali okolostojící, že to není s dobrem. Mne však to popudilo, že jsem potom se svými kamarády na provazích na půdě k vyvěšení prádla napnutých podobné kumšty vyváděl, věšel se na ruce, provlékal nohy mezi hlavou a provazem, visel na pouhých nohou atd. Toť byly moje první pokusy tělocviku.

Jinou další cestu konal jsem s matkou přes Prahu do Vlachobřezí na sňatek Kejnarův, jejž slavil s dcerou hospodyně tamnějšího děkana. Kejnar, muž dosti obstárlý, jehož znala matka ještě, když byla v zámku vlachobřezském, měl se státi sládkem panského pivovaru v Libochovicích. Poslali pro nás zvláštní příležitostí. Jeli jsme přes Veltrusy, kde jest do-

savád veliký přívoz. Vůz vjel na prám, my vystoupili a já myslel, že je to most, neboť zdálo se, že stojí an já sem a tam se procházel, jen mně divno bylo, že okolní břehy se pohybovaly. Konečně přistál prám na protější břeh, my vystoupili a já jinak nemyslel, než že jsem po mostě se procházel. Jelo se dále až do Prahy, kde jsme na Malé Straně v hostinci „U malého šífu" se uhostili. V Praze jsme pobyli několik dní. Když jsme šli z Malé Strany po mostě na Staré Město, kde na malostranské straně po pravé několik domků a krámů v kus mostu vybíhalo, nemoha přes kamenné zábradlí na řeku pohlížeti, nemyslel jsem jinak, než že jdu po ulici. Tak jsem opětně se mýlil; tam jsem měl prám za most, zde most za ulici. Jaké vražení domy a paláce pražské učinily, nevím si vzpomenouti. Když opět nová příležitost se poskytla, jeli jsme novou silnicí ve skalách vytesanou ku Zbraslaví i byly mně nápadny ty skalní sluje, jaké do dnes u Chuchle viděti. Co se dálo po cestě, nepamatuji, také slavnost v děkanství a na zámku živého vražení nezůstavily. Zdá se, že těch novostí bylo příliš mnoho a že se příliš rychle střídaly, aby se byly hlouběji vtiskly do mysli mé. Nazpátek jeli jsme ve společnosti s Kejnarem do Libochovic.

. . . Klonilo se mé pobytí v Libochovicích ku konci. Od strany pana vrchního dopisováním a odporučováním vymoženo mi místo v Mikulově v knížecím semináři u Piaristů, kde jsem měl gymnasium studovati, zastávaje spolu služby zpěváka v chrámu piaristském. K tomu však bylo třeba zvláštní zkoušky, která se měla odbývati v Slaném u Piaristů. V Budyni byl kancelářským pan Sluníčko ze Slaného. Ten se tam chystal na návštěvu k rodičům a vzal mne s sebou. V hospodě jsme zažili slánské slané vody, která mně byla velmi odporna. Ještě před poledním dovedl mne pan Slunéčko k panu rektorovi, jehož jména jsem ani nepoznal. Bylo to asi r. 98tého i vyhledám u příležitosti jméno jeho ze seznamu familií řádu piaristského, jež se ročně vydávají. Předložil mi jakous mši, po udání tonu na houslích musil jsem „benedictus" prima vista zpívati, což se mi jakž takž podařilo a bylo po zkoušce. Následek toho byl, že jsem byl do semináře Mikulovského přijat co skutečný chorista.

Cestu tam a svoje události za časů gymnasijních studií budu popisovat v článku druhém.

K tomu uveřejňujeme dodatek a sice Purkyňův list dru Nowakowskému, který si jej vyprosil pro chystanou biografii Purkyňovu.

„Od r. 1834, kdy následkem smrti matky i ženy byt můj osiřel, ustanovil jsem se, posvětit jej vědecké práci. Zde pan prof. Valentin konal dále svá bádání mikroskopická a zde pod mojím vedením skončena řada prací: Deutsche, Frankla, Raszkova, Rauschla, Mekaura, Hanuszky, Palického, Luzninga, Jos. Rosenthala, Caspera, což trvalo dvě léta t. j. do r. 1840, v kterém se mi podařilo získati zvláštní budovu pro ústav fysiologický, s asistentem, sluhou a s dotací 300 tolarů.

Po r. 1834 ozvala se silněji má stará tužba vrátiti se do vlasti a když se úmrtím prof. Ilga a Rottenbergra se zde uprázdnila brzo po tom stolice

anatomie a fysiologie odejel jsem do Prahy, abych se staral o získání těch míst. Jsa již blízek cíle — zmařeno vyjednávání, jež se rozbilo o přijetí moji emeritury.

R. 1836 podnikl jsem druhou cestu do Prahy k sjezdu přírodovědeckému, kde jsem učinil sdělení o nejnovějších svojich vynálezech v neurologii, jakož i o umělém trávení. Část těchto rozprav vyšla v Roczniku fakulty lékařské krakovské (1839).

Po získání budovy pro ústav fysiologický ve Vratislavi omezovala se činnost moje na jeho zařizování. Však v třetím roce práce ta musela být přerušena, jelikož se v přízemí a ve sklepě neslýchaně rozšířila houba domovní. Přívodem světla a větráním se věc napravila, tak že místnosti se staly vhodnými pro pracovnu anatomickou.

V ústavu onom byly assistenti: Ochatz, který se zajímal o konservaci preparátů mikroskopických a Pappenheim, který svými pracemi z podrobné histologie si dobyl jména, dr. Fr. Korker, jenž se věnoval chemii orgánické a zařídil dotyčnou laboratoř a konečně Middeldorf, dnes profesor chirurgie na universitě Vratislavské. Nelze mlčením prominouti Karla Zöllfela, který mi byl velmi prospěšným svou zručností u vyrábění fysikálních přístrojů.

Již od r. 1832 počal jsem překládati, *abych se pocvičil v své mateřštině,* Tassův „Osvobozený Jeruzalém". Z překladu byly pouze dvě části uveřejněny. Za tímtéž cílem jsem přeložil lyrické Schillerovy básně. *Pracím těm, vedle jmenovaného účelu nic více nesmím připisovat.*

Po založení ústavu fysiologického, ještě jen jedna disertace dra S. Rosenthala mým vedením byla skoncována. Od té doby jsem se počal obírat vlastními pracemi, ostatně byl ústav můj každému otevřen, kdo jen chtěl poctivě pracovat.

Když r. 1846—1848 počaly Evropou hýbat nové proudy zvlášť v národech pod rakouským žezlem, tu i ve mne se ozvala chuť po návratu do Prahy, abych spláceti mohl otčině dávný dluh, jíž věnovat jsem hodlal svá poslední léta života.

R. 1848 účastnil jsem se slovanského sjezdu a přesvědčiv se roku následujícího o příznivějších poměrech v ohledu národním, projevil jsem ochotu k službám doma, což jak nejlépe přijato bylo. Od velikonoc r. 1850 zaujímám stolici fysiologie na universitě pražské. Zde jako ve Vratislavi týkala se činnost moje založení a zařízení ústavu fysiologického. K tomu cíli povolen byl ministerstvem fond pro assistenta, sluhu, učebné prostředky, mimo summu 3000zl. na první zařízení a na nákup mikroskopů — což mohlo stačiti, však místnosti pro ústav v Carolinum proponované neodpovídaly požadavkům fysiologa. Z toho důvodu povoleno najmouti jiné místnosti pro dobu, než zvláštní ústav zbudován bude. Než uběhlo již deset let a ústav dosud zůstává v domu cizým, následkem čehož nelze tu provésti žádoucí zařízení. Přes to však v porovnání s jinými ústavy

pěkně se rozvil, čehož důkazem mohou býti dosavadní vědecké práce Jana Čermáka a Edv. Grégra".

II.

Zřízení sirotčinců chlapeckých směrů přírodovědeckého.

Nitka z mého života od J. Ev. Purkyně. (Živa 1861.)

Stalo se přiroz. způsobem, že byv 2 leta co klerik řádu piar. učitelem na normálce a gymnasium a chovaje živý interess pro věci vychovatelské, po vystoupení z řádu přišed na universitu, sledoval jsem učení nejinak, než okem kritickým a že mi naskytované nepřístojnosti dosti látky dávaly k přemyšlení o opravách našeho nižšího i vyššího školství. — R. 1809 seznámil jsem se ponejprv se spisy Novalise (Hardenberga) kde učedníci Saiští na mou obraznost mohutně působili. Brzo po tom poznal jsem pražské hudební konservatorium od stavů českých 1810 zřízené. Viděl jsem tu hochy 10—12leté na rozličných nástrojích hudebních v krátkém čase netušené pokroky činiti a k jakési virtuositě dospívati. Poznal jsem, že máli hudebník k tomu dospěti, že již záhy, před 6. rokem cvičením neustálým počíti má, *aby organicky se svým nástrojem srostl a organická síla životní z něho i z jeho nástroje se vyvinovala.*

Bylo mi na blízku s mými vlastními ač jinakými poměry porovnávati. Nemluvě o tom, čeho jsem se v naší Libochovické české škole až do desátého roku byl naučil (byloť toho poměrně nejvíce), pak přenesen na cizí, německou půdu do Mikulova na Moravě, kdež jsem postupnému germanisování podvržen byl, jak při vší pilnosti daremně jsem se byl napachtil, abych v 18 roce svého drahého života, jakýs takýs latinský hexametr, nebo několik rýmovaných strof německých vysmolil, všecko za nic a k něčemu atd. atd. a pak v 23. roce láskou zahořev k učení přírodovědeckému, musel jsem se státi opět chlapcem a lézti po skalách divoké Šárky, sbírati tam rostliny a loviti brouky, motýly, mouchy, jež jsem pak musel bez rady a návodu dle knihy pracně určovati, kdežto duch můj po vyšší činnosti fylosofického rozjímání toužil. Není divu, že jsem tehdáž takové dětinské pokusy brzy zavrhl a svou píli cele abstraktním naukám, filosofii a mathematice věnoval. Však obraz učedlníkův Saiských utkvěl hluboko v duši mé a stále mi tanulo na mysli, že máli se dospěti k jakékoliv virtuositě, musí k tomu býti dán základ již v letech chlapeckých, v čemž mne mnohé zkušenosti utvrdily. Jak živě mne Saiští učedlníci v mysli utkvěli, dokazuje také, že jsem se ještě v 46. roku o to postaral, aby se v pravdě klassická báseň Novalisova v zdařilém překladu Čelakovského českému čtenářstvu dostala. Možno, že jsem se mnohým nezachoval, kteří v předpojatosti všechny idealistické snahy Němců, třeba byly světodějinné, aniž by je znali, zavrhují a však přece onen článek milovníkům přírody odporučují, aby jím okřáli a snad také uznali, jaké působení ony myšlenky měly na mou pozdější i nynější činnost.

Od r. 1810—1813 žil jsem v domě p. bar. Frant. Hildepranta, jako učitel mathematických a přírodních věd syna Ferdinanda. Po skončených přípravných studiích měli jsme se oba odebrati do Šťávnice na hornickou akademii, načež jsme dvě leta měli cestovati po hornických závodech, neboť chtěl p. baron založiti hory. Nepochybuji, že celý ten plán pocházel od dra Em. Pohla, který byl pěstounem mladého hr. Colloreda a sobě jako mineralog a botanik značné vážnosti u českého panstva dobyl. Ten zastupoval v zimě r. 1809 prof. Majera ve všeobecné přírodovědě a poznav mne jako snaživého mladíka, vědecké knihy mi půjčoval.

Pro mou fantasii byla tu otevřena skvělá dráha do budoucnosti a jistě že bych byl tou cestou užitečně působil a svému povolání dostál. Však osudy světa, které tehdy Napoleona donutily k návratu z Ruska, i se mnou jinak zatočily. Mladý bar. Ferdinand vstoupil do české šlechtické gardy a provázel cís. Františka do Francie a Paříže, co zatím já se v studium lékařství na pražské universitě uvázal, byv od bar. Hildepranta podporován.

Za mého pobytu v Blatné, kdež jsem pak byl pánem svého času, bavil jsem se čtením novějších filosofických kněh, římských klasiků a zvláště vychovatelských spisů Pestalozziho a zároveň mne stále sledoval obraz školy Saiské, tak že jsem v myšlenkách celý plán vědeckého, chlapeckého ústavu utvořil. Dovoluji si blíže to vyložiti. Z počátku jsem zamýšlel uvázati se sám v takové vědecké vychovatelství dítek, ovšem v předpokladech, jak to v románech bývá, že by o mou i chovanců výživu nějak postaráno bylo. Chtěl jsem po vsích českých v okolí Blatné neb Libochovic vybrati dítky zdravé a nadané a školou ještě nedotčené, z třídy chudší — pro počátek v počtu asi pěti. Bylť by to býval druh školy, o jakém tenkrát arci nebylo slechu. Rozvoj tělesných sil a zručnosti smyslů, citů, vůle a rozumu měl se díti způsobem praktickým, výcvičným, názorným dle zásad Pestalozziho, pokračujícím po stupních a po jistých dobách k počátkům se vracejícím. *Zkrátka, chtěl jsem o své ujmě uskutečniti methodu Pestalozziho*, doufaje, *že ji až do nejkrajnějších mezí vzdělání vědeckého rozvinu*. Mělo se s chovanci pokračovati až do nejvyšších stupňů, zvlášť mathematicko-přírodního vzdělání, za konečným účelem, získání virtuosity-mistrovství. Dalo se ovšem předpokládati, že při různých vlohách jednotníků se také jen v různých odvětvích mistrovství dosáhne, to však jsem ponechával až na dobu pozdějšího rozvoje mého ústavu. Především bylo třeba připraviti zdatných spolupracovníků učitelských se vzděláním co možno mnohostranným, třebaže po jednostranné výtečnosti, kteráž jen pravým vychovatelům přísluší a která se i při prostředních vlohách dosáhnouti dá. Čas od času měli se přijímati nové děti, kdežto odrostlejší a dobře vycvičené mohli se již státi jejich učitely. Mimo učení elementární, kreslení, rýsování, psaní, čtení, řečnění a spisování, mělo se učiti poznání přírodním: nerostů, bylin a zvířat v okolí a postupovati až do systematického poznání, vedle přísného a důsledného výcviku ve vědách mathe-

matických, fysikálních, v chemii mělo se učiti pracím rukodělným, řemeslnickým, uměleckým a experimentálním, jakož i zacházením s příslušnými nástroji, ba i samé jich zhotovování. Dále jsem zamýšlel až by byl ústav vzrostl a nabyl dostatečných sil, zříditi jej tak, aby se svými pracemi a výrobky sám udržoval, a možnosti novými koloniemi rozmnožoval. Takové a podobné byly moje myšlenky, ovšem čistě ideální, leda že jsem je někdy bližším známým s nadšením sděloval. Nejvíce rozpaků mi působilo, že by bylo nutno děti ryze české učiti přírodním vědám jazykem mateřským, k čemuž tehdejší naše literatura žádných prostředků poskytovati se nezdála. Byl bych býval odkázán na těch málo populárních spisů Šimka, Hýbla, Tomsy a j., které tehdáž mezi skrovným čtenářstvem kolovaly; o přípravných pracích Preslových neměl jsem ani tušení. Přec však jsem důvěřoval duchu jazyka i vlastnímu důvtipu, které mi měly v té trudnosti přispěti. Mezi tím mne (od r. 1814—1818) přísné studium mediciny, zvlášť anatomie a fysiologie od těchto mýšlenek odvrátilo, až zase po skončených studiích, odbyté zkoušce a po ukončení rukopisu mé diccertace (o zření v ohledu subjektivním) znovu se silně přihlásily. Bylo to v měsících září a říjnu r. 1816 v Blatné, kdež jsem v rodině p. bar. Hildeprandta své obvyklé snad poslední ferie trávil. Při častých procházkách a rozmluvách se vznešenomyslným pánem, nedalo mi to, abych častěji s vřelou výmluvností svoje ideály o dětském-vědeckém ústavu nebyl vyslovil. Hodlal jsem také dříve se odebrati k Pestalozzimu a Fellenbergovi do Švýcar, abych se s jejich methodou seznámil. O prostředcích materielních k dosažení takových záměrů, nemaje ani vídeňského vlastního jmění, ani jsem neuvažoval, důvěřuje temným citem v lidumylnou velikomyslnost svého dobrodince. Nevím, jak se moje myšlenky v jeho hlavě pořádaly, leč že působily, snadno se dalo uhodnouti. Prohodilť jednou: „Mohl bych starou cukrárnu pro svoji akademii upraviti“ (vlastní jeho slova, rád se mnou mluvíval česky). Přivedlo mne to do rozpaků, neboť já pomýšlel na místnosti skromnější.

Mezi tím jsem obdržel od profesora chirurgie Fritze, svého příznivce, list s vyzváním, abych se rozhodl, chtělli bych přijmouti stipendium pruské vlády k cestě po ústavech anatomických a zvěrolékařských v cizozemsku, které měl k disposici dr. Rust, generální chirurg pruské armády a starý přítel profesorů Fritze a Vavrucha, kterým jsem byl Fritzovi odporučen. Šel jsem s listem hned k baronovi, že použiji té příležitosti k cestám po cizině a že tu také navštívím Švýcary a že se tam také ohlédnu po tamních ústavech vychovatelských.

Připomínám, že jsem tenkrát nebyl ještě doktorem a že jsem také na promoci ani nepomýšlel a také nebyl doktorát podmínkou pro stipendium.

Tu on se svým, mně nezapomenutelným, dobrotivým okem ke mne pohlédl — on seděl, já stal — a pravil: „A což pak půjdete na cesty bez klobouku?“ a když jsem se nedovtipoval, připojil „doktorského“ a hned

doložil: „Víte co? Když přijdete nynčko do Prahy, jděte k mému hausmistrovi Kristiánu (bylo to v Široké ulici č. 737) a on vám dá všecko co budete potřebovat na disertaci a k doktorování.“ I vytiskl jsem svou dissertaci, již jsem svému vznešenému mæcenatu věnoval, a stal se doktorem.

Byl jsem však na rozcestí. S jedné strany mne lákala možnost cestování na útraty pruské vlády v zájmech přírodovědeckých a na můj vrub vychovatelských a s druhé strany mi nabízeno asistenství při anatomii a fysiologii na pražské universitě, u prof. Ilga a Rottenbergra. I rozhodl jsem se pro poslednější, odloživ uskutečnění své idey o zřízení vychovatelny dětské, přírodovědecké na pozdější, naší národnosti snad příznivější dobu. Psal jsem dru Rustovi o svém rozhodnutí, i obdržel přátelský dopis, jímž mne k pilnému pokračování ve vědách přírodních povzbuzoval, že při daných příznivých mé snaze příležitostech na mne nezapomene. Po skončené čtyřleté assistentuře bylo mi volno vrátiti se do Blatné, kdež jsem mohl místo vrchnostenského lékaře zastávati a kde by se mi byla snad naskytla příležitost, uskutečňovati znenáhla svou myšlenku o vychovatelském ústavu. Stejným časem mne došel list od dra Rusta, v němž mi oznamoval, že byla odchodem prof. Bartelsa ve Vratislavi právě professura fysiologie uprázdněna a byl mi radou přihlásiti se u příslušných instancí, své podpory u ministerstva mne ujišťuje s dodatkem, že budu mít mnoho a velmi vážných konkurrentů a proto abych se k cestě do Berlína odhodlal a zde se rozhodujícím auktoritám představil. — Učinil jsem tak — a professuru jsem obdržel.

Navracuje se k historii své myšlenky o vychovatelském ústavu, přiznávám se, že za mých prvých deset let professorování zcela do pozadí ustoupila, zaujalať místo její jiná, mé činnosti nejbližší, ačkoli dosti příbuzná, totiž zřízení ústavu fysiologického, o čemž jsem na jiném místě (Živa 1857 a 1858) podrobnější zprávy podal. Přirozeno, že i starší myšlenka v hloubí mé mysli usazená, vždy znovu na prah mého vědomí vystupovala, stanouc se vždy jasnější, pokročilejší mou vlastní zkušeností. Také se mi zdály přicházeti v mé vlasti doby příznivější k jejímu provedení. Názvosloví české bylo neúnavnou snahou Jana Presla skoro úplně vyhotoveno, čímž se mohlo vyhověti mým prvotním pochybnostem a obtížím. Zamýšlel jsem alespoň z části dostáti svým někdejším zámyslům, zavedením řádného dopisování s Preslem, kdež jsem chtěl, ač jen ideově, popisovati do podrobna zavedené sirotčince přírodovědeckého. Jeho odpisy měly podávati námitky, rady, další provedení a j. Celá ta korrespondence měla být uveřejněna aby povzbudila k podobným myšlenkám a přispěla k uskutečnění pomoci. Tento plán bohužel proveden nebyl, dílem z váhavosti jedné strany, dílem z nedůvěry k správnosti poštovních úřadů.

Ještě jednou vykmitla tato myšlenka a sice za návštěvy slavného ruského historika Pogodina u mne, jemuž jsem ji v rozmluvách s velikou horlivostí sděloval, zvláště k tomu poukazuje, že by takové ústavy mohly

býti pro Rusko užitečny, podávajíce z domácích prostředků, opominutím ciziny, v nejkratším čase výtečné síly vědecké v jednotlivých vědách přírodních. — Pogodin také neopominul, jak to v Rusích u cestovatelů vládních zavedeno jest, podati tehdejšímu ministru osvěty Uvarovu obšírnou zprávu o mých rozmluvách, jenž také, jak jsem se později dozvěděl, ve svém odpisu mé plány velice chválil a o jejich užitečnosti pro Rusko se vyslovil. Bylť bych se i ještě tenkrát vykonání své myšlenky věnoval, kdybych, jak jsem se nadál, byl za jistých podmínek do Ruska povolán býval. Dobře že se tak nestalo, byl bych tam snad dávno utonul. Nesmím říci, že bych při svých snahách na vlasť již byl cele zapomněl; dal jsem toho dostatečný důkaz, že jsem se r. 1835 po smrti fysiologa Rottenbergra o svůj návrat do Prahy pokusil. Později jsem ve Vídni s Uvarovem známost učinil, s jehož názory o právech národních jsem nikoli souhlasiti nemohl. Nyní po 25 letech, jaké změny nastaly v našich sociálních poměrech! Mohu říci s Göthem: Was man in der Jugend gewünsht, das hat man im Alter Fülle. — V pravdě kdo by v pokrok člověčenstva nevěřil, byl by bludcem nad bludci. —

Jestli povstáním genia zloby nebudou opět naše národní snahy o školství zmařeny, budeme míti za málo let dostatek reálek českých vědeckým duchem vedených, z nichž se značný počet výtečníků vydaří, zvláště pak přísně k tomu hleděno bude, aby naše mládež prakticky, živým způsobem, přiložením vlastních rukou a smyslů k osvojení sobě přírodních věd vedena byla a vydatné v tom podpory od věhlasných představených našich měst a obcí očekáváme. — Bylo by tedy tím již uskutečněno, po čem já od mladistvých let za celého života snažně toužil. Jednalo se mi jen o uvedení školství u nás na přirozenou cestu, jako se o to Pestalozzi ve Švýcarech a jiní jinde se zdarem byli pokusili. — Nyní, napsav tuto historii své myšlenky o zřizování sirotčinců vědeckých, přihlédnu-li blíž ke svým tolikaletým vroucím snahám, stojí mi jasněji než kdy jindy na mysli, oč jsem usiloval. Měly to býti školy genia. Ukazuje na to můj prvotní cíl, vychovati virtuosy v rozličných odvětvích přírodovědy, jako vychovává konservatorium virtuosy na rozličné nástroje hudební. Tak zjevení genia mezi učedlníky Saiskými nebylo bez působení. — K závěrku zde ukazuji na vznešené stanoviště vychovatelství. Neníť to pouze řemeslo, jež by nám podávalo dostatečných nástrojů k zapravení našich potřeb životních, jest to i vysoké umění vytvářeti mistrovské kusy — genia.

VII. Vzpomínky dra J. Nowakowského.

III.

Janusz Ferd. Nowakowski: Życie i praca naukowe Jana Purkiniego. Warszawa 1862.

Z první této větší biografii (130 str.) Purkyňovy (do onoho roku nebylo ani českého ani německého jeho životopisu) vyjímám jen zprávy, které se mi zdály novými, neb které alespoň známější dáta doplňovaly. Pomíjím zejmena všechen věcný rozbor Purkyňových prací, jež zajímají největší část knihy.

Nowakowski líčí k. p. působení Purkyňovo ve Vratislavském filomatickém spolku následovně: „Byl to spolek jaksi přátelský, v němž každý z členů sděloval co zajímavého měl, neb s čím se právě trudil. Členové zastupovali všecka odvětví vědecká jako filologii: Passov, Schneider historii: Wachler, Röppel, Winterfeld, jazykozpyt.: Stenzler, theologii katol. i protest.: Xav. Schulz, Köllner, Balzer, lékařství: Ebers, Lichtenstadt, Purkyně, pedagogiku: Wissowa, Schönborn.

Purkyně míval v tomto spolku obyčejně výklady o slovanské, specielně české literatuře, jež bývaly se zájmem poslouchány. Tak mluvil o velkém slovníku *Jungmannově,* o poesii *Jana Kollára,* a Svatopluka *Hollého, jehož první zpěv přeložil do němčiny.* Naučiv se litevštině, přednášel *o lidových písních litevských,* které byly vydány pod pseudonymem Dainos u Rheza a Kurszaty.

Z dalšího líčení uvádím následující stať:

... Od r. 1850 zaujal Purkyně katedru fysiologickou v Praze a od té doby vliv jeho na české poměry — stal se výraznější. Ihned vybudoval a zařídil ústav fysiolog. a od r. 1853 vydává nepřetržitě se spoluredaktorem J. Krejčím časopis přírodnický „Živu" s přílohou „Domácí lékař" již řídí dr. Podlipský, která směle se dá porovnat s každým jiným podobným listem evropským.

Ač jest Purkyně 74 let stár, pracuje stejně jako za dob mládí. Vděčí to svému zdraví i bystrosti svého ducha.

Bydlí v Praze ve Spálené ulici v domě ústavu fysiologického a jestli se tento nečítá k nejbohatším, přece jest vypraven velkým počtem přístrojů i preparátů voskových a příručnými dílnami.

Byt Purkyňův jest dost skromný a originální a proto mu zasvěcujeme několik slov, neboť máme za to, že i to karakteristice jeho náleží. Již

při vchodu do velkého, světlého pokoje spatříme sklem dveří jeho jak sníh bílou hlavu, vždy nad knihou pochýlenou. Často jsme zastali Purkyni ležícího na širokém divanu, čtoucího. Vejdeli kdokoliv i hned povstává a s obvyklou svou zdvořilostí vítá. Před oným divanem stojí stůl pokryvkou zastřený a na něm několik fysikálních přístrojů, které bývají dle potřeby vyměňovány. Divan umístěn při samých skříních knihovny, kolem stolu několik seslí velmi skromných a na nich broničky s různým nářadím. Stěna naproti zakryta jest skříněmi až k stropu knihami naplněnými — a vedle nich příručná laboratoř chemická. Blíž ku středu vidíme originální stůl na čtyrech nohách tvaru kuželovitého při konci zlacených, na kterém leží dřevěná deska s lahvičkami, kelímky, s přerůzným náčiním chemickým, anatomickým i s přístroji lékařskými. Nejoriginálnější věcí v onom pokoji jest malinký tovaryš učeného Purkyně, jediná jeho zábava, s kterým hovořívá: jest to *sysel,* tak ochočený, že na zavolání „syslíku" i hned k svému pánu přiběhne. Tu vítá ho úsměvná tvář učeného starce a zvířátko hvizdem svou radost na jevo dává. Obyčejně se točí jich rozprávka tímto pořadem: Syslík tu . . . syslík nemá mléka, ha ha . . . a sysel piště hned vyběhne z pod skříně pobíhá hbitě po pokoji, tu postojí a bystře hledí v oči filosofa, jako by sledoval proud jeho myšlenek a tu zase se schová pod skříň a baví se kolem svého brlohu, Ten jest umístěn v malé kleci vždy otevřené, aby volnost majitele v ničem nemohla být zabráněna.

Všedše do druhého pokoje spatříme uprostřed ohromný, bílý stůl, pokrytý atlasy, mapami a jinými vědeckými předměty. V jednom rohu piano — ale jen jedinkrát se mi podařilo slyšet na něm hrající, sličnou dívku: byla to slečna Čelakovská, dcera r. 1852 zesnulého básníka a přítele Purkyňova. Připomínám, že děti velkého poety v tomtéž domě bydlí a často Purkyni navštěvují. Z počátku, neznav tyto poměry a vědom toho, že tu z Purkyňovy rodiny nikdo nedlí, velmi jsem byl udiven. Neméně jsem byl překvapen sádrovým odlitkem ruky, umístěné v krásné, sklenné skřínce na sloupku stojící. Soudil jsem, patře z daleka, že to asi odlitek ruky matčiny, však neodvážil jsem se tázati, abych snad nevyvolal truchlivé vzpomínky. Jiného kdys dne ani nechtě přiblížil jsem se ku skřínce a tu zdála se mi ruka na ženu příliš velkou a kostnatou a tu již směle jsem za objasněné požádal. Purkyně odpověděl.

„Jest to odlitek ruky mého dobrodince barona Hildebrandta, již přechovám s úctou pro věčnou památku".

Zdaž to není výrazným dokladem šlechetné vděčnosti, tak zřídka v světě se vyskytující.

Mimo jmenovaných věcí bylo v onom pokoji něco obyčejného nábytku a rodinných podobizen dobrého štětce. Však jednoho dne jsem nad to nalezl zde velmi zajímavou věc. Byl to stůl pokrytý fotografiemi obličejů přirozené velikosti. Podivení mé se zvyšilo, poznav v každé z těch 60 fotografií tvář Purkyňovu. Každá byla v jiné posici, každá měla jiné rysy, od vážných do smavých, plačících i modlících se. Soudil by každý,

to že pro zábavu — ale Purkyně ničeho z bůhdarma nekoná; svého času studoval hru svalů tvářových, což snadno mohl činiti, když se sluha jeho znal ve fotografování. Zve se Em. Lokaj.

V třetím a posledním pokoji nalézáme velkou knihovnu, uspořádanou dle jazyků, vedle toho tu na sloupech postaveny veliké globy geografické i astronomické, teleskopy atd. a v oknech překrásná akvaria.

Každý z čtenářů přizná, že dnešní lidé a takového stavu tak nebydlí a přece oč zajímavějším jest takový byt proti oněm vybraným salonům, blyštících aksamitem a zlatem i také . . . jen zlatem. Tam člověka dojme prostota, zde již odpuzuje etiketa a nadutost".

Dále se zmiňuje Nowakowski o obou synech Purkyňových Emanueli v Bělé i Karlovi v cizině prodlévajících.

Purkyně náleží dnes vedle Palackého, Štulce, Riegra, Zapa k mužům nejvlivnějším a nejmilovanějším — nejen pro vysoké jeho postavení ve vědě ale i pro jeho povahu nade vše milou; prostota jeho i uchvacující způsob obcování podmaňuje mu všecko srdce. Tomu nasvědčuje i následující episoda:

Bylo to dne 5 srpna 1860, kdy Praha i celé Čechy slavně vzpomínaly V. výročí smrti Frt. Lad. Čelakovského a kdy na Vyšehradě slouženy smuteční mše. Sešlo se tam veliké množství lidu ač noviny žádného oznámení přinésti nesměly. Zvlášť účast studenstva byla hojná. Nowakowski uchvácen rozhledem s Vyšehradu píše:

„Nevíme kam dříve pohledět; kamkoli se obrátíš, všude uchvátí, strhne tě překrásný rozhled; před námi tyčí se Hradčany, onen přeskvostný hrad v němž domlkli duchové mocných vládců Česka, tam zase k oblakům se zdvihá hora Žižkova, naproti ní Petřín, se starou hradbou na svém temenu — a u stop těch hor i po jejich úbočích se rozkládá tisíciletá Praha — se svými pomníky, s mosty Vltavu spínajícími, v jejíž hladině modravě se obráží druhá Praha, s horami i kostely. Slepým a bezcitným by musel být, kde by' nebyl uchvácen pohledem, kterým dávný Vyšehrad chodce odměňuje. A tak také obecenstvo před kostelem stojící — mezi kterým byl také Purkyně, Hanka, Rieger a universitní mládež — stápěla zanícené zraky v tom krajobrazu.

Purkyně, v společnosti vždy veselý a žertovný, poznamenal, že lze tutéž krajinu ještě krásnější vidět, ale musí se umět na ní kouknout. Každý z přítomných byl by rád poznal ten způsob a všichni se v tom smyslu professora dotazovali. Odpověď měli hned. Obrátil se týlem k městu prudce sklonil hlavu až k zemi a tak se chvíli díval. Ač mezi přítomnými byli někteří tři i čtyrykrát mladšími než on, nikdo se oto nepokusil, neb nebyl sto se pokusiti.

A smějíce se a zavidíce starému professoru zdraví i humor, byli kostelním zvonem zvaní k bohoslužbám. Slavil je chvatně známý překladatel řeckých autorů kanovník Vinařický, který po kostele řadu přítomných pozval k sobě. Po milém pobesedování požádal hostitel o navštivenky pro

paměť společné té schůze. Pamatuji, že Hanka tu pravil, že odevzdává právě poslední svou visitku, aniž by se byl nadál, že než uplyne půl roku již více v žítí žádné nebude míti potřeby. Mládež se mezi tím ubrala do města. Brzy i my jsme se rozloučili s Vyšehradem i s Vinařickým a se Štulcem. Všeckno se rozešlo, tak že zbyl jen Purkyně, mladý básník Josef Kolář a já, kteří se dali ku Karlovu náměstí. Za emauzským kostelem dozněl nás zpěv ze zahrady u Šáryho. Došedše tam, zastali jsme sbor mladých lidí, sedících při dlouhých stolech a zpívajících se sklenicemi v rukou „Hej Slované“. Sotva že Purkyni zhlédli, rychle povstali a se sklenicemi vztýčených rukách zapěli hymnus na uvítanou svého mistra. Zpěv netrval dlouho, neboť na pokyn šedivého starce umlkli a on s patrným vzrušením a se slzou v oku poděkoval za čest i lásku, které mu prokazují. Pak se ještě zpívaly různě písně národní a když po nějaké chvíli Purkyně odcházel, znovu mládež povstala a s pozdviženými sklenicemi po českém způsobu chorem volala: „s Bohem“ „s Bohem“. —

VIII. Vzpomínky Ivana Hálka.

Hálkovy: „Upomínky na Jana Purkyni“. Květy 1869 p. 268 atd.

IV.

O letošní nový rok přišla k Purkyňovi deputace Uměl. besedy, aby jemu co místopředsedovi svému odevzdala skvostnou adressu spolku. Purkyně ležel na loži; oko jeho bylo více zavřeno než otevřeno, tvář byla již velice přepadlá a kdo jej delší čas nebyl viděl, snadno si pomyslil, že již sotva povstane. Když jsme k němu vešli, pootevřel oči, poněkud pozvedl hlavu a prohlížel si jednoho po druhém. Některé z nás poznal, jiné neznal, buď že se na ně již nepamatoval, neb že se mu vůbec nebyli vtiskli v paměť. Koho poznal, jmenoval ho ihned jménem, a bylo na něm vidět patrnou radost, když jméno uhodl, jakoby chtěl říci: „Hleďte znám Vás ještě“. Jmena těch, která neznal museli jsme mu i opakovat a když se přece nezapamatoval, přešel zrakem k následujícímu, aby jeho jmeno zvěděl.

Když byl všecky takto pozdravil, byla mu předložena adresa, jejíž obsah sledoval s velikou pozorností, jinak ale bez patrného namáhání; když byla přečtena, pravil Purkyně: „V tom co jsem slyšel jest mnoho pravdy, ale ledacos přemrštěno — leč básnické vyzdobení musí každý takový list míti. S tou nesmrtelností jmena nesmí se to brát tak do slova. Možno že za 100 let málo kdo bude věděti něco o Purkyňovi. Ale to nevadí; my také nevíme kdo pluh vynalezl „ale proto dělá dále službu člověčenstvu“.

Purkyně vše to mluvil jasně a bylo patrno, že při mluvení tom velice oživnul. Pak řekl: „Ukažte mi to, jaké pak to je?“

Adresa byla velmi těžká a my nemohli mu ji dáti do rukou, neboť by jí byly neunesly. Ale Purkyně ji chtěl mít v rukou, my mu ji tedy zdánlivě dali. A tu on hlavu pozdvihl a skoro vzpřímil. Počal si ji prohlížeti s patrnou zálibou a byl skoro jako dítě. Povídal: „Ježíšku to je to hezké“ a počal si pomlaskávati jazykem. Ptal se kdo to zhotovil? Mašner malbu, Sandtner desky atd. Pak se usmál na nás a pravil: „Co pak to stálo?“ Mnoholi musím připlatit, neboť jsem také člen“.

Co jsme tak stáli kolem něho a skoro již se chystali k odchodu, vešel do dveří mladý muž s krátkým vousem v pěkné tváři, štihlý, na jednu nohu pokulhávaje.

„Kdo pak to je?" ptal se Purkyně.

„Ráčíte se ještě pamatovat, jsem bratr prof. Čermáka, Jaroslav" uváděl se přichozí.

„Jak pak bych se nepamatoval, vy jste ten tulák".

„Ano ten tulák".

„Ten kulhavý".

„Ano ten".

„Ten malíř Jaroslav Čermák".

„Ano ten".

Pak vypravoval Jar. Čermák o svých posledních cestách.

„A jestli pak se přece někde osadíte?"

„To já sám nevím. Nyní jsem v Antverpách".

„Tak vidíte, vy se touláte pořád po světě. Jestli pak víte, že Karel umřel?" Myslel na svého syna.

„Vím to pane profesore!"

„To je šlakovitá věc s tou smrtí. Nemohu to dosávad chápat, že Karel zemřel. Jako bych jej viděl jak ještě bafá, bafá a bafá a při tom některém bafnutí zapomněl nevydechnout duši. On umřel skoro s vypoulenými ústy, já myslil, že ještě kouří a on již dokonal. Já tak lehko neumru, umírám přece již dost dlouho, ale tělo se mi ještě zpouzí, nechce".

To vše vypravoval P. se známou svou joviálností, ale dojem toho vypravování byl mocný. A pak se podíval na mne a na Čermáka, neboť ostatní byli již odešli a pravil: „No, což je vám to divno? Vy také musíte umřít p. Čermáku".

„Vím, vím".

„A vy také" pravil mně.

„Ovšem".

„Nu tedy i já také, jen že mně to umírání trvá již dlouho".

Pak mne představil Jar. Čermákovi a potom pravil:

„Jestli pak mne ještě přijmete za spolupracovníka „Květů"?

Řekl jsem, že mi bylo vždy radostí, vzpomněl-li si na „Květy".

„Ba vzpomínám si a byl bych rád, kdybych mohl hodně dlouho do nich pracovat. Ale přeložil jsem vám zatím některé básně Göthovy — tamhle v té přihrádce jsou, můžete si je vzíti".

Hálek prohledl přihrádku bez výsledku.

Že nejsou? Šlakovitá věc! Kam jsem je dal? Nevím pošlu vám je.

V „Umělecké besedě" trávíval Purkyně večerní čas od 6—8 hodin denně, býval to jeho dýchánek.

Jednou předčítal úryvky ze Salletova „Evangelia pro laiky" a došel až k básni Simeon. Musím podotknouti, že Salletovým obdivovatelem byl dr. Kraus, který toto evangelium ustavičně nosil v kapse a jakmile s někým zasedl, vytasil se s evangeliem; tento dr. Kraus stal se za předčítání oněch úryvků Purkyňových nepokojným, vzrušeným a když konečně došlo na

báseň „Simeon", chodil od jednoho k druhému stále opakuje: „Není-li Purkyně náš český Simeon?" A při tom Krausovi tekly slze jako hrachy.

* * *

V „Umělecké besedě" počal se Purkyně velmi záhy zasazovati o zřízení vědecké sekce. Řeč, kterou měl tenkrát, aby myšlenku svou uskutečnil, byla tak syta myšlenkami, tak prodchnuta názorem světovým o poměru vědy k umění v jejich sesterské příbuznosti, že dojem těch slov vylíčiti nelze. Sekce byla zřízena a Purkyně volen předsedou. Teprve když počal churavěti, počala se i vědecká sekce rozpadávati. To ho velice rmoutilo a když pak za čas besedu navštívil, ptával se s ostychem „co dělá vědecká sekce?"

Při těch večerních dýchánkách vypravoval Purkyně ledacos ze svého domácího života.

* * *

Měl služku, které, když něco zanedbala vždy to vytkl jen slovy:

„Zouvák mi povídal to a to . . . jeli pak to pravda?" Tím se stalo, že se zouvák stal služce osobností, že naň pohlížela jako na nějakého šotka a že se ho bála.

Jednou přišel Purkyně domů později a neměl odestláno. Šel tedy do kuchyně, aby mu šla služka odestlat, ale kuchyň byla prázdna. Bylo to o masopustě a Purkyně si domyslil, že služka šla k muzice. Odestlal si tedy sám, ale pak vzal zouvák a položil jej do služčina postele pod peřinu. — V noci služka tiše se kradla domů aby ani kročeje nebylo slyšet. O tom, že neodestlala, sotva věděla pro spěch s jakým šla k muzice.

Lehla si do postele, ale běda — zouvák tam. Služka vykřikla, plna zděšení vyhodila zouvák, ale také sama si do postele nelehla, nýbrž ustlala si vedle na zem. Druhý den přinesla zouvák Purkyňovi a všecko pověděla.

* * *

O jiném večeru vypravoval. „Já jsem ten slavný Purkyně, to víte všichni, ale oč, že sotva kdo ví, v čem to spočívá a jaký to má význam. Abyste tedy věděli alespoň něco, že jsem také některé nepatrné věci vynalezl, kterými jsem si žaludek pokazil. Jal jsem se totiž bádati o prvotním vzniku ptačího vejce a tu, kde kterou slepici jsem koupil, rozřezal, vaječník prozkoumal a pak ji moje manželka uvařila. To jsem dělal tři měsíce. Manželka už nemohla slepici cítit, když se vařila.

Nu a já jsem prvnikrát popsal a vyobrazil měchýřek zárodkový, který nyní pod mým jménem jest znám po světě. To tedy víte, ale také ještě víte, že tento nález pokazil celé moje rodině žaludek.

* * *

Purkyně započal své vědecké přednášky v Uměl. Besedě fysiologickým rozhledem lidského těla. Přednáška tato byla plna překvapujících aforismů a když Purkyně ukončil, jevil se dojem hrobovým téměř tichem.

Purkyně chvilku také seděl tich, ale pak se otázal: „Líbilo se vám to?" Všichni řekli: „Líbilo". „Tedy mi zatleskejte". Nikdy se nerozléhala síň potleskem hřmotnějším a upřímnějším, nikdy nebyl potlesk sprovázen veselostí tak všeobecnou. Purkyně při tom poněkud theatriálně na vše strany děkoval, jako by to přijímal co povinný hold a když potlesk utichl, pravil: „Inu líná huba, holé neštěstí".

Na to následoval potlesk ještě bouřlivější.

* * *

Purkyně v posledních ještě letech se učil hrát na housle, což jistě svědčí o pružnosti mysli neobyčejné.[1])

Povím jak se to stalo.

Navštěvovatelům prozatímního divadla bude známo, že Purkyně sedával v první řadě sedadel uprostřed. Byla-li opera, díval se Purkyně ustavičně do not a po prstech. Po aktu dával se s ním v rozhovor o tom, kterak se „noty berou na strunách". Doma pak nemeškal si ihned poříditi housle a co v divadle od houslisty uslyšel, doma v tom se cvičil. Když pak přišel opět do divadla, pochlubil se co už umí a tázal se po návodu dalším. Tyto vzájemné rozhovory bývaly často velmi hlasité, zejmena žádal-li Purkyně, aby se mu to ihned prakticky ukázalo.

Purkyně v posledních letech také se učil maďarsky, čehož ovocem byl překlad „Růženy" na českém jevišti provozovaném. Při pobytu na maďarském sjezdu lékařů v Pešti slíbil, že se naučí maďarsky a svému slibu dostál.

* * *

Purkyně se strojil jednoduše, čemuž se někteří matadorové v našich kruzích nešetrně posmívali.

Tu se stalo, že při různosti politických náhledů Purkyně také jednou pronesl svůj úsudek a sice dosti ostrý. Slova Purkyňova donesena na patřičné místo a tam přijata s poznámkou: „Co má do toho co mluvit? Ať si raději koupí nové boty." Když se výrok donesl Purkyňovi, poznamenal: „Mám k tomu svého ševce, co se mu pletou do řemesla?"

* * *

Do Purkyňova pokoje vedly skleněné dveře, tak že každého, kdo přicházel, dříve jimi viděti mohl. Seděl jsem kdysi u něho se svým pří-

---

[1]) Purkyně již v mládí uměl na housle hrát. (Viz vlastní jeho vzpomínky.)

telem a tu ku dveřím přicházel Purkyňův vnuk. Stál již u dveří a vzal za kliku, ale že byl malý a slabý, nemohl ihned otevřít. Můj přítel povstal a chtěl jít hošíku otevřít, ale Purkyně tomu zabránil: ,,Nechte ho, ať sám se namahá". Ale hošík marně se namahal. Můj přítel opět povstal a šel otevřít, leč Purkyně byl již skoro nevrlý: ,,Což pak ho nemůžete nechat? Ať se učí a namahá. Člověku máme sice pomahat, když dále nemůže, ale ať se také tuží". V tom hošík si otevřel sám a hlasitě se směje, batolil se k dědečkovi.

,,Hleďte, tuto radost by jste mu byl zkazil".

* * *

V poslední době Purkyně často mluvil o smrti a ještě více o umírání. Někdy říkal, že se bude moci smrti zpouzeti, dlouholi bude chtít. ,,Když se začnu pohybovat, rozproudím krev a ještě neumru."

Mám to pevné přesvědčení, že Purkyně umíral a umřel co fysiolog a že kdyby po posledním dechnutí byl mohl vzíti pero, právě tak by byl napsal fysiologii umírání, jako napsal fysiologii snu.

(Pozn. Uveřejnili jsme vypravování Hálkovo, jak je napsal, ač jsme se nezhostili domněnky, že leckde nejsou Purkyňova slova uvedena věrně, nýbrž jen dle klamných vzpomínek.)

IX. Vzpomínky dra K. Chodounského.

V.

Ze vzpomínek na Jana Ev. Purkyni.

Z jara 1863 nabídlo nás několik mediků výboru akadem. čtenářského spolku, že pořídíme pro čítárnu sbírku diagramů ze srovnávající anatomie a histologie, opatří-li se nám potřebné lepenky. Návrh náš byl ochotně přijat a pak jsme již v místnostech spolku, tehdá v „Staré Rychtě" po celé měsíce kreslili a kolorovali diagramy.

Občas navštěvoval Purkyně spolek a zastav nás jednou při takové příležitosti v lopotě, promluvil s námi povzbudivě. Bylo to první moje setkání s ním a netušil jsem tenkrát, že mi brzy bude přáno přibližovati se mu častěji, což se stalo oklikou přes museum.

Tam v stejné době organisoval doc. dr. A. Frič, kustos přírodních sbírek, práci v zoologických a paleontologických odděleních a mne 2. května 1863 za museálního praktikanta přijal na místě předčasně zesnulého K. Pracha. Cenil jsem si toho vysoce, neboť mi bylo dobře známo co pro nás museum v národním a kulturním ohledu znamená.

V den, kdy mi Frič doručil klíče od postranního vchodu ku sbírkám v druhém patře, svěřiv moji péči oddělení korýšů, pavouků a hmyzu, všecko ve mne jakousi hrdostí hrálo, neb dostati se za takového činitele bylo zajisté vyznamenáním. Byli tu mimo mne E. Bořický, F. Nekut, Jos. Vaníček, Alfons Šťastný (zakladatel selské strany), Jos. Feigl, Bárta, K. Renger a od r. 1864 Alfred Slavík. Chovám ještě fotografické tableau jmenovaných, které jsme z vděčnosti podali Fričovi 13. června, o jeho svátku.

V oddělení svém nalezl jsem materiál z menší části jen určený a spořádaný, což se týkalo zejmena pavouků a brouků, — ale jinak čekaly sbírky veškeré úpravy. Vedle jiných prací počal jsem také installovati motýly a dvojkřídlé pro obecenstvo ve dvou nových vitrinách a pořizovati pro vystavené exempláry etikety s názvy latinskými, českými a německými, což byla svízel nemalá, když velkou většinou českých názvů vůbec nebylo

Z toho patrno, že jsem pracovati musel hlavně v systematice, které sbírky především vyžadovaly — ale Frič nám liberálně ponechával volnost také ku práci jiným směrem; mne ku př. lákala srovnávající anatomie, kterou nás uchvacoval v přednáškách výborný prof. Stein; sku-

tečně jsem se počal tímto směrem obírati s třídami živočichů mojí péči svěřených, pracuje s mikroskopem systému Plesslova, který jsem na měsíční splátky zakoupil z pozůstalosti Prachovy.

Již po roce jsem mohl redakci „Živy" předložiti malou práci o vývoji kusadel u hmyzu postupem různých tříd, která byla přijata a vytištěna v ročníku 1864.

A že byl Purkyně redaktorem i pokladníkem „Živy", vzkázal mi, abych si k němu přišel pro honorář, což jsem ovšem neprodleně učinil. Přijav mne ve své pracovně v druhém patře fysiologického ústavu v Spálené ulici, odešel po vlídném oslovení ke kamnům, za kterými přechovával svou pokladnu v podobě kulatých pouzder lepenkových pro různé druhy bankovek a vyplatil mi královský honorář 25 zl. a nad to mne zároveň vybídl, abych pro fysiolog. ústav pořídil sbírku diagramů, jak ji podrobně označí. Vše to vystupňovalo v mé mysli tak prudký pocit dokonalého štěstí, že jsem se jako opojen vypotácel z Purkyňovy pracovny.

Byl jsem od onoho dne připoután k ústavu, prozatím arci jen jako malíř diagramů, jinak ale zůstávalo museum dále mým „úředním" působištěm.

Bylo by škoda, kdybych nevylíčil několika slovy ten tehdejší náš „úřad" pro srovnání s dneškem.

Držitel takového místa v zemském museu musel se zavázati ku každodenní, nejméně 3hodinné práci v sbírkách, jak mu kustodem musejním bude uložena — začež vyměřena byla remunerace 10 zl. půlletně. Jedině práce v „rasovně", kde pořizovány byly kostry, honorována dvojnásobně. Že to bylo spravedlivým, uznal každý, kdo do rasovny v přízemí pravého křídla budovy, jen na okamžik strčil nos. Mimo to byli všichni pracovníci zavázáni účastniti se cídění vystavených předmětů ve sbírkách zoologických, které se konalo jednou do roka. V týdnu takového uklidu drhli jsme škeble a hlemýždě kartáčem, natírali terpentýnovou silicí vycpané ptactvo, dolévali líh do lahví s preparáty, snášeli lvy a tygry s druhého patra na dvůr a zde je vyprašovali rákoskou atd. Za tuto „více práci" jsme byli odměňováni denně holbou piva a slaným rohlíkem.

Vyskytovaly se ovšem také práce pouze příležitostné za jaké jsme nebyli honorováni; tak k. p. byla moji péči svěřena zásilka živých, dalmatských hadů[1]) pro dobu než přišel čas jejich preparace; i výživy hadů jsem obstarával žabami nalovenými s přispěním kolegy Richtra T. v tůních na císařské louce za Smíchovem.

Jak patrno nebyla tehdejší mladá inteligence zhýčkávána žádnými přemrštěnými nároky.

Náš představený, doc. dr. A. Frič, musejní kustos měl služného 400 zl. na rok; s mnohonásobnou povinností, velkou odpovědností a dvo-

[1]) Došla ze Zadru od sekretáře Veselého. Druhy hadů byly: Elaphis quadrilineata, Coelhopest. lacertina, Zameris viridiflavus, Allurophis vivax, Pseudopus Palassii a j.

jitou denní docházkou do musea. Jeho pracovna v přízemí levého křídla budovy byla malá s jedním oknem — při němž tehdá po dlouhou dobu maloval Meixner ml. ptáky dle musealních exemplářů pro Fričovo známé dílo „Evropské ptactvo".

Frič byl úžasně činný a také nám ochotně práci ulehčoval radou i opatřováním potřebné literatury atd. Vážili jsme si ho, měli jsme jej rádi, třeba že jsme si ho někdy mezi sebou dobrali; bylo to nejčastěji pro pravopis, s kterým byl až do své smrti na štíru. Z toho času pochází bon mot, že psal slovo „ryby" trojím způsobem a to sice buď „rybi" neb „ribi" a „ryby" a to podle poměru hlavy k ploutvi ocasní. Ty s velkou, hlavou a krátkou ocasní ploutví byly „rybi"; ty s malou hlavou i s malou ocasní *ploutví* psal „ribi" atd.

Po práci v museu a vůbec kdykoli mi čas dovoloval, spěchával jsem do fysiolog. ústavu kreslit a kolorovat diagramy a hotové donášet k schválení Purkyňovi.

Přijímal mne ve své pracovně, v níž umístěna byla velká jeho knihovna, koupená po jeho smrti vládou pro nově zařizovanou lékařskou fakultu v Černovicích. Všecky snahy zachovati knihovnu Praze, ztroskotaly k nenahraditelné naší škodě. Tvořila vzácný celek s řadou unik — s poznámkami Purkyňovými in margine.

Purkyně tu sedával při psacím stole v županu a pantoflích s rozhalenou košilí, staromodní s tkaničkami u límce a rukávu. Divan a bradla doplňovaly zařízení.

S činkami a na bradlech cvičil Purkyně každého rána. po snídaní; po odpolední kávě vykouřil půl viržínka. Vycházel v cylindru, černém kabátu a míval po staru bílý šátek kol krku svinutý s malým uzlem v předu.

Purkyně byl urostlý, širokých plecí, vždy ujasněné tváře a vykračoval si svěže, bez hole ač něco málo sehnutý; považovali jsme jej za statného, zdravého, starého pána, včemž jsme zvlášť utvrzeni byli po nehodě, která jej stihla 16. února 1864 kdy za odpoledního přítmí se sřítil do nechráněného otvoru sklepního v Spálené ulici, sletěv přímo až na novou zásobu ledu hostince u „Ježíška" a krvavě se poranil v obličeji, na nohou i rukou. Sebral se, sám došel domů a téhož večera ještě se odebral s okem podlitým krví na své sedadlo do divadla.

To zdraví již tenkrát nebylo tak pevné, jak se nám zdálo; však my neměli ani tušení, že v oné době vyhledával již časem lůžko pro bolesti v životě způsobované, jak se později ukázalo, kamínky žlučovými.

* * *

Toho času byl asistentem při fysiologii po A. Fričovi a Ev. Grégrovi Fr. *Novotný*, blondýn vyšší postavy, s knírem a kozí bradou. Pocházel z Pacova, z chudé truhlářské rodiny, tak že po všechnu dobu studijní zápasil s velkou bídou, což povaze jeho vtisklo přitrpklý ráz, projevující

se ostrým sarkasmem. Purkyňovi oddán byl celou svou bytostí a přátelům zůstával oddán s neobyčejnou věrností. Pracoval úsilovně po celý den s viržinkou v ústech od rána do večera; po skončené práci docházel pravidelně s nejdůvěrnějším svým přítelem dr. J. Schöblem k ,,Choděrovům" v Spálené ulici na ,,Plzeň", odkud se nikdy před půlnocí nevraceli.

Vzpomínám Novotného, který mne s oteckou láskou uváděl na cesty vědecké práce s vděkem největším. K jeho výzvě a jeho vedením zhotovoval jsem (mimo jiné) mikroskopické preparáty pro ústav — a později vybídl mne i k výpomoci při praktických cvičeních histologických, která vedl. Tím jsem zůstal úžeji připoután k ústavu fysiologickému — a že v těchto místnostech také Purkyně novému spolku českých lékařů poskytl místnosti, byl jsem jako famulus uveden do jeho schůzí. Schůze spolku konány byly v zadní třetině posluchárny oddělené nízkou plentou od ostatní místnosti. Stál zde kulatý stůl, as s 10 seslemi kolem, které jsem nikdy neviděl všecky obsazeny. Mým čestným závazkem bylo připravovati vše potřebné ku schůzím spolku (konaným jako dosud v pondělí o šesté) až do rozsvícení velké olejové lampy moderatérky.

Nové tyto úřady i studium klinické, do kterého jsem zatím postoupil, tak mne tísnily časově, že bylo nutno něco se uvolniti a proto jsem r. 1866 na své místo v museu resignoval.

A vedle zmíněného absorboval také mnoho času i horečný ruch studentský prvých let šedesátých. Mnoho mého času zaujalo specielně založení a organisování spolku českých mediků v r. 1863.

Spolek ten měl nám jaksi a poněkud nahrazovati české přednášky tím, že se o schůzích odborně referovalo a že vydáván psaný odborný časopis, ale spolek měl zároveň býti také ohniskem výboje za dosažení rovnoprávnosti na lékařské fakultě. Vždyť až do okamžiku jeho založení se čeští medikové za žádné příležitosti neprojevovali národně; o tom svědčí k. p. okolnost, že vyvolala schůze fakultní, o niž pouze pranepatrnou většinou hlasů bylo usneseno že má dosavadní ,,Medizinerball" proveden býti rovnoprávně, všeobecné pobouření mysli a že byla sensací dne. Poměr Čechů a Němců na fakultě nebyl nám příznivý,

R. 1862/63 bylo v zimním semestru zapsáno na pražské fakultě 232 ř, 26 mř, vedle 47 farmaceutů z čehož sotva polovice se přihlásila za členy spolku.[1])

Jak i jinak nás naše poměry tísnily, vysvítá i z toho, že když jsme se konečně zmohli na první petici k vládě v příčině českých přednášek, nežádali jsme hned za plnou rovnoprávnost, nýbrž poníženě prosili pouze a jedině o přednášky z interního a soudního lékařství. Posice naše česká

[1]) Frekvence byla malá i jinde. Zapsáno bylo v stejné době na lékařské fakultě v Basileji 19, Berlín 401, Bern 131, Boun 209, Vratislav 178, Derpt 137, Erlangen 75, Freiberg 52, Giessen 68, Göttingen 157, Št. Hradec 75, Greifswald 260, Halle 108, Heidelberg 72, Jena 76, Innsbruck 35, Kiel 75, Königsberg 102, Lipsko 191, Marburg 131, Mnichov 230, Roztoky 46, Tubinky 176, Vídeň 1058, Vircburk 276, Curych 55.

ovšem rok od roku mohutněla a sebedůvěra rostla, hlavně působením Purkyňovým. Vláda nevítala takový sesílený ruch v našem spolku, stopujíc každé jeho hnutí — o čemž svědčí, že my, jeho funkcionáři, stále voláni byli na policii k zodpovědnosti a p. Proto také přes časté zadávání spolek mediků dlouho úředně potvrzen nebyl, nýbrž pouze trpěn — až když se na policii dostatečně přesvědčili, že opravdu neohrožuje Rakousko, dala mu po čtyrech letech (1867) své „placet" a já v první valné ustavující hromadě volen byl předsedou. —

Rakouská vláda byla dobře o tom zpravena, že ten národní odboj v Sp. česk. lékařů a mediků vedl a živil Purkyně — a také se netajila nelibostí k němu, která se jevila v zřejmé snaze po jeho odstranění pensionováním a sice zvlášť po návratu J. *Čermáka* (psal se Czarmak, ač pocházel z vážené české rodiny a byl bratrem slavného malíře Jaroslava). Maďaři, kterým se po zhroucení rakouského absolutismu r. 1860 dostalo úplné národní autonomie, odstranili Čermáka pro neznalost maďarštiny z university. S tichým souhlasem vlády a za podpory německého tisku politického i odborného (viz k. p. prudký útok na Purkyni ve „Wien. mediz. Woch." č. 35 r. 1864) tlačil se Czermak velmi povážlivě na místo Purkyňovo.[1]) Prozatím usilováno, aby byl Čermák pověřen alespoň parallelními přednáškami. Purkyně spolupráci s Čermákem neodmítal — bylť s celou rodinou v přátelském poměru; ale vyhražoval si náležitou šíři působnosti i celou pravomoc v ústavu, což Čermákovi nebylo vhod, tak že jednání mezi oběma bylo přerušeno. —

Čermák byl sice brzy na to povolán na universitu do Jeny, však odůvodněné zvěsti o odchodu Purkyňova se šířily dále. To bylo pobudkou medikům, že adressou podepsanou 220 posluchači lékařství požádali Purkyně o setrvání v úřadu učitelském. Na rok 1865 položen byl první sjezd maďarských lékařů do Bratislavi, k němuž se Purkyně přihlásil čtyrmi přednáškami a sice: 1. O směru pocitů zvukových uvnitř lebky. 2. O znázornění pohybů srdce a velkých cév pomocí kinesiskopu. 3. O přístrojí k natažení krku a prvního obratle krčního. 4. Předložení atlasu s vyobrazením všeho rozvětvení nervstva a cévstva v srdci.

Při sjezdu byl Purkyně předmětem srdečných ovací: sekce fysiologická položila jeho přednášky na prvé místo pořadu, což odmítl s odůvodněním, že na takovém národním sjezdu musí první přednáška konána býti národním, t. j. maďarským jazykem. Při banketu 3. přípitek platil Purkyňovi. V odpovědi zmínil se Purkyně o tom, že v Uhrách nalezli čtyry národové svůj milý domov, kteráž zmínka však již Maďary méně zajímala.

Purkyně se z onoho sjezdu vrátil s čikošem, místo obvyklého cylindru na hlavě a byl ve schůzi spolku Česk. lékařů srdečně uvítán. Vypravoval jak k čikošu přišel. Za sjezdu uspořádán výjezd po Dunaji, za kterého dal

[1]) Č. č. l. 1864.

Purkyně popud ku sbírce na opatrovnu malých dítek a sám do svého klobouku sbíral příspěvky. Sotva že po skončení sbírek hlavu pokryl, zadul vichr a smetl cylindr do Dunaje. Okamžitě sňal kterýs účastník sjezdu svůj čikoš a posadil jej Purkyňovi na hlavu, začež tento srdečně a po česku poděkoval. Ze středu posluchačstva odpověděl dr. Doležal jazykem slovenským, zdůrazniv „že uherský vzduch cylindr (symbol německosti) nesnese“.

* * *

R. 1866/67 způsobovaly zprávy o světově výstavě v Paříži, jejíž otevření položeno bylo na den 1. května 1867, velké vzrušení myslí u nás a velké chystání. V jedné ze schůzí spolku č. mediků usneseno vyslati na výstavu delegáta, jemuž odhlasována podpora cestovní summou 70 zl., a za takového jsem byl volen já. Cenil jsem si toho vysoko, neboť vyznamenáním to bylo. Viděl jsem, že odhlasovaná summa nikam nestačí, ale nepochyboval jsem, že si potřebné peníze opatřím půjčkou. Kdekoli však jsem zaklepal (záložen tehdy ještě nebylo) vykomplementován jsem byl s prázdnem. Teprve v nejvyšší čas mi poskytl plzeňský obchodník S. Popper půjčku 300 zl. bezúročně a bez úpisu — a přes to, že jsem tuto půjčku po částkách a po letech splácel — netísnil mne šlechetný věřitel, jejž do dneška chovám u vděčné paměti.

Po této zdařené finanční akci jsem se již chvatně připravil na cestu — a před odjezdem jsem k radě dra Novotného zašel k Purkyňovi s prosbou za odporučení k některému z jeho přátel v Paříži. Přijal mne s obvyklou vlídností, rozmlouval se mnou, dal mnohý pokyn a napomenutí a napsal konečně fysiologu F. Longetovi, kliniku Trousseanovi, urologu Civialovi a abbému Moignovi několik řádek. Že visitek neměl, vystříhal k tomu cíli z tuhého papíru čtyry obdélníky, podepsav francouzské odporučení jednak „J. Purkyně“ a jednak „Purkynje“.

Vyjel jsem dne 1. dubna do Paříže obyčejnými vlaky, které mne čtvrtého dne šťastně dovezly k cíli. Byt v Quartier latin jsem najal v studentském hotelu „au bon coeur“, pokojík s otevřeným francouzským krbem, ve 4. patře za měsíčních 90 fr. Měl jsem pevný úmysl využitkovati pobyt v Paříži jak možno účelně; všecka dopůldne jsem trávil buď v theoretických ústavech lékařských neb na klinikách a odpůldny věnovány výstavě světové. Všecky poznatky a pozoruhodnosti jsem znamenal a spolku českých mediků v pravidelných zprávách vyličoval; vedle toho jsem zaslal šest dalších úvah Časop. českých lékařů, které byly v ročníku 1867 uveřejněny.

Ale přes to jsem se nevzdaloval společenského života studentského a přátelských styků s krajany v české besedě v rue Rivoli, zejména s exulantem Josefem Fričem, s jeho bratrem Václavem, s dr. Nevolou a J. Benešem. Bývali jsme všichni častěji s mediky večer v kavárně „á la jeune France“ neb v café Mazarin při družném hovoru a veselém zpěvu. Tu alespoň

jediná drobnost budiž zaznamenána. Za jedné z těch schůzek zanotovali jsme pražskou odrhovačku: „Láska a arsenik to jsou dvě mocnosti, jedna trhá srdce a druhá vnitřnosti“ atd. Francouzským kolegům se písnička tak zalíbila, že chtěli znáti smysl textu. Společnou prací jsme sesmolili ihned překlad první sloky následovně:

L'amour et l'arsenic
ces sont de canailles
L'une déchire le coeur
Et l'autre les entrailles.

A pak zpívali sborem Francouzi i my. Dávno jsem na tuto episodu zapomněl, až se mi náhle opět vynořila po dvou letech, při druhé mé návštěvě Paříže a to náhodou zase „v Café à la jeune France“. Vzav zde do ruky Journal amusant, čtu k svému překvapení na první straně titul illustrace „L'amour et l'arsenic“ s celým shora citovaným čtyřverším.

Po návratu z Paříže byl jsem zase v ústavu fysiologickém uvítán a dále mi svěřovány malé práce a drobné služby. Tehdy nalehala již zákeřná choroba krutě na Purkyni, tak že konečně byl nucen přenechati Novotnému konání systematických přednášek o fysiologii i jiné; jen v čas úlevy opouštěl lůžko a přicházel k nám na chvíle do pracovny.

Za těchto okolností žádal Purkyně za systemisování místa II. výpomocného a nečekaje na vyřízení zavolal mne 11. října 1867 k sobě, sdělil mi, že mne jím ustanovuje s obvyklou remunerací ročních 120 zl. Za hlavní povinnost mi uložil vésti za Novotného histologická cvičení a zároveň mne vybídl, abych se pokusil o nějakou samostatnou práci „třeba“ dodal, „o vláknění mozku“. Materiálu v chromové kyselině tvrzeného bylo v pracovně dostatek a také jsem se dle příkazu hned do práce pustil za vedení Novotného. Jednoho odpůldne přihlížel Purkyně k tomu, jak neohrabaně jsem lámal crura cerebri a vypeskovav mne, vzal mi z ruky preparát a ukázal, jak si mám počínat; jak krásně mu to šlo přes stálý intenční třes rukou!

Vedle toho pracováno bylo také o vláknění svalu srdečních a děložních, občas konány respirometrické pokusy a dost přece věnováno bylo kresbě postupných fásí pohybu srdečního. Srdce kresleno v konturách průřezu tak, aby se stal mechanismus systoly i diastoly, jakož i hry chlopní zjevným.

Řada takových etap nakreslena vedle sebe na pás papíru a tím vylepena byla vnitřní strana kulaté krabice, upravené k otáčení. Hledělo-li se okénkem krabice na určitý bod pohybujícího se pásu, splývaly kontury v sebe a vzbouzely dokonalou illusi činnosti srdeční. Přístroj konstruovaný na základě stroboskopu nazval Purkyně *kinesiskopem* a demonstroval jej také v schůzi spolku č. lékařů.

Vedle pilné služby v ústavě fysiologickém jsem do června 1868 složil obě rigorosa a byl počátkem řečeného měsíce na doktora lékařství povýšen.

Doma doufali, že se jim v tísni finanční uleví, totiž že po dosaženém doktorátu se po nějakém praktickém místě ohlédnu. Bylo nás 7 bratrů a 4 sestry, z nichž nejstarším jsem byl já a vedle mne ještě 3 bratři byli na studiích v Praze. Otec jako úředník nestačil živiti tak četnou rodinu a dluhy rostly. Na tyto poměry mne otec důtklivě upozornil, vyzvav mne přímo, abych pomýšlel postarati se o svou budoucnost. Neviděl v assistentuře při fysiologii žádného zabezpečení.

Nahlížel jsem správnost názoru otcova a spřátelil jsem se myšlenkou, že budu muset svoje místo u Purkyněho dříve nebo později opustit.

Koncem srpna téhož roku vyhledal mne kolega dr. J. Prokeš, 2. asistent prof. Strenga s vybídnutím, abych převzal substituci jeho v porodnici. Opouští své místo od 1. září, neboť přijat byl za ordinujícího lékaře v pražské věznici u sv. Václava. Když pak mne prof. Purkyně blahovolně propustil a prof. Streng proti mému ustanovení za 2. asistenta v pražské porodnici ničeho nenamítal, odstěhoval jsem se na nové místo, byv dodatečně od 1. října 1968 jmenován asistentem s remunerací ročních 120 zl. Přesedlal jsem z theorie na praxi a vyšel tak přání otcovu vstříc, — třeba že tím poměry mé podstatněji změněny nebyly. Měl jsem však již svůj assistentský pokojík v 2. patře staré porodnice i nárok na ústavní obědy za 9 zl. měsíčních; obědy byly bohatší, tak že mi od nich vždy vybyla večeře.

Prof. Streng s námi zacházel po sousedsku a kolegiálně zvlášť, když jsem si získal jeho přízně kresbou illustrací na dřevorytecké štočky pro jeho do tisku schystané „Babictví".

Práce jsme měli na klinice od rána do nocí; Streng přicházel k visitě již vždy před sedmou ranní, přednášel od 8—10, načež odcházel ponechávaje dru L. Votavovi a mně všechnu starost jak v klinice tak v oddělení.

Streng nerazil ve svém oboru nových drah, stoje úplně v područí duchaplného prof. Seyfferta vzhledem k operativním methodám gynekologickým i porodnickým. Byl jeho nohsledou také v pojímání horečky omladnic, jejíž vznik přičítán mysteriosnímu „genius epidemicus" v době, kdy již Semmelweiszův správný názor o infekční její povaze byl znám. V Praze kvetly na klinice Seifertově cizinecké kursy porodnické, jichž se účastnili lékařové ze Švýcar a z Německa. Z piteven pathol. ústavu docházeli přímo na kliniku, vyšetřujíce rodičky po řadě. Horečka omladnic nevymizela ovšem z Prahy, jsouc živena cizineckou kolonií.

Originelní byl názor therapeutický: každý případ horečky omladnic bezvýjimečně léčen byl projimadlem a to sice nálevem listů Sennesových. Za tím účelem vždy nesena byla velká lahev onoho nálevu při ranní visitě za průvodem lékařů a každé rodičce ustědřena byla projímavá dávka den jak den — bez ohledu na případnou funkci střev.

Cizinecká kolonie zaváděla v Praze mravy z německoříšských „burschenschaftů", jímž se mladí naší lékaři tím snadněji přikláněli, že nalezali v Seyffertovi mocného protektora. Seyffert, v jehož štábu byli assistenti Sæxinger a Kleinwechler, a jimž se pravidelně přidružil dr. Schöbl,

dr. Novotný a j. i dr. Votava po 10 hod. již seděli v pivovaru Šaryově na Slovanech a statně popíjeli pivo a rum do polední hodiny.

Za své porodnické assistentury docházíval jsem dále pilně do ústavu fysiologického, ale k Purkyňovi jsem se již nedostal. Starý pán trávil již většinu času na lůžku s těžkým svým neduhem: kameny močovými. Většinu dne protrpěl bolesti, které poněkud mírnil opiem, ale jinak každou intervenci a každé odborné vyšetření svého neduhu s největší rozhodností odmítal přes naléhání okolí a doc. dr. Matějovského. O vážnosti zdravotního stavu Purkyňova pochybností nebylo, k čemuž v první řadě poukazovalo, že často zůstával v lůžku. Nerad se uchyloval od obvyklého způsobu života a také když mu jen poněkud polevilo, vracel se k svému dennímu programu.

Zatím se přiblížil prosinec a s ním chystané dny oslavy a sice den padesátiletí doktorátu a osmdesátých narozenin — obé sloučeno na datum 9. prosince 1868.[1])

V předvečer uspořádán byl velký průvod pochodňový pražskými i předměstskými spolky za význačné účasti Sokolů a pěveckých sdružení k bytu Purkyňovu, kde tyto zapěly slavnostní kantántu. Nato vystoupil Purkyně na balkon a promluvil: ,,Dnešním dnem dal mi Bůh dosáhnouti věku, jakéhož jen málo komu popřáno. Od 10. roku jsem bloudil mezi národem cizým, po 27 let jsem byl v Prusích, ploval jsem tam v moři velikého národa, avšak neutonul jsem v něm. Dopřáno mi, že jsem z něho zase šťastně doploval do lůna vlasti milené a zde — snad mohu to o sobě říci — jsem jedním z těch, kteří udržují náš národ. A jak Mojžíšovi po mnohaletém putování přece konečně popřáno bylo, aby alespoň uzřel své vlasti,

---

[1]) K upomínce uvádím v následujícím thése, které před svou promocí Purkyně obhajoval:

Thesis defendenda in aula Carolina hora 10 matutina die 30 mensis novembris 1818:

Ex physiologia:

1. Sola corpora organica individua dici merentur.
2. Gressus erectus homini naturalis est.
3. Foetus in utero non formatur, sed ipse per propriam suam vitam se format.

Ex pathologia.

4. Notitia de morbi essentia collectione symptomatum non exhauritur.
5. Entozoa non ab extus veniunt, sed in ipso organismo animali generantur.
6. Etiam in historia patriae nostrae epidemiarum mentis vestegia reperiuntur.

Ex materia medica:

7. In preescriptione remediorum majoris momenti sunt leges pathologiae, quam chemicae.
8. Seriei abusus heroicorum, series justa morborum artificiatium correspondet.

Ex nosologia et therapia speciali:

9. Notitia morborum mentis in suis adhucdum incunabulis versetur.
10. Firmitas principiorum methodus homeopathica dubia adhucdum est.

tak i mně dopřáno zříti opět krásnou naši vlasť a žíti a působiti s ní a pro ni. A jestli Mojžiš přivedl svuj lid až k zemi zaslíbené, tož dejž Bůh, abych já i přes hranici přešel."

V pamětní den, 9. prosince, dostavil se „Spolek českých lékařů" in corpore s blahopřejnou adressou, se stříbrným věncem bobkovým a slavnostním spisem, obsahujícím články: 1. Dr. J. Schöbl: Podivuhodné sítě cév vůkol páteře plazů ještěrových, vyznamenávajících se lámavostí ocasu. 2. Dr. Fr. Novotný: Pohyb srdce, jak je ukazuje Purkyňův kinesiskop. 3. Dr. F. Novotný: Purkyňův obraz routový souměrným tlakem na oko vznikající. 4. Výčet 182 prací Purkyňových. Nato předstoupila deputace král. společnosti nauk s předsedou Fr. Palackým, dále deputace města Prahy s purkmistrem Klaudym a deputace Umělecké besedy s adressou malířem P. Maixnerem vypravenou a v závodu Sandtnerově rytou, kterou Purkyně s potěšením přijal a po běžném prohlédnutí pravil: „Leccos jest tu přemrštěno a leccos pravdou, ale básnické vyzdobení musí každý takový list míti. S tou nesmrtelností jména nesmí se to brát tak do slova, možno že za 100 let málo kdo bude co věděti o Purkyňovi. Ale to nevadí; my také nevíme, kdo pluh vynalezl, ale proto přece dělá dále službu člověčenstvu."

Vystřídaly se dále četné deputace, jako americký klub dam (75 členek) s Vojtou Náprstkem a s adressou z péra Žofie Podlipké, deputace spolku pražských stenografů, rodáků Libochovických a j.

V místnostech ústavu fysiologického konala se současně akademická oslava pořádaná Spol. česk. mediků za účastenství sp. česk. filologů, práv-

---

Aus der Chemie:

11. Voritzt laeszt sich von jedem Metalle bezweifeln, ob nicht noch andere, uns unbekannte sich aus demselben ausscheiden lassen.

12. Der Galwanismus ist dem Chemismus nicht identisch.

Aus der Naturgeschichte:

13. Dem Physiologen ist ein gründliches Studium der Naturgeschichte unentbehrlich.

14. Geographie der Mineralien, Pflanzen und Thiere ist ein Theil der Geognosie.

Aus der gerichtl. Medizin:

15. Die Kenntniß der gerichtl. Medizin ist nicht nur dem Arzte, sondern auch dem Rechtsgelehrten notwendig.

16. In der gerichtl. Medizin muss die Beurtheilung der Verletzungen während des Lebens von der Beurtheilung derselben nach erfolgtem Tode getrennt werden.

Aus der mediz. Propedeutik:

17. Die Medizin ist ihrem Wesen nach ein Zweig der Erziehungs Kunst.

18. Hilfskenntnisse des Arztes stehen mit allen Zweigen des menschlichen Wissens in Berührung.

Habilitační spis „Beiträge zur Kenntniß des Sehens in subjektiver Hinsicht". Von Johann Purkinje Cand. d. Med. Prag 1919. Druck Fr. Vetterl von Wildenkron. Čítá 176 stran s 1 tab. lithogr. a věnováním Fr. baronu Hildprandtovi.

nického spolku Všehrd a spolku přírodovědeckého Živa, při které Jos. Reinsberg, t. č. předseda spolku českých mediků proslovil slavnostní řeč. Po skončené oslavě odebrala se deputace studenstva k Purkyňovi do 2. patra a odevzdala mu velkou podobiznu malovanou P. Maixnerem, s prosbou, aby ji dovolil vyvěsiti v posluchárně. Purkyně srdečně deputaci přijal, ale zároveň vyslovil přání, aby portrét alespoň po dobu jeho života vyvěšován nebyl. Z pražských institucí dostavila se dále deputace sboru doktorů s obnoveným diplomem a s penízem k upomínce na 9. prosinec raženým. Peníz na líci s hlavou Purkyňovou nesl na rubu nápis: „Physiologiae recentoris fundatori, decim adhinc lustris universitati Carolo-Ferdinandeae adepto, facultas Pragensis IX Decembris 1868."

Jediná instituce v Praze, která tento kulturní svátek naprosto ignorovala, ač bylo povinností její státi tu v první řadě, *byla pražská universita.* Žádná z čtyř fakult ani rektorát nebyly zastoupeny a nezaslaly ani písemné blahopřání. Výslovně podotýkám, že účastenství sboru doktorů, o němž shora učiněna zmínka, nebylo v žádné souvislosti s fakultou lékařskou; sbor ten byl samosprávný stavovský spolek, jehož děkan měl pouze právo zasedati při lékařských rigorosech a kandidáty z praktického lékařství zkoušeti.

Ale ta nacionální úzkoprsost pražské alma mater byla desavuována skvěle celým zahraničím.

Lékařská *fakulta Vratislavská* zastala srdečnou, vřele psanou adressu, na níž podepsáni byli Haser, Barkow, Lebert, Heidenhain, Spiegelberg, Waldayer a Fischer. „*Verein für vaterlandische Cultur*" ve Vratislavi vzpomíná v zaslané adresse činnosti Purkyňovy v onom spolku. Vyjímáme z ní passus: „Von unseren Ræumen aus vernahm die Welt die staunenswerthe Entdeckung der Flimmerbewegung, die Geheimnisse der Zeugung, die Nachweisung der wahren Strukturverhaeltnisse aller Theile des menschlichen Körpers, welche man, bis zu ihren scharfsinnigen Forschungen für so einfach aus Schleim in Schleim gebettet, gehalten hatte, ferner den wunderbaren Zusammenhang und die innigen Beziehungen, ja die Identitaet des Baues der Thier und Pflanzenwelt, an welcher Entdeckung sich freilich noch ein anderer Name knüpft . . ." Adressa končí uvedením 60 přednášek, které Purkyně v onom spolku konal.

Zvláštními adressami účastnily se dále *universita Vratislavská, universita Petrohradská, akademie v Petrohradě, spolek lékařů v Moskvě* atd.

Blahopřejné telegramy zaslaly *všecky téměř lékařské fakulty a korporace evropské,* i jednotlivé odborné autority.

Vzpomněl telegramem i dr. Figulius „gratuliert zum Jubelfeste sein ehemaliger Schüler, Nachkomme des bekannten Comenius".

Slavnost zakončena banketem v předních tehdy salonech bratří Švertásků, jehož se Purkyně ovšem účastniti nemohl; právě v dny 9. a 10. prosince trpěl krutými bolestmi.

* * *

Choroba Purkyňova se přihlásila prvními bolestnými příznaky v druhé půli r. 1864. Silné krise se dostavily teprve r. 1867, za jejichž trvání Purkyně již musel poléhávati; přes to jich málo dbal „neslevuje ničeho na své činnosti; přednášel jako dříve, učastňoval se schůzí spolku lékařského, umělecké besedy atd. Program denní dodržoval s obvyklou přesností nezapomínaje ani svých ranních cviků na bradlech a s činkami. Pil po obědě svou černou kávu a kouřil svou polovici viržinky.

Teprve od nového roku 1868 dolehla na něho choroba krutěji, takže byl nucen zůstati až do května na lůžku, ale jakmile bolesti polevily, povstal a zahájil svou obvyklou činnost. V časopise českých lékařů poznamenáno, že dne 18. května opět předsedal schůzi spolkové a 15. června se účastnil schůze komise pro novostavbu fysiologického ústavu, projektovanou do Salmovské zahrady. Pak se choroba již zase počala horšit a od konce roku do hodiny své smrti již z lůžka nepovstal. Dne 17. června 1869 shledal Novotný proleženinu na hyždi a upozornil na ní; tu zvolal Purkyně: „Je-li možno, — tak už?"

Patrně si byl vědom prognostického významu tohoto nálezu, ale nedal se jím rušiti ve svém klidu, který zachovával i v nejhorších dnech choroby. Ještě ve středu 25. června pojedl okurkového salátu s 3 vejci, popil svůj šálek černé kávy a vykouřil viržinko. Ve čtvrtek dostavila se horečka a v pátek objevila se krev v moči. Přes všecko naléhání odmítal vyšetření, připustiv pouze čítání dechu a tepu a odhad teploty přiloženou dlaní na hrudník. Přivolaný specialista doc. dr. Matějovský marně se snažil po celé tři dny přiměti Purkyni k svolení ku vyšetření kathetrem. Dne 30. června byl požádán rodinou prof. Hamrník o návštěvu, který však odepřel přijeti, načež posláno pro dr. Fundu, býv. assistenta prof. Hally — jenž pak nemocného dále ošetřoval.

Stav Purkyňův se horšil den ode dne; bolesti, horečka a trapné nutkání k močení neustávaly; objevila se druhá proleženina a 25. července se dostavily křeče uremické. Dne 27. července nastalo bezvědomí za krátkého těžkého dechu a stále slábnoucího tepu a 28. července v 11 hod. 45 min. Purkyně tiše zesnul v stáří 81½ roku.

Ještě odpůldne téhož dne vzat byl sádrový odlitek tváře zesnulého a večer jej v 7 hod. balsamoval prof Treitz za přítomnosti Eiselta, Schöbla, Novotného a Tomsy.

Dne 29. července vykonal prof. Treitz částečnou sekci za assistence dra Klenky. Dle časopisu českých lékařů 1869 p. 252 shledány stěny měchýře zbytnělé, v nich sem a tam diverticule hnisem naplněné: Prostata v celém objemu zvětšena, zvlášť barriéra, V měchýři dva ploché fosfátové kaménky velikosti mandle. Močovody na tři prsty rozšířené, rovněž tak i močojemy. Při otevření hrudníku (bránicí) vyteklo z levé půle něco vodnaté tekutiny; lalok levé plíce pokryt vrstvou svěžího exsudátu Jinak obě plíce normální; téměř všude pružné s výjimkou art. iliaca.

Úmrtné oznámení znělo:

Dne 28. července o 12. hod polední zesnul Jan Ev. Purkyně, dr. lékařství a filosofie, učenec a badatel ve fysiologii, řádný profesor téže vědy na vysok. šk. pražských, básník a spisovatel český, rytíř řádu Leopoldova, rytíř pruského řádu král. červeného orla, rytíř řádu Vladimírova, člen akademie Berlínské, královské společnosti londýnské, lékařských akademií v Paříži, Belgii, Vídni a Petrohradě, vlast. slezské společnosti, Lond. mikroskop. společnosti, cís. Leopoldo Karolínské akademie, král. lék. společ. v Edinburgu, Král. společn. v Stokholmu, lék. spol. ve Vídni, Kodani, Berlíně, Erlangennách a Varšavě, lék. fakulty v Charkově, v Moskvě, společnosti nauk v Krakově, spol. nauk přírodních v Drážďanech atd.

Předseda spolku česk. lékařů, předseda Matice lidu, místopředs. Uměl. besedy, čestný člen česk. musea, měšť. besedy a Oulu, předseda přírodov. odboru česk. musea., člen Král. spol. nauk, přírodov. sp. Lotos, předseda komise pro přírodov. výzkum Čech, člen Svatobora, Hlaholu, Besedy, Sokola, jednoty vlast. přátel umění, stenogr. spolku, průmyslové jednoty atd.

Býv. poslanec zemský za okres slánskovelvarský a čestný člen mnoha obcí českých.

Pohřeb zvěčnělého konati se bude z č. 74 v Spálené ulici dne 31. července o 6. hod večerní.

Zádušní mše v pondělí 2. srpna v 10 hod u sv. Trojice.

V Praze 29. července 1869.

Dr. Eman. Purkyně,
prof. na lesnické škole v Bělé.

Emilie Purkyňová,
snacha.

Julie Purkyňová,
Otokar Purkyně,
vnukové.

Marie Purkyňová,
snacha.

Jan Purkyně,
Cyril Purkyně,
Růžena Purkyňová,
vnukové.

Spolek českých lékařů:

Jan. Ev. Purkyně, slavný fysiolog, muž o vědu a vlast velezasloužilý, zemřel 28. července 1869 v stáří 82 roků.

Pohřben bude v sobotu dne 31. července o 6. hod večer z domu č. 74 v Spálené ulici na hřbitov Vyšehradský.

Oznámení fakulty lékařské:

Facultas medica caes. reg. universitatis Carolo-Ferdinandeae gravi afflicta moerore nuntiat obitum perillustris celeberrimi ac spectabilis domini

Joannis Ev. Purkyně, Bohemi Libochoviciensis nati XVII Decembris anni M. D CC LXXXVII, medicinae et philosophiae doctoris jubilati; physiologiae professoris caes. reg. publici et ordinarii; instituti pbysiologice Pragensis directoris; collegii professorum med. prodecani emeriti; caes. reg. Austriaci ordinis Leopoldini, caes. Russici ordinis S. Wladimiri et reg. Borussici ordinis Aquillae rubrae equitis; inclytarum Academiarum Vindobonensis, Parisiensis, Petropoliensis nec non regiae scientiarum societatis Bohemicae membri honoratissimi; numerosarum aliarum societatum ad literas vel humanitatem spectantium sodalis; etc. etc. Physiologiae recentoris fundatoris, ingenio, scientia praeclarisque scriptis ubicumque celebrati, integritate, collegialitate ac singulari patriae amore excellentis! Succubit Ammonioaemiae die 28. Julii 1869 hora undecima antemeridiana.

Corpus exanimatum transferetur die 31. Julii hora sexta pomeridiana e domo Nr 74 — II in Caemeterium Vyšehradense.

Exquiae sollenes fient die 2 Augusti hora decima in eeclesia parochali S. Trinitatis.

Pohřeb Jana Purkyně konán za ohromného účastenství obyvatelstva pražského a to snad všech institucí, spolků a sdružení (v průvodu zastoupeno 29 spolků s prapory). V šest hodin snesena rakev, zdobená po celém svém obvodu bobkovým věncem se slovan. trikorolou na nádvoří domů, odkud střídavě nesena členy spolku českých lékařů a členy spolku českých mediků až na hřbitov Vyšehradský. Za rakví nesen stříbrný věnec bobkový věnovaný spolkem č. l. a řády zemřelého.

Průvod dospěl o 8½ hod večer na hřbitov, když se již soumrak kladl nad Prahu. Pražské spolky zpěvácké zapěly chorál a probošt P. V. Štulc vystižně promluvil o významu jménem všech se rozžehnal se zesnulým. Sta pochodní a světel ozařovalo zástupy, když v hlubokém tichu přistoupili k rakvi čtyři bývalí assistenti Purkyňovi dr. Frič, dr. Grégr, dr. Novotný a pisatel těchto řádků, aby schránku tělesnou zesnulého spustili do hrobu.

Poznamenati dlužno, že z členů sboru profesorského pražské fakulty lékařské na hřbitov Vyšehradský se dostavil jedině prof. Treitz. Z Němců nikdo.

Svatobor postavil na hrobu slušný pomník z hořického pískovce s bronzovým reliéfem Purkyňovým a mramorovou deskou s heslem zesnulého: ,,Pokud a kde Bůh žíti povelí, buď věren vlasti, víře, příteli!

Jan Purkyně
1787—1869.

Nad bronzovým reliéfem vyryto: Omne vivum ex ovo.

Odhalení pomníku konalo se 1. listopadu 1876 za velikého účastenství českých korporací, spolků, studenstva a všeho lidu. Všichni účastníci se museli bráti na Vyšehrad po různu, neboť každý průvod — i jednotlivých spolků o sobě, byl policií, tenkrát zakázán!

Přenesení ostatků Purkyňových z hrobu prozatímního do hrobky Svatoborem pořízené dělo se 25. října 1876. Rakev, ačkoli spočívala v půdě suché, byla již vetchá a mrtvola přes balsámování dosti zpráchnivěla, takže se při překládání do nové rakve oba bérce v kloubu kolenním odloučily; tvářnost obličeje však byla zachovalá.

Ostatky Purkyňovy přenesli do nové hrobky střídavě členové spolku českých lékařů a spolku českých mediků.

X. Z úvodní přednášky Purkyňovy a báseň V. Pola na oslavu této události.

Svůj ústav otevřel Purkyně dne 6. října 1851 proslovem o *pojmu fysiologie,* jejího poměru ku vědám přírodním a ku vědám a uměním vůbec a o methodách jejího theoretického a praktického učení, o vychování fysiologů a zakládání fysiologických ústavů. Proslov ten uveřejnil Purkyně v Časop. česk. musea r. 1851 str. 94.

Po všeobecném úvodu zmiňuje se, že se mu podařilo pražský ústav v krátké době půl druhého roku dokončiti a vzpomínaje osudů a trpkých zkušeností i překážek se zakládáním prvního ústavu fysiologického ve Vratislavi, praví, že než přikročí ku vyložení idey své o zakládání dotčených ústavů, má za vhodné zevrubněji promluviti o podstatě fysiologie.

Je to proslov hrdého reformátora této vědy vědomého ceny svého díla i správnosti svých vývodů; podáváme jej dále slovně:

„U starých Řeků byli fysiologové zpytatelé přírody vůbec. V původním smyslu tom užívá Parmenides slova toho ve své filosofické básni: „O přirození všech věcí". Mezi fysiologii a fysikou nebylo tenkráte žádného rozdílu. V pozdějších dobách rozštěpily se oba pojmové na dvě zvláštnosti, každý z nich byl co vlastní předmět vědecky široce vzděláván, až se snad později a to v nedlouhé době oba k sobě znova přiblíží, jsouce stejné podstaty konečně na vyšším stanovišti vědeckém v jedno tělo sjednotí.

Toho času, když Galenus svůj spis *„de usu partium"* vydal, opustila fysiologie ponejprv těsný spolek s praxí lékařskou a spekulací filosofickou, v němž dosud ukryta ležela a projevila se co zvláštní vědecká větev v skromničké postavě, abych řekl rozumující anatomie. Tuto podobu zachovala až do časů H a l l e r a, v němž si nejvýtečnějšího representanta získala. Také novější filosofie přírodní, jakožto pokračovatelka starých filosofů, osobovala sobě právo k fysiologií a snažila se postaviti ji na základě všeobecných názorů v přírodě co zvláštní článek obecného vědectví pode jménem *orgánické fysiky* a to hlavně skrze Schellinga a jeho stoupence, konečně skrze Hegela. Dřív již vešloť v obyčej na jedněch vysokých školách, dopřáti také fysisologii zvláštního místečka a sice zřízením učitelské stolice pro ní v oboru věd lékařských. Tehdejší fysiologie byla však osudem jak ve škole tak ve vědě a v písmě na diskursivní odkázána a žila toliko životem více ideálním, nemohouc se dostati na roveň s ostatními vědami reálními, jakž se nazývaly ku př. botanika, zoologie, mineralogie, chemie a fysika.

K tomu všemu nedostávalo se jí prostředků. Štěstí bylo jestli sobě od laskavého shovění anatomické vědy malého koutečku v předsíňce vyžebrala,[1]) od milostivého pana souseda pana fysika, chemika, botanika neb zoologa anebo to neb ono nádobíčko, ten neb onen předmět k vyzkoumání pro domácí potřebu vypůjčila. Síly její ale se zmáhaly i za těchto obtížných okolností; napřed se všem líbila, později stala se lidem obtížnou; i přesvědčili se, že musí z takového podruhování k samopanské vládě proniknouti. Nouze budila žádosti, žádosti lačnily po skutku a skutek zjevil se v samostatné bytnosti nově založených ústavů fysiologických.

Předměty fysiologické.

Abychom dokázali, že fysiologie s pouhou myšlenkovou bytností spokojena býti nemůže, ale že musí svou vlastní tělesnost a silné zdravé údy míti, chce-li s ostatními přírodními vědami zápas podstoupiti, nezbývá nám jiného nic, než podívati se bystrým zrakem z blízka na předměty fysiologického zkoumání a učení. Nejkratší cestou povede nás k tomu pohled na živý organismus, hlavně lidský, jakožto vrcholek celého světa organického. Představme si, že by celý neorganický svět, jímž z blízka i z daleka obklíčeni jsme, za okamžik sám pro sebe bytnost měl se všemi odvěkými zákony mechanického hnutí, chemické příbuznosti, dynamickými účinky světla, tepla, električnosti a magnetismu, jsa při tom ale všeho života prázden; a pomysleme si v tu chvilku, jakoby do něho organické žití náhle vniklo — tuť snadno shledáme, že ono podle svých zákonů a směrů předešlý od věků určitý svět přeměniti a přelíti nemůže. Naopak, musíť se ono podle něho říditi, k němu přilnouti, aby s jeho přispěním podle svého záměru sobě dobylo nového oboru činnosti a v něm se zachovalo. Co platí na vyšším mravním stupni, to platí také zde: „Život vstoupil do neorganické přírody, aby se choval podle její zákonů, nikoli však, aby je rušil.“ Organický život tvoří nyní v nejširších i v nejuzších mezích nové světy, v nichž se obraz velkého světa jako v nějakém zrcadle odráží a opětuje. Co se tu děje ve velkém, ba největším rozměru, to se tam koná v malém. Na jedné straně vidíme jak (síla) tíže ohromné spousty v hromadu choulí, tmelíc je úžeji k sobě anebo jak je táž síla po hvězdných drahách prohání a na druhé straně vidíme jak život spájí jeden atom s druhým, organické útvary tvoříc. — Tam se pohybuje tekuté a plynné buď v ustálených břehách, buď obklopuje volně pevninu, aneb proniká mezery uvnitř, tu tekuté koluje v cévstvu a probíhá organismem. Tam slučují se chemičtí živlové způsobem jednoduchým po dvou, jako by jim bohatá možnost slučivosti byla nepovědoma, život, ale znaje dokonaleji tajnosti přírody, sbírá je po třech a po čtyrech a tvoří z nich nekonečnou řadu nových těles, které v hospodářství životném

---

[1]) Purkyně tu naráží na poměry ve Vratislavě a na nadvládu anatomického ústavu prof. Otta tamtéž.

dobrou službu konají. Život se svými chemickými výkony jest sám sobě pramenem tepla a teplo opět vzbuzuje a zachovává život. Život tedy si připravuje své vlastní líhnoucí teplo. On do své hmoty vší mocí přitahuje fysikální síly, světlo, električnost, užívá jich pro svůj pohyb, dovede je konečně až do nejhlubšího středu svého totiž k vědomí, zobrazí je na vyšším stupni v čidlech zraku, sluchu, čichu, chuti a hmatu aby se konečně v živé duši všeobecného vědomí přírody účastným stalo.

Roztřídění fysiologických vědomostí.

V předešlém oddílu snažili jsme se vysloviti povahu světa organického oproti neorganickému. Nyní se ohlédneme, *jak se věda k organickému životu chová.* Za příklad vyvolíme si konkrétní předmět, totiž lidský organismus, a sice ne co pouhou tělesnost, nýbrž co nerozdílnou jednotu spojené duše s tělem; to je vlastně ten pravý pojem organismu. Hledíce k němu rozebereme všecky doktriny, které obor fysiologie nevyhnutelně obsahovati musí. Tou cestou rozčlánkuje se nám konkrétní předmět podle různých dob jeho bytnosti, toliknásobně se rozdělí také přemýšlení samo o něm a podobně i výkonná část vědy, která činnost svou ve fysiologických ústavech jeviti má.

V obecném životě pozorujeme na člověku řadu duševních a tělesných činností, které všední rozum rozlišovati nedovede, soudíc z nich jen dle konečného výsledku. Skutek, slovo, hnutí, pohled, tvářnost a jiné podobné jevy poskytují nám od maličkosti látku k příštímu poznání člověka, které tím více bohatne, čím hybnější život vedeme, čím další cesty konáme a čím rozmanitější svazky v sociálním světě splítáme. Přidruží-li se k tomu ještě přísně vědecká methoda, sebere-li se a uvede-li se v pořádek veškeré různé podání ze společenského života, z historie a ethnografie, vznikne z toho zvláštní učení — *pragmatická anthropologie.* Tuto postavili bychom takřka do předsíně fysiologické vědy, aby se žák napřed s člověkem seznámil, jak se mu bezprostředně a beze všeho rozjímání zjevuje. Co tu o člověku řečeno platí tolikéž o každém organickém jednotlivci jakéhokoliv druhu. *Přírodopis říše rostlinné a živočišné* kráčel by zároveň vedle antropologie. Rozbor předmětu se rozvětvuje odtud dále do podrobna, zkoumá napřed anatomicky organickou formu u dokonale vyvinutých organismů a skončí mikroskopickým probádáním, Celek ten vůbec by slouti mohl *morfologií.* V ní obsažena jest starší anatomie člověka a živočichů, tak řečená *porovnávající anatomie,* jakož i *anatomie rostlin.* Mikroskopické bádání odhaluje nám prvky organismů a vede k *histologii,* čili učení o tkáních. Tato hledí opět k obojí říši přírodní. Přemýšlení o vnějších a vnitřních útvarech týče se buď pouhého líčení a popisování již hotového — *morfografie*; anebo pokročíc dále váží, srovnává a vykládá význam organických forem — *morfognomie.*

Poznavše organismus v jeho poměru k prostornosti, jeho formu a skladbu, obracíme se ku zkoumání jeho materiálního rozvoje a vytváření. Doktrina ta zove se *morfogenie* vůbec. Jedná o vývinu rostlin a živočichů

a to buď vzhledem k rozvoji celého individuálního těla, aneb vzhledem k jednotlivým ústrojím a jejich prvotních částic: — *embryogenie, organogenie, histogenie* — a sice způsobem popisovacím neb rozvážně srovnávajícím a vysvětlujícím. Po skončení této práce vrací se badatel k dokonalému organismu k morfologii zpět, která teprve potom svého vyvrcholení dosahuje.

Pomocí mechanických nástrojů a mikroskopu pronikli jsme organismus co do prostory, a pomocí historie a jejího rozvoje také co do času. Nyní jest připraven k dalšímu probádání a může *chemickému rozboru* podroben býti. Hmoty pozemské, neorganické a orgánické mají určitou chemickou skladbu z jednotlivých prvků a tu nás učí *organická chemie* poznávati v organismu hmoty složité a učí nás jak se tyto opět na jednodušší rozvésti dají. Histologie pracuje do ruky organické lučbě, dodávajíc ji k analysi látky stejnorodé a jednoduché, pokud se mechanicky od organismu odděliti dají. Výsledků takto nabytých zmocní se fysiologická rozvaha, aby sobě zobrazila chemickou podstatu organismu, jeho ústrojů a částek tkaniv. Tu se shledá, že má každý druh organismů od nejnižších k nejvyšším vlastní specifickou skladbu, místně podle orgánů rozdělenou. Tomu říkáme *chemický typus*, jak se totiž u dospělých a dokonalých jednotlivců vyskytuje. U nedokonaných organismů chová se věc zcela jinak, při vší pozornosti typické spatřujeme tu neustálé přeměňování indifferentního neurčitého stavu ve stav určitý a differentní šťávy a dužiny nedorostlých bylin líší se nápadně od oněch v rostlinách dozrálých. Arci, že tu není řeči o absolutní opáčnosti, nýbrž že se stav v dokonaném organismu vyvíjel nepřetržitou řadou proměn ze stavu rostlin nedorostlých. Fysiologie ukazuje nám tedy na jistou pro ní potřebnou chemickou genesi, o které se dosud dost málo pracovalo. Chemická činnost, která z prvopočátku k utváření těla přispívala, pokračuje v práci dále, jsouc pak jeho zachovatelkou. Úkon životní spotřebuje a ruší jistou část organické hmoty, spalujíc a z těla ji vymítajíc. Aby se organismus celek své hmoty neporušený zachoval, musí neustále ony ztráty nahrazovati výživou, musí látky výživné ve svou podstatu přeměňovati, aby tak život zachoval, a opotřebované opět světu neorganickému navraceti. Mimo to neustále přijímá stále nové palivo, které se dýcháním neustále ztravuje. O všem tom jedná *fysiologická chemie*. Chemická činnost pomáhala plastické (rostlivé) při stavbě organismu. Obě jsou nezbytné pro dobu celého rozvoje organismu. Tak se věci mají k realitě. Hledí-li však fysiologie na věc z ideálního stanoviska tu volí cestu zpětnou. Od poznání hotového kráčíme k postupně nedokonanému, abychom stálé a hotové podle jeho uskutečňování chápati mohli. A tím uzavírá se jeden kruh fysiologického pozorování.

Když se takto organismus na vnějšek vyvinul a způsobil, zjeví se hned jeho mechanická a dynamická činnost a užitečnost. Pevné součástky pohybují se podle *zákonů mechanických.* Kostra živočicha jest soustava mnohonásobných pak, jimiž jisté síly podle zákonů *mechanické statiky a dynamiky* hýbají. Postava celého těla, pohybování paží a rukou při rozmanitých pracích uměleckých a řemeslnických, pohyby zvířecích končin při

chůzi a běhu, skákání, letu a plování, obraty krku i hlavy, spořádání rozličných řas v ústech, hýbání jazykem, změny ve světlosti průdušnic a hlasové štěrbiny při mluvení a zpěvu, to vše se děje podle zprvu psaných zákonů fysiologické *statiky* a *mechaniky*. Kromě toho musí se výklad o vidění a slyšení opírati o fysikální pravidla, čemuž fysiologická *optika* a *akustika* učí. Mokré části se pohybují dle zákonů *hydrauliky*. Vše to shrneme tedy v jeden obor a řekneme mu *mechanická fysika fysiologické vědy*. Jiné opět síly jimž nervy za orgány slouží, chovajíce se ve výkonu svém ku podobenství *električnosti* a *magnetismu* pohybující se dle vlastní *organické dynamiky*, kterou si následovně, do fysiologie co zvláštní doktrinu vřaditi musíme, kde spolu *fysiologické vivisekce* a *experimenty* státi budou.

Dokonávajíc učení o fysikálních výjevech života, obrací se nyní pozorování do vnitř ku *psychickým úkonům* jichžto hlavním živlem jest *vědomí*.

Základní vlastnosti vědomí jsou *city smyslné*. Jistý organisační *pud* duševní tvoří z nich názory prostorné a časové, kteréž, srůstajíce v představy do ochrany obraznosti a paměti v podstatu mozkovou se ukládají a tam své stálé působiště nacházejí. Přemýšlení o těchto věcech vztahující se na všecky citem obdařené organické bytosti říše živočišné, vede k *fysiologické psychologii*.

Konečně vrátí se přemyšlení k celému dosud nabytému úkonu smyslných zkušeností porovnání a výkladu zpět, vybeře z toho co jest obecné, spojí základní a odvozené v celek soustavný a pokusí se o vylíčení empirických názorů v čistě abstraktní theorii a tam jest *fysiologická logika, všeobecná fysiologie* a *přírodní filosofie*. Tím uzavírá se celistvý kruh fysiologických doktrin.

Fysiologické methody.

Podle svrchu uvedených myšlenek jest to věc lehká, ukázati, jakých method pozorovatel, experimentátor a myslitel při dotčených předmětech užívati musí. Jsou to:

1. *Methoda anatomická* a *mikrotomická*, která nás vede k poznání tvaru i skladby vnější i vnitřní ve vývoji i když se stanou trvalými.

2. *Methoda chemická*, která nás učí analysi chemické organických látek, jakož i produkty projevů v organismu i podstatu samu těchto pochodů.

3. *Methoda fysikální* vysvětlující nám pomocí pozorování a experimentu hybné síly mechanických ústrojů, jakož i vlastností při tom působících sil přírodních, všeobecných, i sil zvláštních nervové soustavy.

4. *Methoda psychologická*, kterouž pozorováním poznáváme sebe sama, pasivní i aktivní stav duševního principu s ohledem na sloužící mu organické ústroje zprvu sami na sobě, potom také cestou analogickou na jiné bytosti na základě buď nižší neb stejné neb vyšší úrovně.

5. *Methoda logická.* Tato naslouchá samému duchu přírody stíhá jeho vědecké přemýšlení o ní a béře si ho za předmět vědoucnosti.

Tuto řadu doktrin a method urovnal jsem s již dávno, abych podle nich zařídil fysiologický materiál, jenž měl sloužiti za předmět všeobecné experimentální fysiologie a za základ k uskutečnění myšlenky moji o fysiologickém ústavu. Nejprve r. 1827, a potom mnoho let za sebou jsem přednášel ve Vratislavi fysiologii podle tohoto plánu.

Pomocné vědy.

Jest skutečně pravda, že fysiologie nikterak nemůže prospívati, nestojíli na základě všeobecné vědy přírodní. Porovnávací anatomové, starší a novější chemikové, fysikové, ano sami filosofové prospěli někdy fysiologu třeba bezděky mnohem více než vlastně lékařové, kterým se líbilo vměstnati tuto vědeckou větev výhradně do svého oboru. Nechci ovšem zastírati, že jest užitek fysiologie v mnohém směru a případech lidského života patrný, nejpatrnější ale v lékařství, u něhož, čemuž není divu, od jakživa útočiště a domov hledati musela; lékařové byli po všecky věky nejhorlivějšími pěstitely fysiologie, která se spolu s anatomií vždy obecněji za pravou duši lékařských vědomostí pokládala; také pathologické doktriny a methody každým pokrokem fysiologie výše postupovaly a naopak každý skutečný pokrok pathologického učení a umění přinášel zároveň fysiologu užitek; přes to zůstávaly takové styky jen povrchními a každý přiznati musí, že fysiologie náleží jen do oboru všeobecných věd přírodních a že lékařství jen pohostinsku navštěvuje.

Užitečnost fysiologie.

Pořad sdělený vede nás k otázce, jaký *užitek* fysiologie různým oborům vědy, umění a života přináší. Co se lékařství týče již o věci pojednáno a bylo by zbytečno, vcházeti tu do podrobností. Vždyť samo jméno *fysiologické lékařství* přišlo teď u celého světa do módy a to dobrým právem, třeba se mu tu i onde křivě rozumělo. Fysiologie chová se při tom více negativně než positivně a to hlavně kde ona z pathologie a therapie hromady starých předsudků, falešných článků víry, zastaralých prostředků a method, bezpodstatných domněnek a všeliké takové haraburdí sebeklamného bludařství vymítá a zároveň na pravou cestu k jednoduché, přesné a přesně fysikální, mikroskopické iatroleptické a farmakodynamické cestě ukazuje, nás učíc poznávati moc a sílu přírody v její činnosti, kterou rušiti jest hříchem a která lékaři, třeba za menšího výdělku, zjednává u obecenstva i nemocných důstojnější a upřímnější postavení.[1]) Pomíjím jiné kořisti přinášející fysiologie lékařství, chci jen připomenout novějších zkušeností

---

[1]) I zde Purkyně předchází svou dobu.

o fysice nervů, o chemismu organismu a vysvětlení mnohých jevů, které umožnil jedině mikroskop.

Ohlédnemeli se na psychologickou stránku fysiologie, shledáme, jak užitečná jest při vychovatelství vůbec. Rozumná dietetika těla i duše, spořádanost tělocviku musí státi na základech fysiologie, z nich vycházeti a podle nich se vzdělávati. Filosofie jazyka a zpěvu musí se platných důvodů ve fysiologii dovolávati. Jak potřebné jest vroucné studium organismu veškerému výtvarnému umění, to doznává každá dobře zřízená akademie ustanovením zvláštního fysiologického anatoma, ať ničeho nedím o subtilnějších tajnostech zjevených od fysiologů, nejen co se dotýče fysiognomiky postav a hnutí tělesných na povahu, sílu a grazii ukazujících, nýbrž slovem co se týče celé theorie krásného umění vůbec.

Každé jakékoliv mechanické řemeslo, vyžadující obratnosti těla, může se fysiologie tázati o radu. Ano všecky ostatní větve přírodovědy, nejsouli duchem příkré jednostrannosti posedlé, musí k fysiologii stále přihlížeti, aby se dověděly, jak se tam na vyšším stupni jejich všeobecných pravd užívá. Těší-li nás na jedné straně, když je fysiolog také fysikem a chemikem, radujeme se tím více, vidímeli, že fysikové a chemikové vědí, co jejich věda fysiologii dobrého přináší.

Vychování fysiologa.

Dle toho co svrchu pověděno jest snadné ukázati, čeho jest třeba ku vyučení a vychování mladého fysiologa. Fysiologie není již věda pouhých pojmů, která na základě historicko literárního podání z mladíka učeného muže dělá. Jest vědou reální; vedle theorie, k níž pracuje, otvírá se jí široké pole praktické činnosti, vyžadující spojení všech sil těla a duše, obratnosti ruky, bystrosti smyslů s živým bádáním, aby se předmětu svého, — života organického — pevně a celistvě zmocnila.

Vzdělávací články mladého fysiologa jsou buď materiální, buď formální. Musí především znáti látku příštího svého bádání, totiž obojí říši organickou, rostlinstvo i živočistvo. (Nejedná se tu o podrobnosti speciální. Oko fysiologa hledí všude jen k podstatnému, obecnému; studium jeho se raději drží cesty srovnávací anatomie).

(Pak Purkyně vypisuje všecky požadavky formální, vztahující se k manuelní obratnosti s bystrostí jednotlivých smyslů, psychické pohotovosti atd.)

Ústav fysiologický.

Ústav musí býti skutečným obrazem vědy fysiologické v celku i v podrobnostech.

A. **Ústav fysiologický** vyžaduje za účelem studia morfologie místo k pracím anatomickým, totiž *pitevnu*; která zároveň k účelům chirurgických

operací na zvířatech upravena býti může. Samozřejmě s ní musí být spojena místnost se *sbírkou preparátů.*

Sbírka se člení :

1. *Sbírka anthropologická* (čtení o anthropologii může býti s prospěchem fysiologii přenecháno.

2. *Sbírka preparátů z porovnávající anatomie* s (hlavními charakteristickými útvary všech řádů organické říše, nevyjímajíc ani rostlinstva. Zvlášt sbírka bezpáteřných musí dobře zastoupena býti. Sbírka koster může se obmeziti na hlavní typy ale bohatěji musí být zastoupeny měkké části (útroby, cévy, nervy, svaly).

3. Sbírka preparátů napomáhajících k pokusným operacím chirurgickým.

4. Vítaná jest sbírka, illustrující *historii vývoje* všech tříd organických.

Do anatomické pracovny náleží ještě sbírka *anatomických a chirurgických nástrojů a přístrojů* vedle místnosti k vystřikování a k uložení anatomického materiálu. Tamtéž mohou se konati práce, vztahující se k historii vývoje, líhnutí a přípravy zárodkových předmětů.

B. **Druhé oddělení**, možnoli hned vedle anatomického nechť je mikroskopická pracovna, světlá s jedním alespoň oknem k jihu, ostatní nejlépe na sever. Dále vyžaduje oddělení skříň k úschově mikroskopů a nástrojů mikroskopických, dostatečný počet stolků k mikroskopováním, s deskou něco zvýšitelnou neb snížitelnou a sbírku mikroskopických preparátů.

C. **Oddělení fysikální** se všemi nástrojemi, přístrojemi a vzorkami jichž je třeba k fysiolog. výkladům a experimentům. Zvláštní pracovny netřeba.

D. **Pracovna chemická** s příslušnými přístrojemi a materiálem.

E. **Knihovna.** Dosud byl každý ředitel ústavu povinnen opatřovati potřebné knihy pro ústav na svůj náklad. (Poukazoval se na „císařskou" knihovnu — která mu však jen náhodou někdy vypomůže; cizí bibliotéka vůbec mimo ústav jest pro používání nepohodlna a proto vše se přimlouvá Purkyně za nápravu. Knihovna ústavu má především vyhovovati aktuálním potřebám a má obsahovati sbírku časopisů lékařských fysikálních a chemických, jakož i souborná díla. Všecky spisy týkající se fysiologie, zootomie atd. Spisy o vývoji celé organické říše a sbírku pojednání technického obsahu.

V dalším líčení popisuje Purkyně podrobně zařízení *posluchárny* hlavně se zřetelem k přednáškám experimentálním — a vyžaduje vedle dosavadních uvedených požadavků pro ústav zařízení *mechanické dílny* a konečně *zvěřinec* pod širým nebem a *zahrádku pro pěstování rostlin pro* fysiologii důležitých.

Článek uzavírá Purkyně personáliemi.

Báseň Vinc. Pola věnovaná J. Purkyni „Krakov“ 1852;

(Za proslov Purkyňův při otevření Fys. ústavu v Praze, který čten byl na veřejné schůzi Towarz. nauk. v Krakově 8. února 1852.)

Były dwie siostry, w jednym czasie rosły, i pracę ziemi, serce Bogu niosły, jak gdyby w niebo wziete anielice cichéj zasługi, swiatla miłośnice!	Byly sestry dvě a v jedné rostly době, svojí vlasti sloužily i Bohu obě, jak by s nebes vzaté andělice tiché zásluhy i světla milovnice.
Ba co już było na zemi i niebiu, co krzepić mogło ojezyzną w potrzebie, albo ją podnieść i zacnie przyustroić, albo jéj rany poczciwie zagoic: wszystko to, wsystko niosły one wiérnie, podają kwiaty, obiérając cierne, aż za ich pracą kraj się okryl slawa. Jedna z sióstr tych wzrosła nad Wełtawa, druga nad Wislą; a hoć świat obszerny rozdzielił obie już na život cały, przecieź je łączyl taki sojusz wierny, jakby u jednéj matki się chowały.	Ba, kde co bylo po dolech i horách, co sílit mohlo otčinu ve mdlobách, neb ji povznést, vzácně přiustrojit, co by mohlo bolest mírnit, rány hojit všecko to, všecko ony věrně zbraly a podavše květy, trn dřív olámaly, až se jejich snahou zaskvěla zem slávou. Jedna sestra rostla nad Vltavou, druhá nad Vislou; a třeba že los světa obě oddělil pro všecka léta, přec je spínal také svazek krevný jak by je byl choval matičky klín věrný.
A rózne losy przeszły siostry obie i dziś po wiekach patrzą znów ku sobie; a choć je wawrzyn ziemski nie uwieńcza znają obiedwie, co im świat zawdziącza; bo jak krew matki, tak siostrzyce bliźnie rozlały światło po wielkiéj ojczyźnie; i obie napis chowały u progu: „Cześć rozumowi, co nie źbluźnil Bogu“; i jak przed wieki patrzę dziś ku sobie, i stara nasza Jagiellońska szkoła, „Daj Bože szczęście!“ pragskiéj siostrze wola a Praga mówi: „Szczéśí Bože i Tobie“.	I různý osud měly sestry obě — až dnes po věcích zase zhlíží k sobě; a třeba vavřínu jim nepopřáno světem, a třeba nesypána jejich dráha květem, přec obě sestry krevné v tužbě věrně stály, zžehat světla otčině i lidstvu v dáli, — a obě za heslem šly s celou duší „Čest rozumu, jenž Bohu dá co sluší“ a jak za dávna zhlíží dnes zas k sobě; stará naše Jagiellonská škola „Dej Bůh štěstí“ k pražské sestře volá, a Praha mluví „Štěstí buď i Tobě“.
Z tém samém godlem, które im wystazczy na wszystkie wieki, stoją dzis na straży córy Minerwy oparte na tarczy, a Bóg ich losy na swéj szali waży.	Za tímtéž heslem, stačným pro vše věky, dcery Minerviny věrně stojí v stráži, opřeny o štíty patří s vděky jak Bůh jich sudby na své misce váží.
Siostrzyco Pragska! my nie zajrzym tobie, bo z wieka pragniem tylko prace dzielić; lecz gdy tak pięknie dziś radzisz o sobie, tu szczęciem twojém chcemy się wesłlíi.	Sestro pražská! Vzájemnosti cit nás obě sílí, o strázeň, bol i plesy dělíme se, tož také dnes, kdy slavíš velkou chvíli, nechť pozdrav radostný se k tobě nese.
My ci wynszujem, źe wstąpil w twe progi Mąź twórczéj siły, poteźnego ducha, a sercom naszym tak oddawna drogi, jak gdyby wspólna była nam pielucha.	My šťastni jsme, že přestoupil tvé prahy tak velký muž, tak velké tvůrčí síly, jenž od dávna jest srdcím našim drahý, jak kdyby tvá i naše vlast jen jedno byly.

Glos jego znamy, ale z twego domu,
to po raz pierwszy tu do nas dochodzi;
a choć nas prawda wita po znajomu,
jakby głos nowy nadzieje w nas rodzi.

Janie Nestorze! gdys do Pragi jechał
tu każdy Twojej drodze błogosławił,
i cichém szczęściem w sercu się usmiechał,
że Bóg Cię w domu ojców znów postawil.
Tono zaledwo że dwie leta zbiegły,
a Tys gmach dzwignął od najpiewszy cegly,
i Pradześ owoć Twojéj pracy złożył,
i do świątyni podwoje otworzył.

Jak Jowisz stary, gdy błysnic śródcieni,
tak zrak Twój strzelił z podtych brw
krząсzystych,
i znów sypnąles garśc jasnych promieni,
by se świat przejrzal w prawdach wiekni
stych'
i znowu widniéj, i znów serce wierzy
w pomyślne wrózby, gdy się światło szerzy.

Jako Minerwa z czaszki Jowiszowéj
wynikła cała i do razu zbrojna,
tak umiejętność nowa z Twojéj głowy
wyszła i stoi jak posąg spokojna.

I świat się zdziwił, przyklasnęli swoi
a nasz Nestor jako Krywań stoi
posródku wielkiéj i sławnéj ojczyzny,
jasniejąc blaskiem natchnionéj siwizny:
sercem wyniosły, jak aniól natchnienia,
jasny i czysty, jak promień słoneczny
duchem poteźny, jak oddech stworzenia,
a w życiu prosty, jak świata lad wieczny.

A wierna nasza Jagiellońska szkola,
,,Daj Bóg szczęście ' staréj Pradze wola,
Ciesząc się w sercu, że jéj równienica'
właśnem swém światłem joczyznie
przyświéca:
bo własne światło takie miłościwe,
że jako słońce wzkrzesza duszę skrzeplą
a prawdy wówczas jak natchnienia żywe,
gdy je ogrzéwa wielkiéj duszy ciepło.

Jane Nestorze! nie nam Ciebic sławić
lečz nam siwiznic Twojéj błogosławič,
co jako jesień w owoce bogata,
sieje nasiona dla przyszłego świata.

Po hlase jej známe, leč ten po první ráz
z vlasti tvé se snáší k našim borům,
tu zdá se nám být novým jeho hlas,
budíc duše naše k novým zorům.

Jene Nestore! když Tys do Prahy spěchal,
tu každy cestě Tvojí blahoslavil
a tichým štěstím srdce plesat nechal,
že Bůh Tě v otcův dům zas vrátil.
A tu již sotva v létě druhém
zdvihls slavný ústav v znoji tuhém
a Praze žeň jsi práce svoji podal
i svatyni svou otevřít si zdolal.

Jak kdyby Joviš bleskem v temno žehnul,
tak zrak Tvůj v šiřé záhady věd šlehnul,

tak rozsypáváš kol a kolem záři,
by prohlédnul svět odvěkých pravd k tváři

a znovu jasněj, znovu srdce věří
v dávná tušení, když tmy se jitrem zšeří.

Minerva jak z čela Jovišova
rázem vytryskla již v plné zbroji,
z Tvé tak hlavy vyšla věda nová,
v základech tkvíc pevných hrdě stojí.

Tu svět v údivu své čelo sklání
a náš Nestor, jak stráž na Kryváni,
v středu velké, slavné vlasti svojí
záře nadšením a láskou, stojí:
srdcem povzneslý, jak anděl spasný,
jak slunce zář, tak čistý a tak jasný,
duchem mocným, jiskrou božskou vzplanul
a všemíra jak soulad prostý stanul.

A věrná naše Jagellonská škola,
,,Dej Bože štěstí" k staré Praze volá,
těšic v srdci se, že její družka v žití,
vlastním světlem otčině již svítí;

vždyť teprv vlastní oheň může hřáti
a zprahlé duši novou vzpruhu dáti
a nadšení jen tenkrát mysli vzruší,
když rozdmycháno žárem velkých duší.

Jane Nestore! Tě netřeba nám slavit,
jen šediny Tvé ždáme blahoslavit,
že jako jeseň plodů hojnost daly,
pro časy příští símě nastrádaly.

Nie nam Cie slawic! Bo což Tobie sława?
Gdyś to pokochal, co ludzkości swięte,
co niebo ze krwią synom zicmi dawa,
co tam na łonie Boga jest poczęte;
a tu v płomiennych duszach się zasiewa
i najzacniejszych tylko cząstką bywa . . .

Janie! czys w radzie siedzal tam u góry,
žes odgadł wielkie tajniki natury?
Bo jak bys patrzał przes słoneczne wrota,
dojrzałeś związku ziemskiego żywota.
i z tym dobytkiem wróciłes do Boga,
bo wielka mądrość nie pobluzni Panu,

lecz wielbi Štwórce z ojczyzny kurhanu,
ztąd dła niéj prosta do samych gwiazd
dróga!

Bo wiekiéj sprawy wiecznie miłość źródło,
bo s swietéj woli praca pochop břerze,
a jaśli w walkach serce nie wychlódlo,
spaje mądrości i wiary przymierze!

Takim Tys mędrcem w tym rodzćnnym
domu!
A v twoje prawdy, jak i v Ciebie wierzem,
szcześliwi w sercu, źe jest vześć dać komu,
źes nam miłości i prawdy rycicrzem!
A cześć i Tobie męźu dobréj woli,
co siejesz swiatło po téj Boži roli,
cześć Ci oddają obie szkoły bliźnie,
czeska i naša, źes wrócil ojczyznie
wielkego męźa, jako klejnot jasny,
i jemu rozkosz služjyć ziemi wlasnéj.

Co zacne w dziejach, nie przejdzie bez śladu
lecz ziarnem Božém strzeli w pokoleniu,
i sięďą kiedyś w tych drzew cienu
i zerwa kiedys owoc tego sadu . . .

Netřeba Tě slavit! Což je Tobě sláva?
Tys do srdce pojal vše, co lidu svato,
vše co nebe štědré synům země dává,
vše co v lůně Božském započato,
co v šlechetných jen duších může vypláti
a nejvzácnějším k práci popud dáti.

Jene! zasedals snad kdysi v Boží radě,
že Ti byly taje přírody tak v snadě?
neb jako bys byl prozřel širé světy
pronikl Tys života vše mety
a s kořistí se vrátils s nebe svata,
neb velká moudrost vždy jest s Bohem
spjata,
a proto v domu svojím Boha chválí,
že volný let mu popřál k hvězdné dáli!

Velká díla trysknou z věčného jen zdroje,
zde jen nadšení a vznět ku práci berou
a jestli srdce zdolalo své těžké boje,
to že moudrost osvícena byla věrou!

Taký mudřec Jsi v svém rodném domu,

v Tvoje pravdy věříme i v Tebe,
šťastní čest že dáti smíme tomu,
jenž v lásce své i pravdě dal nám sebe
Proto Tobě, který křeseš světlo všemu světu,
slávu voláme u duší svojích vznětu,
a slávou Tě dnes obě školy častí,
velký muži, klenote své vlasti,
k níž se vracíš dnes s tou vřelou tužbou,
abys laur jí zdolal dobýt svojí službou.

Nepřejde bez stop, co vzácné přešlo světem
toť sémě chystané pro dálné časy,
jež vzejde bujně, rozpuká se květem,
v plody dozrá, nevídané krásy . .

Přeložil *K. Ch.*

XI. O prospěšnosti všeobecného rozšíření latinského způsobu psaní v oboru jazyka slovanského.

(Časopis českého musea 1857.)

Tituly počátečních statí: § 1. Říše písmové v Evropě. § 2. Převaha rozšířenosti písma latinského. § 3. Rozšířenost českoruského písma § 4. Zápas ruského a latinského písma. § 5. Způsoby opisování latinské abecedy. § 6. Přednosti ruského písma. § 7. Obtížnosti všeobecného uvedení latinské abecedy. § 8. Již nynější veliká rozšířenost latinské abecedy a neustálé její šíření. § 9. Prospěch vzájemnosti národů slovanských z uvedení společné abecedy. § 10. O nesnázích učení a cvičení se v písmě cizím. § 11. Nesnadné nabytí čtenářského přehledu v pozdějších letech.

S posledně jmenovaným odstavcem přistupuje Purkyně k fysiologické úvaze tohoto předmětu se týkající, kterou v následujícím podáváme slovně :

§. 13. *Fysiologická úvaha o poměrně těžkem pochycování okem cizích čten.*

Pohlédněme především na obtíže ruské azbuky, jak dalece pojímá oko tvar její písmen a do jaké míry se to snadněji a nesnadněji stává u srovnání s abecedou latinskou. Ovšem že ten, kdo od maličkosti uvykl na ruské písmo, nejméně se k tomu hodí o tom úsudek. Totéž platí o kterémkoliv jiném písmě, jež jsme uvykli od dětinství pojímati zběžným pohledem. V době prvních let života, tak mocně organisující, tak úzce splynou v jeden organismus písmo, zvuk a význam, jako duše a tělo a při čtení dojímají pak známky písmové tak bezprostředně mysl i rozum, že jen nejsilnější abstrakce dovede jednotlivci z nich odloučiti od sebe a rozjímati o nich.

§. 14. *Úkon oka při čtení.*

Mohouť se uvažovati písmeny nějakého jazyka předně v tom ohledu, zdali po zákonu našeho vidění jsou více neb méně přiměřeny přirozené činnosti našeho zvuku (našemu hláskování). Tato úvaha jest fysiologická.

V obvodu našeho zření, jest vlastně toliko jediný bod, jejž vidíme s největší zřetelností; jest to onen bod na sítnici, kady prochází osa zřítelní a který také nazýváme bodem osním. Představuje nám malé, okrouhlé

místečko průhledné, jehož organisace způsobuje onu zřetelnost vidění, tak že jako se liší oko člověka od oka zvířete oným okrouhlým místečkem, tak se liší pohled lidský od zvířecího svědomým pojímáním. Mimo tento bod osní stává se vidění na všecky strany vůkol něho čím oddáleněji, tím méně zřetelným. Můžemeť se o tom snadno přesvědčiti jednoduchou zkouškou. Upřeme na určitý puntík nad i v řádce pevně svůj zrak a nikam jej neodchylujíce hleďme poznati ostatní. v pravo i v levo, pod ním i nad ním se nacházející čáry a písmeny; i shledáme, kdežto čárky onomu puntíku nejbližší sotva o poznání méně jsou zřetelné, že ostatní čím jsou vzdálenější, tím jsou nezřetelnější, až konečně všechna rozeznatelnost mizí. Při pojímání jakéhokoliv písma musí tedy oko především postihovati čteny oním bodem zřetelného vidění, pohled je popisuje a obraznost smyslu zrakového sestavuje pojaté čáry v písmeny, slabiky a slova.

Čím méně se tomu přičiňují hmotné pohyby oka, čím více se zůstavuje vyšší moci obrazností, tím rychleji musí se tento úkon odbývati. Když se tedy počínáme učit čtení písma nám dosud neznámého, musí oko pilně následovat všecky pohyby písmorysu bodem zřetelného vidění. Při dalším cvičení budeme ku pomoci bráti též pohled vedlejší, jinak méně zřetelný při čemž reproduktivní obraznost čteny již před tím známé zřetelnosti, pozdvihne a tak spatříme najednou celou slabiku, pak vícero slabik až i celá slova, aniž potřebuje oko postihovati všecky body písmorysu, jak toho z počátku bylo potřeby.

§. 15. *Čtenářský přehled, zběžnost ve čtení.*

Při pokračujícím cvičení ve čtení, když nad to i jazyku vždy dokonaleji porozumíváme, nabývá konečně zrak takové obratnosti ve čtení, že mžikem přehlížíme celé věty, celé periody, ano, když jsme se byli seznámili napřed s obsahem, i celé strany.

Takováto obratnost v mechanismu čtení jest první podmínkou krasočtení, čili umění pěkného přednášení. Umělec předčítatel, jemuž nepřekáží více mechanismus čtoucího oka, nabývá při každé větší přestávce potřebného času, v němž se může sebrati, to co zprvu přehlédl, uvážiti, v ducha vniknouti, a náležitě spořádati jak názvuk řeči své, tak i tváření, jakož i onen vzhled, který posluchače ku pozornosti a účastenství připravuje, vybízí a nutí. V dobrém předčítateli spočívá takový součet cvičenosti a obratnosti, taková virtuosita, jakou bychom v něm ani nehledali, i jest věru mnoho žádati na jednom člověku, aby ve vícerém písmě stejnou měl zběhlost. Komuž by napadlo, aby stejně dokonale uměl hrát na vícero nástrojů? Co jsme ale pověděli o úkonech oka při čtení, platí o pojímání jakékoliv soustavy viditelných předmětů.

Kdykoliv se nám naskytuje nový obor takových předmětů, musíme se znova učiti čísti jeho formy, jeho obrysy, jako jiné písmo. Ležíť něco neskončeného v jediném výrazu : *oko znalecké.* Nemá nikdo více příležitosti

nabývati poučení z těchto jemných výjevů zrakového pojímání jako přírodozpytec, jehož smysl otevřen jest pro ty drobné úkazy fysiologické a který, pohrouživ se v předmět ještě tolik paměti má, aby uvažoval spolu provázející je činnosti psychlogické.

Než vraťme se k hlavnímu našemu předmětu. Použijeme tyto úvahy o pohybech znakových jakožto všeobecné zkoumadlo snadnější neb těžší čitelnosti písma na latinku a kyrilicu.

§ 16. *Fysiologické požadavky na dokonalou soustavu písemní.*

Kdyby podle těchto fysiologicky psychologických zkušeností o vidění měla být vynalezena abeceda, jejíž jednotlivé prvky jak o sobě tak i ve svém spojení byly by nejčitelnější, mohouce co nejrychleji být zrakem přehlédnuty. musely by tyto prvky, řídíce se podle bodu zřetelného vidění z oka, v prostorní rozsáhlosti své co nejvíce blížiti se k tomu bodu; značky ku potřebnému na nich vyznačování zvukových rozdílností musely by se skládati z nejjednodušších rovných a křivých čar; skládání značek ve slova muselo by omezeno býti na prostor co nejmenší, aby oko nečinilo zbytečných pohybů a pokud možno každým nejbližším mimohledem hned celou kombinací známek, čili celé slovo pojmouti mohlo. Každá z těchto prvotních (základních) známek musela by náležitě vyznačena býti, aby nebylo dáváno místa zmatkům, omylům, aniž jakým pochybnostem neb závadám a spojování každého skupení jejich muselo by se díti podle zákona nejjednoduššího, který by ulehčoval pojímání, poutal pozornost, oživoval obraznost a opakováním aby co nejrychleji potřebnou zběhlost uděloval.

Podle té zásady zřízeny jsou pro pohyby píšící ruky z většího dílu novější tachy — brachy — a stenografie; co ale pro pohybování ruky jest nejpřiměřenějšího, to také musí oko co nejsnadněji pojímati a co nejrychleji postihovati a tak muselo se zdařilé rychlopísmo také nejlépe k rychlému čtení hoditi, — čehož by se tím snadněji docílilo, kdyby se při kombinaci základních známek zřetel bral k organické skladbě jazyka, jemuž by měl sloužiti. Dle společného ústrojí jazyků indoevropských dají se v těchže skoro při každém slově rozlišovat: kořen ponejvíce jednoslabičný a pak před a zavěšené přípony a určovací slabiky. Onen činí stálou, podstatnou, zvláštní část slova, tyto jeho proměnlivou, nepodstatnou, všeobecnou část. Kdyby se tedy v kořenech základní známky v jeden celek skládaly a o něco úhledněji psaly, předvěsky a závěsky se na ně co možno skráceně zavěšovaly, kdyby dále slova, vyjadřující všeobcné formy a pojmy, jako jsou náměstky, pomocná slovesa, příslovky, předložky a spojky, naznačovaly se nejjednoduššími rysy — pak mohlo by i oko v nejrychlejším přehledu pojímati podstatný obsah každé věty, jakož i etymologických i syntaktických její forem, pozorujíc známky kořenové a se stejnou rychlostí dál by se také přehled průpovědních, a myslících forem při známkách mluvnických.

K této pásmové soustavě blížilo se z části staré dávné tyronské písmo. Mezi známými mně písemními jazyky asiatskými zdá se mi k ní nejvíce blížiti jazyk arabský. Tam obyčejně žádá každý kořen tři základní známky, které obyčejně splývají v jeden písmorys, objevující se oku jedním rázem jako část podstatná, an více případné mluvnické formální změny se pomocí před a závěsek označují, dílem co hlásky a jiné diakritické známky jádro slova obletují, jejichžto nepodstatnost i tím ještě se prozrazuje, že se při obyčejném psaní docela vynechávají, poněvadž každý, jazyka povědomý, snadno je umí nahraditi.

Není pochybnosti, že podle podobných zásad dalo by se pro *jazyky slovanské*, mající tak bohaté společné jmění kořenů a forem, vymysliti společné *stenografické písmo* a to, kdyby nepřekážely vnější okolnosti, s prospěchem tím větším, čím blíže nářečí jsou příbuzná. Bylo by pochybeno, kdyby, až se časem taková potřeba ukáže, se přijala pouze hotová již rychlopísma jiných národů; ale mělo by se podle organických zákonů jazyků slovanských vynalézti nové, které by jim bylo nejpřiměřenější a hned všeobecně přijmouti.

Kdyby již bylo nějaké takové písmo, měli bychom v něm, náležité měřidlo ku posouzení latinského a ruského písma. Avšak i bez takového dá se souditi o tom, které z těchto písem u srovnání s druhým snadněji nebo tížeji se čte.

§. 17. *Uvážení a porovnání mezi sebou písma latinského a ruského podle svrchu naznačených zkusidel.*

Podívejme se na malé písmeny latinské. Při těch nalézáme málo vad. Větší část tahů pojímá s lehkostí; *ch* mohlo by býti jednodušší, *k, v, w, x, y, z,* liší se poněkud křiklavě šikmými a příčnými svými čarami od ostatních čten, při kterých činí kruh a přímá rovná čára známku charakteristickou. Písmeny *i, l, m, n, r, t, u* složené z čar přímých, když se nahromadí, matou oko méně jim přivyklé. Ostatně pohybuje se zrak s velikou lehkostí po všech křivých i rovných, přímých i šikmých (příčních ani hrubě není) tenkých i hrubých čárách tohoto písma.

Jenom o německé fraktuře, dceři to písma latinského, méně to platí pro její mnoho hran a zlomených čar. Těžší jest již čtení velké abecedy latinské, čili tak zvaných lapidárek, kdežto oko při větší části písmen, proti přirozenosti svých pohybů, které pro přímost očních svalů se snadněji po šikmých čarách táhnou, než aby najednou z přímých přeskakovaly do všech směrů, s obtížností se propracovati musí, při čemž ještě stojí každá písmena zvlášť, odloučena jsouc od ostatních a beze všeho znnamení nějakého vztahu, čím zbírání jich ve slova se tím více znesnadňuje. Víť zajisté každý ze své zkušenosti, jak těžko mu jest čísti latinskou lapidárku, při čemž se ovšem musí míti ohled na menší cvičenost.

§ 18. *Přednosti a vady ruského písma. Obtížnost pro Západní Slovany naučiti se mu.*

Každý kdo srovnává písmo ruské nebo církevní s latinkou, uzná ihned, že se vůbec blíží k latinské majuskule, nežli k obyčejnému písmu tiskacímu a že tedy rychlému čtení podobné překážky činí.

1. Pro formu písmen.

Při větší části písmen nacházejí se buď přímé, buď šikmé anebo čáry které se buď mezi sebou křižují, buď jsou rovnoběžné anebo hranatě jedna druhou přeskakuje; málo kdy odpočívá sobě oko, neustále v příkrém směru se pohybující, na formách okrouhlých; nenáhlý přechod tenkých čar v hrubší, což oku obzvláště vnadí, řídčeji se objevuje; nejčastěji jsou tenké a hrubé čáry bez přechodu buď křiklavě vedle sebe, anebo šikmo proti sobě postaveny. Nejvíce matné jsou husté ty písmeny, které se skládají z rovnoběžných sloupků, zvláště když jich více vedle sebe stojí, dokonce pak, což se nezřídka stává, když tenké příční neb šikmé jejich spojovací čárky v tisku ne dosti zřetelně vycházejí anebdo docela scházejí. Sem náležejí: I, И, Н, П, Ш, Ц, Ш, Щ, k nimžto částečně přistupují také Ю, Ы, Е, Г, К, М, Р, Ч, Я. O šikmých čárkách písmem Д, К, Л, М, У, Х, Ѵ platí to samé co připomenuto při abecedě latinské.

2. Pro převrácenou associaci.

Jest jedna okolnost, která každého od dětinství latinskému písmu přivyklého mate. Jsouť to mnohé buď docela stejné neb podobné figury, oběma abecedám společné, ale vztahující se k jiným zvukům. Tak latinské B zní v ruštině V, H (*h*) = N, P (*p*) = R, C = S, У = U, ъ a ь (jer a jeřík) podobné jsou latinskému *b*. Ještě trapnější jest tento odpor associací mezi známkou a zvukem v psacím písmě ruském, kde ještě více písmen má stejnou podobu s latinskými, ale rozdílný význam. Tak jest *g* = *d*, *u* = *i*, *n* = *p*, *p* = *r*, *c* = *s*, *y* = *u*, *m* = *t*. Také to množství trápení pro smysl přivyklý původně abecedě latinské. Významy zvukové spolčené co nejúžeji s jednotlivými známkami mnohonásobným cvičením mají najednou postoupiti své místo jiným, předešlá associace má býti pojednou rozvedena a na místo její jiná postavena, zcela opáčná, která s předešlou dlouho bude bojovati o panství, nežli se známky tomu podrobí, aby v svojím nitru skrývaly význam dvojí, z něhož podle potřeby má buď ten neb onen platnost míti. Nejinak to věru vypadá, než jakoby jedno písmo k tomu směřovalo, kterak by druhé v samém jebo vnitřním významu zničiti a pohltiti chtělo. Upomíná mne to skoro na ony druhy tajných písmen, kde obyčejná abeceda se převrátí a docela jiné zvukové významy obdrží, ovšem ke zvláštnímu účelu tajného dorozumění. Někteří z mých ruských přátel, kteří, nechtíce se

srovnat s mými námitkami proti ruskému tiskovému, ne bez práva tyto výčitky metali zpět na latinku, sobě pak sprostředkováním řečtiny starší historické právo osobovali, uznali přece námitky mé, beztoho moderního českého korentu a píší od těch dob ruské dopisy ke mne písmem latinským, podle opraveného ruského pravopisu, začež jim velice jsem povděčen, poněvadž mne takovým šlechetným dopisováním uspořují nemalé trápení, jaké by mi dešifrování jejich listů působilo.

3. Obtížnost při učení v dospělém věku; důvod psychologický.

Ještě jiná skrovná sice, ne však zcela nepatrná okolnost zasluhuje zde bližšího uvážení, když právě mluvíme o relativní obtížnosti zběžného čtení ruského písma. Jest to hromadění jerů, zvučky buď stvrzující neb změkčující, z nichž každá zaujímá místo zvláštní písmeny a následovně, třeba i vyslovována nebyla, přece jako každá jiná písmena zrakem pojata býti musí. Tvrdého jeru, zdá se, užíváno bylo v minulých časech, dokud bylo v obyčeji psáti nepřetržitě, k rozlišování od sebe jednotlivých slov, nyní, kdy slova jsou přestávkami od sebe oddělena, nad to pak zvučky, dokud změkčení jejich není zvlášť vyznačeno, za tvrdé považovány býti musí, jsou známky tyto zcela zbytečné a slouží jen k tomu, aby neustále vadily a překážely pokračujícímu čtení, což v celku činí nemalé pozdržení. Změkčující jer jako známka měkkosti předcházející zvučky, není sice zbytečný, že však běží v řádce, nejsouc na zvučce samé diakriticky zavěšen, ujímá při podelném pohybování se oka též jakýsi čas. Že takovým prodlužováním řádek se také mnoho času stráví, o tom snadno se můžeme přesvědčiti když při větším počtu řádek vypočteme, mnoholi prostory řádkové v průměru obnášejí jery. Plný sloupec časopisu „Otečestvenije zapisky" obnáší 47 řádků, z nichž přijde na každý 58 písmen tedy na celý sloupec 47 × 58 = 2726 písma, z těch pak jsou jerů a jeříků 200 což činí $3\frac{1}{2}$ řádků samých jerů a jeříků o které veškerost řádků sloupce jest rozmnožena a čímž také poměrně čtení a psaní se zpožďuje. Také pro tisk to není nepatrné.

Jiný hlavní důvod pro uvedení latinského písma v ruštinu, k usnadnění literárního a životního obchodu Rusů se západo-Slovany, nehledíce na žádnou nedokonalost nového písma jemuž se učiti máme, jest obtížnost jakou pociťují osoby věku dospělejšího, když si mají navykat zběžné čtení písma jim až dosud neznámého. Zmínil jsem se dříve již o této nesnázi a uvedu sám sebe za příklad. Jest známo, že každá obratnost, máli se státi jakous virtuositou, musí byt získána a cvičena záhy v mládí. Největší časť hudebníků na jakýkoliv nástroj ukazovala již před desátým rokem znamenité pokroky. K dokonalému naučení výslovnosti cizí řeči nevyhnutelně potřeby jest, abychom si ještě před časem k úplné dospělosti jazyk ten osvojili a to mezi národovci samými. Pořídku nacházejí se osoby věku dospělejšího, jichž orgány podržely takovou pružnost, aby se naučiti mohli mluvě cizího jazyka tak jako své mateřštině.

Popisný i pokusný přírodozpyt byl by bezpochyby dospěl k výši mnohem větší i měli bychom mnohem více výtečníků ve vědeckých uměních a řemeslech, kdybychom počali sobě osobovati potřebných k tomu obratností již před desátým rokem, vštěpovati potřebné názvosloví, cvičiti náležité smysly a uvykali všem associacím a pohybům myšlenek, jakýchžto v tak rozmanitém způsobu požadují všeobecné vědy přírodní a jakým podle obyčejného běhu našeho vychování uvykáme teprve v letech dospělejších, zmařivše nejpříhodnější čas nejprospěšnějším slovíčkářstvím. Totéž platí o uměních gymnastických, k nimž obyčejně musí býti veden již první mladosti věk, máli se dosáhnouti jakási vyšší dokonalost. Tak jest to i se vší mechanickou obratností, kteréž jistou část vyžaduje každé umění dle způsobu svého. Jenom mladistvé síly jsou schopny znamenitého rozvoje a dovedou vyváděti znamenité věci, v dospělejším věku jde to vždy tížeji a ve věku sešlém jest to docela nemožné. Psychologicky dají se úkazy ty asi tím vysvětliti, že spolčevatelnost pohybovacích a představovacích sil dítěte, nejsouc ještě nesčíslnými jinými associacemi pro nejrozmanitější potřeby života tak na různo rozptýlena i odvedena, může se požadavkům nových pohybů podávati bezprostředněji, celeji a mocněji, kdežto u věku dospělém směrové již dříve ustáleni, obmezují vznik i zmocnění se všech nových, podle starého pravidla : pluribus inter nos minor est ad singula sensus.

Neviditelný živel, v němž se tvoří ústrojí duše, jest v prvním mládí ustrojitelnější, proto právě, že není ještě ustálen hotovou již nějakou organisací. Síla individuální vrhá se s celou svou mocí na řidší ještě místa, ku kterým ji potřeba táhne. Každá associace stane se ve středu síly bodem přítažlivým, tím mocnějším, čím častěji jest opakována, tedy čím častěji se utvořila: tak jako magnet poznenáhlým přitěžováním a nepřetržitou činností po jistý čas větší mocnosti nabývá. Každé cvičení od mládí zahrnuje všecky předešlé doby stotožňovací, tak že v nich zůstávají i čerstvé síly mladistvé. Při člověku dospělém, u něhož celková individuální síla z větší části již přešla v jisté částečné síly, zbývá pro nová cvičení jen málo samostatné a nepotřebované síly. Nový cvik obrátí se tedy k obratnostem již hotovým, hledaje s nimi spolku, až pak vyjde nová kombinace, která však tím méně má samostatnosti a stálosti, čím více obratností její složeno jest z jiných, které následkem různorodých spolků od nové associace odtrhovány bývají k jiným stranám. Paměť, obraznost opakovací, zpronevěří se; neboť ustane-li se dost málo ve cviku, již přiosobené částečné obratnosti přilnou zase k starým spolkům, opustivše nový praporec. To ovšem platí o větším počtu prostředních talentů, o nichž jedině zde může býti řeč; jednotliví, po celé živobytí mnohonásobně cvičení druhové, podrží při osobování sobě nových associací mladistvou sílu svou až do pozdních let. Ochabování duševních obratností cvičením nabytých počíná tedy vždy při nejnovější a končí se při nejstarší, jakož patrně vidíme při vzpomínkách starců. Úkaz tento patrně svědčí o důležitosti časného za mládí cvičení, jehož

síla, třeba ukrytá v organické synthesi, základem se stává všech zvláštních výjevů silových pozdějšího života. Po vědomí těchto zákonů nežádáme ani na lidech odrostlých, aby si teprve přisvojovali obratnosti, jaké bývají úlohou nejprvnějšího mládí, netoliko proto, že toho nedovoluje vážnost života, nýbrž proto, že tu již není schopností v náležité míře.

Ovšem že to platí jenom o většině. Jednotlivé osoby, které se po celé živobytí obíraly duševním cvikem, podržují arci učelivost svou až do smrti. Avšak i ony aspoň z části jsou podrobeny zákonu psychickému a čím později se něčemu přiučily, tím menší mocnost má do sebe tato nová jejich obratnost, tím nesnadněji nabývají v tom vyšší stupeň dokonalosti. Bylo tedy zvláštní barbarství v jistém evropském státu nového věku, když staří praktikové, kteří byli dávno vrchol života svého přestoupili, poháněni byli ještě k theoretickým školním zkouškám, aby v pochybnost uvedené právo na udělovanou jim výživu znovu sobě vydobyli. Takové úkazy mohou se objeviti jen tam, kde stát splynul se školou. Kéžby nás tato perioda moderní kultury již byla minula! Neobírejž sobě naše vlast takových příkladů.

4. Nedostatek označování názvuku v ruštině.

Ještě o jedné okolnosti musí býti promluveno, která pro Nerusa byť i Slovan byl, čtení velmi nejistým činí a tím velice mu překáží v nabytí jakési znamenitější zběžnosti ve čtení.

Jest to předně nedostatek označování názvuku a pak nedostatek jednoduchých a pevných pravidel jeho v ruštině. Kdežto pak jest nemožno v jazyku, jemuž jinak rozumíme, čísti beze všeho názvuku, tedy Jinoslovan buď přenese názvuk své mateřštiny v ruštinu, aneb bude vyslovovati podle známého mu názvuku jiného slovanského nářečí ku př. polského, který se v tom řídí pevným pravidlem, nebo konečně utvoří sobě podle mluvnice pravidla libovolně, dílem bezděčně, jimžto častějším čítáním přivyká a která příležitě, což však vzdálenějších Slovanů dosti zřídka se přihází, podle rozprávky s rozenými Rusy opravuje, což ovšem často dosti dlouho trvá, nežli se projde celý obor jazykový.

Kdybychom ale na Rusích žádali, aby názvuk označovali způsobem obyčejným, sotva bychom při jejich snaze, zachovati písmo své co možno prosté všech diakritických známek, sluchu u nich nalezli. Ale což jest to proti úloze cizincově, z pouhého obyčeje ano beze všeho spojení s rozenými Rusy, i bez pomoci učitele, jichž není všude taková hojnost jako učitelů frančiny, osvojiti sobě správný názvuk ruský. Za jediný prostředek k tomu považuji na ten čas pilné čtení ruských básníků takových, kteří se přísně drží názvuku, čímž poněkud nahraditi se může živá rozmluva, nikdy však úplně, pročež spravedlivá zůstává žádost, aby označoval se nějakým způsobem. Doposavád psali Rusové pouze pro sebe a proto bylo označování názvuku zbytečné, tím více, an často se nemálo mění podle lokality; jakmile však ruština překročí hranice své vlasti, jest slušno, aby také

všemožně nadcházela cizincům. To učinila by již označením názvuku ve svém písmě, mnohem více ale přijetím abecedy latinské.

§. 19. *Návrh k uvedení latinského písma.*

Po vypočtení a uvážení obtížností, jaké Jinoslovanu věku dospělejšího překážejí v učení se písmu ruskému, přicházím k místnějšímu rozboru návrhu, aby se do ruské literatury uvedla abeceda latinská — rozumí se, jak již svrchu podotknuto, vedle ruského státního písma a písma staroslovanského v knihách církevních. Není k tomu potřeby žádných rozkazů ruské vlády, toliko nebránění, kdyby soukromníci v Rusku samém o takovou věc se pokusili a nepřekážení v ohledu na obchod, kdyby Poláci, Čechové neb Illirové za dovolených podmínek ruské spisy pro svou anebo společnou potřebu latinkou tisknouti chtěli. Šlo by především jenom o pokus, při čemž brzy by se ukázalo, zdali celá věc jest nyní již v čas, či jevíli se naděje jejího provedení teprve v budoucnosti, aneb zdali konečně musí být zavržena bez rozpaků co nepraktická a neproveditelná. Již dříve zmínili jsme se o zápasu latinky s německou frakturou. V nynějším případu přenesen by byl boj na pole nové, dosud nedotknuté.

Jak známo bylo v prvních dobách nově zavedeného umění kněhtiskárenského až k roku 1467 v obyčeji, změněné latinské, tak zvané mnišské písmo, které ještě dlouho potom se udrželo ve Francii jakožto „lettres des finances", v Anglicku jako „black letter", až dosavád pak co fraktura, čili německé písmo v Němcích, v Dánsku a některých západoslovanských zemích. Tenkrát vynalezli Arnold, Panartz a Konrád Schweinheim v Římě, nápodobujujíce písmo starořímské, mnohem úhlednější antikvu, která pak brzy v Němcích a později v celé Evropě při latinských spisech starou mnišinu vytiskla. Také od latiny pocházející vlaština, frančina, španělština, portugalčina brzy oblíbily sobě tuto novou formu. Dále odporovala angličina! Nejdéle podržely starou formu některá nářečí germánská a slovanská: dánština, němčina (Neuhochdeutsch), čeština a polština (?), k naznačení také vnějšímu své podstatné rozdílnosti od latiny, i zůstávají při ní částečně až po dnes v podobě tak nazvaného německého písma, ano jest v Němcích jistá strana, která ji jakožto národní pro vždy chce ustáliti. Antikva však se nezastavila v podmanitelském svém běhu, nepřestávajíc pouze na latině a románských její dcerách, brzo nalezla nových oborů v angličině, hollandštině, švédštině a polštině. V Němcích usadila se teprvé asi od r. 80. minulého století a od těch dob požívá tam i ve vlastech československých, zvláště v oboru vědeckém stejných práv s formou starší. Již postoupila až na hranice kyrilice; a ráda by vítězný svůj pochod až do její říše rozšířila. Podobáť se, jakoby podmanitelský duch starého Říma, dokonav literárně, politicky a církevně oběh svůj, ještě i v písmenech chtěl jeviti svou moc a také zde vtisknouti na obličej země svou civilisující známku. Jest otázka, máli i slovanský svět jemu se podrobiti, čili snad k odporu a obraně se chystati

a podmanivost jeho omezit na posavádní hranice. Když blíže k věci přihlédneme, shledáme, že tento podmanitelský duch jest v sobě neškodný a nevinný a že jest on duch dobrý, jeho vydobytosti jsou způsobu krasoumného, majíce za účel slíčnější formu písma, všeobecnější rozšířenost, snadnější obchod mezinárodní, rychlejší a bližší srozumění. Mělli by se tu tvrdý klásti odpor, když podstata jazyka bez tak zůstane zcela nedotknuta? Když vše jest připraveno ku přijetí a potřeby toliko dobrovolného odhodlání? Stojíť již na hranicích ruských legie písmenová, sesílená pomocnými voji českými a polskými i žádá způsobem nejvlídnějším, aby byla vpuštěna. Budeliž dočista zamítnuta forma, třeba sebe nepatrnější, navrhovaná od slabších bratří? Kterak ale, kdyby výhody jak formální, tak věcné na obou stranách tak veliké byly, že by zasluhovaly uvážení?

Vyjádřím se blíže toliko o výhodě první. Literatura ruská, jejímžto základem jest národ četný, nejlepšími schopnostmi pro nejvyšší duševní vývoj nadaný, kteráž podporována jest vládou mocnou, pro vše v pravdě lidské co nejvíce činnou, právě nyní se rychle rozvíjí ve všech směrech a v málo desítiletích snad postaví se co duševní organismus jak v ohledu kolikosti tak v ohledu jakosti svých plodů s prvními literaturami evropskými na roveň. Při tom všem, poněvadž starší velké literatury ponejvíce samy sobě dostačují, bude to ještě příliš dlouhý čas trvati, nežli také u nich přístupu si zjedná, nežli se lidé budou učiti rusky z potřeby nebo z mody, jako se nyní učí francouzsky, německy neb anglicky. Vždyť vidíme, jak těžce se dobývá literatura německá, tak bohatá a nyní také původní, do Francie a Anglie. Každá starší, k jakési dokonalosti dospělá literatura, jest jako dospělý muž, který vydobytostí svých politicky využívá a nerad se z toho vyrušuje novým učením, ona kochá se ve svých klassicích, pokračuje ve svém vědeckém vývoji, přivádí zvláštní své formy k větší dokonalosti; s cizými stejnorodými anebo do konce s mladšími literaturami obchází toliko prostřednictvím překladatele, ba i tomu, co tito sprostředkují, ráda vtiskuje svůj osobní ráz. Naopak zase považují mladší titeratury ony starší za své učitelky a vzory, následujíce jich a pohybujíce se dlouho v její formách, až najdou vlastní svou a poznenáhlu ji zdokonalí. Potom teprve nabývá práva i jinde ku platnosti přiváděti onu část ducha, která se v nich byla vyvinula. To však nepodaří se jim tak snadno u literatur starších, toliko mladší, méně samostatné anebo jazykem příbuzné literatury vzdělávají se podle nich.

Dle těchto poměrů, založených ve věci samé, hledí literatura ruská dílem k obnovujícímu se východu, dílem ku příbuzným slovanským kmenům, tak jako na př. literatura německá poukázána jest na kmeny germánské. Němce ale nedělí žádné cizí písmo od jejich bratří, tito dobrovolně jim nadcházejí, politické anebo dokonce národní přihrady nečiní zde tak velikou překážku a vzájemné jejich pronikání, které denně pokračuje, může oběma stranám jenom ku prospěchu sloužiti, nečinic žádnou újmu jejich samostat-

nosti. Ne tak jest u Rusů; písmo jejich, jak jsme, tuším, dostatečně dokázali, jest pro Západoslovany znamenitou překážkou jejich se přiblížení.

Sbořte tuto příhradu a usnadněte pak ještě jinými možnými způsoby spojení a vzájemnost slovanských literatur, a uhlídáte jak se urychlí vývoj tohoto přirozeného poměru, jinak dosti zdlouhavý. Prospěch jest na obou stranách nepatrný. Plody ruské literatury získají poznenáhlu odbyt v zemích jazyka polského, českého a ilyrského, bez daremného, čas mařícího vynaložení sil na naučení se ruskému písmu. Spoříme přece časem v ohledu materielním, zda bychom si neměli dbáti stejné spořivosti v ohledu duševním? Dejmež i tomu, načež ovšem pomyšlení není, že by jak nyní v království polském, též v rakouskoslovanských zemích učení ruskému jazyku i písmu do škol bylo zavedeno, bylo by to tak málo ekonomické, jako kdyby Němec se učil psáti mateřštinu svou netoliko písmem německým, ale také arabským písmem. Nač se cvičiti při jazycích příbuzných v nových associacích zrakových, když dokonale vystačují staré? Přehled, jaký nabyl Čech neb Polák při čtení své mateřštiny písmem latinským, přenese bezprostředně na podávaná mu latinským písmem příbuzná aneb docela stejná ruská slova, ba i na celé věty, čím uspoří dlouholeté cvičení, jaké by byl zbytečně vynaložiti musel na ničemnou formu. Písmo pak mluví k němu bezprostředně jako věc živá i zbývá mu toliko poznati rozdíly nářečí, an největší část formy i látky nabyta jest darem. To platí již v ohledu pouze jazykovém, ale ještě větší mohou z toho vyjíti prospěchové, když hledíme na vědecký, esthetický aneb jiný spolu s jazykem podaný obsah. Pokud nám Západoslovanům zůstane tak podřízený úkol v duševním životě národním, že nebudeme moci dospěti k vlastní vzdělanosti, umění a vědě, pokud si budeme muset vypůjčovat všechen duševní výtěžek od cizinců a jim odváděti, budiž nám alespoň dopřáno práva a možnosti nabývati snadnějším způsobem od příbuzných toho, co si musíme s obtížností vypůjčovati od cizinců. Poněvadž ale jest nemilá věc, jenom pořád dary přijímati, nemohouce je opláceti, můžeme se vždy těšiti tím, že při všech nás sužujících okolnostech přece také Rusům mnohý dar podati můžeme a kojiti se nadějí, až jenom časem sesílíme, že ku všeobecné zásobě slovanské také dle možnosti své přispějeme.

Nejbohatší dar, který můžeme Rusům podati, jest sám jazyk náš s celou jeho starodávnou vzdělaností. Již utvořili se orgány a ještě více se jich utvoří ku přijetí toho daru, již mu vykázáno jest místo v lůně akademie Petrohradské. Naše pověsti a písně národní, naše staré i nové básnictví, náš dějepis ano i naše slabé vědecké pokusy poskytují mnohý dar, který není k zahození a to ve formě, která literárně Rusa žádné námahy nestojí, když latinské abecedě skrze studium klassiků, pak řeči francouzské a německé od mládí jest přivyklý. Neměli bychom my, kteří netěšíme se odjinud takových výhod, žádati o stejnou pomoc s jeho strany?

A když pak dokonce skrovné Čechy nabízením se s abecedou svou a to v nejnovějším anologickém způsobu psaní, od Ilirů a Lužičanů již

přijatém a pro Poláky snadném, odvážili by se podmanivě působiti na kolos ruský: tuť by si mladý obr mohl dát líbit pouta taková, poněvadž přece každé hnutí směr svůj béře jenom tam, kde se vyvinuje duševní převaha.

Vždy bude hýbel písma latinského převážeti více z Rus do Polska a do Čech, nežli naopak a tak vyrovnají se podmanitelské síly zase způsobem duševním spojujíce se k organismu vyššímu.

XII. Animální magnetismus v poměru svém ku spaní.

(Časop. českého musea z r. 1858.)

Mezi život a Elisyum položili řečtí mythologové Lethe řeku zapomenutí, z nížto se duše napíti musely a sice nejen ty co do Elisya kráčely, nýbrž i ony, ježto z Elisya na zem se vracely, aby na se novou tvářnost a podobu přijaly. Také okolo paláce spánku plyne řeka zapomenutí, jak básník vypravuje. Novější učení o nesmrtelnosti projevuje jiný názor a hájí osobnost s trvalou pamětí. Křesťanské náboženství považuje Krista, jenž z mrtvých vstal a po všecky časy v církvi přítomen jest, za princip identičnosti osobního vědomí u všech věřicích na věky věkův. Tím by byla hranice mezi tímto a oným světem vyhlazena, — ale i za této víry plyne dále pomezná řeka zapomenutí mezi snem a bděním.

Tato staromythologická symbolika buď můstkem odkud přejíti lze k animálnímu magnetismu[1]), k jiné moderní báji, jejíž jevy se dají z velké části uvésti na různé formy snu. Jsou však také jevy jiného způsobu, a kdyby se tyto objektivně a s jistotou dokázati daly, museli bychom jiné, od ostatních zcela rozdílné, ano mnohdy dosavádním odporující zákony přírodní uznati. Přísný zkoumatel přírody nemůže býti spokojen s dosavádním věcí zjevením, proto že není sto, aby se jich cele zmocnil a s nimi se obíral jako s fysikálním neb fysiologickým experimentem.

Mnozí z těchto přísných mužů zavrhli věc docela, viníce ze lži, z lehkověrnosti a sebeklamu celou chasu magnetovaných a magnetujících nervožen a nervomužů a sice tím urputněji, čím více přilnuli k pouhému empirismu a čím menší schopnost mají kráčeti po stezkách metafysického rozjímání. Naproti nim se postavila jiná neméně hojná řada, která s jakousi nábožnou vroucností všemu věří; cokoliv se kdy a kde v mystických propastech animálního magnetismu zjevilo, ať je to sen, vidění nebo podvod. Tato strana s několika hyperfysickými fantasty urobila ze všech přerozmanitých pravdivých i lživých jevů animálního magnetismu dosti důslednou soustavu, kterou jsem prvé opovážlivě jménem moderní báje pokřtil.

Jevy animálního magnetismu jsou více méně snům podobné, leč pochybno jest, zdali přináleží již k pathologii, či jsouli jevy hyperfysickými.

---

[1]) Animální magnetismus, magnetické vidění, náměsičnost, rovnají se dnešním pojmům o podstatě hypnosy a vztahu jejím k suggesci. Podmínka vzniku jest určitá disposice psychická a podléhání její nervomocnému vlivu druhé osobnosti.

K fysiologickým úkazům nenáleží z té příčiny, že se jich dosavád nikdo se všemi jejich vyjímkami tak nezmocnil, aby jej u všech zdravých osob dle určité methody na způsob experimentu vybuditi mohl, jak se to stává na př. při užívání etheru, chloroformu, narkotických jevů a nakažlivých potencí. Na ten čas zdá se, že jest náklonnost k animálnímu magnetismu věc pathologická a že se jen u některých osob, zvláště ženského pohlaví nachází. V nervové soustavě při tom spatřujeme zvláštní temperament, obyčejně náchylnost kataleptickou, neb hysterickou. Silná disposice se jeví hlavně v čas pohlavního dospívání a později při rozličných závadách pohlavní činnosti. Z náchylnosti té povstane magnetický stav buď sám od sebe, aneb bývá vzbuzen rozličnými přirozenými nebo umělými prostředky. Tyto jsou dle dosavádních zkušeností buď anorganické neb organické. K organickým sluší přičísti, jak si to lid obyčejně představuje, jisté působení nervové soustavy nervomocného člověka, zvláště mužského pohlaví, dosahující přes meze vlastní tělesnosti až k jinému jednotlivci obyčejně ženského pohlaví, u něhož nervová vnímavost na vyšším stupni stojí. Takový poměr se zjevuje někdy bez ohledu na pohlaví mezi dětmi a matkou a též mezi slabšími a silnějšími jednotlivci vůbec.

Začátky tohoto působení mohli bychom hledati ve známé sympatii a antipatií jednotlivých osob, Sem by náležely mnohé příklady idiosynkrasie, pocházející od těles organických, neb anorganických a sem by náleželi i citlivci kovů a vod. K vzbuzujícím prostředkům mohli bychom čítati vliv luny na šílence a náměsiční osoby, čemuž lid široko daleko věří a také působení violového světla, jak Marochini učí. O magnetické vaně se zde nejedná, protože vyžaduje zvláštní předchozí manipulace, aniž o jiných magnetovaných věcech.

Brána k animálnímu magnetismu jest magnetický spánek se svým přechodem k snu normálnímu a k procitnutí. Zdali se však častěji vyskytuje v rozhodujících krisích v chorobách, nechceme ani směle vytknout. Někdy dochází po magnetickém spánku k polobdění v magnetickém snu a konečně ku bdění v magnetickém vidění. Osoba v magnetickém vidění může býti spojena s obyčejným jejím prostředím, neb státi mimo ně, připisujíc mu skutečnost (a s ní také lidé přítomní). Zpředmětněné nazírání se neděje obyčejnými smysly, (osoba pohřížena jest v spánek) nýbrž vychází ze subjektu samého a však v úplné shodě s předměty nám všem společným, dle nichž se osoba také přiměřeně pohybuje. Jini majl za to, že nervová síla z mezí tělesných vychází, s předměty se stotožní a ve zvláštní smysly promění.

Dlouhý čas před tím, než Mesmer a jiní animální magnetismus na stupeň therapeutického umění vynesli, byla obyčejná náměsíčnost obrazem magnetického vidění. Chceme-li přísně soudit, má ona své místo v témž okresu, třeba by náměsíčný jen po hmotných výšinách toužil, nikoli po vznešenostech duchovního světa, jak se o mnohých magnetovaných vypravuje.

Náměsíčnost přirozená vzniká sama od sebe, v každém věku a pohlaví bez ohledu na temperament a konstituci. Náměsíčnost jest jistotně věcí nejméně bájemi a podvodem zkalená, Jevy vztahují se k nejbližší přítomnosti, jak před našimi smysly stojí, a pohyby dějou se přirozeně. Nejpodivnější jest jistota pohybů vůči věcím vnějším, jelikož se mysliti nedá, že by oko ztrnulé a zavřené při tom bylo nápomocno, člověk se pohybuje tak, jako by viděl. Nechť se to zkusí! Začne-li se člověk na místě známém se zavřenýma očima pohybovati, jaká nejistota se ho zmocní u srovnání s bezpečným pohybováním a jednáním osob náměsíčných. Přece ale vídáme také každodenně v bdělém stavu mnohé instinktivní, přirodilé a nabyté obratnosti a pohyby, které poněkud vysvětlují, jak sesílený pud u náměsíčných neobyčejné a nepochopitelné věci dokázati může. Dalo by se ještě v pochybnost bráti, zdali se přiměřené pohybování skutečně zrakovými představami, třeba by jen subjektivně smýšleny byly, řiditi musí a není-li duše náměsíčného obklopena černou hmotou? Ani hmatových představ není zde zapotřebí, jako u slepců, poněvadž se i bez nich pouhým pudem mnohá pohybování stávají a sice předmětům zcela přiměřené. Taková jest ku př. hra na hudební nástroje, obratnost tancéřů, kejklířů a mnohé jiné mechanické a řemeslné dovednosti a virtuosity. Velká jistota pohybování založená snad na mohutném hýbacím pudu náměsíčného, neměla by býti původem většího podivení, než svrchu dotčené obratnosti, které se rovněž k naší spokojenosti vyložiti nedají.

Náměsičnost dá se podle hnutí, směru a předmětu, podle svobodné a vázané činnosti rozděliti. Nejnižší stupeň činnosti ve snu jest změna polohy těla ve spaní; výše stojí, kdo ze spaní mluví, zvláště když se vnějším působením ku zpětné činnosti přivésti dá; pak následuje jednání ve snu, které se jen k věcem ve snu smýšleným vztahuje; v úplné náměsíčnosti stýká se jednání a snad i představy náměsíčného s předměty skutečnými.

Takové jednání nám ukazuje buď jistou účelnost a dovede nějaké dílo neb práci, a nebo bývá bezúčelným, ač pohybům přiměřeným, jako ku př. nemoc sv. Víta. Jeví-li se náměsíčnost ve dne nebo v noci, nedělá to podstatného rozdílu, obyčejně se to stává v noci. Z náměsíčnosti nevede žádného vzpomenutí do bdělého stavu. To však platí o každém tvrdém snu vůbec. Rozdíl leží hlavně v předmětnosti tak, že jiné osoby mohou býti svědky náměsíčné činnosti. V náměsíčnosti obrátí se celá intelligence v plastickou sílu; její výsledky nejsou ani materiální formy a tvary, jako ve vegetativní říši organického života, nýbrž ona vyvodí jen přiměřenou, mnohdy velice umělou hýbací plastiku, jak to za bdění u dramatických a gymnastických umělců bývá.

Náměsičnost není než pouhý sen, který v obyčejný spánek přichází, dříve než dojde k procitnutí. Dosud se nedá dokázati, zdali sen náměsíčný dovede síly člověka zotavovati jako obyčejný spánek, neb zda síly se tu vyčerpávají. Snad se dá říci, že příliš neunavuje, jelikož i tu jest činnost sensitivní sféry omezena. Animální magnetismus a náměsíčnost jsou si

podobny i rozličny. Oběma společně jsou sen, bližší poměr k době přítomné, a zapomínání na skutečnost. Duševní magnetismus se vyskytuje obyčejně u citlivých osob, ženského pohlaví, u nichž vzbuzen býti může nervomocným mužským organismem, že na venek obrácené hnutí zcela odpočívá, vyjma řeč a tvářný výraz a že naopak subjektivnost, co vidění, mohutně vyniká Tu jakoby se *nový vnitřní smysl zrodil*, jemuž ani obyčejných čidel nebylo potřebí, a jehož pomocí (vzájemnou činností nervovou) se může srozumívati s přítomnými osobami. V tom záleží magnetický rapport. Kromě prostorného smyslu (k němuž náš zrak a hmat náleží) vyvine se při animálním magnetismu také jakýs časový smysl, jenž může budoucí předvídati. — Konečně prý se objeví zvláštní psychognose, t. j. bezprostřední názor subjektivního života jiných osob a od nich vycházející vliv, jímž se vlastní magnetická subjektivnost řiditi dá.

Na této cestě odchylné smyslnosti vidíme magnetovanou nejprv v spícím stavu, jenž se od obyčejného spaní sotva liší, ale docela dle jiné periody než normální spaní se navracuje; později nastanou sny, jevící se tvářením a někdy mluvou, později ukáže se omezené obcování s přítomnými věcmi jako při bdění, jen že se prý zde meze normálních smyslů častokrát překročují.

Magnetovaná přečte zapečetěný list, položí-li se jí na srdečný důlek, aneb pozná zdaleka přicházející s kterými jest v sympathickém raportu a oznámí jejich příchod. Popisuje se i jiná forma názoru, při níž se magnetický smysl do vlastního tělesného organismu ponoří, soustavu tělesnou pronikne a jeho zdravost neb chorobnost pozná. Může tak i jiné osoby proniknouti a diagnosu choroby učiniti. Takové zjevování diagnostické učenosti řídí se vedle lékařských vědomostí magnetiséra. Na vyšším stupni proniká objektivní prostor i čas dále k hvězdám a k budoucnosti a prorokuje světodějné události.

Duše magnetisovaná zjednostejní se v duši magnetujícího, podrobí se jeho vůli a bývá účastna jeho citů a mysli pohnutí, právě jakoby tělo magnetiséra a své vlastní zároveň a součastné obývala. Při nadpozemském vidění mívá duše často průvodce — buď někoho z mrtvých přátel aneb některého blahoslaveného ducha.

Hlavním karakterem těchto vidění jest pevná víra v jejich reálnost.

Magnetické vidění bývá spojeno, s nevýslovným blahocitem, jehož stopy spatřujeme na proměnění tvářnosti. Mluva zaznivá v ušlechtilých formách, časem vznáší se řeč až na horu poetického nadšení, a magnetovaná zachází lehce s veršem i rýmem.

V tomto krátkém nástínu předložili jsme čtenářstvu hlavní řadu úkazů a divů animálního magnetismu, jak nám je ústní podání a písmo zachovalo. My nechceme na ten čas zkoumati, co by se přičísti mělo sebeklamu, podvodu, divu a lehkověrnosti, co chorobám nervovým a šílenství a co by se zdravé, přirozené pravdy z toho těžit dalo; krátké toto pojednání bude ale dostatečné, abychom si srozumitelně pověděli, jak sobě věk náš z nastřádaného

materiálu magnetických pohádek, plných báje a pravdy zvláštní mythus sosnovati mohl, který ještě neustále dále se rozvíjí a zdokonaluje.

Kdyby chtěl někdo pojem magnetismu podle učiněných smělých začátků až ku konci důsledně stopovati, octnul by se v krátce s básnickou spekulací tam, kde Swedenburg ozbrojen trůn svůj postavil a viděl by bezprostředně všecky duchy světové, znal by jejich sílu, jejich představy s celou přírodou kolem nich na všech sebe vzdálenějších světohvězdách. Konečně by se jednalo ještě o mohutností vůle, která by v přírodě divy a mezi duchy kouzla a čáry provozovala.

Nesmírná rozprostranlivost lidského ducha jest příčinou, že se snaží překročiti meze, které mu zemský úděl předpisuje.

Touto obmezeností klíčí jej též smyslové s mnohonásobnou vymínečností. Chtěje se jich zbaviti, vniknul by rád do předmětenstva samého a myslí již že se mu to v magnetickém vidění podařilo, ano se domýšlí, že ponořen do mysterií subjektivních individualit jejich duchy při tajné jejich myšlenkové práci stihnouti a vyzkoumati může. Také hmotná příroda až do nekonečna nesmí se mu nikde na odpor stavěti, nýbrž má před jeho svobodným duchovým názorem na jevo ležeti. Tento stav, abychom upřímně mluvili, byla by skutečná nesmrtelnost, byl by již nadpozemský život, do něhož teprve po časné smrti vejíti doufáme.

V dějinách lidského pokolení mohlo by jednou toto hyperfysické snaženství tak zvšeobecněti, že by již magnetické vidění nebylo nic nepravidelného, počtěno jsouc mezi nejvšednější úkazy a že by víra v jeho dogma totiž v soustavu myšlenek v něm se zakládajících a jemu přiměřený praktický život povšechné platnosti dosáhl a takřka k novému náboženskému kultu dospěly.

Ačkoliv, co se *osoby naší týče, o jevech animálního magnetismu příliš slabé přesvědčení v srdci chováme,* přece nechceme věc samu, tolika hodnověrnými svědky v hlavních momentech potvrzenou, hrdokriticky zamítnouti. *Tato nezjištěnost její zdá se hlavním karakterem magnetických výjevů. Kdekoli věda až k pomezí vezdejší bytnosti naší pronikne, potkává všady tutéž neurčitost a nejistotu,* všude zahaluje lidskou jsoucnost neprůhledný mystický soumrak, jenž jen pozvolným postupem a pokrokem příštích pokolení, zkoumáním a šťastným zjevením tvůrčích duchů rozptýlen a vyjasněn býti může. Na takové meze naráží věda při zkoumání podmínek původního a odvozeného plození a jmenuje proto nepřípadně ono generatio aequivoca (plození obojetné); tyto meze vidí ve způsobu, jak se organické prvky v nový organický celek slučují, vidí je ve sloučení ducha se hmotou a jich vzájemné součinnosti, dále v jevech spánku a bdění, v úkonech vnějších smyslů, psychických jevech, mysteriích pohlavního života, churavosti těla i mysli, ve smrti, v sympathii a antipathii, dějích historických, v nichž vyšší podstata lidská v jev vyniká, a v mnohých jiných věcech. Nám jest jakoby nadsvětová moc byla lidského ducha ohradila, aby upoután v mezích lidské bytnosti vykonávati musel, co přirození naší planety (duch země) od něho vyžaduje.

Jestli se někdo pro tuto naši přírodovědeckou potměšilost proti nám zbouří, budou se z ní jiní duchové učiti pokoře a sklánějíce se vyšší mocnosti, budou v bázni boží tím pilněji obor svobodné vůle šlechetnými skutky zasévati, jenž jim byl ku zdělání milostivě propůjčen.

Již za starodávna říkávali mnozí pozorovatelé lidského přirození, že sen a mnohý jiný jemu příbuzný stav jest šílenství. Vnikneme-li hloub do zmíněného podobenství, shledáme, že téměř veškeré formy zmatení mysli ve snách svou obdobu nacházejí. Předně polovědomí a bleptání ze sna v dřímotě, rozespalost neúplného procitnutí, daly by se přirovnati k některým druhům blbství. — Usneme-li tvrdě a povstanou-li ve snu jasnější představy avšak jedna za druhou bez pragmatického spojení jen v náhodném sdružení při veselém a vtipném rozmaru naší pozorující mysli, můžeme říci, že se takové snění podobá bláznovství. Utvrzuje-li se spaní dále, pořádají se nové obrazy důsledněji podle zákonů příčinnosti, nabývajíce ustálenějšího objektivního tvaru, pozorující subjektivnost zmůže se až k osobnímu vědomí, počne zpět působit a pouští se do skutečné činnosti. Takové sny přirovnáváme k prudkému šílenství a můžeme je tím spíše k monomanii přiřaditi, čím patrněji v takovém snu subjektivní stránka vyniká. Toto porovnání má dobrou platnost při obyčejném snění; tím větší ale při náměsíčnosti a animálním magnetismu. Divné jest, že duše po unavujícím bdění v polomrtvém spaní a v šílené zmatenosti snů zase nových sil nabýti musí, jakoby z časného umrtvení prostředkem relativního rozmíšení k novému životu povstati měla.

Zkušenost ta ukazuje na rozkladné zrušení částek v noci hrobové, kde rovněž nového zrození k šťastnějšímu životu očekáváme.

Zbývá nám zmíniti se o některých chorobách a spaní podobných příhodách. Věda nazývá je Coma, Carus a Lethargie. Coma (spavost) spojeno jest s horkou rozčileností. Spavost jest dvojí a sice spavost ke snu (coma somnulentum) s velkou náchylností ke skutečnému usnutí a spavost ku bdění (coma vigil), nemůže-li ospalec skutečně usnouti. Carus (ustavičné spaní) znamená trvalou převahu spícího stavu, z něhož člověka sice vzbuditi můžeme, do něhož ale v krátce opět sklesne. Lethargus (lethargie) jest nejtvrdší chorobné spaní a stojí na pomezí samé mrtvice; dokavád trvá, nedá se spící žádným způsobem k plnému vědomí probuditi a vzpamatovati. Méně patrné obdoby těchto forem pozorujeme i při obyčejném spaní; i jedná se při tom jen o více neb méně silná budidla, s nimiž spaní zápasí a vítězství buďto ztrácí nebo dobývá. Opětované působení slabších budidel vnějších, neb vnitřních může uměle způsobit coma vigil; coma somnulentum pozorujeme při nedostatečném budění osoby k tvrdému spánku nakloněné, ku př. v prvosnách před půlnocí, a nejhlubším tvrdém spaní představuje nám obraz lethargie. Několik známých na ten čas případů chronické spanlivosti (Die idiopathische chron. Schlafsucht. Dr. Schneider, Hirschberg 1829) uvádí na paměť zimní spánek zvířat.

Sen a úkazy snu podobné, jako omdlení, mrtvice, zdánlivá smrt vedou nás přímo do říše skutečné smrti. Dle básníka θάνατος τῆς προμελέτησις jako bychom řekli umírání na zkušenou; jinde zas, ὕπνος τὰ μικρὰ τοῦ θάνατου μυστήρια — sen jen smrti menší mysterie. Jděme po stopách snu, možno-li tudy se přiblížiti k tajnostem smrti.

Usnutí lze přirovnat k počínajícímu umírání. Z prvopočátku mdloba podobna pocitu znavenosti ospalého. Smrtelný spánek chvílemi se střídá s vědomím — smysly a hybná síla slábnou; jako při usínání. Zrak se kalí, sluch otupí a zalehne úplně, ač poslední ze smyslů; citlivosti ubývá nejdříve na doleních končetinách, pak na pažích, jimiž sem tam umírající tápe („sbírá peří" říká lid). Úkazy subjektivního čití v oboru smyslů: zraková spektra, znění v uších, pocity po dráze nervové, úzkost, tesknost, ošklivost, dušnost, pocit horka, zimy, jak to bývá při omdlévání, stejně jest při umírání. Sny za spánku jsou podobny blouznění před smrtí. Příliš pozvolné umírání podobno jest přerušovanému dřímání, při němž nepociťuje člověk jak se spánek, nýbrž jak se smrť blíží.

V přirozeném spánku nastane konečně bezvědomí, — anebo alespoň rozpojení duševních elementů, které ve svém monadickém vědomí osamostatní, spojující činnost však (od níž bdění závisí) odpočívá a prázdní.

Život omezen pouze na vegetativní výkony, které jsou také v nejtvrdším spánku v činnosti. Podobně při umírání. Sídlo animálního života (mozek a mozeček) opouští život, který se pak omezil již jen na gangliovou soustavu, jenž ještě udržuje dech, činnost srdce, pohyb střev, vyměšování a vstřebání. Vše to asi při obyčejném umírání trvá krátce a však toto minimum vegetativního života může se v rozličných formách lethargie dlouhý čas, i několik měsíců zachovati a klesne v zimním spánku zvířat až na stupeň utajeného zárodkového žití. V takových případech mohli bychom snad říci, že animální život až k vegetativnímu odumřel a že se strojí k domření až na fysikálně chemický stupeň. Trvá-li umírání delší dobu, může se týž přechod animálního života k pouze vegetativní činnosti a opět návrat k normálnímu stavu víckrát opakovati. Těžká věc by byla ale, kdybychom chtěli meze určit, kde poslední stopa vegetativního života přestává a elementární vláda svůj počátek béře. Nepochybně trvá dále jistý stav, z něhož procitnutí k animálnímu bdělému životu možné jest, ačkoli jen umělými prostředky a na krátký čas, aby pak život jen tím hlouběji klesal. Řídké příklady toho se vyskytují při oživování zmrzlých a udušených. Klesl-li ale život tak nízce, tu by pak již ani div překaziti nemohl kroku náhlící smrti. Toto rozhraní přechází na jev v ztuhlé mrtvole. V ztuhlé mrtvole teprve propadá organismus vládě všeobecných tellurických pochodů.

V obecném životě rozlišuje se mrtvola a spící člověk tím, že o prvním se praví, že tělo jest bez duše, v druhém, že s duší. Tento idealismus praktického rozumu uznává samostatnost duše, která se s tělem spojiti, ale také rozloučiti může. Mrtvé tělo zatím odpočívá v hrobě očekávajíc z mrtvých vstání o soudném dnu. Spalování mrtvol znamenalo (u lidu) jeho vznášení

se za odlétající duší. Podobné domnění zrodilo víru, že se duchové kol hrobu objevují.

Obyčejná zkušenost nepoví nám, co se za umírání děje; vidíme pouze rozklad organické, individuální formy; jak se ale duševní síly mají, nikdo nám nepoví. Obecné mínění soudí, že také duše umírá.

Nedá se popříti, že nás příroda nevyhnutelnou smrtí, jak ve víře, tak v myšlení a zkušenosti zviklala, ale jisto jest, že člověčenstvo musí právě zde hledati popud k vyššímu myšlení a povznášení naproti konečnému, pomíjejícímu tvaru života. Podobnost smrti se spánkem vysvětlili bychom rádi následujícím psychologickým důvodem.

Probudíme-li se z tvrdého spánku, třeba po sedmi hodinách, představuje doba ta okamžik, — celá délka toho času mizí mezi ostatními momenty bdělé doby a ta ovšem patří k celku poznalého času, o němž ale vedle jiných bezvědomých momentů ve tvrdém spaní ničeho nevíme. Ve spaní ztratí se též názor o prostoru, vědomost o světě i sebevědomí, které teprve po procitnutí, časem obtížně prostředkem vzpomínání na předešlé doby opět se navrátí. Představme sobě trvání takového bezvědomého stavu po dny a měsíce (v lethargii) a do neurčité doby — vše by se nám po procitnutí zdálo býti jediným okamžikem. Mohlo by se říci: duše v spánku ustupuje do věčnosti své podstaty bez času a bez prostoru, vzdávajíc se všeho na smyslnosti založeného projevování, aniž by úplně zrušila svou spojitost s materiálním světem, k němuž se naopak při procítnutí navracuje, jelikož spaním neporušená individuálnost těla, všecky podmínky své identičnosti zachovala.

Při smrti zjevuje se zdánlivě jen jedna strana těchto údajů. Duše ustupuje do věčnosti své podstaty a ztrácí vědomí a názor času i prostoru s jich smyslným obsahem. Však živá souvislost s dosavádním tělem přestane (zdá se) docela, — setlí a rozpadne se v obecné prvky. Duše tedy nemůže se již spojiti s tímto tělem a smrť ve svém smyslném jevu, musela tedy konec učiniti bytností duše naší, pokud o ní známost máme. Kdo by ale spící duši možnost procítnutí upírati chtěl, jednal by tak neopatrně, kdo by totéž o duši v smrtném spánku mínil. Příčina tkví v předsudku, že sobě bytnost duše toliko ve spojení s tělem představujeme a že sídlo její v mozku, v jediném bodu hledáme. Ale sídlo duše nemůže být jiné, než věčná, času a prostory prázdná podstata, z níž ona jen zdánlivě do konečné obmezenosti světové vchází a k níž se vždy vraceti může a kterouž vlastně nikdy neopustila. Pomysleme, že duchová podstata, jakmile jako duše s materiálným světem ve styk přišla, také v něm potom neustále setrvá a to s jistým jeho dílem zvlášť, naše duše ku př. s touto naší zemí: a v tomto trvalém poměru mají svůj základ také podmínky příštího obnovení smrtí zrušené organické individuálnosti. Prozřetelnost (totiž mocnost, která duši naší pozemskou ohradou omezila) nedá nám v poměry tyto nahlédnouti a my se tak ohlížeti musíme po nadpozemském zjevení aneb nedostatek na-

hrazovati metafysickou spekulací a fantasií, majíce zkušenosti z přírody za pomocníky.

Tak může být každé plození živočicha symbolem znovu se vyvinujícího života nesmrtelného ze smrti individuálné. Nezapomeňme, že duše není základem pouze duševních sil, nýbrž spolu i základem všeho vegetativního života, jednotlivých orgánů i všech rozplozovacích pochodů. Tyto se nám představují jako involuce všeho generického a individuálního, tělesného i psychického života v elementu látky plemenné (z níž také individuální tvary, jednak semeno může, jednak zárodková buňka ve vaječníku ženy) vznikají. Do látky plemenné stahuje se cestou generativní involuce určitá podstata duše ze své všudypřítomnosti v organismu do nejužších mezí, do kvanta mizivého hmoty, jevíc se co ideální zárodek a entelechie.

Tak povstávají mužské a ženské zárody v plemenných žlázách. Zúrodněním, touto vzájemnou materiálně dynamickou činností látky plemenné nastává relativní hynutí její zvláštní formy, aby vznikl nový život, vyšší organickopsychická individualisace. Jakmile mužské sémě do vaječníka vnikne, zmizí beze stopy i se svou mrštnou hbitostí v měchýřku pučivém, který rovněž mizí, vsáknouc se do živné látky žloutku. Zatím ale začne se to hýbat v zárodkové bláně vajíčka a ve žloutku. Dělbou zárodečné buňky vznikají nové buňky jako základ nových generativních proměn. Brzy zjeví se podélný útvar, budoucí páteř jako počátek nové individuálné organisace, v níž vlastnosti obou rodičů tělesné i psychické se slévají. Tak jako zde z umírání obou elementů plemenných nový život vzniká, tak snad nastává z umírání těla lidského (či živočišného vůbec) dále trvající novoplození, jehož konečným výsledkem jest nový individuální tvor, nové proměnění těla nesmrtelného ducha. Nezáleží na tom, jak dlouho takové novotvoření trvá a jak dlouho duše, co princip vědomí v bezvědomém stavu pobude, vždy opět procitne, jakmile organisace těla dovršena a sebe delší čas tohoto posmrtného spánku — rovná se hodinám tvrdého snu, z něhož se duše probouzí.

Materialista vidí pouze, jak se mrtvola v původní prvky rozkládá, jejichž poměry na věky věků konce dojíti nemohou. Jak to ale s identičností, osobního vědomí jest, o to se velmi málo stará. O materiálnou nesmrtelnost se zde jednati nemůže; nám jde o pojem zrození nové psychicko tělesné individuálnosti.

Při dosavádním výkladu představovali jsme si, že se podstata duchová (tak jako při generativní involuci jednotlivce) nejprve spojí s všeobecnou hmotou, potom, že vstoupí do mezí těsnějších (k. př. do hmoty jistého dílu světového (i země samé), až se konečně v jednotlivém tělesném organismu octne. S tímto velkolepým pochodem světové involuce kráčí podobný pochod evoluční, jehož začátek jest plození, další rozvoj individuelního života až k nekonečnému postupu nadpozemských proměn, které v smrti počátek svůj vzaly.

Také názory o animálném magnetismu ukazují nám obdoby, jak bychom si způsob žití ducha našeho po smrti představovati mohli. V pozem-

ském stavu vede duše dvojí život. Jednak závisí její bytnost na smyslné tělesnosti, jednak ale dosahuje přes tyto hranice až k zemskosti vůbec a spojuje se s životem původní duše světové.

V tomto spojení a sjednocení světoduší vymyká se z mezí zemskosti, potápí se v nesmírné dálky světové silou duchového vědomí, pronikajíc veškerou hmotu a veškeré sourodé organismy ostatních světů. Toto v duši světové založené žití dochází práva teprve po smrti vezdejší tělesnosti; individuálná duše kráčí po stupních vzhůru k vyšším duchovým tvarům a nabývá i hlubšího názoru o přirození hmotných věcí a těsnějšího spojení se světem ostatních duchů.

Zbývá nám učiniti zmínku o transcendentálním stanovisku, pokud k pochopení těchto poměrů slouží.

Absolutné *já*, čili pouhý duch jest jedinečný neskonalý základ vší bytnosti. Vnější názor přírodný jest toliko nutný tvar jeho sebezjevování, jímž až k sebenázoru, k svobodě a k sebevědomí proniká. Každá domnělá přerušení tohoto pochodu (bezvědomím označovaného, ať již v spánku, nebo v smrti) značí pouze relativné odpočívání dotčeného hnutí, které z nedostížitelné hlubokosti s novou vždy silou k nejvyššímu cíli, k sebevědomí tihne. Při tom konečně empirické *já* se nekonečnou řadou životních útvarů projevuje, třeba by věčnou podstatu ducha až do dna nikdy vyvážiti nemohlo.

Takto uvažující člověk nevidí v reálném názoru *bdění, spánku a smrti* nic než relativné rozdíly, jen střídané omezenosti, které v podstatě a indentičnosti ducha samého prostorně i časově mizí a cit i víru v osobní nesmrtelnost ani za vlas zvrátiti nemohou. —

K závěrku podáme ještě některá theoret. rozjímání o podstatě a příčinách bdění, spaní, snu, a tomu podobných věcí. Až dosavád jsme jednali o pouhých výjevech. Teď hledáme jejich příčiny. Tato věc, jako každá jiná podobné vznešenosti může s kolikerých stran býti uvažována. My nebudeme se dívati pouze z jediného stanoviska, nýbrž s mnoha stran jsouce přesvědčeni, že tak ku jasnosti nejlépe posloužíme.

Psychicko tělesný organimus člověka je svět v malém, zrcadlový obrázek velkého všehomíra v konečné individuální obmezenosti. Co tam nese na sobě karakter všeobecnosti, to spatřujeme zde ve zvláštní specifické podmíněnosti. V universu, pokud nám zkušenost brány otvírá a jak hluboko se obdobami a indukcemi dostati můžeme, vidíme na společné půdě hmoty, činnost duchových i fysických sil; první jsou účastny vědomí a sebevědomí, druhé jsou bezvědomé. Podobné rozhraní vyskytuje se též v našem organismu. Skutkové animalního žití jsou spojeny s vědomím a sebevědomím, činnost rostliná jest obyčejně bezvědomá, zřídka jen nadaná temným polocitem, fysikální úkony jsou všeho vědomí prázdny.

My vězíme každého času dílem ve spaní, dílem bdíme; totoť platí o animálných, ono o vegetat. orgánech. Avšak také v oboru animálnosti střídá se bdění a spaní a jeden aneb druhý způsob žití dostává se občas

na vrch vlády. Děje-li se také v universu neb větších jeho částech takové period. střídání vědomostí, o tom nás zkušenost poučiti nemůže. Jenom mythus (vezdejší) mluví směle o podobných periodách bdění a spaní ducha světového, jak svět se střídavě do chaotické směsi navrací a z ní opět znova povstává. Takové analogie může ale každý bez závady z vezdejšího života lidského na kteroukoliv jinou duchovou individuálnost, buď si to třeba duch planet a slunci, přenésti. Podle pojmu duchové podstaty může příznak vědomí, ježto pouze k zvláštnosti jeho projevování náleží, časem jen vládnout a stav bdění se spaním se střídat. Také pojem konečné síly, jíž dána jest jistá summa k činnosti, dovoluje, aby se většina činností jiným a menšina opět jiným způsobem jevila. Týž poměr slove polárnost síly, která tím z identické podstaty své v opáčných formách na jevo vyjíti se snaží, buď prostorně, v animáln. a vegetat. orgánech a jejich úkonech, aneb časně při bdění a spaní.

Empiričtí fysiologové, zvyknuvše hledati v organismu určité výkony, nemohli se s takovými všeobecnostmi přírodné filosofie spokojiti. Již *Bichat* a *Gall* ukázali na rozdíl gangliov. čili sympath. nervstva a nervů soustavy mozkomíchové. Mnohem zřetelněji díval se na tuto rozdílnou povahu nervů *Reil.* Životný princip působí prostředkem uzlin a uzlinných nervů v oboru veget. bezvědomě a instinktivně podle přístvořených pravidel; prostředkem soustavy cerebrospin. působí vědomá duše na animálné orgány. Mezi oběma soustavami není absolutných mezí, jen krajné ganglie sympath. nervů brání, aby se obojí vliv za stavu normálného nemísil; při zvýšení činnosti života v jedné neb druhé soustavě nervstva stává se přece, že se hranice ty přetrhnou. Zvýšená činnost uzlin, přecházející k soustavě mozkomíchové, omráčí vědomí, spoutá vůli a způsobí konečně spaní a úplné bezvědomí. Zvýšená činnost mozku zbuzuje naopak v uzlinném, sice bezvědomém nervstvu čití a pocity, ježto se až k smyslným (magnetickým) názorům vzmoci mohou. V magnetickém bdění stává se veškero nervstvo cerebrálním, síla duševná spojí se těsněji a vniterněji s celistvou podstatou nervů, tak že oba příradné instinkty k vědomí přicházejí a hojivá moc přírody prostředkem představ a slov prognosi a therapii řídí a zastává.

Vzájemnou činnost dvojího nervstva, co se bdění a spaní týče, představují si jiní opět násled. způsobem.

Vegetativní život vyvodí v podstatě nervové jistou nervovinu (podob. elektr. proudu), z nížto činnost nervů mozkomíchových při bdění tráví. Na jistém stupni stále přibývající útraty téže nervoviny ubývá vždy jasnoty vědomí až k uspání s přestávkou cerebrospin. činnosti.

Činnost veget. nepřetržitě dále pokračujíc nahradí zatím ztrátu nervoviny, tak že s nastoupením bdělého stavu nové trávení počíti může. Podle toho představení připravuje se nervová síla dynamická materiálně, nervy jsou sběratelé a vodiči její, ona se množí a skrovní, někdy i kvalitativně mění, ano její jakostné proměny mohly by za podmínku sloužiti rozličného stavu bdění, spaní a snění. Takovýto způsob výkladů, založený

na obdobě s fysikálními silami, nesmí dělat nároky na název theorie, může ale obyčejným kapacitám posloužit, aby si celou věc ku své spokojenosti vyložili.

Jiní fysiologové hledali výhradně v mozkomíchovém nervstvu příčinu bdění a spaní.

Hlavně *T. Friedlaender* (Versuch über die inneren Sinne u. ihre Anomalien, Leipzig 1826) snažil se nalézti v mozku samém orgán spaní; nicméně zůstal v tom při žádosti, nejsa sto, aby věc speciálně dokázati mohl. Kdyby byl raději hledal orgán bdění, ohlédaje se na známé již tehdá experimenty Flourensovy o úkonech mozku, byl by jej nepochybně nalezl ve velkém mozku. Maje v rukou spis Friedlaendrův a zkoumaje výminky spaní v mozku, s jehož podrobnou anatomií jsem se právě obíral, připadla mi násled. myšlenka: Nedá se téměř pochybovati, že jest velký mozek zvláštním a výhradným orgánem citu čili vědomí vůbec, a spolu též i sebevědomí. I byl by tedy také orgánem bdění, ježto se právě vědomím vyznačuje. Výminky spaní musí být takové, které svou přítomností ve velkém mozku tu činnost ruší aneb obmezují, na nížto v živočišném organismu zbuzení citu a vědomí se zakládá. Ta závisí hlavně na celosti složení a spojitosti hmoty mozkové, a na přinášení vzájemné svobodné činnosti mezi ní a krví, mezi reprodukcí a rozdrážditelností, kteráž opět krom chemickoorganického vlivu jistý stupeň mechanického hnutí mezi krví a mozkem předpokládá.

Ztráta vědomí nastane již pouhým tlakem vnějším, buďto nádorem, vodnatelností, násilím na teménka u dětí a na otvory provrtané lebky, otrucením (otrávením?) změklinou a organ. porušeností mozku způsobeným. Ubudeli mozku krve (ku př. krvotokem asfyxií, stisknutím hrdelnic), spatříme omdlení a tvrdé spaní bez vědomí, vykládajíce to ochablostí mozku; avšak také přeplněnost krevnic mozkových, zástava krve při škrcení, krvotok vnitřní působí apoplektické případy s hynoucím vědomím. Odchýlení se krve od svého norm. složení jest též důležité, o čemž později. Berouce ohled na tyto výminky a zvláště na částky mozku pokusili jsme se násled. způsobem o jakés takés vysvětlení snu, ne snad jako by to byl theoret. výsledek, nýbrž vědouce, že je to jen domněnka, tak jako ostatní komenta opiniorum.

Prutový vínek vláken ve velkém mozku (tak nazvaných, že se v svazečky a proutí spojují) je nepochybně vodičem síly nervové mezi mozkem a mozečkem, vyššími čidly a míchou. Na vnitřní k pobočním dutinám obrácené straně, jakož i vně, kde hledí k ostrůvku, je obklopen tělíčky gangliovými, cévnatými a krevnatými, ze *šedě* vláknozrnité látky složené, skrze kteréž jako hřeben vyniká, tak že týž prutovínek i jeho jednotlivé svazečky šedou krevnatou látkou gangliovou obloženy jsou. Dejme tomu, že by šedá látka ta krví se přeplnila, anebo že by se prostředkem šedých vláken samostatně stahovati mohla, v obém případu stalo by se pak zahrdlení a skličení prutových svazečků a dynamický volný průchod síly nervové mezi polovicemi

mozku a ostatními díly nervoorgánů byl by omezen neb zcela přetržen. Vínek prutový měl by se tu jako bychom kmen nervu ouvazkem těsně podvázali, aby jeho síla dynamická k náležitému oudu prouditi nemohla. Následek takového zahrdlení vínku prutového bylo by též ubývání proudu nervového, jenž z mozku k ostatnímu nervstvu se žene, t. j. oné dynamické kvality, kterou nazýváme vědomím a samovolností a která svou dílnu hlavní ve velkém mozku založila.

Tou měrou přestalo by působení perif. nervstva na mozek a tím dynam. činnost obou nervových oddílů, která se býti zdá původem našeho světového a sebe-vědomí. Při mírném zahrdlení nemusela by životná činnost v obou oddílech nevyhnutelně obmezena býti; neboť obnova látky nervové zakládá se v trvalé styčnosti krve s ní a skrovné proudění v nervech mohlo by vždy ještě před se jíti.

Instinkt. úkony, usídlené snad v tílkách čivových, v mozečku, míše a prodlouž. míše, mohly by činnost svou dále vésti, a to třeba i pravidelněji, netrpíce žádné překážky od vědomí a samovolnosti. Také vyšší úkony psychické, jichžto sídlo hledáme v mozku, mohly by se bez přítrže odbývati. Ty však, které závisí na spolučinnosti ostatního nervstva a jen obapolným působením na jevo přicházejí, byly by vymezeny; a sice vnímání smyslové, a ke svalům se proudící popudy k samovolnému hnutí. Stačíli mozek sám, o sobě k udržení sebevědomí, není dosud rozhodnuto. Sice by musel sám za sebe předměty vyvoditi, na nichž se samostatnost a indentičnost subjektu vzájemnou činností projevuje. Kdyby však tato subjekto-objektivní protikladnost byla nemožná, nemusela by trvalivost pouhého sebevědomí přestati (kteréžto podle našeho ideálného názoru nikdy a nikterak nepřipouštíme); ono by jen do stavu bdění nemohlo se dostati, nemajíc před sebou objekt. předmětů, jichžto mu k ustálení na půdě paměti a vzpomínky potřeby jest.

Snad by jen při prvním procitnutí zůstala nejistá povšechná památka nepřetržené existence, jak se při procitnutí z tvrdého bezsenného spaní stává. Zevrubněji dal by se snad mechanismus sebevědomí v mozku takto vyložiti. Nacházímeť tam trojí spojidla (komissury) dvě příčná a sice přední malé a hořejší velké spojidlo, jimiž největší počet zátočin polokoulí a jejich mozkové látky a snad i mozkové konce vínku prutového se v souvislosti udržují. Mimo to nachází se tu ještě kolmé z předu na horu a do zadu, pak dolů a ku předu běžící dvojí spojidlo, které z bělavých tílek co přední stopky klenuté vystupuje, prostředkem průsvitné přihrádky s velkým spojidlem souvisí, v podobě zadních stopek klenutí na obou stranách do třepení rohu Ammonova přechází a z vypuklin bělavých tílek do látky lůžek zrakových, a do stopek velkého mozku nervové svazečky vysílá. Takto spojují se závitky rohu Ammonova s látkou lůžek zrakových. Malé příčné a kolmé sloupkové spojidlo prostupuje částečně touž látku gangliovou, jížto obložen jest vínek prutový a obě by mohly témuž zahrdlení podrobeny býti. Velké

spojidlo nestýká se nikde s onou látkou gangliovou, je ale za to na obou stranách tímto svorem těsně obklíčeno, který by při možné stažitelnosti vláken a šedé látky v zátočinách podobné zahrdlení velkého spojidla snadně způsobiti mohl. Konečně musí se uzlina mozková co spojidlo mozečku, ba i křižovatky nervů zrakových přičísti k lůžkám zrakovým. Tato věc jest důležitá. Tím by se dala vysvětlit jednota prostorů zrakových a zmocnění síly zrakové ad oculum.

Jako zde, mohla by snad též u jiných spojidel skříženost, snad i dvoudílnost elementárních vláken v mechanismu materiálně psychické činnosti základ svůj míti; to však se nám asi tak málo vypátrati dá, jako spojení duše s tělem.

Zatím bychom mohli za vhodné uznati, že tato spojidla (vyjmouce křižovatku) co immanentné soustavy vláken, s vlákny čidel a míchových výběžků vnějšího nervstva nesouvislé, také jen immanentným, pouze subjektivným úkonům slouží, k souboru a sjednocení vědomých a samovolných momentů v obou polovicích velkého i malého mozku, tedy k udržení sebecitu a sebevědomí na rozmanitém stupni. Při tom dalo by se mysliti na dvojí směr proudu nervového v podstatě spojidel jeden by šel od gangl. tílek šedé látky obou polokoulí co monadických středů k spojidlům, v nichž by se síla sestředila a napnula a v rovné váze udržela, majíc za následek více méně jasný stav sebevědomí. Ve spojidlách by se stala výměna výsledku sil, každá polokoule byla by druhé střídavě subjektem a objektem a sebevědomí by se tím sprostředkovalo. Druhý směr dichotomicky rozdělených vláken šel by na vnějšek soustavy nervové ku prospěchu světo-vědomí, reálného poměru vnějších věcí a hmot vlastního těla.

Rozličnost psychologické platnosti spojidel, co orgánu vyšší neb nižší dokonalosti sebevědomí, dala by se tím podporovat, že je velká komissura, náležející k nejvyvinutějším polokoulím mozku, u člověka absolutně, neb alespoň relativně největší, že jí v řadě ssavců až k váčnatým a monotremám, již na rozhraní ptactva, ubývá až na skrovnou jen stopu u posléze jmenovaných živočichů. Za to je přední komissura u ssavců, ptáků a obojživelných relativně větší, co sídlo sebecitu. Komissura mozečku v uzlině mozkové sloužila by bezvědomému psychickému principu jednoty ve spojení třeba s pudem hýbacím; neboť podle experimentu nemůže se kvalita vědomí do mozečku klásti. Proti jedné věci musíme se ale ohraditi Bylo-li řečeno, že látka gangliová okolo vínku prutového opatřena jest schopností svíravou, nemyslíme nikoli, že by to byla jediná její vlastnost. Naopak musíme jí jako ostatním šedým uzlinám co *centrálným orgánům* zvláštní činnost nervní připisovati a úkony vnítřních smyslů mohly by sem kladeny býti.

Svírání prutového vínku může se po stupních rozdílně díti, co by pak bylo příčinou rozdílného způsobu a stupně bezvědomého a podvědomého stavu. Po silném zahrdlení nastalo by úplné bezvědomí beze všeho hnutí (tvrdé spaní, lethargie) slabší, ale bylo by původem buď všeob. neb částečných

odchylek dřímoty a snu, katalepsie, somnambulismu atd. — K vysvětlení snu posloužiž následující.

Zdá se, že k trvalému nazírání vnitřního smyslu potřebí jest obmezeného proudění nervoviny až do nejkrajnějších konců nervů čidelných a že objektivný názor smyslný tak jako obrazná reprodukce citů a názorů jen slabším opětováním téže činnosti státi může, která při původních vnějších názorech působila, totiž vzájemným vlivem centr. mozku a vnějších čidel. I takové proudění mohlo by slouti immanentním, ježto jen subjektivné popudy k vědomí přivodí; naopak mohli bychom proud, objektivnému názoru za základ sloužící, nazvati transcendentný, protože při své subjektivnosti, přece jen přes meze individuálního organismu do objekt. prostoru reálným hnutím dosahuje. Ke snům a viděním náležel by proud transcend., jenž přijda z oboru smyslu na pomezí tělesnosti, snažil by se jenom z něho vystoupiti, čím by se domnělá objektivnost vidění ve snu vysvětliti dala.

Vykládajíce působení mozku na míchové nervstvo musíme podotknouti že z vínku prutového vycházející, v míše pak se rozvětvující vlákna pyramid k předním sloupcům výhradně nenáležejí, nýbrž že po skřížení na konci prodloužené míchy všedše do vnitřku nervové podstaty v předních i zadních sloupcích míchy se rozdělují, představujíce takto v míše zase mozek. Přestávka jejich činností zahrdlením vínku prutového nemusela by spojena býti s přestávkou činnosti předních a zadních sloupců míchových, naopak jejich reflektivné úkony mohly by samostatně, ba ještě volněji a určitěji před se jíti, což se experimentem skoro dokázati dá; neboť vidíme u sťatých zvířat reflektivné jevy dokonale na jevo vycházeti. Rozum již dá, že by výklad náš jen u ssavců plnou platnost měl; u jiných tříd museli bychom na jinou cestu uhoditi. V duchu nové nervofysiky mohli bychom výklad ten ještě dále vésti, avšak přestaneme na tom. Doufáme, že nebudeme výčitkou materialismu stíháni, neboť každý vidí patrně, že jsme volným chodem z té oné strany, nikoli dogmaticky na věc se dívati.

Důvěřuje lidské spravedlnosti zmíním se ještě o jiném, též materiálním výkladu, jenž vychází ze strany chemickofysiologické, za našich dnů po vládě dychticí a který se s předešlým náhledem dobře srovnati dá. Původ jeho je známý vliv krve na činnost nervů. Každý má příklady na snadě, chce-li dokázati, že rozdíl v mnohosti a jakosti krve nervy rozdílně dráždí. Nepravidelný oběh krve v kterémkoli oudu zmenší aneb přeruší celistvě cit a hnutelnost. Ubývání krve pouštěním neb úrazem působí tupost hmatu, omráčení, posléz bezvědomé omdlení. Absolut. neb relat. rozmnožená krevnatost projevuje v nervech všeobecně zvýšenou rozčilenost. Vzrůstáli krevnatost dále, nastoupí naopak cit slabosti, utajeného života, ospalost a stav spánlivý. S ohledem na tyto úkazy vykládali starší fysiologové a později *W. Smith* (Lancet 1845) spaní zváhavěním oběhu krve v mozku za příčinu periodického oslabení propulsivní síly srdce. Také jiné tomu podobné vyjímky vedou ku spaní. To činí již horizontální poloha. Lehnemeli večer

bez patrné ospalosti do postele, usneme za krátkou chvíli. Každé značnější rozprostranění neb stažení krve teplem neb studenem, lihovinami a protidráždidly, může, působením kvantitant. na soudržnost, napnutost vlákna nervového v mozku, vědomí zvýšiti neb snížiti a býti příčinou bdění neb spaní. Podstatněji dotýká se života nervů jakost krve. Zvýšená černokrevnost z jakékoliv příčiny, buď z nedostat. dýchání způsobeného mechanickým neb vlivem nesnesit. par a plynů, anebo ze závadného okysličení v soustavě krevnic samých, zbuzuje napřed spaní a sny, na vyšším stupni polosmrt a pak zadušení a mrtvici. Podle Smitha mohli bychom také říci, že mimo zástavu váhavě proudící krve nedokonalým dýcháním černokrevnost z nedostatku kyslíku zrůstati a dráždivosti ubývati musí a že tím rozčilitelnost mozku a nervů ochabuje a spaní stav uvodí. My však známe ještě jiné jakosti krve jímžto stav vědomí, vyšší rozčílenost nervů v bdění a nižší ve snu podléhá. Říkejme tomu vůbec narkotismus krve. Jednajíce na hoře o rozličných budidlech učinili jsme zmínku. My rozeznáváme narkotisaci způsobenou věcmi z venku do krve vnešenými silicemi (ether, chlorof. a j.) a narkot. léky a jinou vnitřní, zbuzenu samostatným (pathologickým) rozmíšením krve a chem. proměnou skládajících částí. Dříve již platilo a v pathologii chem. učení o zkažené, sept. krvi a sloužila k výkladu nervních symptomů v horké nemoci, v tyfu, neb když zánět do stavu snětivého přecházel. Opovážlivější theorie podkládala akutným a skrom. maniím samostatnou narkosi krevní. Novější fysiologie, mluvnice přísné zevrubnosti, vzpouzela se nejdéle proti takovým hypotésím, protože jich v normálném chodu života potřeby není a fysiolog. chemie tak daleko ještě nedospěla, aby mohla býti pevným theorie základem. Přece však myslím, nechcemeli se úmyslně všeho rozjímání vzdáti, že bychom tu přílišné zdrženlivosti šetřiti neměli.

Největší chem. realista nemůže upříti, že je v organismu jistá moc, jmenujme ji sílu životnou neb jakkoli jinak, na kteréž smísilost organ. částek a v nich před se jdoucí chem. proměny závisí; i mohli bychom tedy tvrditi, že entelechie organismu periodickým typem vlastnosti krve chemicky mění, čili narkotisuje a nervy do spánku uvodí. Tou měrou řekneme pak, že tak entelechie chemickým okysličením krve opět nervy rozčiluje, pokud toho ku bdění potřebí jest, ona tvoří přiměřenou teplotu krve, k udržení reprodukce organismu; ona jest *vis naturae medicatrix*, která ve spaní z krve balsám dělá, jímž bdělochoré tělo opět hojí a uzdravuje. V nemoci způsobuje kritické spaní, dokonává v něm spasitelnou obnovu krve, jímž jedině tuhé částky opět ke zdraví navráceny bývají. Chemický proces je jistě základem organ. obnovy, z něhož vývin vznešenějších dynamických úkazů jestli celistvě nepochází, přece zjevení podstaty životné na něm nevyhnutelně závisí.

XIII. Ukázky překladu básní Schillerových a Torquata Tassa i překladu Čelakovského „Ohlasu písní českých“ do polštiny.

Bedřicha Šillera „Básně lyrické“.

Přeložil a wydal Jan Purkyně. Díl I. a II., stran 208 a 190.
U wydawače a Ferd. Herto 1841.

Věnováno svob. pánu Hildprantovi a jeho rodině.

Předmluva k I. dílu básní Schillerových.

Dosaváde toliko v časopisech českých zděliv obecenstvu všeliké literární zkoušky, osmělil jsem se tentokrátně samostatně vystoupiti před světlou veřejností. V mém zde, německému Slezsku osamotnění a odloučení ode všech přátelských, literárních podpor a porad, zdá se mi to býti arci smělostí; však třeba bylo začíti, mělo-li se někdy pokračovati, a, byť i v cizině, též oučastnu býti, jakkoli skrovně, na zdaru znovu tak pěkně vykvétající české literatury. — Vždyť i v samých vlastech českých, na Slovansku, v Moravě, vystupovali a vystupují samotníci v okres literatury naší, avšak jen takovým způsobem pojí se rozlehlá prostranství naší národnosti v užší meze vespolného hovoru a rozjímání, a *životvor pravý se utvoří,* třebas i ze vzdálených a rozrůzněných částek. — Že se bavím překlady, moha snad něco původního vyvésti, mohlť mi by se právem vytýkati. Doufámť však ještě vystoupiti někda původní prací básnickou; zatím i považuji bavení se takové s výtečníky básnickými za pravé světlo i teplo, jimiž dozrává síla i vkus básnický. A pak překlad básníka tak klassického jako jest Šiller, jejž sobě přiosobiti namahají se nejpřednější a nejosvícenější národové naší Evropy, jest arci věc předůležitá, zvláště nám Čechům, mimovolným pěstěncům německé osvěty a literatury. Nemožná zapříti, že *jsme krmeni, ano překrmeni německou učeností, že jsme zcela nadchnuti německým krasocitem a že tito živlové, z části nezažité, kolují v našem žilstvu, pronikají čivy a hýbají našimi svaly.* První tehdy práce naše buď, abychom dokona strávili tyto soky cizonárodní a co z nich lepého a šlechetného sobě přinárodnili. Jestli nám Slovanům na ujmu, po všech hranicích i uvnitř, Němci, Vlaši, i Maďaři se snaží odnárodniti nám lid i vyšší stavy, snažme

se pomstíti se za to šlechetnějším způsobem, přinárodňujíce sobě, cokoliv oni výtečného vydali v okresu duchovním; tím nejen nových sil od nich dobudeme, ale i, vzdávajíce čest tomu, co v pravdě čestného u nich, též i jejich vážení a poctění sobě získáme. — Avšak, neohlížeje se na takové poměry, jiż bez toho *jest úlohou národa každého,* jako oudu celého lidstva, *nejenom vyplniti místo vlastní obzvláštností a původností,* ale i zanímati sebou to, co ode všech věků i národů uznáno za čistolidské, co náleží rodu celému a tedy od jednotlivců jeho přisvojeno býti má.

Co se týče vydání básní těch, držel jsem se svatě, dílem z vlastního vnuknutí, dílem radou přítele v německé literatuře dobře zběhlého, pořádku, v jaký Šiller sám své výtvory uvésti ráčil. Pozoruje blíže uspořádání to, uznal jsem, že vznešený ten pěvec tím vystaviti chtěl jako obraz krásného ducha svého, i byloť by drzostí, co srostlo v jeden život, rozkouskovati po chvílích náhodného se zjevení v ouzoru (fantasii) básníkovu. Překlady z Aeneidy nacházející se v německém vydání, ač docela duchem Šillerovým ocloněné opětně překládati radno se mi nezdálo. Podobně jsem Thetiotin sňatek vynechal, nechtěje překladem překladu se baviti. Konfuciovy průpovědi spojil jsem pod jeden nápis; „*slova víry a omamu*“ nechal jsem po různu, obávaje se aby zevnitřní jednostejností svou neurážely, kdyby po sobě čítány býti měly.

Dovolil jsem si ortografii tak řečenou analogickou. Jest právě česká od Čechů již za starodávna užívaná, i honosíme se tím, že od illyrských Slovanů přijata byla, ano i Rusům ji k přijetí naskytujeme; a sami bychom ji povrhovali a všemožně uváděti ji se nevynasnažili? Přichází mi právě pomoc, čímž se ospravedlniti mohu, Šafaříkové i Palackého vydání nejstarších památek českého jazyka, českého archivu, vydání Všehrda od „matice“ a jiné starší vážnosti. Zavděčím se snad také mnohým německovzdělancům, nezvyklým česky čísti, ač takovým poznati Šillera zčeštělého; a kdo z našinců Šillera čísti a rozuměti umí, tato písemnost nová se nemotornou zdáti nebude.

Maje sazeče pouhého Němce, ostatně opatrného a zbuzeného člověka, a ačkoliv jej vyučiv něco češtině, nemohlo nebýti, aby sem a tam omyly tisku nebyly proklouzly.

Ve Vratislavi 11. listopadu 1840.

Die Erwartung.

Hör' ich das Pförtchen nicht gehen?
Hat nicht der Riegel geklirrt?
Nein, es war des Windes Wehen,
Der durch diese Pappeln schwirrt.

O, schmücke dich du grün belaubtes Dach,
Du sollst die Anmut strahlende empfangen!
Ihr Zweige baut ein schattendes Gemach,
Mit holder Nacht sie heimlich zu umfangen!
Und all' ihr Schmeichellüfte, werdet wach
Und scherzt und spielt um ihre Rosenwangen
Wenn seine schöne Bürde, leicht bewegt,
Der zarte Fuß zum Sitz der Liebe tıaegt.

Stille! Was schlüpft durch die Hecken
Raschelnd mit eilendem Lauf?
Nein, es scheuchte nur der Schrecken
Aus dem Busch den Vogel auf.

O, lösche deine Fackel, Tag! Hervor
Du geist'ge Nacht, mit deinem holden
Schweigen!
Breit um uns her den purpurroten Flor,
Umspinn uns mit geheimnisvollen Zweigen!
Der Liebe Wonne flieht des Lauschers Ohr,
Sie flieht des Strahles unbescheidnen Zeugen;
Nur Hesper, der verschwiegene allein
Darf, still herblickend, ihr Vertrauter sein.

Rief es von ferne nicht leise,
Flüsternden Stimmen gleich?
Nein, der Schwan ist's der die Kreise
Ziehet durch den Silberteich.

Mein Ohr umtönt ein Harmonienfluss,
Der Springquell faellt mit angenehmen
Rauschen,
Die Blume neigt sich bei des Westes Kuss,
Und alle Wesen seh' ich Wonne tauschen.
Die Traube winkt, der Pfirsich zum Genuss,
Die üppig schwellend hinter Blaettern
lauschen;
Die Luft getaucht in der Gewürze Flut,
Trinkt von der heissen Wange mir die Glut.

Hör' ich nicht Tritte erschallen?
Rauscht's nicht den Laubgang daher?
Nein, die Frucht ist dort gefallen,
Von der eig'nen Fülle schwer.

Očekávání.

Slyš, či to branky vrzání
Závorka-li již zachřestí?
Ne, to tamhle větru vání,
V topolí co šelestí.

Okraš se, stromostřeší zelené,
Máš hosta míti, vděkoskvoucí pan
Vy větve stavte loubí mrákotné,
Jí líbý dáti ochlad v tajné schráni;
Vás také budím vánky lichotné,
Provoďte s růžotváří žertné hraní,
Když krok tu tíží krásnou, nevěda
Tam ponese, kde lásky beseda.

Ticho! Co s chřesty proklúzá
Chvatně u křoviny?
Ne, to vyplašila hrůza
Ptáčka od rodiny.

Ó, shasni svíci svou, dne! vycházej
Duševná noci v tichosti nad námi!

Tvým rouchem brunátným nás obstírej,
I přikrej tajemnými větvičkami;
Slasť lásky míjí svědků obličej,
Před necudnými prchá paprskami;
Jen Hesper mívá její důvěru,
Když tiše s hůry hledí k večeru.

Či cosi v dáli tam volá,
Jakoby hlasů šepot?
Ne, tam labuť tvoří kola,
Po stříbrných plání vod.

Mé ucho vpájí zvuků lahodu,
Zdroj s pryskem spadá v ladném šplechotění,

Kvítí se chvěje vánky záchodu,
A každá bytost blahem blaho mění;
Tam broskví vnada, vinných jahodů,
Co bujně dmuté tkví tam u lupení,

Vzduch, v němž rozplývá rostlin libodech
Od tváře mně odnímá raící žeh,

Můj-li sluch kroky tam zhádá?
Loubímli chřest se žene?
Ne, tam ovoce jen padá,
Vlastní tíží utržené.

Des Tages Flammenauge selber bricht
In süssem Tod, und seine Farben blassen,
Kühn öffnen sich im holden Daemmerlicht
Die Kelche schon, die seine Gluten hassen.
Still hebt der Mond sein strahlend Angesicht,
Die West zerschmilzt in ruhig große Massen;
Der Gürtel ist von jedem Reiz gelöst
Und alles schöne, zeigt sich mir enblößt.

Seh' ich nicht Weißes dort schimmern,
Glaenzt's nicht wie seidenes Gewand?
Nein es ist der Saeule Flimmern,
An der dunklen Taxuswand.

O, sehnend Herz, ergötze dich nicht mehr,
Mit süssen Bildern wesenlos zu spielen!
Der Arm, der sie umfassen will, ist leer,
Kein Schattenglück kann diesen Busen kühlen.
O, führe mir die Liebende daher,
Lass ihre Hand, die zaertliche mich fühlen!
Den Schatten nur von ihres Mantels Saum
Und in das Leben tritt der hohle Traum.

Und leis, wie aus himmlichen Höhen
Die Stunde des Glückes erscheint,
So war sie genaht, ungesehen,
Und weckte mit Küssen den Freund.

Dne oko plamennité zhasíná
Ve sladkém mření, barvy svitu blednou,
Květ kalichy své směle rozpíná
V tmě jemné, jenž ve slunce vedru chřadnou,
Vzchod leskotvárné luny počíná,
Svět tiše rozplynul se v spoustu jednu;
Již každá vnada odpjala svůj pás,
Zříš bez ohálky řady ličných krás.

V dáli-li cosi se bělí?
Ne-li to z hedvábí šat?
Ne, jen sloup se zpíná skvělý.
Tam kde z taxu stěny hrad

Ó touho srdce, neslušno je ti
Sladkými mamidly dél pohrávati!
Hle prázdné, co ji hledá, objetí;
Mým štěstí prsům ochlad nemúž váti,

Přiveď mi ji živoucí v oustřetí,
Nech něžnou ručinku ji celovati!
Jen roucha jejího dej zříti stín,
A marný sen je v život přetvořín.

A jemně, co s nebeské říše,
Štěstí doba přišla mi vstříc;
Nezřína přikradla se tiše,
Milence hubinkou budíc.

Amalia.

Schön wie Engel voll Wallhallas Wonne,
Schön von allen Jünglingen war er,
Himmlisch mild sein Blick, wie Maiensonne
Rückgestrahlt vom blauen Spiegelmeer.

Seine Küsse — paradiesisch Fühlen!
Wie zwei Flammen sich ergreifen, wie
Harfentöne ineinander spielen
Zu der himmelvollen Harmonie —
Stürzten, flogen, schmolzen Geist und Geist zusammen,
Lippen, Wangen, brannten, zitterten
Seele rann in Seele. Erd und Himmel schwammen
Wie zerronnen um die Liebenden!

Er ist hin, — vergebens ach! — vergebens
Stöhnet ihm der bange Seufzer nach!
Er ist hin und alle Lust des Lebens
Wimmert hin in ein verlornes Ach!

Amalie.

Krásný byl co anjel slasti v ráji,
Nejkrásnější mezi jinochy.
Jemný jeho vzhled, co slunce v máji
V odlesku vod modrých od plochy.

Jeho líbky, nebeské to čítí!
Jak se chvítá plamen plamene,
Jako harfy zvuků v sebe lití
U nadzemské lády pramene.
Kvapně, letmo, duch se s duchem slíval,

Ústa v chvění, tváře v zardění,
Duše s duší, okruh s nebem splýval

Kol milenců v slastném zničení.

Po něm veta, — běda! proti vděku
Stonám ve lkajících tesknotách,
Po něm veta — rozkoš mého věku
Rozkvílí se ve hynoucím ach!

Punschlied.

Im Norden zu singen.

Auf der Berge freien Höhen,
In der Mittagsonne Schein,
An des warmen Strahles Kraeften
Zeugt Natur den goldenen Wein.

Und noch niemand hat's ergründet,
Wie die große Mutter schafft;
Unerforschlich ist die Kraft.

Funkelnd wie ein Sohn der Sonne,
Wie des Lichtes Feuerquell,
Springt er perlend aus der Tonne
Purpur und krystallenhell.

Und erfreuet alle Sinne
Und in jede bange Brust
Giesst er ein balsanisch Hoffen
Und des Lebens neue Lust.

Aber matt auf unsre Zonen
Fallt der Sonne schraeges Licht;
Nur die Blaetter kann sie farben,
Aber Früchte reift sie nicht.

Doch der Norden auch will leben
Und was lebt, will sich erfreun
Darum schaffen wir erfindend
Ohne Weinstock um den Wein.

Bleich nur ist's, was wir bereiten
Auf dem hauslichen Altar;
Was Natur lebendig bildet,
Glaenzend ist's und ewig klar.

Aber freudig aus der Schale
Schöpfen wir die trübe Flut;
Auch die Kunst ist Himmelsgabe,
Borgt sie gleich von ird'cher Glut.
Unergründlich ist das Wirken

Píseň při punči.

Zpívá se na severu.

Na svobodných vrchů výši
Na polední stráni tam,
Příroda v slunečním světle
Tvoří zlaté víno nám.

Nikdo ještě nevyzkoumal
Velké máti tvoření
Nezpytána její síla,
Její tajné činění.

Jiskřící co světla pramen
Plamennitý slunce syn
Prýští z sudce se i pění
Červená se nad rubín.

Všechny osvěžuje smysly,
Ve sevřenou teskem hruď
Doufání zas křepké leje,
Budí novou k žití chuť.

Kosmo ale slunce pramen
V naše kraje padává,
Listí sice pestře barví,
Plodům zráti nedává.

Sever také žádá žití,
Žije, chce se veselit;
Proto vtipem víno tvoří,
Bez révy chce víno pít.

Bledéť arci co vaří,me
Na domácím oltářié
Lesklé, krásné, čist jesti
Příroda co uvaří.

My však vesele čerpáme
Z nádoby ten kalný tok,
Uma též jest dar nebeský
Poklad svůj dá na ourok.

Ihrem Wirken freigegeben
Ist der Kraefte großes Reich;
Neues bildend aus dem Alten.
Stellt sie sich dem Schöpfer gleich.

Selbst das Band der Elemente
Trennt ihr herrschendes Gebot,
Und sie ahmt mit Herdesflammen
Nach den hohen Sonnengott.

Fernhin zu den sel'gen Inseln
Richtet sie der Schiffe Lauf
Und des Südens goldne Früchte
Schüttet sie im Norden auf.

Drum ein Sinnbild und ein Zeichen
Sei aus dieser Feuersaft,
Was der Mensch sich kann erlangen
Mit dem Willen und der Kraft.

Její činu poručena
Rodných sil jest zásoba,
Nové tvoříc ze starého
Tvorci tím se podobá.

Vždyť i vazby živlů samých
Slovem porozlučuje
A tak plamenem domácím
Slunce boha sleduje.

Daleko tam k blahým výspám
Lodím dráhu vyměří,
A tak jihu zlaté plody
Shromažďuje v severí.

Protož tento sok horoucí
Službiž nám za znamení,
Vše že může dosáhnouti
Lidská moc i snažení.

Der Tanz.

Siehe, wie schwebenden Schritts im Wellenschwung sich die Paare
Drehen! Den Boden berührt kaum der geflügelte Fuss
Seh ich flüchtige Schatten, befreit von der Schwere des Leibes?
Schlingen im Mondlicht dort Elfen den luftigen Reih'n;
Wie vom Zephyr gewiegt, der leichte Rauch in die Luft fliesst,
Wie sich leise der Kahn schaukelt auf silbener Flut,
Hüpft der gelehrige Fuß auf des Takts melodischer Woge,
Saeuselndes Saitengetön hebt den aetherischen Leib,
Jetzo, als wollt' es mit Macht durchreissen die Kette des Tanzes,
Schwingt sich ein mutiges Paar dort in den dichtesten Reihn' . . .
Schnell vor ihm her entsteht ihm die Bahn, die hinter ihm schwindet,
Wie durch magische Hand öffnet und schliesst sich der Weg.

Ples.

Aj! těkavým se během, jako vlnky si poskakující,
Páry točí, pozemí ledva se dotkne noha.

Stíny-li tamto plaché volné jsouc tíhoty tělstva;
Snad v luny záři libé své plesy Elfy vedou.

Jak zefýrem znášen, lehký dým ve vzduchu nikne,
Jak se kolébá člun stříbrotokých na vlnách;

V rozměru tak vlnění umělá noha ladně se houpá,
Aetherské šumivý zvuk tělo pozdvihuje.

Teď jeden odvážný v husté řady pár vyšinul se,
Jakkdyby chtěl přemoci, přervati tance řetěz.
Dráha se otvírá před ním a za ním zase mizne.
Jak by mocí čárů všecko bylo tvořeno.

Sieh! Jetzt schwand es dem Blick; in wildem Gewirr durcheinander
Stürzt der zierliche Bau dieser beweglichen Welt.
Nein, dort schwebt es frohlockend herauf; der Knoten entwirrt sich;
Nur im veraenderten Reiz stellet die Regel sich her.
Ewig zerstört, es erzeugt sich ewig die drehende Schöpfung,
Und ein stilles Gesetz lenkt der Verwandlungen Spiel
Sprich, wie geschieht's, dass rastlos erneut die Bildungen schwanken
Und die Ruhe besteht in der bewegten Gestalt?
Jeder ein Herrscher, frei, nur dem eigenen Herzen gehorchet
Und im eilenden Lauf findet die einzige Bahn?
Willst du es wissen? Es ist des Wohllauts maechtige Gottheit
Die zum geselligen Tanz ordnet den tobenden Sprung,
Die der Nemesis gleich, auf des Rhytmus goldenem Zügel,
Lenkt die brausende Lust und die verwilderte zahmt.
Und dir rauschen umsonst die Harmonien des Weltalls?
Dich ergreift nicht der Strom des erhabenen Gesangs?
Nicht der begeisternde Takt, der alle Wesen dir schlagen?
Nicht der wirbelnde Tanz, der durch den ewigen Raum,
Leuchtende Sonnen schwingt in kühn gewundenen Bahnen?
Das du im Spiele doch ehrst, fliehst du im Handeln, das Mass.

Teď oku zanikl pár, zdá všecka že hned se rozerve
Stavba ta roztomilá pohyblivého světa,

Však ne, hle tamto radostně vyvázl. Uzel se vyvírá
Kradněji, jen změněný zas libonor se vrací.

Věčně ruší i tvoří se ve věčném okruhu tvorstvo;
Zákon vládne tichý v hrách měnivosti čilé,

Jak to pověz mi že bez přervy tvary jsou v kolotání
An se klid ustanovil v pohyblivých podobách?
Každý sám velitel, poslušen jen zvůli jsa vlastní,
V rozběhu pospěchavém dráhu si najde pravou?
Chceš se to dozvěděti? Hle libosvoru božstvo to mocné,
Jenž v plesy pospolné zřídilo skok divoký.

Jak Nemesis tajná spanilého krasoměru uzdou
Chtíče vodí, zkrocujíc rozkoše nezkrocené.

Tobě-li darmo zní libozvuk velikého všemíru?
Nejmeli tvou duši proud velkolepého pění?

Takt-li nepohne tebou, jímž tvorstvo vůkol ti tleská?
V prostoru nesmírném ples-li nepohne tebou,

Jímž kolují v drahách velesáhlých slunce horoucí?
Míře, již ve hře ceniv, zbíhati chtěl bys činem!

Der Handschuh.

Vor seinem Löwengarten
Das Kampfspiel zu erwarten
Sass König Franz,
Und um ihm die Grössen der Krone
Und rings auf hohem Balkone
Die Damen im schönen Kranz.

Rukavička.

Král František v oboře seděl,
By na půtky zvířecí hleděl,
A množství velmožů vůkol i sluh
A ve středu krásných paní kruh.

Und wie er winkt mit dem Finger
Aufthut sich der weite Zwinger,
Und hinein mit bedaechtigem Schritt
Ein Löwe tritt
Und sicht sich stumm
Rings um,
Mit langem Gaehnen,
Und schüttelt die Maehnen
Und streckt die Glieder.
Und legt sich nieder.

Und der König winkt wieder.
Da öffnet sich behend
Ein zweites Thor,
Daraus rennt
Mit wildem Sprunge
Ein Tiger hervor.
Wie der den Löwen erschaut,
Brüllt er laut,
Schlaegt mit dem Schweif
Einen furchtbaren Reif.

Und recket die Zunge,
Und im Kreise scheu
Umgeht er den Leu
Grimmig schnurrend,
Drauf streckt er sich murrend
Zur Seite nieder.
Und der König winkt wieder.
Da speit das doppelt geöffnete Haus
Zwei Leoparden auf einmal aus,
Die stürzen mit mutiger
Kampfbegier
Auf das Tigerthier;
Das packt sie mit seinen
grimmigen Tatzen,
Und der Leu mit Gebrüll
Richtet sich auf, da wirds still;
Und herum im Kreis
Von Mordsucht heiss,
Lagern sich die gräulichen Katzen.

Da faellt von des Altans Rand
Ein Hansdchuh von schöner Hand

Jak prstem kynul se shora
Tu otevřena závora
A opatrným krokem hned
Lev vyšel v střed,
I kolem rozhled',
Pak se sehne,
I klidně si lehne,
Hlaň jeho zívá
Střásá se hříva.

A král zase kývá :
Otevrou druhou závoru
Z jejíhož otvoru
Se vyšinul tygr v prudký skok,
Tomu jak lev v oči padá, sok,
Hned staví krok,
Ocasem v hrůzná kola švihá

I strašně říhá;
Z ohromné huby
šklebí se zuby,
Jazyk se ztáčí
Tak kolem lva kráčí,
Tichým hněvem skuče
Pak si lehne mruče
Na lva kosmo se dívá.
A král ještě jednou kývá,
Tu ze schráně divoké zvěři,
Z dvojnásob otevřených dveří
Dvé leopardů se vynese,
Na tigra řine se.
Ten v ně tlap svých zatne hroty;
Lev pak řvouc se zved
I ticho stalo se hned,
V kolo sednou zuřivé koty.

Tu náhle z ruky přepěkné
Se rukavička vysmekne

Zwischen den Tiger und den Leuen
Mitten hinein.

Padnouc kde u lva tigr si sed
U prostřed.

Und zu Ritter Delorges,
spottender Weis'
Wendet sich Fraeulein Kunigund:
,,Herr Ritter, ist euere Lieb' so heiss,
Wie Ihr mir schwört zu jeder Stund,
Ei so hebt mir den Handschuh auf."

A k rytíři Deloržu s posměchem
Kunigunda, slečna se zwrátí;
,,Pravýmli zápalen jste zážehem
Jak denně mi dáno znáti,
Nuž zveďte ji tam lvu po boku!"

Und der Ritter mit schnellem Lauf
Steigt hinab in den furchtbaren
Zwinger
Mit festem Schritte,
Und aus der Ungeheuer Mitte
Nimmt er den Handschuh mit
keckem Finger.

A rytíř rychlém ve skoku
Dolů sstoupí, sblíže se po kroku
V šelem krutých střed
. smělým prstem hned
Rukavičku zved.

Und mit Erstaunen und mit Grauen,
Sehens die Ritter und Edelfrauen,
Und gelassen bringt er den
Handschuh zurück.
Da schallt ihm sein Lob aus
jedem Munde,
Aber mit zaertlichem Liebesblick —
Er verheisst ihm sein nahes Glück —
Empfaengt ihn Fraulein Kunigunde.
Und er wirft ihr den Handschuh
ins Gesicht:
,,Den Dank, Dame, beger ich nicht!"
Und verlaeßt sie zur selben Stunde.

A rytíři tu vůkol i krásné paní
V žasnoucím trvají podívání;
Rukavičku on klidně přináší,
A kol jeho se chvála rozhláší,
A s něžným vzhledem — on věští
Příští rytířovo štěstí, —
Kunigunda k němu se schýlí;
Rukavičku však on jí vrhne v líc
,,Těch díků, slečno, nežádám víc"
Opustiv ji v samu tu chvíli.

Torquata Tassa ,,Osvobozený Jerusalém".

Přeložil Purkyně ve Vratislavi a Časopis českého musea v VIII. ročníku (1834). Vydal první ukázku, kterou tuto podáváme:

,,Zpěv šestnáctý."

(Armida, kouzelnice pohanská přiloudivši k sobě Rinalda předního hrdinu vojska křesťanského, baví jej láskou v rozkošných zahradách svých, v paláci na ostrově v oceánu kouzelně vzdělaných. I posláni jsou dva muži, aby s pomocí křesťanského maga odtud ho vybili a do vojska před Jerusalém opět přivedli. Magus dal jim prut kouzelný ku překonání všech oblud, palác i zahradu ostříhajících a lístek, na němžto všecka bludiští sadů vyznačena byla, takže pronikše až k Rinaldovi a v něm ducha bojovného zbudivše vybavili ho z osidel Armidiných.)

1. Okrouhlé skvostné stavení tam směle
se okol vzhůru pne; u prostřed jesti
sad přerozkošný, v němž prokvétá stkvěle
cokoliv krásného kde vidno kvésti.
Jej zevšad ďasí, jeho strojitelé
svobodnými komnatami na rozcestí
obstavili, že nepronikly leží,
an oklikaté stezky k němu běží.

2. Hlavním pak vchodem oba vekročili
ač menších na sta do paláce vedlo;
z kutého zlata veřeje tam byly
a stříbrem skvoucí vrata oko shlédlo.
Sochám se krásným oni podívili,
v nichž dílo se hmotou spor ladný vedlo.
Jen mluva chybí, ostatně jsou živy:
Věř oku majíť život opravdivý.

3. Aleida tam jest besedujícího
u prostřed dívek meonických zříti;
ač pekla dobyl říši horoucího,
teď přece může Mílek radost míti.
Tu Jole reka lidohubícího
zbrojí, mdlou rukou hráti se neštítí,
své volné pléce lvovou kůží kryje,
ač hnětena od srsti útlá šíje.

4. A naproti zas viděl moře šedé,
kterak bělounkou rozdouvá se pěnou;
u prostřed dvoje loďstvo půtku vede,
s obou stran blesky od zbraní se ženou,
vlnách po světlých záře sem tam jede.
Tu zříti Levkate rozplameněnou,
tu August Římany a s druhé strany
Antonius vedl Indy, Egypťany.

5. Jak kdyby po moři Cyklády plouly,
jak hora kdy se potká s horou druhou,
takým se pudem proti sobě hnuly
s obou stran věžné lodě půtkou tuhou.
již ohně, oštěpy se vzduchem suly,
rudou tu brázdou vražda tkví a dlouhou.
Ač bitva ještě k nám se nesklání,
hle! v útěk královská se chystá paní.

6 Antonius též na útěk se dává
a naděto jí pouští světovlády.
na útěk-li: on hrůzy nepoznává,
jen milenky jej odtud táhnou vnady.
Vidíš, jak srdcem jeho spor prohrává:
tam stud a hněv jej pudí, láska tady.
Nestálé války teď se dívá vzteku,
a teď dmoucím se plachtám do útěku.

7. Již skryt, kde Nil se ve zátoku leje
a zdá se smrti čekati tam rázy;
i řek bys, krásou že se obličeje
jejího těší ještě za vše zkázy. —
Tak na vratách tam různého se děje
řemesnou prací obdoba nachází.
Od ladných děl rytíři dále spěli,
i směle vkročili v dům podezřelý.

8. Jak v břehách klikatých Meander čilý
pohrává, během kroutivým se lina,
teď k vrchovišti, teď se k moři chýlí,
s sebou se sám potkává, dále plyna:
podobně tamto matné cesty byly;
však list ty zmatky všecky rozepíná,
list onen, jenž byl darem kouzelníka,
jenž jim v bludišti závitky otvírá.

9. A když pronikli stezky zapletené,
tu zahrada se krásná rozevírá;
tam rybník stojí, zde se potok žene,
zde kvítí, tam se trávníček prostírá,
pahorek, doliny tam přitemněné,
les, jeskyně se jedním hledem zírá!
Však uma, jenž tu krásu způsobuje,
očím se nikde zřejmě nezrazuje.

10. Řek bys, (tak lad jest míchán z bezladností)
že vše jen zdobou vrozenou se svítí.
Umou tu příroda; ta s ochotností
svým vlastním vzorem z žertu zdá se býti.
Sám vzduch tu vznik svůj má od kouzelnosti,
vzduch z něhož vzrůst má stromoví i kvítí.
Tu rovně květ se s ovocem vydává,
ten kdy se rozvíjí již dozrává.

11. Tu starší fík na témže stromu zraje,
kde mladší ještě v syrovosti svoji;
na jedné větvi, různou barvu maje,
zlaté se jablko se zeleným pojí;
keř vinný od pně ku pni dosahuje,
v hojnosti bujné ve výsluní stojí;
tu hrozen trpkou teprv šťávu zbírá,
tam již se rdí a nektar uzavírá.

12. Překrásní ptáčkové ve čerstvém doubí
milostné písně tam o závod pějí;
vzduch vanouc hovor vede v temném loubí
a po vodách se šumy rozrážejí;
když pak umlkne ptactvo v háje hloubí,
hned na odpověď zpěvy z nebe znějí.
Nechť náhodou, nechť úmyslem se stává
Vždy svorné vzdušným ptactvo zvuky dává.)

13. Ze ptáků jeden jsa péří pestrého
a šírý jazyk maje, zob co růže
pozdvihl nenadále hlasu svého,
an s mluvou lidskou srovnán býti může;
Ten hovor způsobu vedl ústrojného
že rmutil podivením oba muže;
ostatní ptactvo mlčí poslouchajíc
poslouchá větřík šustu zanechajíc.

14. „Hlediž, (tak zpíval) jak ti ze poupěte
„panenská růže skromně vyvinuje,
„klíčí dílem, dílem zřejmě kvete,
„tím krasší, čím se více utajuje,
„až pak své lůno směle porozmete,
„a vadnouc dřevní krásu potratuje,
„a jistě bychom více nepoznali
„že panny mládenci kdys o ní dbali.

15. „Tak přejde, jako plynou naší dnové,
„květ, zeleň pozemského živobytí;
„a nechť se vrací jasno květenové,
„pozvadlé více nevykvétá kvítí.
„trhejte růže, pleťte věnce nové,
„dokud mladost vaše ještě svítí!
„Trhejte květ! buď láska naše sláva,
„dokud za lásku láska nám se dává.“

16. Tu umlk pták: i slyšet odezvání
jak zpěvné přisvědčení v ptačím sboru
Holoubkové množí něžná celování
vše co živo se lásce vzdává v skoru,
k ní tvrdý dub i lehký laur se sklání
i každý strůmek celičkého boru.
Od země vane s nebes jemné hnutí,
to k užívání sladké lásky nutí..

17. Při ladném zpěvu, kráse tolikeré
jež je vnadóu svou tak k sobě loudí,
dvé mužův přísným krokem dál se bere,
i city krotí v nepohnuté hrudi.
Teď skrze větve v zrak jim obraz pere,
vidí tam — vidění-li jich nebloudí, —
vidí tam milenou při milovníku,
on, v lůně jejím, ona na trávníku.

18. Její se ňadra na polo jen kryjí,
rozpoutanými vlasy větry hrají:
ač plamenem milosti oči nyjí
přec vláhou něžnou život vydávají;
úsměvky vábné z bujných zraků bijí
jak vlnkami kdy blesky pohrávají.
Nad ním se chýlí, on jí v lůně sedí,
a v rozkochání tváří v tvář jí hledí.

19. A ve pohledu zížnivý cit pase,
oheň milosti útrobu mu tráví.
Ta víčka jemu líbá, se rtou zase
hubičky ssaje, nakloňujíc hlavy:
on vzdychá v rozkoš pohřížen, i zdá se
že duše poslední svůj výlet slaví
i v ní přechází; — an tu ve skrytosti
těm skutkům lásky dívají se hosti.

20. Neznámý nástroj po milenky boku,
průzračný krystal zavěšen se shlídá;
podává ona milosti otroku
sklo, jímž se lásky tajemnost vyzvídá;
ta s úsměvem, on plamen maje v oku.
Tak předmět jeden v proměnách se střídá;
Armida v zrcadlo se dívá jasné,
v její pak oči on jen pátrá krásné.

21. Kochá se ona ve svém panování
v své kráse, on pak v ní a v své porobě.
„Rač na mne zvrátit“ tak jest jeho zvaní,
„blažící oči, blaho jsoucí v sobě,
„by jako v zrcadle, v mém milování
„tvá slíčnost byla zobrazena tobě:
„mé jistě srdce lépe vypodobí
„než ono sklo, tvých krásných oudův zdoby.

22. „Ó byť bys, mnouli zhrdáš, mohla zříti
„svou vlastní tvář v pěknosti přirozené,
„ó jak by muselo tě oblažiti
„to zření, jinak tobě odepřené.“
Nemůže v malém skle své místo míti
milostný ráj ladnosti obožené;
tě hodné zrcadlo jsou hvězdy, nebe,
kde v krásy světle shlédneš sama sebe.

23. Ta slýchá s úsměvem, i nepřestává
se ve skle zhlížeti, dlíc v práci vnadné
své vlasy do pletenců zapletává,
i všecko líčí na ozdoby řádné,
každičkou kadeř v prsteny srovnává,
co zlato v šmelc, v ně kvítky vtýká ladné,
cizí pak krásou ňadra liliová,
růží, zkrásivší, ve roušce je chová.

24. Páv pyšný krásněji svá očkovatá
v skvostnosti jasné pera nerozkládá
ni duha na nebi peřestá zlatá
půvabněji zrak v oděv nepobádá,
jak krásný pás, jímž bedra její jata,
jejž ve dne v noci s těla neodkládá.
V něm postavu bezhmotným věcem dala,
co za nemožné jméno v pás vetkala.

25. Tam něžné hněvy, tiché odpírání
lichotné váby, smíření radostné,
úsměvy, luzné šepty, sladké lkání,
utuchlé vzdechy, hubinky milostné
to vše spojivši ona na vybrání
ohněm pochodně slévala, milostné,
až dokonána milostná krása,
kteroužto sličný sobě bok opásá.

26. Konečně milování přerušeno,
loučí se panna, dává políbení.
Neb vždy jí bývá věrně ošetřeno,
co velí z knih čarovných poučení;
on sám zůstává; jí sledovat mu zamezeno
ni změnit pobyt svůj mu volno není.
Tak prochází, jak teskno bez ní všady,
poustevník lásky se zvěří ty sady.

27. Když pak nočních stínů tichost jemná
k oukradkům milovánek povolává,
tu v citu bláhy noc jim plyne temná
jež příkrov jim tu k lásce místo dává. —
Však teď, co v dílo pospíšíc tajemná,
Armida sad i reka zanechává
ti dva co prve ve křoví se kryli,
rytíři v lesku zbraní vystoupili.

28. Jak bujný komoň někdy vítěz slavný
od práce zbrojní vzat jsa proti voli.,
když vilné chvíle a pokoj ohavný
ve stádu tráví, bloudě kde chce koli,
slyšíli trouby zvuk, zře meč výpravný,
hned zařehtaje cválá po okolí
a hledá půtky, v útok jíti žádá,
i reka vzíti v svalovitá záda.

29. Tak mladý rek se měl, když nenadále
přátelských zbraní ohnivý lesk zočil;
tu duch bojovný, plápolavý stále
po slávě hned se tímto bleskem zbočil,
ač láskou dosud mořen neustále,
v jejich se slastech dnem i nocí točil.
Zatím Ubaldo proti němu kráčí
i štítu hladinu mu v tvář zatáčí.

30. On proti lesku obracuje zraky
i zhlédá sebe v pravém, jak byl stavu;
zří hebký šat i čije zápach, jaký
obvívá roucho, zdobenou zří hlavu
i meč; ba arci stranou visí taký,
však ledva znáti cenu jeho pravou.
Okrášlen tak, že zdál se k ozdobení,
ne nástrojem do válek vyvedení.

31. Jak člověk byv pohřížen ve snů roji,
po dlouhém k sobě třeštění přichází :
tak on v svém obrazu zahlouben stojí,
však útěchy v tom zření nenachází.
Hned oči klopí, stud se k bázni pojí,
v stoudném se citu zrak po půdě plazí;
tu úprkem by v mořské vrh se tůně,
tu v ohni skryl se aneb v země lůně.

32. A k němu Ubald takto prohovoří:
„Celá jest Asie, Evropa v zbroji!
„Kdo slávy žádá, Kristu kdo se koří,
„teď v Syrsko chvátá k posvátnému boji :
„jen tobě, zdá se, zástavy se tvoří,
jenž uspán v koutku světa ve pokoji
„tebou nehýbá povšechné to hnutí,
„tě zvůle ženská k zmařilosti nutí.

33. „Jaké to snění ctnost tvou obestírá,
„jakáž to mrzkost s pravé cesty svádí?
„Volá tě vojsko, vůdce, svatá víra,
„tvé blaho, sláva odtud jíti radí;
„uchop se zbraně, ať se uzavírá
„ta naše zpráva, ať se plémě hadí
„nevěrců v, podlehlé kdys tvoji zbrani,
„osudným mečem do skonání zraní.

34. Tu mlčel. Čestný jinoch zůstal chvíli
zarmoucen, bez hnutí i beze slova.
Pak stoudné city hněvu ustoupily,
pudí jej v boje vláda rozumová,
ač líce rdělostí se zplamenily.
Když pak se zmohla znícenost ta nová,
hned vilné lásky vazby přetrhuje,
okrasami marnými povrhuje.

35. I k odchodu se zchytiv ze bludného
se labyrintu s druhy povykrádá.
Zatím Armida, zhlídši zkoleného
vrat strážce, an v své krvi se rozkládá,
tím podezřívá, hned i předrahého
miláčka zře, an východu dopadá.
Ó zření bolné! zří jak na útěku
spouští se vnadných lásky sladké vděků.

36. Chce vykřiknouti: „což mne ukrutníku
zde zanecháváš! Bol mi hrdlo ouží,
že mluva, ve rtech nemající zniku,
vrací se v útrobu a srdce souží.
Vidí, nešťastná sílu převelikou
na odporu, jíž moudrost zbožná slouží.
To znajíc přece důvody marnými
jej zdržet chce i půvaby lestnými.

37. Co jen Medea klení někdy znala
bezbojná nezbednými ústy lháti,
čímž samo nebe stavovala
i znala duše z hrobu vyvolati,
tím lála : propasť však se neozvala,
již nelze slovem peklo odmykati.
I nechá klení, mníc že krásy dary
prosící všechny překonají čáry.

38. Běží pak, stydlivost ji nezdržela;
kdež jsou teď lásky vítězství a ceny?
Dřív pyšně v Milkův říši vládu měla,
stavíc neb ručíc mžikem na přeměny,
i v nádhernosti lásku žádat směla,
milencům záští dadouc za odměny.
Milé jen sobě, těšila se z toho,
zraniti dáno krásným okem koho.

39. Teď ráda opuštěná, zanedbaná
po zhojujícím milenci se žene;
tu kráse vnada želením přidaná,
by zňala plamen lásky povržené
Po drsných skalách reka stíhá panna,
nedbá na útlé nohy rozedřené.
Křik předeslala divokému běhu,
až jej dosáhla u samého břehu,

40. Bez smyslu volá: Ty, jenž srdce moje
odnášíš dílem, díl mně ponechaje,
vem mé aneb mi povrať srdce moje
aneb zkaz obé. Stůj, mé mluvy maje!
nechť slovko jedno vejde v ucho tvoje,
hubičce již nedáno, ta ti zraje
u lepší jinde. Což se bojíš státi?
Kdo uprch, smí již také odpírati!

41. Praví pak Ubald: Déle nepřísluší
jí odpírati, pane, postůj málo.
Vždyť snad zbraň krásy víc tě neporuší,
byť jí i želení vnad přidávalo.
Tím větší statnost zachovášli duší;
býť i Sirénám ucho přislechalo;
nechť rozum vezme nade smysly vládu,
tak sám se zdvihneš z předešlého pádu.

42. Tu rek se zastavil, i uplakaná
a sotva dech majíc přispíší děva
v žalosti, jak nikdy nevídaná,
tím krásnější, čím více slz prolévá.
Hledí naň, však bezmluvně, krásná panna,
buď z bázně, péče, neb že naň se hněvá.
On na ní zříti nechce, pohlídneli,
jen pokramo a stoudně zrakem střelí.

43. Jak umělý hudebník, dřív než svého
povýší hlasu k pění jímavému,
pro sklání posluchače citlivého
předhráním ladným ke zvuku zdobnému:
tak ona, v prostřed žele přehořkého
jsouc věrna vždycky líčení lstivému,
zajíkavými zdechy předehrává,
jakými srdce čilejší se stává.

44. I dí. Již nečekej ukrutný muži,
bych co milá milému prosby lila;
toť bývalo: teď jestliže tě souží
památka lásky, aspoň přej bych byla
co nepřátelská slyšena, toť slouží
za právo v prostřed zbrojního též díla.
Však co požádám volně můžeš dáti,
i déle nepohnut v svém hněvu státi.

45. Radosti tobě záští naše tvoří,
požívej jí; na ujmuť nechci býti,
máš právo, víš jak hněv mi v srdci hoří
na křesťany, jak proti tobě lití.
Rodem pohanka, vám vždy na příkoří
jsem jednala, vás chtěla podmaniti,
tě zvláště stíhala, tě jala, zbraně
tě prostila, v neznámé kryta straně.

46. I k tomu ještě přidala jsem více,
z čehož se hanbíš nadevšecko jiné,
že jsem tě vtáhla lásky do tkanice.
Ba strašný klam to byl, že jsem v nevinné
panenské kráse, růžokvěté líce
i stud svůj vzdala zvůli pohostinné;
že starším nedavší milostem vzniku,
novému jsem propadla milovníku.

47. Nechať se k ostatnímu připočítá
co hlásám; proti tobě provinění,
buď k útěku pohnůtka důležitá
i sídla milostného k pohrzení.
Jdi, přepluj moře, těš tě válka litá,
zkaž víru mou, máš mé v tom dovolení!
Což víru mou? ne mou, já v lásky tužbě
jen tobě svatá, v tvé jsem modloslužbě.

48. Dovol jen, bych tě následovat směla;
to skrovná prosba dost i nepříteli.
Což tvá tě kořisť opustit by měla?
Jatý pochází po zvítěziteli.
Byť k tvým se slávám ona přiváděla,
že mne co loupež vaše roty zřely,
hrdou že jest Armidou pohrdáno,
Co na tvou služku poukazováno!

49. Což otrokyně déle chovat bude
ty kadeře, tebou co potupeny?
Odříznu je; ta zdoba služce chudé
nepřísluší, jí bude beze ceny.
Jen za tebou chci v bitvy krvorudé
jen tobě slibu státi bez proměny.
schopnou se cítím nosit tvé ratiště,
provádět koně tvého do bojiště.

50. Čiň ze mne pavézu neb pavezníka,
jsem připravena k službě dobrovolné;
ať ňadra má, ať hrdlo mé proniká
dřív nežli tebe kopí projde bolné.
Vždyť nenajde se toho ukrutníka,
jenž tebe šetře mne by zbil svévolně,
jenž od pomsty by nestřeh ruku brannou,
pro krásu tuto tebou pohrdanou.

51. Však mlčiž bídná! nač se připomíná
ta krása zhoubná? Platna víc ti není. —
Dál nemluví, pláč mluvu jí přetíná,
vylévá slzy proudem v žalostnění;
po plášť, po rukou se jeho zpíná
v prosebné postavě; on v nevražení
trhá se od ní lásku přemahaje,
jí vchodu, slzám východu nedaje.

52. Nesmíť již láska srdce roznítiti
co mocí rozumu jest uledněné;
jen outrpnost milosti družku, cítí
v své duši, lásce tenkrát uzavřené;
tou pohnut jest, že těžko zahraditi
proud slzí, jenž se jemu v oči žene,
přec outlé city ve vnitřnostech tlumí
i v moci své vše hnutí držet umí.

53. Pak dí: Armido, věru mysl mi tíží
odníti vazby lásky, jenž tě víží!
tvůj osud krutý! Ó byť možná bylo
Mé srdce cit můj v zášti nezměnilo,
jest smírlivé, po pomstě nevyhlíží:
nepřísluší ti, služky konat dílo.
Ty zhřešila, dřív meze ve milosti
překročujíc, teď zas v zuřivosti.

54. Však hřích to lidský, hřích to obyčejný,
vymlouvá mladost, pohlaví i víra.
I já jsem zhřešil, žel mne hryze stejný,
má však ti mysl vinu nepředstírá.
Tvůj obraz vždy mně bude blahodějný,
ať v radosti jsem, ať bol mne svírá;
chci býti tvým rytířem vždy a všude,
dokud to ctí a vírou přáno bude.

55. Ať jednou konec hřešení se stává!
Upusťme z toho, co jen stud nám tvoří!
Ať vina každá v nepaměť se dává,
ať zajde ve vzdáleném to zámoří!
Čekáli mne v potomstvu věčná sláva,
jen ať o činech těch se nehovoří.
Nechtěj, by krása, rekovská tvá síla
i královská tvá krev se zhanobila.

56. Buď pokoj s tebou! jdu; nedáno tobě
jít se mnou, vůdce můj to zapovídá.
Ó zůstaň, utiš bouři ve útrobě,
nechť po jiné tě dráze štěstí hlídá! —
To když on mluvil, ona v stejné době
zamračená se tam i sem ohlídá,
okem pak jej měříc v hněvném zhrdání,
vypukne náhle v takovéto lání:

57. Ty nejsi syn Sofiin, nejsi zplozen
ze kmene Attia, tys pošel z moře
bouřného, zimným Kavkazem jsi zrozen,
tě kojil tygr v ukrutné potvoře.
Pryč s přetvarou! Neb tobě není vrozen
cit lidský, neznáš lásky ani hoře.
Což on se zastyděl? Neb mé mu hnutí
jen slzku vyzvalo neb povzdechnutí?

58. Co mám proříci, neb co zamlčeti?
On snad se v oběť dal? hle teď utíká!
Co vítěz slavný chce mi odpouštěti,
mne hříšnou rozhřešit se neodříká!
Ó jak mně radí! račte poslyšeti.
Rozum Xenokratův, stud milovníka!
Ó bohové vy dopouštíte sami,
že bezbožníci boří vaše chrámy.

59. Jdi spokojen zlý muži, jakos tady
mne zanechal, odpusť mne bez proklení!
Však umořena oučinkem tvé zrady
duch nahý půjdu tobě ve sledění!
Co furie tě ztýrám ohněm, hady
dokud v tom budu míti oblíbení,
a dáli osud, abys ušel moři;
i šel do půtek na válečném oři?

60. Tam teprv lotře zaplatíš své viny,
v své krvi leže mezi mrtvolami.
Armidu zavoláš ze smrtné hlubiny
však darmo, tušení-li mne nemámí!
Tu žel jí mluvu přetrh' bolečinný,
duch zatajil se mezi žalobami.
Upadla do mdlob, poty ledovity
čelem se lily, oči mrakem kryty.

61. Ba, mrakem kryty! Sudba závistivá
Nové ji nechce útěchy popřáti.
Vzezřiž Armido! Což pak nejsi chtivá
nepřítele ve slzách uhlédati?
Kdybys zaslechla, žel, jejž z úst vylívá,
tvé srdce muselo by zaplesati.
Poslední ještě dává pozdravení,
to možné, však nezjevné tvému zření.

62. Co činiti? či nahém jí na písku
má polomrtvou opustiti zrádně?
Cit, dvornost je pobízí ve poklísku,
odhání — nutnost nazpět velevládně.
Již plove; věje větřík z vonných lístků,
i hraje s vlasy veslárkyně ladně.
berou se větrem plachty zlatoskvělé;
zří na břeh, až pak břeh mu zmizí cele.

63. Přišedší k sobě panna, kam jen zřela,
vše pusté, němé zhlédla v užasnutí.
Hle odplavil se, dí: co mohl zcela
mne náhodě zde nechat beze hnutí?
Nemeškal chvilku, ač jsem hořem mřela,
samou mne opustil, směl odeplouti!
A já tu v lásce na pomoří sedím,
po něm pak nepomstěná v dálku hledím.

64. Co platen pláč? nemámliž dosti zbraní
i zámyslů? chci stíhat ukrutníka!
Před mým jej hněvem propast nezachrání,
ni chrám nebeský, nechať doň utíká!
Chopím jej, vyrvu srdce k rozsápání,
na postrach pro každého bezbožníka!
Místrem-li on, víc já se postavím
ve ukrutenství. Však kde jsem? Co pravím?

65. Armido ubohá! Však mělas dříve
kdy vězněn byl, naň zuřit, ukrutnosti
zasloužil krutec? pozdě záští mstivé
rozžíhá tě v daremné hněvivosti!
Mohouli však co vnady, umství lstivé,
marnou se neukojím toužebností.
Má kráso! tobě křivda učiněna,
přičiň se, abys byla odemstěna.

66. Hle, moje krása nechť se stane cenou,
odetnutí té hlavy zlořečené!
Tu záletníci máte vyznačenou,
ač práci těžkou, slávy však bez cenné,
chci za odplatu býti zaslouženou,
se mnou pak věno valné, neměřené.
Nenajdeli se nikdo do zápasu,
vyhlásím marným darem všecku krásu.

67. Ba darem neblahým, jímž povrhují
ve zášti jest mi královnou se zváti,
ve zášti že jsem zrozena, že žiji.
Jen pro mstu volím v žití setrvati!
Tak lkavě její slova hořekují;
již nelze dél na pustém břehu státi.
Tam prostovlasá těká u pomoří,
vztek z očí jiskří, tvář jí hněvem hoří.

68. Pak vrátivši se k sídlu svému, svolá
strašnými hlasy tisíc pekelníků.
Zmračí se prostraň nebeského kola,
věčného slunce záře bledne v mžiku,
bouřící vichřicí nic neodolá;
ze země vnitřnosti řve na sta ryků;
v palácu okolí tam hrozné skřeky,
huhňání hnusná, síčení a štěky.

69. Stín nad noc černější jej obkličuje,
v němž světlosti se sledu nenachází;
jen zde neb onde blesk se zaněcuje,
mrakem se promkna ohnivými rázy.
Konečně prchly tmy, však zasmucuje
se nebe, bledě slunce se vyzrází.
Palác již zmizel, nenechav ni známku;
jen říci lze, zde bylo místo zámku.

70. Jak někdy spousta ohromná se tvoří
ve vzduchu z oblaků, pak zas se ničí,
rozplývá sluncem, neb se větrem boří;
jak v nemoci sen vzejde, pak se klíčí:
tak onen krásný kraj se mžikem noří,
tak hrůza dřevní před okem se příčí;
a ona v vůz, co v blízku byl si sedá
i známou drahou k nebesům se zdvihá.

71. Po oblacích se vznáší, vzduchem lítá
mlhou obklíčená, hlučnou chumelicí;
nad říší polu jižního se zmítá,
rodů neznámých temnou hostinicí.
Alcida moře přejdouc nezavítá
ni k hesperské, ni k zemi černých lící.
Jen nad mořem jí zříti bez ustání;
tak spřežení své k Syrii dohání.

72. Damašku však minouc, bojí se drahé
své vlasti pohledu i snažně řídí
svůj vůz, kde poříčí se zdvihá blahé,
na němž dědičný zámek státi vidí.
tam v poušť uchází, mezi skalí nahé,
straníc se služek, ostatních i lídí.
I dlouho ve pochybném dlela trudu,
až v krátce hněv se vítězem stal studu,

73. Chci jíti odtud, praví, dřív než svoje
egyptský král od východu vojska žene.
Lsti užiji i v podvodivé sbroje,
ve tvárnosti se změním neviděné,
s lučištěm, s mečem vejdu v kruté boje,
ve závod pozvu reky oslavené,
ať aspoň dílem dojdu odemstění;
pak studu, cti buď dáno vyhostění.

74. Strejc strážce můj, ať nic mně nepředhází,
takť on to chtěl, ať sám se z toho kaje.
On duši mojí ženské vtisknul rázy
mužství, smělosti vdech, mne ve zbroj daje,
mne v dobrodružství vedl, na úkazy
chrabrosti zbádal, stud mi odnímaje.
Nechť on se viní, zřínoli mne, děvu
ve lásce hřešit, aneb hřešit v hněvu.

75. Tím končíc řeč, rytíře hned i panny,
své zbrojnoše i sluhy shromáždila,
i v krásný oděv drahocenný zbranný
ve královskou se skvostnost přistrojila.
Pak sbor vybídla v cestu uchystaný,
pouť ve dne v noci s nimi nastoupila,
až došli roviny výslunné louky,
kde přátelské u Gazy stály pluky.

Odgłos pieśni czeskich.

Przełożył A. Sukiewicz. Wydanie J. E. Purkyniégo. Wrócław 1840.

Z předmluvy vydavatele (a spolupřekladatele).

Sotva, že jsem po první ráz „Ohlas českých písní" do ruky vzal, plod to našeho geniálního krajana Čelakovského, ihned ve mne vynikla chuť, dáti jej poznat našim nejbližším slovanským pobratimcům a napojit je duchem skutečně českým těch vážných i veselých písní. Z druhé strany myslel jsem, že nebude českému národu lhostejným, nadchnouti se ještě znovu kvítím svého národního pěvce, tentokrát v polském znění, aby blízko pocítil tep tohoto pokrevního slovanského lidu.

Ukázky překladu:

Toman i leśna panna.

W wieczór przed Świętym Janem
Mówi siostra z Tomanem:
Gdzie pojedziesz, bracie miły,
W takiéj późnej nocnéj chwili
Na koniku siodłanym,
Czysto vymuskowanym?

„W las do myśliwców ruszę,
Do méj dziewczyny muszę,
Bo przeczucie mię wciąż trwoży;
Czekaj mię o rannej zorzy.
Daj, siostrzyczko, daj nową
Koszulkę batystową,
Kamizelkę różową.

Konik sypie skry do koła,
Siostra za braciszkiem woła:
Zważ, Tomanku, radę mą,
Niekieruj się dąbrawą.
Objedź górę powoli,
Niech po tobie nie płaczę,
Udaj się polem raczej,
Niech mię serce nie boli.

Dąbrawę Toman zaniechał
I na prawo ścieżką jechał;
A tam u myśliwca v lesie
Nowy domek światło niesie,
Gości takoż bez miary,
W izbie hałas i gwary.

Smutkiem Toman się przejon,
Patrzy w okna ze strzemion.
Miłość dziewczę rozplania,
Na lubego spogląda.
Rozprawiali, jedli, pili,
Dobrej myśli wszyscy byli,
Żaden tego nie zważał,
Że na dworze koń zarżał,
A młodzian się uskarżał.

Jeno panna narzeczona
Wraz była zarumieniona;
Sumienie ją przecie tłoczy,
Więc cóś szepce siostrze młodszéj.
Siostrzyczka od wieczerzy
Rychło na dwór wybieży:
„Na wieki się, Tomanie,
Miła z Tobą rozstanie,
Innemu się dostanie.
Najeździłeś się tu dość,
A dziś u nas bliższy gość,
Szukaj szczęścia w innéj stronie.

Toman koniem zatoczył,
W wolne pole poskoczył,
Zaciął zęby, zmarszczył czoło,
Smutno wszędy na około.
Północ była, miesiąc zaszedł,
Ledwie jeździec ścieżkę naszedł;
Raz się zwalnia, znów się schyża,
ku dąbrowię się przybliża:
,,Wszystkie gwiazdy ładniutkie
W ciemności się wysnuły,
Prócz was, me dni młodziutkie;
Was ciemności zasuły!"

Jedzie, jedzie dąbrawą,
Las szumi mu nad głową,
Wietrzyk chłodny w nocy fuka,
Nad wąwozem sowa huka,
Konik błyska oczami,
Konik strzyże uszami.

Huku puku, z gęstwiny
Leci jeleń w doliny,
Na jeleniu podkasana
Siedzi sobie leśna panna:
Pół zielonéj ma odzięży,
Pół na czarno się kędzierzy
A od świętojańskich świeczek
Lśni przy kołpaczku paseczek.

Trzykroć w koło jak by strzała
W biegu konia objechała,
Potem przy Tomana boku
Wyrównywa w chyżym skoku :
,,Dziarski chłopcze, nie rozpaczaj,
Na wiatr bujny żal roztaczaj!"
To gdy słodko śpiewała,
W oczy mu zaglądała
Na jeleniu leśna panna.
U Tomana v sercu zmiana.

Jadą, jadą pospołu,
Po mchu miękkim do dołu,
Panna przy Tomana boku
Wyrównywa w chyżym skoku :
,,Dziarski chłopcze, skłoń się, skłoń,
Jeno daléj ze mną goń.
Podobać się możę twarz,
Tysiąc rozkosz u mnie masz.
Dziarski chłopcze, skłoń się, skłoń,
Jeno daléj ze mną goń!"
To gdy panna nuciła,
Za rękę go chwyciła;
Toman rozkosz na wskroś czuje,
Ogień ciało mu przejmuje.

Jadą, jadą daléj, daléj,
Rzeki, skały przejechali,
Panna przy Tomana boku
Wyrównywa w chyżym skoku;
,,Dziarski chłopcze, mój tyś, mój,
Przed mym domem ze mną stój!
Światła dziennego w mym domu
Nie zachce się już nikomu.
Dziarski chłopcze, mój tyś, mój —
Przed mym domem ze mną stój!"

Gdy to panna wyśpiewuje
W usta jeźdźca pocałuje
I w ramiona go uściśnie.
Puści uzdę, z konia zwiśnie
Pod skałami w ciemnym borze.

Słońce wyszło już z za góry,
konik skacze w dworskie mury,
Podkową grzebie smutno,
Bo rży wróżbę okrutną —
Siostra k oknu przyleciała
Obie ręce załamała :
,,Bracie mój, braciszku mój,
Gdzieś zakończył żywot swój!"

A co daléj — to nie powiem.

Choć rumieniec mi twarz pali,
Rada słucham, rada mam,
Gdy mój miły u mnie chwali
Gładkie lica, włosy świetne,
K' temu serduszko namiętne;
A co daléj, choć to wiem,
Nie, nie, nie, to nie powiem.

Choć rumieniec twarz mi pali,
Rada słucham, rada mam,
Gdy przędę i miły chwali
Pantofelki, małe nożki,
Potom białe me pończoszki;
A co daléj, choć to wiem,
Nie, nie, nie, to nie powiem.

Radość i żałość.

Ach radość, ach radość,
Śliczna to kwiecina,
Szkoda jen, szkoda,
Że korzonków niéma.

Przyjdzie wiater — rozwieje ją,
Przyjdzie woda — uniesie ją;
Ach szkoda to, szkoda,
że korzonków niéma!

Ach żałość, ach żałość,
Gorzki korzoneczek:
Niewyrośnie z niego
Kwiatek ni listeczek.

Ileż westchnień serce kruszy,
Zanim gorycz zeń wysuszy!
Ileż łez upłynie,
Nim on się rozpłynie.

Łzy i westchnienia.

Gdyby wszystkie te łeżki
Razem się zebrały,
które, miły, dla ciebie
Oczy moje lały:
Dal'bóg wszystkie by nasze
łąki się zalały.

Ach gdyby te westchnienia
Zgromadzone były,
Co się, miła, dla ciebie
Z serca wydobyły:
Dal'bóg na wieży by się
Dzwony rozdzwoniły.

Cygańska piszczałka.

Oj nasz tatek nieboszczyk
  Ladaco on wiedział,
Nam ubogim zaś cyganom
  Nic też nie powiedział:
Umiał pić, umiał grać,
  Miękko robić, twardo spać,
Za pięć palców piękne rzeczy
  kupować.

Oj nasz tatek nieboszczyk
  O nas mało dbał,
Miał on dziwną piszczałeczkę
  A nam jéj nie dał.
Gdzie go częstowali,
  Dobrze nagradzali,
Na swe oczy dziw nad dziwy
  Oglądali.

Z kabzy wyjął piszczałeczkę,
Ogień rozpalił
A jak zadął, wszystkie szwaby
Z domów wydalił:
A szwab musiał za wrota
W tył, naprzód, jak ochota,
I dostała mu się czerwona
kapota.

A kiedy na swéj piszczałce
Po wsiach, miastach dął,
Wnet wszystkie niemieckie myszy
W drogę z sobą wziął.
I musiały wędrować,
Podle niego tańcować,
Chętnie z grobli w staw skoki
Sprawować.

Ach nasz tatku nieboszczyku,
Gdzieś ty rozum miał,
Gdybyś nam choć piszczaleczkę
Przynajmniéj był zdał!
Teraz musim' z biedy drzeć,
Mogliśmy się dobrze mieć,
W Czechach, także na Morawie
Pańsko żyć.

Z původních básní J. Purkyně.

(Obrazy života r. IV. 1861.)

Šotek na slovanském plesu vídeňském.

(Purkyně napsal řadu básní s titulem „Šotek", aby pozoroval, bičoval a kritisoval současné poměry. Jak v jedné básni praví „že šotek jest jeho nástrojem a že si osedlal pero šotkovo".)

Slavně jsme odbyli ples všeslovanský v městě na Vídni!
Známka to, někdy že tu všech Slovanů bude byt.
Stroj se nádherná Vídeň, stroj prestole carský,
Němci čilí strojte dvorany, hospody nám.
Chýlilo se k noci již, tu vozů se blížilo na sta
k sálu žofijskému; v přepychu všecko skvělém.
Vklouzl Šotek též doň, pouhou přioděn jsa čamarou,
mal jsa při orchestru místo, si obral vhodné.
Tož bylo dívání, jásání, toť bylo slávy!
Slavní slovou Slované, slávy tu slavně bylo,
všech tu bylo Slovanů viděti kroje, stužky barev tří,
čižmy i botky, malé nožky, střevíčky milé.
Jsem duch a málo čiji lidského, z rozmaru ledva,
však tyto krásky viděv, srdce v těle chvělo se mi.
Tam spanilá Češka s rázným vedla ples Slovákem,
Koulela tam s Čechem roztomilá Hany dceř,
Charváti zde švarni v kolo jali se bráti ugodné,

paže propletše hýbou buď v pravo, buď v levo se;
kroutí tamto Poláci sviží v umělém se mazuru,
Černohorec i Kozák, všecko se veseluje.
Jen Bulhar zamutěw, z daleka Bosňák na to zírá,
dumně se Rus dívá, v útrobě slasti kryje.
Odbylo dvanáctou, to duchů čas, dlužno prchnouti,
příště povím snad o sněmu nad Vltavou.

Učená rozjímání.

Vašku! že prý ty a já jsme bratři rodní, ti páni z města
to chtí — a my jen ze vsi jedné jsme oba.
Hlupče, nevíš co se dí? Vaše kráva snad se z naší louže
napila někdy a to sbratření tak se stalo.
Scherz bei Seite! to šprým — vyložit chtěl bych to jináče.
Od Adama sbratření lidstva se odvozuje,
já v mé hloupé mysli tuším, že křesťany jsouce,
původ náš u Židů, bible jak to učí.
Uhodni dost — však slyš kroniku: byltť arciotec Čech
zasnouben s Moravou — od tuda to sbratření.

Loučení s Moravou.

S námi se rozloučíš? Moravo, milená Moravičko?
Chcou tomu páni vaší, tak tomu města velí,
ač jsme rodem Slované, hranice v sousedstvu nedílné
nás i tisícileté dějiny s vámi pojí.
Stála jabloň na mezi, krásná tam rostla jablíčka;
ježto božím sluncem rdila se, zrála mile,
soused červy vsadil, by otrávily šťavy jablíček,
tať ale zrála čile, — červ zahynul po čase.
Soused o jablka se přel, že jeho červ, jímžto dozrála, —
červ zahynul, jablka jsou naše, sousede zlý!
Jen ty u nás zůstaň, milená Moravo, Moravičko!
Oběma dozráti nám naše slunce přeje.

Nový Babylon.

Absolutismus, národnost, pak svobodomyslnost,
rovnoprávnost a cvik stran, samospráva obce,
vlasť a vláda samostatná, směr centralisační,
jedno Rakousko a však stůjte po různu lidé,
lid vlašský a německý, Čech a Maďar s Maďaronem,

Žid i Polák, Chorvát, Srb i Rumun i Cikán.
Viribus unitis! Chutě jen se správy uchopte!
Après moi le deluge — následuje Babylon.

Ranní oběť zeměduchu.

(Obrazy života r. V. 1861.)

Chcešli o ctnosti lidí, o vadách ponětí sobě vzíti,
zři na ně tím ty okem, jímž sami na sebe zří.
Víť každý nejlépe, kde obuv mu nohu hněte, vlastní
hříchy a ctnosti zná, znej ty ho, jak tebe on.
Chcešli ale znát krásu věcí a jejich lepotvárnosť,
tím zři okem na ně pak, jímž na milence milá.
Vrána vráně se zdá krásnou, zdáť žabci žabička,
zbožňovacím pocitem šnečky dotýče se šnek.
Travka trávě milá, jen okem ovčím zelenost znej;
půvaby hor i lesů znej ty okem jelením.
Chcešli krásu skalin pojmout, bejlí, suchoparna,
s kozlátkem se odvaž drápati se po skalí.
Chcešli užíti zdraví, s rybkou ve vodách si dováděj,
volnotě rybce na dně, tamtě pravá svoboda.
Nad pohořím se orel vznáší od konce ku konci,
kdož by jak on bystrým na pozemí zřel okem?
Jen velbloud vnady zná pouští Arabem přiměřencem,
jen pštrossu volno těkat pískovitou planinou.
Přijmi ó zeměduchu skromné tyto řádky za oběť,
jenž básník věnuje, zdráv se ze sna probudiv.

Jan Ev. P. Libochovický.

OBSAH.